

Begroting 2017

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Leeswijzer	5
Bestuurlijke inleiding	7
Budgettair kader	15
 Programma's	 23
Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon.....	25
Doel 1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast	27
Doel 1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater	31
Doel 1-3 Groenblauwe structuur versterkt samenhang stad-land en recreatieve gebruiks- en belevingswaarde landschap	35
Doel 1-4 De biodiversiteit is behouden en waar mogelijk versterkt.....	40
Doel 1-5 Sterke positie voor duurzame economisch rendabele grondgebonden landbouw	46
Doel 1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu.....	50
 Programma 2 Bereikbaar en Verbonden	 57
Doel 2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde	58
Doel 2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer	66
 Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend.....	 71
Doel 3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie	72
Doel 3-2 Schone en toekomstbestendige energie	78
Doel 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied	82
Doel 3-4 Goede ruimtelijke kwaliteit	86
Doel 3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans	89
Doel 3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed.....	95
Doel 3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond.....	101
 Programma 4 Bestuur en Samenleving	 105
Doel 4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur	106
Doel 4-2 Cultuurparticipatie en bibliotheken	112
Doel 4-3 Borgen kennis sociaal domein en afbouw subsidies maatschappelijke participatie	114
Doel 4-4 Afbouw taken jeugdzorg.....	116
 Programma 5 Middelen	 117
Doel 5-1 Financieel gezonde huishouding.....	119
 Paragrafen.....	 125
Paragraaf Lokale heffingen.....	127
Paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing	131
Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen	157
Paragraaf Financiering	163
Paragraaf Bedrijfsvoering	169
Paragraaf Verbonden Partijen	181
Paragraaf Grondbeleid	185
Paragraaf Subsidies	191
Paragraaf EU-subsidies.....	195

Financiële begroting	197
1 Overzicht baten en lasten.....	197
2 Toelichting baten en lasten.....	198
2.1 Gronden waarop de ramingen zijn gebaseerd.....	198
2.2 Indexering.....	198
2.3 Rente.....	198
2.4 Kostenverdeling.....	198
2.5 Uitkering Provinciefonds.....	198
2.6 Opcenten Motorrijtuigenbelasting.....	198
2.7 Kapitaallasten en bespaarde rente.....	199
2.8 Investeren, waarderen en afschrijven.....	200
2.9 Verklaring verschillen Begroting 2016 na Voorjaarsnota - Begroting 2017.....	201
2.10 Verklaringen verschillen Jaarrekening 2015 - Begroting 2017.....	206
3. Algemene dekkingsmiddelen.....	212
4 Recapitulatie structureel en reëel begrotingsevenwicht.....	213
5 Uiteenzetting financiële positie	219
5.1 Nieuw beleid	219
5.2 EMU saldo en geprognosticeerde balans	219
5.3 Arbeidskosten gerelateerde verplichtingen.....	222
5.4 Verleende garanties en waarborgen.....	222
5.5 Staat van reserves en voorzieningen.....	223
5.6 Toelichting op de reserves en voorzieningen	224
5.7 Staat van activa	243
5.8 Investeringskredieten.....	246
 Bijlagen.....	 247
Bijlage 1 Voordracht	249
Bijlage 2 Amendementen en Moties	253
Bijlage 3 Beklemming reserves in de Begroting 2017	259
Bijlage 4 Kalender beleids- en subsidie-evaluaties 2017-2019.....	267
Bijlage 5 Overzicht kosten Provinciale Staten 2017	269
Bijlage 6 Overzicht van lasten en baten per taakveld	271
Bijlage 7 Kerngegevens provincie Zuid-Holland	275
Bijlage 8 Afkortingenlijst.....	277

Leeswijzer

De begroting geeft inzicht in de inhoudelijke kant van de doelen en prestaties en de financiën die daarbij horen. Zo ontstaat per doel een beeld van wat ermee beoogd wordt, wat ervoor wordt gedaan en wat het mag kosten.

De Begroting 2017 is opgebouwd uit zes onderdelen:

1. Bestuurlijke inleiding
2. Budgettair kader
3. Programmabegroting
4. Paragrafen
5. Financiële begroting
6. Bijlagen

In de bestuurlijke inleiding worden de belangrijkste doelstellingen voor de komende periode weergegeven. Daarnaast wordt op hoofdlijnen ingegaan op een aantal belangrijke ontwikkelingen voor de provincie en wijzigingen in de begroting.

In het budgettair kader geeft de provincie inzicht in het meerjarenbeeld 2017-2020 en worden de begrotingsvoorstellen toegelicht. Bovendien wordt aan een aantal bijzondere onderwerpen aandacht geschonken, namelijk de ontwikkeling van het begrotingssaldo, een lange termijn doorkijk, inzicht in hoe de begroting financieel is opgebouwd en de invloed van wijzigingen in het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV) die 1 januari 2017 ingaan.

Daarna volgt de uitwerking van de vijf programma's. Elk programma begint met een inhoudsopgave gevolgd door inzicht in de middeleninzet. Hierna volgt een uitwerking per doel. De doelen zijn afgeleid van het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 en de bestuurlijke aandachtspunten voor deze coalitieperiode. Per doel wordt aangegeven wat de provincie wil bereiken. Door middel van effectindicatoren wordt dit meetbaar gemaakt. Per doel zijn vervolgens taken geformuleerd. Deze geven aan wat Gedeputeerde Staten gaan doen om de doelen daadwerkelijk te realiseren. Aan deze taken zijn prestatie-indicatoren gekoppeld.

Na de programma's zijn de verschillende paragrafen opgenomen, waaronder de paragrafen Weerstandsvermogen en Risicobeheersing, Bedrijfsvoering en Verbonden partijen.

De financiële begroting bevat specifieke financiële overzichten en toelichtingen op exploitatie en balansposten. Het betreft onder andere het overzicht van baten en lasten, een analyse van het begrotingsevenwicht, de algemene dekkingsmiddelen, de staat van reserves en voorzieningen en de staat van activa.

Ten slotte is nog een aantal bijlagen opgenomen, waaronder de statenvoordracht en een overzicht van de aangenomen moties en amendementen.

Bestuurlijke inleiding

Voorwoord

Slimmer, Schoner en Sterker Zuid-Holland: alert en gefocust

We leven in een turbulente wereld waar niets zeker lijkt en alles mogelijk is. Onze regio heeft decennialang een leidende positie ingenomen. Nu zijn ontwikkelingen in de mondiale economie, de klimaatverandering en de internationale politiek bedreigend voor onze regio. Onze samenleving verandert in een rap tempo met grote gevolgen die leiden tot een diepgaande transitie voor de economie, leefomgeving en ook het bestuur.

Het is de kunst en de noodzaak om als land en regio wendbaar en flexibel in te spelen op de golven van deze veranderingen. De richting waar onze regio zich in moet bewegen is duidelijk: een sterk Zuid-Holland moet een slim en schoon Zuid-Holland zijn. We hebben lang gedreven op de kurk van mainport en greenport. Die zijn nog steeds belangrijk maar staan voor de noodzaak zichzelf opnieuw uit te vinden. De ruimtelijk-economische ontwikkeling wordt tegenwoordig vooral bepaald door de dichtheid en kwaliteit van 'interstedelijke netwerken'. Stad en land zijn verweven geraakt, net als natuur en recreatie, verstedelijking, bodemdaling en waterveiligheid. Zuid-Holland is in feite één stad-land-weefsel. Onze opgave ligt in het verder verdichten van die netwerken door infrastructuur, door een integrale gebiedenbenadering en door vitale coalities over de bestuurlijke schalen heen.

Zie hier de hoofdpagave van Gedeputeerde Staten waar het [hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019](#) de uitwerking van is: *Zuid-Holland: Slimmer, Schoner en Sterker*.

Komend jaar zetten we versterkt in op onze ambitie een provincie te zijn die toegevoegde waarde realiseert door vraaggericht te werken, in plaats van de eigen logica voorop te stellen en zich te beperken tot formele verantwoordelijkheden; door alert te reageren op bewegingen in de omgeving, in plaats van het eigen tempo aan te houden; door onze inzet te focussen op een aantal grote opgaven om daarin versnelling te bereiken.

Zuid-Holland wordt *slimmer*, wat noodzakelijk is om te kunnen blijven concurreren in een nieuwe economie die meer dan voorheen gebaseerd is op kennis, (informatie) technologie en herbruikbare grondstoffen. Kennis is onze belangrijkste grondstof geworden en het creëren van een vruchtbare voedingsbodem voor kennisontwikkeling de opgave.

We zetten hierin goede stappen. Uit het gezaghebbende European Innovation Scoreboard 2016 blijkt dat Nederland in 2016 voor het eerst leidend in Europa is op het gebied van innovatie. Zuid-Holland levert met haar talrijke kennis- en onderzoeksinstituten hier een aanzienlijk aandeel in. Dat bewijst ook de hoge score van deze kennisinstellingen en het regionale MKB bij het binnenhalen van onderzoeks- en innovatiegelden uit Brussel. In de periode 2007– 2015 kwam ruim 1,3 miljard euro aan Europese subsidie terecht bij talrijke projecten in Zuid-Holland, mede met hulp van en met cofinanciering door de provincie. Onze regionale ontwikkelingsmaatschappij, Innovation Quarter, is de afgelopen jaren succesvol geweest in het bevorderen van het Zuid-Hollandse innovatieklimaat door partijen bij elkaar te brengen en innovatieve bedrijven te helpen groeien. Als provincie hebben wij het afgelopen jaar extra middelen vrijgemaakt voor een verdere versterking van het Zuid-Hollandse innovatieklimaat en we zetten die lijn ook het komende jaar krachtig door.

Zuid-Holland wordt *schoner*. De klimaatverandering en eindigheid van fossiele brandstoffen noodzaakt om ons energiesysteem te verduurzamen. De kwaliteit van de leefomgeving staat in een dichtbevolkt gebied als Zuid-Holland onder druk. Voor een gezonde en aantrekkelijke provincie is inzet nodig vanuit diverse beleidsterreinen: milieu, water, groen, ruimtelijke ordening en economie.

We zetten hierin goede stappen. Meer en meer energie in Zuid-Holland is afkomstig van hernieuwbare bronnen als wind, aardwarmte, biomassa, zon en waterkracht. De sterke reductie van de CO₂-uitstoot, het centrale doel van de energietransitie, is complex en vraagt om een extra innovatie-impuls en scherpe keuzen. We nemen

maatregelen om energie te besparen waarbij onze focus ligt bij de steden, de industrie en de glastuinbouw. We gaan het gebruik van aardgas sterk verminderen. Dat doen we met het uitbreiden van wantenetten, wat tot een besparing van ruwweg 5 procent van de Zuid-Hollandse CO₂-uitstoot kan leiden. Ook zetten we in op een CO₂-neutrale aanleg en beheer van provinciale wegen en kunstwerken. Het komende jaar wordt het revoluerend energiefonds van 100 miljoen euro operationeel. Meer dan één derde deel van het fonds wenden wij aan voor het stimuleren van innovaties op energiegebied. Ook het vervoer en transport worden schoner. Onze inspanningen voor veilige, aantrekkelijke en logische fietsroutes werpt zijn vruchten af. Meer mensen nemen de fiets en de afgelegde fietsafstanden nemen toe. Voor het personenvervoer over weg en water blijven wij sterk inzetten op nieuwe, schone en zuiniger aandrijvingstechnieken. Ook de kwaliteit van de leefomgeving neemt toe. Onze investeringen in nieuwe natuurgebieden dragen bij aan de versterking van de biodiversiteit en het vestigingsklimaat

Zuid-Holland wordt *sterker*. Maatschappelijke opgaven zijn veelal complex en vragen om grensoverschrijdende samenwerking. Kracht wordt ontleend aan het vermogen om netwerken te vormen. Het stedelijk netwerk neemt hier een bijzondere plaats in als broedplaats voor innovatie en aanjager van economische groei. We zetten hierin goede stappen. Zuid-Holland heeft met haar verstedelijkte gebied en energie-intensieve industrie sterke troeven in handen die we meer en meer benutten. We hebben met de Metropoolregio Den Haag-Rotterdam, de Economische Programmaraad Zuidvleugel (EPZ) en de Dordtse en Leidse regio een uniek investeringsprogramma - [Investeren in vernieuwen](#) - opgesteld dat op 6 juli 2016 aan minister-president Mark Rutte is aangeboden. Door op een verfrissende manier samen te werken hebben wij de verbinding gezocht en gevonden. Het betreft een investeringsprogramma van tussen de 12 en 15 miljard euro over de komende tien jaar. Deze investeringen moeten gezamenlijk worden opgebracht door het bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden en leveren naast de noodzakelijke vernieuwing en verduurzaming van de economie uiteindelijk ook tussen de 25.000 en 50.000 banen op in de regio.

Om het agglomeratiepotentieel van ons stedelijk netwerk te benutten zetten we versterkt in op de verbetering van de verbindingen. Met de vervolmaking van de A4 Midden Delfland en de aanvang van de [Rijnlandroute](#) zijn twee nieuwe hoofdstukken toegevoegd aan een van de grootste opgaven van onze regio: de versterking van de samenhang van het stedelijk netwerk. We focussen ook op een aantrekkelijk en gevarieerd landschap en de realisering van de omvangrijke woningbouwopgave. De komst van 230.000 nieuwe woningen is een unieke kans om ons stad-land-weefsel een krachtige impuls te geven. Een belangrijk instrument is daarbij de vorming van nieuw omgevingsbeleid. We kiezen niet meer voor één massief document, maar voor een flexibele beleidsontwikkeling inspelend op het tempo en de inhoud zoals die zich voordoet in gebieden en op opgaven. Daarnaast implementeren we de nieuwe [Omgevingswet](#) die leidt tot een vereenvoudiging en vermindering van regels, meer recht doet aan regionale verschillen en leidt tot een samenhangende benadering van de maatschappelijke opgaven. We intensiveren onze zichtbaarheid en betrokkenheid bij de regio's door samen te werken aan integrale opgaven. Alert en gefocust.

Het college van Gedeputeerde Staten,

PM Handtekening invoegen

Samenvatting

Voor een groen, waterrijk en schoon Zuid-Holland

Water

De opgave om Zuid-Holland te beschermen tegen overstromingen en wateroverlast blijft onverminderd van kracht. Daarnaast vraagt de noodzaak voor een goede kwaliteit en kwantiteit van het grond- en oppervlaktewater om voortdurende inzet van de provincie en andere overheden. Om burgers bewust te maken van actuele vraagstukken zoals bodemdaling en waterbeschikbaarheid, trekken de provincie en waterschappen gezamenlijk op.

Bodemdaling

Bodemdaling is een substantiële opgave in Zuid-Holland. Ruim een kwart van de provincie bestaat uit veengronden die gevoelig zijn voor bodemdaling en circa driekwart bestaat uit slappe veen- of kleigronden die gevoelig zijn voor zettingen. Bodemdaling heeft grote gevolgen voor woningen, landbouw en de aanleg en het onderhoud van infrastructuur. De provincie wil de gevolgen van bodemdaling voor de toekomst zichtbaar en bespreekbaar maken en handelingsperspectief voor de toekomst (helpen) bieden. Deze ambitie is vertaald in het programma Bodemdaling.

Groen

Het sleutelwoord bij het inrichten van onze groene leefomgeving is participatie. Niet langer meer de provincie als betalend en bepalend, maar een provincie die samen met alle belanghebbenden werkt aan een duurzame toekomst voor natuur en landschap in Zuid-Holland.

Voldoende mogelijkheden voor de beleving van en ontspanning in het groen blijven belangrijk voor het leef- en vestigingsklimaat van Zuid-Holland. Er is sprake van een accentverschuiving naar het beter beleefbaar maken en beter benutten van bestaande recreatievoorzieningen. De inzet op de realisatie en het beheren van het Natuurnetwerk Nederland, wat onder meer moet leiden tot het stoppen van de teruggang in de biodiversiteit, wordt voortgezet. Zuid-Holland streeft naar verduurzaming van de landbouw- en voedselketen. De provincie stelt daarom financiële ondersteuning beschikbaar voor proeftuinen, waar de provincie samen met koplopers in de voedselketen duurzame landbouw uitprobeert en ontwikkelt.

Schoon

Economische, ruimtelijke, groene en mobiliteitsambities kunnen alleen vorm krijgen wanneer zij voldoen aan wettelijke eisen inzake de kwaliteit van het milieu, in het bijzonder luchtkwaliteit, geluid en externe veiligheid. De provincie blijft, samen met andere overheden, onverminderd werken aan een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu. Door uitvoering van het Europese project Clean Inland Shipping (CLINSH) zetten Gedeputeerde Staten zich samen Europese partners in om de luchtkwaliteit in stedelijke gebieden te verbeteren door emissiereductie in de binnenvaart te versnellen.

De provincie wil een schonere bodem realiseren door de aanpak van de speedlocaties en herontwikkeling van overige locaties met bodemverontreinigingen.

Voor een bereikbaar en verbonden Zuid-Holland

Verkeer en vervoer

Een optimaal functionerend mobiliteitssysteem blijft een essentiële voorwaarde voor de economie van Zuid-Holland. De provincie zet, naast het verbeteren van de bestaande en aanleg van nieuwe infrastructuur ook in op het beter benutten en slimmer gebruiken van de bestaande capaciteit van het mobiliteitssysteem. Dit kan door de vraag naar mobiliteit meer af te stemmen op het aanbod van infrastructuur en vervoermiddelen. Hiertoe wil de provincie de keuzemogelijkheden voor en de combinatie van vervoermiddelen voor reizigers verbeteren. De nadruk komt te liggen op de aansluiting tussen auto, openbaar vervoer, fiets en personenvervoer over water.

Een belangrijke stap ontwikkeling van het beter bereikbaar maken is het onherroepelijk geworden Provinciaal Inpassingsplan voor de [Rijnlandroute](#). Deze weg lost huidige knelpunten op en garandeert de doorstroming in de regio Holland Rijnland, met name rondom Leiden en Katwijk. In 2017 zullen de werkzaamheden buiten zichtbaar worden.

De provincie is met gemeenten en andere regionale belanghebbenden in de regio Drechtsteden/Alblasserwaard/Vijfheerenlanden een interactief proces gestart ter voorbereiding van de aanbesteding voor de volgende concessieperiode. Bij deze aanbesteding zal worden gezocht naar mogelijkheden om innovaties in het openbaar vervoer, bijvoorbeeld op het vlak van zero-emissie vervoer en kleinschalig vervoer, te introduceren. De daadwerkelijke aanbestedingsprocedure vindt, na vaststelling door Provinciale Staten van het beleidskader, in 2017 plaats. Ook de verdere uitrol van het R-net wordt verkend.

In het [Fietsplan](#) maakt de provincie keuzes voor de provinciale inzet van fietsgebruik in Zuid-Holland voor de periode 2016 tot 2025. In dit plan geeft de provincie prioriteit aan de optimalisatie van fietsnetwerken, een goede aansluiting tussen fiets, OV, auto en wandelen en innovatieve, energieneutrale fietspaden. Het Fietsplan is in overleg met medeoverheden, belangenorganisaties, kennisinstellingen, bedrijven en inwoners opgesteld.

De provincie wil haar positie als binnenvaartprovincie en economische meerwaarde als logistieke hotspot behouden en versterken. Daarbij is goederenvervoer over water een onmisbare modaliteit. De provincie helpt de slag naar vergroening van vervoer over water door te zetten.

Voor een aantrekkelijk en concurrerend Zuid-Holland

Economie

Om aantrekkelijk en concurrerend te blijven, zet de provincie zich samen met partners in om de economische kracht van het gebied rond Rotterdam en Den Haag veel beter te benutten. De basis hiervoor is het [investeringsprogramma Investeren in Vernieuwen](#). Dit programma is opgesteld door de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, de Economische Programmaraad Zuidvleugel, de Provincie Zuid-Holland, Holland Rijnland en Drechtsteden en heeft als doel de economie in het dichtstbevolkte stuk van Nederland te vernieuwen en te verduurzamen. Investeren in Vernieuwen bestaat uit 150 concrete projecten die zijn aangedragen door de betrokken gemeenten, de provincie, kennisinstellingen en het bedrijfsleven.

Energie

De provincie wil snel meer energie besparen en de overgang naar schone energie slimmer en sneller realiseren. Ruim 200 betrokkenen van bedrijven, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en overheden hebben bijgedragen aan het opstellen van de [Zuid-Hollandse Energieagenda](#). In deze agenda staan ambities en acties voor industrie, glastuinbouw, stedelijke omgeving, mobiliteit en infrastructuur en productie van duurzame energie. De provincie en samenwerkingspartners werken aan vijf strategieën: innovatie, gebruik rest- en aardwarmte, duurzaam investeren, energietransitie ruimtelijk mogelijk maken en samen werken met de regio's.

Omgevingsbeleid

De opgave om een Omgevingsvisie, een Omgevingsverordening en Omgevingsprogramma's binnen de kaders van de Omgevingswet te ontwikkelen is één van de prioriteiten van het college. Voor de ontwikkeling van het provinciale omgevingsbeleid heeft Zuid-Holland een adaptieve werkwijze ontwikkeld. Op deze manier kan de provincie blijven inspelen op ontwikkelingen in de maatschappij en constructief meedenken met de opgaven op gemeentelijk niveau.

Actieprogramma Slim ruimtegebruik

De provincie Zuid-Holland werkt met gemeenten en organisaties samen om de schaarse ruimte in onze dichtbevolkte provincie beter te benutten. Eén van de vier actielijnen uit het in 2016 vastgestelde [actieprogramma Slim ruimtegebruik](#) betreft het uitvoeren van gebiedsgerichte pilots, waarover op dit moment met meerdere gemeenten gesprekken worden gevoerd. Het gaat dan om gebieden die om herontwikkeling vragen, maar waar zich problemen voordoen om dit mogelijk te maken. De provincie wil in de pilots de betrokken partijen helpen om een doorbraak te forceren, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van deskundigheid.

Cultureel erfgoed

Het beleid voor cultureel erfgoed krijgt vanaf 2017 nieuwe accenten in een nieuwe beleidsvisie cultureel erfgoed. Deze accenten betreffen de kwaliteitsverbetering van erfgoedlijnen, meer inzet op herbestemmingen gekoppeld aan slim ruimtegebruik, monumentale gebouwen en landschapslijnen centraal stellen in transformatie-opgaven. Daarnaast wordt de intensivering op publieksbereik archeologie, molenonderhoud en monumentrestauraties voortgezet.

Voor een goed bestuur, gezonde financiën en een toekomstbestendige organisatie

Kwaliteit lokaal bestuur

De provincie blijft zich inzetten voor krachtige en slagvaardige gemeenten. In 2017 zal een herindelingsadvies Hoeksche Waard aan Provinciale Staten worden aangeboden en zullen ook benodigde stappen worden gezet om te komen tot een fusie van Leerdam, Zederik en Vianen. In een groot aantal regio's zijn gemeenten met elkaar in gesprek over de toekomst. De provincie zal dit waar nodig ondersteunen.

Integrale gebiedsaanpak

De provincie wil op steeds meer plekken komen tot een integrale gebiedsaanpak. In de Hoeksche Waard roepen Gedeputeerde Staten iedereen op om de discussie over de bestuurlijke vorm om te zetten in het denken en werken aan de inhoudelijke kansen en opgaven van deze regio.

De samenwerking tussen de gemeente Goeree-Overflakkee en de provincie met als doel het realiseren van nieuwe economische impulsen om de sociale en economische vitaliteit van het landelijk gebied inclusief de dorpen en kernen te versterken en te behouden, wordt voortgezet binnen het Integraal Gebiedsprogramma Goeree-Overflakkee.

Transparante en Open Provincie

De provincie wil in Nederland voorop lopen in het transparant maken van de provincie: open overheid, open spending en open data. Zij investeert daartoe in de ICT-infrastructuur en werkprocessen die een grotere transparantie mogelijk maken.

Financiën

Na het verschijnen van de kadernota 2017 hebben zich een beperkt aantal nieuwe ontwikkelingen voorgedaan, hoofdzakelijk in programma middelen (provinciefonds, opcenten) en programma Bereikbaar en Verbonden (kwaliteit openbaar vervoer). Deze leiden per saldo in de periode 2017-2020 tot een voordeel van € 11,5 mln. Dit bedrag wordt toegevoegd aan de algemene reserve, die daardoor in 2020 groeit naar een omvang van € 78,3 mln (waarvan € 30 mln als buffer voor onvoorziene gebeurtenissen. Conform de begrotingssystematiek van de provincie worden overschotten en tekorten op de begroting voor de duur van de meerjarenbegroting verrekend met de algemene reserve). Deze voordelige ontwikkeling geeft ruimte om ambities van het college met een eenmalige, extra middeleninzet te ondersteunen. Hierop wordt nader ingegaan in de paragraaf 'Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland'.

Tegenover het positieve beeld voor de middellange termijn staat het beeld dat de ontwikkeling van de financiële positie van de provincie op langere termijn een aandachtspunt is.

We zien dat aan de lange termijn ontwikkeling van een aantal voor de provincie relevante financiële kengetallen (zoals het structurele saldo en de netto schuldquote).

In welke mate deze ontwikkelingen zich in de toekomst voor zullen doen is sterk afhankelijk van exogene factoren (zoals economische groei) en eigen beleidskeuzes van de provincie.

Voor de kortere termijn kunnen ook beleidskeuzes van een nieuw kabinet (dat aantreedt na de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 2017) van invloed zijn op het saldo (via een hogere dan wel lagere uitkering uit het provinciefonds). Nieuwe cao-ontwikkelingen kunnen al in 2017 van invloed op de ontwikkeling van het begrotingssaldo.

Een andere ontwikkeling betreft het Besluit begroten en verantwoorden (BBV). Per 1 januari 2017 wordt het BBV gewijzigd. Rode draad van de wijziging is het versterken van de horizontale sturing en verantwoording door Provinciale Staten (en de Gemeenteraad). De wijzigingen zijn verwerkt in deze begroting. De belangrijkste wijzigingen zijn:

- het apart presenteren van de overhead
- verplicht activeren van investeringen met maatschappelijk nut
- per programmadoel aangeven wat de bijdrage is van verbonden partijen
- opnemen van zes financiële kengetallen om de financiële positie te duiden.

Naast bovengenoemde externe ontwikkelingen die van invloed zijn op de ontwikkeling van het begrotingssaldo, kan het zo zijn dat het saldo wordt beïnvloed door interne ontwikkelingen. Onderwerpen waarbij dit zich zou kunnen voordoen zijn bijvoorbeeld (aanpassing van) de investeringsagenda en het project Transparante en Open Provincie (TOP). In volgende planning- en controlproducten zal, indien ontwikkelingen zich voordoen, hierop worden ingegaan.

Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

De Miljoenennota 2017 van het kabinet bevat een duidelijke boodschap: Nederland is uit de crisis en de economie zit weer in de lift. Hiermee komt er een einde aan een lange periode van bezuinigingen en onzekerheid over de ontwikkeling van de overheidsfinanciën. Een positieve ontwikkeling waaraan zeker ook de decentrale overheden hun bijdrage hebben geleverd. Met het Rijk krijgen ook de decentrale overheden nu weer meer financiële armslag om te investeren en daarmee het herstel van de economie verder te bestendigen. En om zo ook de werkgelegenheid te vergroten. Iets wat nog onvoldoende is gelukt. Zo ook de provincie Zuid-Holland.

Provincie Zuid-Holland heeft de afgelopen jaren een behoedzaam begrotingsbeleid gevoerd om kortingen van het rijk op te vangen, maar ook om het hoofd te bieden aan de aanhoudende onzekerheid over het herstel van de economie en de overheidsfinanciën. De eerste tekenen van herstel zagen we in 2016. En 2017 lijkt het eerste jaar te worden waarin het herstel echt doorzet en bekijft. Dit zien we ook terug in de ontwikkeling van de inkomsten uit het Provinciefonds. De Meicirculaire 2016 (zoals gebruikelijk de basis voor de provinciale begroting 2017) bevatte al redelijk goed nieuws: een structurele begrotingsruimte (minimaal € 2,1 mln) en de algemene reserve die structureel boven de € 60 mln blijft.

De Septembecirculaire 2016 bevestigt niet alleen dat beeld, maar leidt met ingang van 2017 ook tot een extra structureel voordeel van € 3,8 mln. Dit extra voordeel lijkt (ruim) voldoende om enkele budgettaire onzekerheden in de toekomst (zoals ontwikkeling van pensioenpremies en lonen) te kunnen afdekken. En daarmee geven deze ontwikkelingen de provincie de ruimte en het vertrouwen om onze ambities verder te versnellen, te verdiepen en te versterken. Dit door de inzet van zowel incidentele als structurele middelen. Hierbij is welbewust gezocht naar kansen die nog in de periode tot en met 2019 kunnen worden uitgevoerd (of verplicht).

Deze ambities zijn:

Versnellen van de transitie naar een innovatieve, duurzame toekomst. Enerzijds door extra te investeren in projecten, gekoppeld aan onze ambities ten aanzien van de energie transitie, de circulaire en bio economie. Anderzijds door als regionaal bestuur een meer actieve en stimulerende rol te kiezen in samenwerkingsverbanden en netwerken waarin deze transitie wordt vormgegeven. Hierbij zal de uitdaging zijn om enerzijds meer ruimte te laten aan partijen om hun eigen verantwoordelijkheid op te pakken, en in andere gevallen juist een actievere, deels experimenterende overheidsrol op te pakken. Het zal in ieder geval moeten leiden tot een sterkere verbinding tussen technische en sociale innovatie, waaronder initiatieven uit de samenleving zelf. Meer concreet gaat het dan om de volgende initiatieven:

- Een fonds van waaruit kleinschalige, maatschappelijke energieprojecten kunnen worden gefinancierd. Dit kan bijvoorbeeld door aan te sluiten bij het landelijke (mogelijk deels revolverend) SER fonds. (indicatief € 2 mln incidenteel);
- Bijdrage aan de transitie van het chemiecluster in de Rotterdamse haven. In het bijzonder valt hierbij te denken aan een bijdrage aan de komst van de innovatieve waste-2-chemicals fabriek in de Rotterdamse haven. Dit kan een eerste en daarmee bepalende stap zijn voor de gewenste transitie. Op dit moment werkt Zuid-Holland actief mee aan de concrete business case. (indicatief € 7,5 mln incidenteel);
- Nieuwe impuls voor verduurzaming van onze mobiliteit (OV, wegen, etc.), aangezien de huidige hiervoor gereserveerde budgetten welhaast op zijn. (indicatief € 10 mln incidenteel);
- Bijdrage aan een Zuid-Hollandse 'transitie-campus' (bio economie, circulaire economie, energie), waarin de onderlinge (triple helix) samenwerking wordt bevorderd en waarin innovatie en duurzaamheid ambities (ook) leiden tot economische kansen (echte groene groei). (indicatief € 5 mln incidenteel).

Extra *Versterken* van de Zuid-Hollandse economie, in het bijzonder de groei van de werkgelegenheid. Dit willen we doen door aan te sluiten bij lopende initiatieven in de verschillende regio's. Meer concreet gaat het om de volgende initiatieven:

- Reservering voor de uitvoering van het op 6 juli jl. samen met Zuid-Hollandse regio's en de EPZ gepresenteerde investeringsprogramma 'Investeren in Vernieuwing', zoals bijvoorbeeld de daarin opgenomen Fieldlabs. Naast uitvoering van het bestaande programma, is het onze ambitie deze investeringsagenda 'provincie-dekkend' te krijgen door nog ontbrekende regio's te betrekken. (indicatief € 5 mln incidenteel);
- Bijdrage aan modernisering van het glastuinbouwcluster in het Westland (indicatief 4 mln. incidenteel; kan gedekt worden uit de verwachte vrijval 'bedrijfsterreinen', zoals bij Najaarsnota 2016 reeds gemeld);
- Extra bijdrage ten behoeve van cofinanciering van de innovatiestimulering MKB (MIT-regeling). (indicatief € 1 mln incidenteel; kan gedekt worden uit de verwachte vrijval 'bedrijfsterreinen', zoals bij de Najaarsnota 2016 reeds gemeld);
- Ophoging van het budget voor regionale gebiedsgerichte economische projecten (het in verlengde van motie 609 bij kadernota aangenomen amendement 524). Op basis van de lopende gesprekken en bestaande initiatieven verwachten wij meer behoefte aan deze ondersteuning en inzet van provincie Zuid-Holland). (indicatief 5 mln. incidenteel).

Verdiepen van bestaande ambities waarvoor eerder de (structurele) middelen ontbraken. Het gaat daarbij concreet om de volgende voorstellen:

- Behoud aanbod en verbetering van het Openbaar Vervoer, zowel over land als over water. Aankomende periode zullen twee, langjarige concessies moeten worden verleend. Dit extra budget geeft de mogelijkheid om, met behoud van lage tarieven, het aanbod van het OV (in tijdstip of frequentie) te behouden of te verbeteren. (€ 1,5 mln per jaar structureel, vanaf 2018);
- Extra middelen om knelpunten in het Openbaar Vervoer (zoals ook verwoord in amendement 529 bij de kadernota) op te lossen. (indicatief € 1,5 mln incidenteel)
- Beperkte verlaging van de opcenten op de MRB. Deze verlaging is gelijk aan de verwachte extra inkomsten vanaf 2017 (€ 1 mln per jaar structureel).
- Extra impuls om Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving (VTH) versneld te versterken. Dit in het bijzonder gericht op betere vergunningverlening (Vergunningverlening 2.0) en meer preventie en controle. (indicatief € 1 mln incidenteel).

De totale extra inzet van incidentele middelen wordt hiermee € 42 mln, waarvan € 5 mln naar verwachting kan worden gedekt vanuit de verwachte vrijval bedrijfsterreinen, zoals bij de Najaarsnota 2016 aangegeven. In deze begroting wordt derhalve rekening gehouden met € 37 mln extra incidentele inzet. Deze wordt in de periode 2017-2019 ingezet. De totale extra inzet van structurele middelen bedraagt met ingang van 2017 € 1 mln en met ingang van 2018 € 2,5 mln.

Bovengenoemde ambities worden, waar van toepassing, samen met onze partners nader uitgewerkt en van een nadere (financiële) onderbouwing voorzien, zodat Provinciale Staten hier uiterlijk bij Voorjaarsnota 2017 een afweging over kunnen maken.

Budgettair kader

Begrotingssaldo 2017 - 2020

Hieronder staat aangegeven hoe het begrotingssaldo zich ontwikkelt ten opzichte van de stand van de voor de zomer door Provinciale Staten vastgestelde Kadernota 2017-2020.

Het begrotingssaldo is het verschil tussen de baten en lasten op de provinciale begroting na verrekening met de inzet van reserves. Dit saldo moet conform de uitgangspunten van het BBV minimaal 'nul' zijn.

De Kadernota 2017 had een *beleidsrijk* karakter. Zo is er extra geld vrijgemaakt voor diverse intensiveringen op het gebied van cultureel erfgoed, gebiedsgerichte projecten en de opstart van de energietransitie. Ook is het opcententarieff verlaagd voor een periode van drie jaar.

De Begroting 2017 heeft eveneens een beleidsrijk karakter. Nieuwe ontwikkelingen doen zich met name voor binnen programma middelen (Provinciefonds, opcenten MRB en rentelasten) en programma Bereikbaar en Verbonden (kwaliteit openbaar vervoer). Binnen de overige programma's doen zich in zeer beperkte mate nieuwe ontwikkelingen voor en zijn geen nieuwe intensiveringen opgenomen. Per saldo is in de periode 2017-2020 sprake van een voordelige ontwikkeling van het begrotingssaldo van € 11,5 mln. Dit bedrag wordt (conform de begrotingssystematiek) van de provincie in de algemene reserve gestort.

Tabel 1: stand begrotingssaldo 2017-2020

(bedragen x € 1 mln)			2017	2018	2019	2020	Totaal
A	Beginstand kadernota 2017-2020		0,0	0,0	0,0	7,4	
	Mutaties kadernota	i/s	-4,8	-1,6	-1,0	3,4	
	Toevoeging aan (-) / onttrekking uit (+) algemene reserve	i	4,8	1,6	1,0	-10,8	-3,4
	Eindstand kadernota 2017-2020		0,0	0,0	0,0	0,0	
B	Ontwikkelingen programma middelen:						
1	Algemene uitkering Provinciefonds (Meicirculaire 2016)	s	2,1	2,1	2,1	2,1	
2	Opcenten motorrijtuigenbelasting	s	1,0	1,0	1,0	1,0	
	Opcenten motorrijtuigenbelasting	s	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	
3	Rentelasten	l	2,0	2,6	1,4	0,4	
4	Afschrijvingen	s	0,7	1,4	0,0	-1,1	
	Totaal B		4,8	6,1	3,5	1,4	15,8
C	Ontwikkelingen overige programma's:						
5	Doorschuif van budgetten (o.a. Hoofdlijnenakkoord)	i	-1,7	0,0	0,0	0,0	
6	Openbaar vervoer	s	0,0	-1,5	-1,5	-1,5	
7	Vrijval budgetten ruimte en wonen	i	0,3	0,3	0,3	0,0	
8	Diversen (< € 0,5 mln)	i/s	0,0	0,3	0,3	0,4	
	Totaal C		-1,4	-0,9	-0,9	-1,1	-4,3
D	Tussenstand meerjarenbegroting 2017-2020 (A+B+C)		3,4	5,2	2,6	0,3	11,5
E	Toevoeging aan de algemene reserve (-)	i	-3,4	-5,2	-2,6	-0,3	-11,5
F	Eindstand meerjarenbegroting 2017-2020		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Door de toevoeging van het voordelige saldo neemt de algemene reserve verder in omvang toe in vergelijking met de stand van medio 2016 (zie Najaarsnota 2016). Van de algemene reserve is € 30 mln bedoeld als buffer voor onvoorziene gebeurtenissen. In onderstaande tabel, ten behoeve van het beeld van de omvang van de algemene reserve, is in de jaarschijf 2019 rekening gehouden met de extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland.

Tabel 2: stand algemene reserve

(bedragen x € 1 mln)	2017	2018	2019	2020
Stand medio 2016 (najaarsnota)	77,5	67,5	69,0	67,1
Af: dekking meerjarenbegroting 2016-2019	-8,6	-1,9	-3,6	-
Bij: voordelig saldo uit de kadernota 2017-2020	-4,9	-1,6	-0,9	10,8
Bij: voordelig saldo meerjarenbegroting 2017-2020	3,4	5,1	2,6	0,3
Stand na meerjarenbegroting 2017-2020	67,5	69,0	67,1	78,3
Af: extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland	-	-	-37,0	-37,0
Stand na extra investeringen	67,5	69,0	30,1	41,3
Af: buffer onvoorziene gebeurtenissen	-30,0	-30,0	-30,0	-30,0
Restant (vrij beschikbaar)	37,5	39,0	0,1	11,3

Toelichting op nieuwe ontwikkelingen (ten opzichte van de kadernota)

1. *Algemene uitkering Provinciefonds (Meicirculaire 2016)*

De [Meicirculaire 2016](#) laat voor de provincie Zuid-Holland een structureel voordeel zien van € 2,1 mln voor de jaren 2017 en verder (dit komt bovenop het structurele voordeel van € 2,4 mln uit de Septembercirculaire 2015 wat verwerkt is in de Kadernota 2017). Dit komt hoofdzakelijk door een voordelige ontwikkeling van het accres. De omvang van het Provinciefonds beweegt via het zogeheten accres mee met de ontwikkeling van een deel van de rijksuitgaven ('trap op, trap af').

2. *Opcenten motorrijtuigenbelasting*

De inkomsten uit de opcenten nemen toe door een wijziging van de Wet Uitwerking Autobrief II.

Deze wet houdt in dat de vrijstelling voor hybride auto's gedeeltelijk komt te vervallen. Dit levert voor de provincie een structureel voordeel op van € 1 mln.

Bij het ramen van de inkomsten uit de opcenten hanteert de provincie altijd een behoedzaamheid van 1 procent (€ 3 mln). Dit bedrag is bij de Najaarsnota 2016 incidenteel vrijgevallen.

Reden hiervoor is dat uit cijfers van de belastingdienst (medio 2016) blijkt dat het autobezit binnen de provincie enigszins is toegenomen, wat leidt tot extra inkomsten voor de provincie uit de opcenten.

Het is echter nog niet bekend of (en zo ja in welke mate) deze ontwikkeling structureel doorzet. Ingeval van bestendiging van de ingezette groei van het aantal personenauto's zal bij Voorjaarsnota 2017 / Kadernota 2018 de opbrengstraming naar boven worden bijgesteld.

Daarnaast wordt met ingang van 2017 als extra investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland een beperkte verlaging van de opcenten doorgevoerd. Deze verlaging wordt gelijkgesteld aan de verwachte extra inkomsten en bedraagt € 1 mln.

3. *Rentelasten*

Uit de geactualiseerde liquiditeitsprognose blijkt dat de financieringsbehoefte van de provincie in de tijd gezien naar achteren schuift. Hierdoor verschuift ook een deel van de geraamde rentelasten in de tijd en ontstaat er in de periode 2017-2020 een incidenteel voordeel.

4. *Afschrijvingen*

Door verschuiving van de investeringen in de tijd wijzigen ook de afschrijvingen. Dit levert over de periode 2017-2020 een voordeel op, wat in latere jaren wordt genivelleerd.

5. *Doorschuif van budgetten (Hoofdlijnenakkoord, Voorjaarsnota 2016)*

Het betreft een aantal budgetverschuivingen van 2016 naar 2017. De budgetten zijn in de Najaarsnota 2016 vrijgevallen en bij de Begroting 2017 weer beschikbaar gesteld. Het gaat om:

- Arbeidsmarkt & economie / stageplekken: in de Voorjaarsnota 2016 is met een amendement (A519) € 250.000 beschikbaar gesteld. De uitgaven vinden niet in 2016 maar in 2017 plaats.
- Transparante overheid / kwaliteitsimpuls: het betreft twee intensiveringen uit het Hoofdlijnenakkoord; in aansluiting op het werkelijke bestedingsritme wordt een deel van het budget in 2017 beschikbaar gesteld (in plaats van in 2016).

6. *Openbaar vervoer*

In de komende periode moeten twee langjarige concessies worden verleend. Dit extra budget geeft de mogelijkheid om, met behoud van lage tarieven, het aanbod van het OV te behouden of te verbeteren.

7. *Vrijval budgetten ruimte en wonen*

Er valt een bedrag van € 0,9 mln vrij in de periode 2017-2019 door minder ruimtelijk onderzoek.

8. *Overige ontwikkelingen (< € 0,5 mln)*

Het gaat om ontwikkelingen met een beperkte materiële omvang (< € 0,5 mln).

Lange termijn doorkijk

De (meerjaren)begroting van de provincie Zuid-Holland kijkt (conform externe regelgeving) vier jaar vooruit. Aanvullend hierop presenteert de provincie een lange termijn doorkijk van inclusief de (meerjaren)begroting 15 jaar. Reden hiervoor is dat een aantal grote uitgaven van de provincie buiten de reikwijdte vallen van de meerjarenbegroting, maar wel relevant zijn voor de financiële positie van de provincie op langere termijn.

Dit doen we aan de hand van een aantal financiële kengetallen. Deze kengetallen zijn (op basis van afspraken tussen Rijk, provincies en gemeenten) opgenomen in het BBV. Het BBV schrijft voor om deze kengetallen vier jaar vooruit te berekenen. De provincie Zuid-Holland doet dat dus voor een termijn van 15 jaar vooruit.

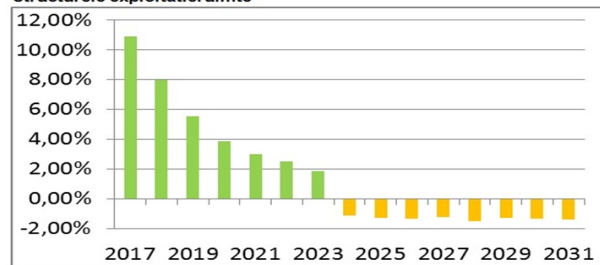
De paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing bevat een uitgebreide toelichting op de voorgeschreven kengetallen, namelijk (gecorrigeerde) schuldquote, solvabiliteitsratio, structurele exploitatieruimte, onbenutte belastingcapaciteit, grondexploitatie. Voor de langere termijn zijn de schuldquote, de solvabiliteitsratio, de structurele exploitatieruimte en de onbenutte belastingcapaciteit het meest van belang. Grondexploitaties spelen nauwelijks bij de provincie (in tegenstelling tot bij veel gemeenten).

Voor de kengetallen gelden geen normen. Wel zijn er zogeheten 'signaleringswaarden' afgesproken tussen Rijk, provincies en gemeenten. Er worden drie categorieën onderscheiden, namelijk:

- gezond (groen)
- neutraal (geel)
- risicovol (oranje)

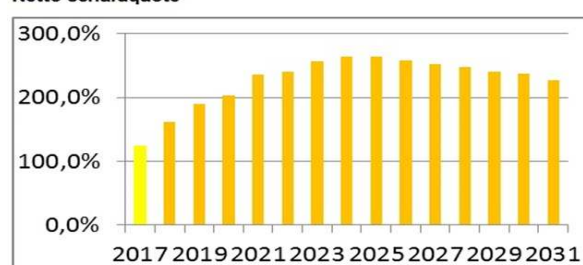
Onderstaande uitkomsten van de financiële kengetallen wijzen uit dat de provincie verwacht (bij ongewijzigd beleid) op alle relevante onderdelen in de categorie 'risicovol' terecht te komen.

Structurele exploitatieruimte

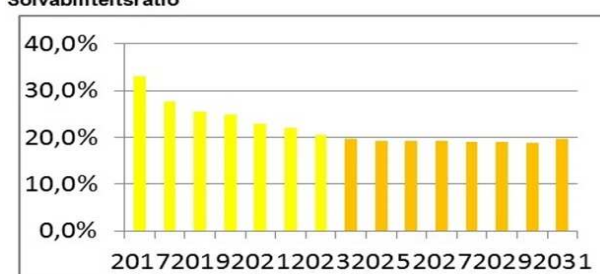
= $(\text{structureel begrotingssaldo} / \text{totale baten}) * 100\%$
 ➔ Indicatie voor begrotingsflexibiliteit (opvangen structurele tegenvallers, structurele ruimte voor beleid)

Netto schuldquote

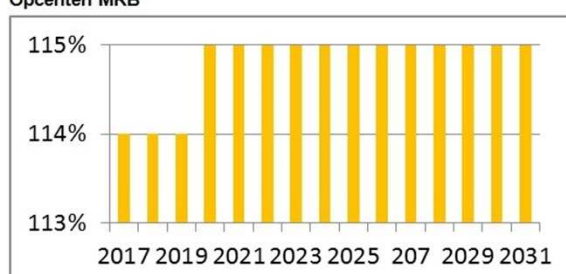
= $(\text{omvang van de schuld} / \text{totale baten}) * 100\%$
 ➔ Indicatie voor mate waarin schuld op exploitatie drukt

Solvabiliteitsratio

= $(\text{eigen vermogen} / \text{totaal vermogen}) * 100\%$
 ➔ Indicatie mate waarin provincie aan verplichtingen kan voldoen

Opcenten MRB

= $(\text{opcententarief PZH} / \text{gemiddelde provincies}) * 100\%$
 ➔ Geeft afwijking van het PZH-tarief ten opzichte van het gemiddelde van alle provincies

De uitkomsten zijn in lijn met wat eerder in de Kadernota 2017 aan lange termijn ontwikkelingen is gepresenteerd.

Oorzaken van bovenstaande ontwikkelingen liggen in diverse politieke keuzes afgelopen jaren.

In de provinciale collegeakkoorden van 2007 en 2011 zijn omvangrijke investeringsimpulsen afgesproken op het gebied van mobiliteit. De komende jaren komen deze investeringen tot uitvoering. Voor de financiering hiervan moeten er nieuwe leningen worden aangetrokken. Dit heeft gevolgen voor de schuldquote en de solvabiliteit. De impulsen zijn destijds structureel gedekt door bezuinigingen (o.a. op het ambtelijk apparaat) en verhoging van de opcenten (2007). De verhoging van de opcenten heeft ertoe geleid dat de provincie Zuid-Holland ten opzichte van andere provincies een relatief hoog opcententarief heeft.

Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat provincies met een aanzienlijk betere vermogenspositie dan Zuid-Holland in staat zijn hun opcententarief relatief laag te houden. De provincie Zuid-Holland heeft zich de afgelopen jaren ingespannen het opcententarief niet verder te laten stijgen. Zo is het tarief na 2009 niet meer verhoogd (ook niet met een inflatiecorrectie) en is het tarief zelfs tweemaal verlaagd door het huidige college.

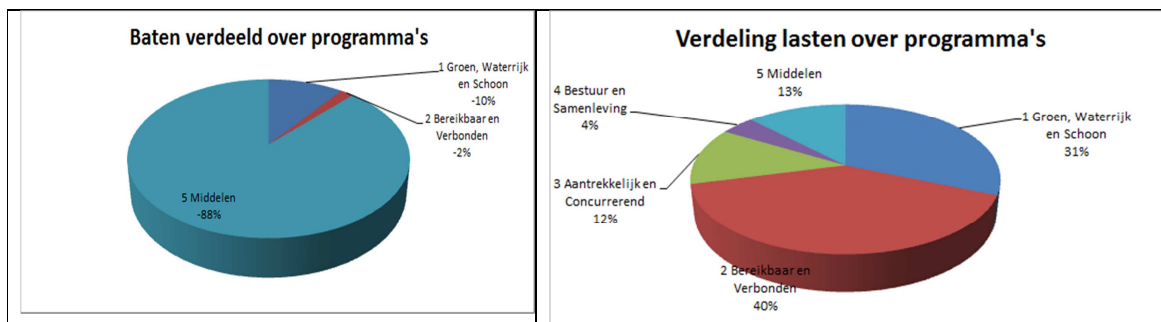
De oplopende structurele lasten als gevolg van de impulsen waren eerder al voorzien. Dat het structurele saldo met ingang van 2024 toch in de 'min' schiet, komt door een aantal nadelige ontwikkelingen in het Provinciefonds de afgelopen jaren. Het betreft hier met name de effecten van een aantal generieke kortingen uit het regeerakkoord van 2012 (onder andere de effecten van de zogeheten 'opschalingskorting').

De uitkomsten van de kengetallen op dit moment geven een beeld van de toekomst maar geen zekerheid. Wel is er een duidelijke indicatie dat de flexibiliteit (om in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen) onder druk komt te staan. De onzekerheid richting toekomst zit voor een groot deel in ontwikkelingen waar de provincie zelf geen (of in zeer beperkte mate) invloed op uit kan oefenen, zoals economische / demografische ontwikkelingen en keuzes op de rijksbegroting die het Provinciefonds raken.

Daarnaast kan de provincie ook zelf invloed uitoefenen op het verloop van de financiële kengetallen. Dit kan bijvoorbeeld door ambities naar beneden bij te stellen of het temporiseren van ambities. Zo nodig kan ook de algemene reserve worden ingezet om tekorten voor een bepaalde periode op te vangen.

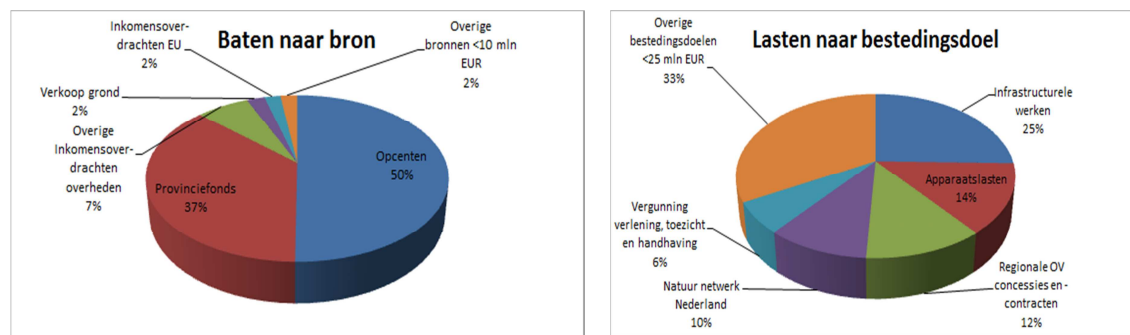
Hoe is de begroting opgebouwd

Het is belangrijk te weten hoe de begroting is opgebouwd. Met andere woorden: hoe zijn de baten en lasten verdeeld over de programma's. Onderstaande grafieken geven dat beeld.

Opmerking: Bij de baten zijn de programma's 3 en 4 niet zichtbaar. Dat betekent dat die programma's minder dan 0,5% bijdragen aan de baten van de provincie.

Daarnaast is het belangrijk te weten uit welke bronnen de baten van de provincie worden gegenereerd en waar de provincie haar geld aan besteedt:

Vernieuwing BBV

In maart 2016 is het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV) gewijzigd.

De meeste wijzigingen gaan in per Begroting 2017. Dit betreft:

1. het gebruik van uniforme taakvelden
2. presentatie van overhead
3. verplicht activeren investeringen met maatschappelijk nut
4. opnemen bijdrage verbonden partijen aan programmadoelen
5. opnemen geprognosticeerde balans en ontwikkeling EMU-saldo
6. kengetallen
7. rente

1. Uniforme taakvelden

Het BBV schrijft voor dat alle provincies en gemeenten hun baten en lasten op dezelfde taakvelden gaan begroten en verantwoorden. Deze taakvelden worden als bijlage bij de begroting gevoegd, onder de naam 'uitvoeringsinformatie'. Er zijn geen gevolgen voor de indeling van de programmabegroting. De bijlage uitvoeringsinformatie bij de begroting is verplicht. De verplichting voor het opstellen van een productenraming en productenrealisatie (GS) komt te vervallen. Voorgesteld wordt om de productenraming en productenrealisatie te laten vervallen.

2. Presentatie van overhead

De kern van de BBV wijzigingen op het gebied van overhead, is dat overhead voortaan centraal gepresenteerd moet worden en niet meer mag worden doorbelast naar beleidsprogramma's. Dit is een wijziging ten opzichte van de huidige situatie waarin alle overhead via verdeelsleutels wordt verdeeld over de beleidsprogramma's. Voor de Begroting 2017 betekent dit een verschuiving van lasten van de beleidsprogramma's naar het overzicht overhead zoals dat in programma 5 Middelen wordt gepresenteerd. In totaal gaat het om ruim € 82 mln. De verdeling over de doelen is zichtbaar in de 'was-wordt' tabel aan het eind van dit hoofdstuk.

3. Verplicht activeren investeringen met maatschappelijk nut

Investerings met maatschappelijk nut moeten met ingang van 2017 verplicht worden geactiveerd. Voorheen was dit een keuze. Binnen de provincie Zuid-Holland werden tot en met 2016 investeringen groter dan € 1 mln geactiveerd. Vanaf 2017 worden alle investeringen geactiveerd. Projecten die gestart zijn in 2016 en doorlopen in 2017 worden ook voor het 2016-deel geactiveerd, om te voorkomen dat binnen één project met verschillende regimes wordt gewerkt. Dit effect voor 2016 is in de najaarsnota verwerkt.

De middelen die door de activering vrijvallen in de exploitatie worden in de reserve kapitaallasten gestort. Deze reserve kan dan de hogere toekomstige kapitaallasten opvangen. Om de effecten van activeren zoveel mogelijk te neutraliseren wordt overhead niet langer aan projecten doorbelast. In de 'was-wordt' tabel aan het eind van dit hoofdstuk zijn deze effecten meegenomen in de kolom mutaties kapitaallasten (in deze kolom zijn ook overige mutaties kapitaallasten verwerkt, zoals effecten PZI en bespaarde rente (zie onder 7).

4. Verbonden partijen

Met ingang van 2017 moet de bijdrage die verbonden partijen leveren aan de realisatie van de doelen van de provincie worden opgenomen bij de betreffende programma's. De paragraaf Verbonden partijen wordt vereenvoudigd. Daarin worden de verbonden partijen in drie categorieën ingedeeld: gemeenschappelijke regelingen, stichtingen en verenigingen en coöperaties en vennootschappen.

5. Geprognosticeerde balans en EMU-saldo

Met ingang van 2017 wordt in de begroting een geprognosticeerde balans opgenomen, waaruit het EMU-saldo meerjarig wordt afgeleid en gepresenteerd.

6. Kengetallen

Onderstaande kengetallen zijn ook al in eerdere begrotingen opgenomen. Nieuw is dat deze kengetallen nu meerjarig worden opgenomen. Het betreft:

- de netto schuldquote
- de solvabiliteitsratio
- de structurele exploitatieruimte
- de grondexploitatie
- de belastingcapaciteit

Met name het toelichten van de samenhang van de kengetallen geeft inzicht in de meerjarig financiële positie van de provincie.

7. Rente

De commissie BBV heeft een notitie rente uitgebracht. De stellige uitspraken en aanbevelingen uit deze notitie hoeven pas met ingang van Begroting 2018 te worden opgevolgd maar invoering in de Begroting 2017 heeft de voorkeur. Dit heeft tot gevolg dat het systeem van 'bespaarde rente' wordt afgeschaft. Dit heeft per saldo geen effect.

Was – wordt tabel

In de tabel hierna is te zien hoe per begrotingsdoel de stand Begroting 2016 naar stand Begroting 2017 is opgebouwd. De mutaties die voortkomen uit het wijzigingen van het BBV zijn daar onderdeel van. Belangrijkste effect per begrotingsdoel is het 'centraliseren' van de overhead. Dit leidt tot een verlaging van de lasten op de programma's met ruim € 82 mln. In de kolom mutaties kapitaallasten zijn de effecten van de wijzigingen activeren van investeringen met maatschappelijk nut (zie onder 3) en bespaarde rente (zie onder 7) zichtbaar. In deze kolom zijn ook andere wijzigingen op de kapitaallasten verwerkt. Het gaat dan om wijzigingen ten gevolge van het PZI. In de kolom 'overige mutaties' staan de begrotingswijzigingen die los staan van het BBV.

Vanwege de wijzigingen van het BBV is het niet meer toegestaan om overhead naar de doelen binnen de programma's door te belasten. Dit betekent dat de bedragen voor overhead uit de doelen verwijderd zijn en centraal gepresenteerd worden

(bedragen x € 1.000)

Doel	Saldo B/L stand t/m VJN	Mutaties overhead	Mutaties kapitaallasten	Overige mutaties	Saldo B/L stand Begroting 2017
1-1	4.408	-1.537	-	-	2.870
1-2	2.530	-1.341	-	401	1.590
1-3	36.116	-13.512	-72	10.421	32.953
1-4	42.581	-1.011	54	13.553	55.177
1-5	6.966	-1.631	-91	2.716	7.959
1-6	49.980	-5.275	19	4.645	49.369
2-1	210.983	-27.009	-11.139	-1.919	170.831
2-2	84.880	-1.889	987	8.606	92.584
3-1	16.015	-840	-	-2.991	12.184
3-2	3.003	-1.135	-	-	1.867
3-3	24.774	-5.145	-	869	20.498
3-4	5.050	-1.535	-	-	3.515
3-5	14.720	-1.178	-13	9.650	23.179
3-6	15.138	-1.835	-	2.400	15.703
3-7	3.456	-1.690	-	5.073	6.840
4-1	24.311	-10.080	-	820	15.051
4-2	8.457	-1.805	-	-	6.651
4-3	6.331	-85	-	-	6.246
4-4	-0	-	-	-	-0
5-1	-556.816	-4.045	10.818	-2.060	-552.103
Eindtotaal		-82.579	562	52.184	

Programma's

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

Dit programma bevat de volgende doelen, die hierna worden toegelicht:

- Doel 1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast
- Doel 1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater
- Doel 1-3 Groenblauwe structuur versterkt samenhang stad-land en recreatieve gebruiks- en belevingswaarde landschap
- Doel 1-4 De biodiversiteit is behouden en waar mogelijk versterkt
- Doel 1-5 Sterke positie voor duurzame economisch rendabele grondgebonden landbouw
- Doel 1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu

In programma 1 wordt het beleid uiteengezet voor de beleidsonderwerpen Water en Groen.

Voor het beleidsonderwerp Groen worden de onderwerpen Natuurnetwerk Nederland en het Plattelands Ontwikkelings Programma (POP3) hieronder kort toegelicht met verwijzing naar de plaatsen waar u nadere informatie over deze onderwerpen kunt vinden in deze begroting.

Natuurnetwerk Nederland (NNN)

De provincie werkt via verschillende sporen aan het doel van het behouden en waar mogelijk versterken van de biodiversiteit.

Een belangrijk instrument voor het behouden en versterken van de biodiversiteit, is de verdere realisatie van de restantopgave aan nieuwe natuur (taak 1.4.1), oftewel het afronden van het Zuid-Hollandse deel van het Natuurnetwerk Nederland (NNN). In 2017 wordt bijvoorbeeld naar verwachting de inrichting van de Crezéepolder en Spuimonding-Oost afgerond en worden inrichtingsprojecten in de Krimpenerwaard en Gouwe-Wiericke opgestart, voortgezet en/of afgerond. Ook voor particulier natuurbeheer, waarbij eigenaren subsidie krijgen om zelf hun grond om te vormen in natuur, blijven de mogelijkheden open staan.

Met het verlenen van subsidie voor het beheer van de natuur (taak 1.4.2) en voor agrarisch natuurbeheer (taak 1.4.4), bevordert de provincie de instandhouding en ontwikkeling van natuurwaarden. Met name in gebieden die vallen binnen Natura 2000, kunnen extra inrichtings- en beheermaatregelen nodig zijn (taak 1.4.3).

Aanvullend hierop kunnen maatregelen in recreatiegebieden, soortgerichte maatregelen (taak 1.4.5) en een instrument als 'tijdelijke natuur' verder bijdragen aan behouden en versterken van biodiversiteit.

POP3

Het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 (POP3) is een onderdeel van het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid. Het programma streeft naar:

- Concurrentiekracht en innovatie *moderne en renderende agrarische sector die in 2020 schoon en effectief produceert, in balans met mens en omgeving*
- Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen, daarbij inbegrepen water *bijdragen aan herstel van natuur- en milieukwaliteit met oog op Vogel- en Habitatrichtlijn, Nitraatrichtlijn en Kaderrichtlijn Water*
- Goede conditie van het platteland met kwaliteit van natuur en landschap *bijdragen aan doelstellingen voor biodiversiteit, natuur en landschap*

De provincie heeft twee regelingen om over Europese POP3-middelen (+ verplichte cofinanciering door provincie, waterschappen of gemeenten) te beschikken:

1. Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer *onderdeel Agrarisch natuurbeheer*
2. Uitvoeringsregeling POP-3 Zuid-Holland *met diverse openstellingsmogelijkheden*

In het begrotingsproces stellen Provinciale Staten subsidieplafonds en tussentijdse bijstellingen vast. Gedeputeerde Staten besluiten tot afzonderlijke openstellingen. De openstellingen faciliteren o.a. de uitvoering van Duurzame Landbouw, Natura2000, Gebiedsprogramma's Groen, het beleidsthema Water en de Leader-aanpak met de lokale actiegroepen Holland-Rijnland, en Polders en Waarden.

De inzet van POP3-middelen is gekoppeld aan Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon, verspreid over de doelen 1.2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater, 1.4 De biodiversiteit is behouden en waar mogelijk versterkt en 1.5 Sterke positie voor duurzame economisch rendabele grondgebonden landbouw.

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon				
Lasten	215.751	208.369	189.671	174.705
Baten	65.832	73.943	66.561	65.951
Totaal saldo van baten en lasten	-149.918	-134.426	-123.110	-108.753
Bijdrage uit reserve	36.684	29.947	18.465	12.690
Storting in reserve	0	0	704	871
Resultaat	-113.235	-104.479	-105.349	-96.934

Incidentele baten en lasten (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon				
Lasten	97.633	98.992	83.300	67.997
Baten	46.952	56.616	52.806	52.416
Totaal saldo van baten en lasten	-50.682	-42.376	-30.495	-15.580
Bijdrage uit reserve	36.674	29.937	18.455	12.680
Storting in reserve	0	0	704	871
Resultaat	-14.008	-12.439	-12.744	-3.771

Opmerking: De incidentele baten en lasten maken onderdeel uit van de totale exploitatie van het programma.

Doel 1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Overstromingen en wateroverlast worden voorkomen met preventieve maatregelen, passend bij de gewenste ruimtelijke en economische ontwikkeling van Zuid-Holland
- Zuid-Holland is waterrobuust ruimtelijk ingericht, zodat bij overstromingen en wateroverlast de gevolgen zo klein mogelijk zijn

De provincie wil de Zuid-Hollandse gebieden beschermen tegen overstromingen en de gevolgen van overstromingen en wateroverlast zoveel mogelijk beperken. Dit is van essentieel belang voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving en voor het vestigingsklimaat. De bescherming realiseren we met combinaties van preventieve en gevolgenbeperkende maatregelen die passen bij de ruimtelijke en economische ontwikkeling van Zuid-Holland.

Trends en ontwikkelingen

De opgave om Zuid-Holland te beschermen tegen overstromingen en wateroverlast wordt de komende decennia groter door de effecten van klimaatverandering (zeespiegelstijging en toenemende extreme neerslag), bodemdaling en toenemende druk op de beschikbare ruimte. De Deltabeslissingen en het Deltaprogramma spelen hier op in en zijn er op gericht dat Nederland in 2050 (zo goed mogelijk) klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht. Ook moet in 2050 bereikt zijn dat iedereen achter een dijk of duin een basisveiligheid tegen overstromingen heeft. Waterkeringen die nu al het gewenste beschermingsniveau bieden, worden op orde gehouden. Waar de waterkeringen een hoger beschermingsniveau moeten bieden, vindt dijkversterking of rivierverruiming plaats. Om dit te realiseren zijn onder andere gebiedsgerichte strategieën ontwikkeld, waarin preventieve maatregelen, gevolgenbeperkende maatregelen en rampenbestrijding worden gecombineerd. Ook is er een interbestuurlijke afspraak gemaakt over ruimtelijke adaptatie die inhoudt dat overheden klimaatbestendigheid en waterrobuust inrichten vóór 2020 integreren in hun eigen beleid en handelen.

Toelichting effectindicator(en)

De voortgang van dit doel wordt gerapporteerd via een monitoringrapportage. Deze wordt samengesteld uit provinciale gegevens over het beleid rond meerlaagse veiligheid / overstromingen, wateroverlast, droogte en hittestress. De rapportage wordt opgezet volgens de systematiek van de landelijke monitoringrapportage Ruimtelijke Adaptatie van het Deltaprogramma. Dit houdt in dat de scores inzicht geven hoe ver de provincie is met beleidsontwikkeling, of dit voldoende is om de doelen te halen en in hoeverre de ontwikkelde instrumenten (watertoets, kennisportaal, stimuleringsprojecten) toereikend zijn. Verder wordt in deze monitoringrapportage ook de voortgang van GS-taak 1.1.3. bijgehouden. Hiervoor komt geen aparte begrotingsindicator.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Het Rijk, de provincies, waterbeheerders en gemeenten werken samen aan waterveiligheid om de toenemende gevolgen van een overstroming vanuit zee, rivieren of door hevige regenval te beperken. De watersnoodramp van 1953 had enorme schade tot gevolg (1836 slachtoffers, 100.000 mensen verloren hun huis, tienduizenden dieren verdronken). In 1995 werden 250.000 mensen geëvacueerd omdat de rivierdijken op doorbreken stonden. Sindsdien wordt waterveiligheid gerealiseerd met dijkversterkingen en rivier verruimende maatregelen. Door de klimaatverandering nemen de hoogwaterstanden de komende decennia verder toe. Bovendien zijn de gevolgen van een overstroming nu nog groter dan 50 jaar geleden. Er wonen nu meer mensen in Nederland, dus bij een overstroming zullen er meer slachtoffers zijn. Bijna 60% van Nederland kan onder water komen te staan. In dat gebied liggen ook de grootste steden en economische clusters.

Om deze te beschermen kunnen we echter niet decennia lang doorgaan met dijkversterkingen: deze zijn zeer kostbaar en hebben een enorme impact op de ruimtelijke kwaliteit. Ook is bij een (dreigende) overstroming de tijdige evacuatie van 3,5 miljoen mensen uit de Randstad niet haalbaar. Door klimaatverandering neemt ook de schadelast voor overheden (infrastructuur), bedrijven (glastuinbouw) en particulieren toe. De neerslagschade voor (bijvoorbeeld) particulieren bedraagt nu circa € 90 mln per jaar en kan in het meest ongunstige klimaatscenario met 139% stijgen. De keuze voor binnenstedelijke verdichting heeft invloed op wateroverlast in het stedelijk gebied door het toenemende bebouwde en verharde oppervlak. Tegelijkertijd bieden ruimtelijke ontwikkelingen kansen voor adaptatie door meervoudig ruimtegebruik.

De provincie kiest daarom voor een duurzame bescherming tegen overstromingen door het (beter) verbinden van de thema's waterbeheer en ruimtelijke ordening. De provincie streeft hierbij naar een kosteneffectieve, gebiedsgerichte aanpak om de gevolgen van een overstroming te beperken. De provincie voert de gebiedsgerichte strategieën uit van het Deltaprogramma Rijnmond-Drechtsteden en Deltaprogramma Rivieren in regionale programma's. De provincie werkt hierbij samen met regionale partijen door o.a. te participeren in de Stuurgroepen en heeft het trekkerschap van het MIRT Onderzoek Alblasserwaard. Voor het vergroten van de klimaatbestendigheid en de waterrobuustheid sluiten we aan op de dynamiek van de stedelijke omgeving en op andere (gebieds)agenda's. In de Visie Ruimte en Mobiliteit worden bijvoorbeeld mogelijkheden gegeven voor de benutting van de ondergrond voor ondergrondse waterberging voor de gietwatervoorziening in de tuinbouw.

Taak 1.1.1 Realiseren waterveiligheid en voorkomen wateroverlast

Toetsen dijkversterkingsplannen

De provincie is verantwoordelijk voor de goedkeuring van verbeteringsplannen voor primaire waterkeringen (dijkversterkingsplannen) van de waterschappen. Daarbij bepaalt de provincie of de landschappelijke, natuur- en cultuurwaarden in het plan voldoende zijn meegenomen en of de ruimtelijke kwaliteit niet wordt aangetast. Op deze manier draagt de provincie bij aan een goede landschappelijke inpassing van een dijk. De provincie is ook bevoegd gezag wanneer voor een dijkversterkingsplan een Milieueffectrapportage (MER) opgesteld moet worden. Ook coördineert de provincie de juridische procedure van de uitvoeringsvergunningen en de inspraak. Op deze manier zorgt de provincie er voor dat inbreng van belanghebbenden en milieueffecten een volwaardige plaats in de besluitvorming krijgen.

Actualiseren overstromingsrisicokaarten

De provincie is de kennisleverancier van de overstromingsrisicokaarten die op grond van de Europese Richtlijn Overstromingsrisico's (EU-ROR) publiek beschikbaar moeten zijn. De kaarten worden door de provincie actueel gehouden en één keer per zes jaar aan de Europese Commissie gerapporteerd. Met de kaarten worden onder andere de regionale gevolgen van een overstroming in beeld gebracht. Deze kennis wordt ingezet bij de normering van regionale keringen en bij de ontwikkeling van ruimtelijk beleid om de gevolgen van een overstroming te beperken.

Kaderstelling regionaal watersysteem

De provincie stelt normen vast voor de bergings- en afvoercapaciteit van het regionale watersysteem. Deze normen zijn gebiedsspecifiek en afhankelijk van het type grondgebruik. De mogelijke schade als gevolg van wateroverlast door onvoldoende berging en/of afvoer bepaalt de norm. De waterschappen voeren de maatregelen uit die nodig zijn voor het halen van de norm.

Kaderstelling regionale keringen

De provincie stelt de veiligheidsnormen vast voor de regionale keringen. Op basis van deze normen voeren de waterschappen beheer en onderhoud uit aan de keringen. De nieuwe landelijke normen voor waterveiligheid, de klimaatscenario's en het voortschrijdend inzicht over bodemdaling en de stabiliteit van veendijken zijn aanleiding om de veiligheidsnormen te herzien. In 2030 moeten alle regionale keringen aan de (herziene) veiligheidsnormen voldoen.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.1.1.1	Aantal kilometer genormeerde regionale keringen per jaar	2.065	50	50	50	50
1.1.1.2	Aantal getoetste dijkversterkingsplannen primaire keringen per jaar	3	2	2	2	2

Toelichting prestatie-indicator(en)

1.1.1.1: De waarden zijn streefwaarden, jaarlijks worden met andere provincies en waterschappen afspraken gemaakt over de realisatie voor het opvolgende jaar.

1.1.1.2: De waarden zijn streefwaarden, het aanbod van dijkversterkingsplannen wordt bepaald door de jaarlijkse prioritering van dijkversterkingen in het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP).

Taak 1.1.2 Stimuleren van klimaatadaptatie

In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 heeft de provincie aangegeven samen met betrokkenen nader invulling te willen geven aan de ambitie voor een meer klimaatbestendige inrichting van het stedelijk en landelijk gebied. De provincie werkt hierin samen met gemeenten en waterschappen. Hiermee geeft de provincie invulling aan de intentieverklaring Ruimtelijke Adaptatie, die de provincies in oktober 2014 hebben onderschreven. De provincie zal:

- bevorderen dat klimaatadaptatie een integraal onderdeel is van duurzame stedelijke ontwikkeling;
- bij gebiedsontwikkeling de toepassing van maatregelen stimuleren om de klimaatbestendigheid te vergroten;
- gemeenten faciliteren met kennis en advies op het gebied van klimaatbestendige inrichting van het stedelijk gebied.

Taak 1.1.3 Bevorderen van een waterrobuuste ruimtelijke inrichting

Voor het beperken van de gevolgen van een overstroming en van wateroverlast stimuleert de provincie een waterrobuuste ruimtelijke inrichting. Hierbij wil de provincie ook rekening houden met evacuatiemogelijkheden en met de bescherming van vitale en kwetsbare functies. Hiervoor is een integrale aanpak nodig vanuit het waterveiligheidsdomein en het ruimtelijk ordening domein via de meerlaagse veiligheid benadering.

Beleid ruimtelijke adaptatie

In de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie hebben Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen afgesproken dat waterrobuust inrichten in 2020 integraal onderdeel is van beleid en handelen. Om invulling te geven aan deze ambitie gaat de provincie beleid voor Ruimtelijke Adaptatie uitwerken en uitvoeren, gericht op het integraal meewegen van waterrobuustheid bij ruimtelijke plannen.

Onderdeel van het beleid voor Ruimtelijke Adaptatie is de aanpak van vitale en kwetsbare functies, zoals energie, ICT, drinkwater en het wegennet. Het Rijk zorgt ervoor dat de nationale vitale en kwetsbare functies uiterlijk in 2050 beter bestand zijn tegen overstromingen. De provincie heeft een rol in de beleidsuitwerking voor de vitale en kwetsbare functies op het regionale schaalniveau.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast						
Lasten	3.816	4.889	3.363	3.209	3.015	2.913
Baten	646	537	492	492	300	300
Totaal saldo van baten en lasten	-3.170	-4.351	-2.870	-2.717	-2.715	-2.613
<i>Programmareserves</i>						
Decentralisatieakkoord natuur	-111	0	0	0	0	0
Groene ambities	0	0	150	0	0	0
Programmamanagement	1	100	100	100	100	0
Kustontwikkeling						
Zandmotor	25	200	200	200	200	200
Zwakke schakels	373	0	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	288	300	450	300	300	200
Resultaat	-2.882	-4.051	-2.420	-2.417	-2.415	-2.413

Toelichting meerjarenraming

Vanwege de wijzigingen van het BBV is het niet meer toegestaan om overhead naar de doelen binnen de programma's door te belasten. Dit betekent dat de bedragen voor overhead uit de doelen verwijderd zijn en centraal gepresenteerd worden. Voor dit doel gaat het om een bedrag van € 1,6 mln in 2017. Daarna blijven de begrote apparaatslasten ad € 1 mln in dit doel gelijk tot en met 2020.

Doel 1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Evenwicht tussen beschikbaarheid en vraag zoetwater, met de voorkeursstrategieën uit het Deltaprogramma als leidraad
- Voldoende drinkwatervoorzieningen en drinkwatervoorraden (kwalitatief en kwantitatief)
- Alle Kader Richtlijn Water (KRW)-grondwaterlichamen in 2027 in goede toestand (kwantitatief en kwalitatief)
- Alle KRW-oppervlaktewaterlichamen in 2027 in goede toestand (kwalitatief)
- Grond- en oppervlaktewater in Natura 2000 gebied voldoet aan eisen van natuurdoelen (kwalitatief en kwantitatief)
- Voldoende veilige en kwalitatief goede zwemwaterlocaties
- Omgaan met veenbodemdaling (stoppen, remmen of loslaten)

Trends en ontwikkelingen

De provincie zet zich, samen met waterschappen en drinkwaterbedrijven, in voor voldoende beschikbaarheid en aanvoer van zoetwater voor mens, dier, natuur, landbouw en industrie. De vraag naar water hangt af van de temperatuur (klimaat) en de structuur en omvang van de economie (economische groei beïnvloedt de vraag). Naast de beschikbaarheid is de kwaliteit van het water van belang. Deze wordt vooral beïnvloed door emissies. De waterkwaliteit verbetert langzaam als gevolg van alle maatregelen die zijn genomen, echter in de beoordeling van de waterkwaliteit (volgens de huidige KRW-systematiek) is de slechtst scorende parameter bepalend. Devoortgang is daarom in de monitoringrapportages nauwelijks zichtbaar.

Klimaatverandering en bodemdaling kunnen leiden tot verzilting en daarmee tot verminderde beschikbaarheid van zoetwater in Zuid-Holland. Ook ingrepen in het watersysteem van Zuid-Holland kunnen hierop van invloed zijn.

De gevolgen van bodemdaling verschillen sterk per gebied. De effecten van bodemdaling werken door op verschillende beleidsterreinen:

- waterkwaliteit, -veiligheid en -overlast;
- natuur-, archeologische-, (veenweide)landschapswaarden;
- infrastructuur (wegen, gebouwen, leidingen);
- leefbaarheid gebieden en productiviteit van grond.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.2.a	Aantal KRW-grondwaterlichamen dat aan de KRW-doelen voldoet	3	geen meting	4	geen meting	geen meting

Toelichting effectindicator(en)

In Zuid-Holland komen vijf KRW-grondwaterlichamen voor die geheel of gedeeltelijk binnen de provincie liggen. Deze dienen uiterlijk in 2027 aan de KRW-normen te voldoen ('in goede toestand zijn'). De grondwaterkwaliteit wordt in 3-jarige cycli gemeten. De meest actuele meetronde is die van 2015. De volgende meetronde is in 2018.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Een goede kwaliteit en kwantiteit van grond- en oppervlaktewater zijn belangrijk voor het leef- en vestigingsklimaat van Zuid-Holland. Immers, voldoende water van goede kwaliteit is nodig voor natuur, landbouw, industrie, de bereiding van drinkwater en de leefbaarheid in het algemeen. Goede kwaliteit en kwantiteit van grond- en oppervlaktewater en het omgaan met bodemdaling zijn brede doelen waarvoor alle overheden een verantwoordelijkheid hebben. De provinciale rollen en taken volgen uit de wet, de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en afspraken in het Deltaprogramma.

Taak 1.2.1 Bijdragen aan bereiken evenwicht tussen beschikbaarheid en vraag zoetwater en uitvoeren voorkeursstrategieën uit het Deltaprogramma

Zoals in het Deltaprogramma is afgesproken neemt de provincie het initiatief voor het opstellen van (zoetwater) voorzieningenniveaus, thans 'waterbeschikbaarheid' genoemd. Dit doet de provincie in samenwerking met andere overheden en gebruikers. De waterbeschikbaarheid wordt uitgewerkt op gebiedsniveau, voor gewone en extreme omstandigheden. Zuid-Holland heeft hiervoor pilots gestart. In 2018 zal het Deltaprogramma Zoetwater een evaluatie uitvoeren en op basis van die evaluatie worden nadere afspraken gemaakt.

In de voorkeursstrategieën van het Deltaprogramma zijn voor de verschillende gebieden maatregelen voorgesteld. Met deze maatregelen wordt de aanvoer van zoetwater robuuster. Voor de uitvoering zijn en worden bestuursovereenkomsten opgesteld. Voor het Grevelingen en Volkerak-Zoommeer zijn in de concept Rijksstructuurvisie maatregelen beschreven om te komen tot een betere waterkwaliteit. Een goede waterkwaliteit is nodig voor recreatie en is positief voor de regionale economie. Daarom heeft de provincie Zuid-Holland € 10 mln beschikbaar gesteld en dit toegezegd in de bestuursovereenkomst ontwikkeling Grevelingen en Volkerak-Zoommeer.

Verder zet de provincie onder andere voor de land- en tuinbouw in op zelfvoorzienendheid en innovatie. In de vorige collegeperiode zijn pilots gestart voor duurzame gietwatervoorziening, deze worden gecontinueerd. Daar waar zich kansen voordoen kunnen nieuwe pilots worden gestart (mits deze passen binnen de provinciale doelstellingen).

Toelichting prestatie-indicator(en)

Provinciale Staten worden jaarlijks geïnformeerd over de voortgang van het Deltaprogramma, mede op basis van rapportages aan de Tweede Kamer. Reden is dat de realisatie van de zoetwaterstrategie geschiedt in het kader van het Nationale Deltaprogramma, in samenwerking met andere overheden en gebruikers van zoet water. Daarin zit een sterke afhankelijkheid van deze andere partijen, bijvoorbeeld waterschappen en Rijk.

Taak 1.2.2 Beschermen van drinkwaterbronnen

De provincie is verantwoordelijk voor het op lange termijn kunnen garanderen van een goede kwaliteit en kwantiteit van het grondwater ten behoeve van de drinkwatervoorziening. Aanvullend op de in de Provinciale Milieu Verordening vastgelegde gebieden, wijst de provincie daartoe gebieden aan als algemene strategische zoetgrondwatervoorraad. Verder werkt de provincie samen met belanghebbende partijen in de gebieden rondom drinkwaterwinningen om deze te beschermen en onze voorraad schoon drinkwater zorgvuldig te beheren. In het stroomgebiedbeheerplan 2010-2015 (SGBP1) zijn hiervoor gebiedsdossiers drinkwaterbescherming opgesteld. In het SGBP2 (2016-2021) zal de provincie regie voeren op de uitvoering van de benodigde maatregelen. Dit betreft specifiek voor drinkwaterwinningsgebieden 5 maatregelen: 4 ruimtelijke maatregelen (functiewijziging) en 1 onderzoek.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.2.2.1	Aantal afgeronde maatregelen in drinkwaterwinningsgebieden (zoals vastgelegd in het SGPB voor 2016-2021)	0	4	5	5	5

Taak 1.2.3 Kaderstelling, uitvoering en monitoring KRW-grondwater- en oppervlaktewaterlichamen

Vanuit de KRW en de Waterwet is de provincie verantwoordelijk voor het aanwijzen van KRW-waterlichamen voor grond- en oppervlaktewater, het vaststellen van waterkwaliteitsdoelen en de momenten van doelbereik. Fysieke waterkwaliteitsmaatregelen voor oppervlaktewater worden uitgevoerd en gefinancierd door waterschappen.

De provincie is expliciet verantwoordelijk voor het bereiken en behouden van 'een goede toestand' van het grondwater. De provincie stelt iedere zes jaar de stroomgebiedsopgave vast en onderhoudt de grondwatermeetnetten, zodat de kwantitatieve en kwalitatieve toestand van het grondwater kan worden getoetst. In de SGBP's voor de periode 2016-2021 zijn voor de provincie Zuid-Holland in totaal 283 maatregelen opgenomen (exclusief signaleringsonderzoeken).

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.2.3.1	Aantal provinciale Europese Kaderrichtlijn Watermaatregelen dat per 31-12 is afgerond (zoals vastgelegd in het SGBP voor 2016-2021)	0	100	150	200	200

Taak 1.2.4 Beleidsvorming en gebiedsafspraken maken over veenbodemdaling

Het college heeft het omgaan met bodemdaling als opgave benoemd in het hoofdlijnenakkoord.

Bodemdaling is een langzaam proces met op termijn ingrijpende consequenties. De lange termijndimensie biedt mogelijkheden voor een geleidelijke adaptatie of transitie, mits we daar nu alvast op voorsorteren. Koppelingen aan andere (lange termijn) opgaven en beleidsvorming, zoals klimaatadaptatie en ontwikkeling van de omgevingsvisie, zijn daarbij belangrijk. GS hebben de ambitie vertaald in een Programma Bodemdaling, dat zij in april 2016 hebben vastgesteld en dat op 30 augustus in de Statencommissie Verkeer en Milieu is besproken. Naar aanleiding daarvan volgt uitwerking in een (meerjarig) Programmaplan.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater						
Lasten	5.181	5.241	8.011	7.437	4.645	5.015
Baten	1.760	2.370	6.421	5.798	2.951	3.263
Totaal saldo van baten en lasten	-3.421	-2.871	-1.590	-1.639	-1.694	-1.752
<i>Programmareserves</i>						
Decentralisatieakkoord natuur	485	272	0	0	0	0
Groene ambities		0	0	0	0	519
Raingain	87	0	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	572	272	0	0	0	519
Ontw.persp.Grevelingen/Volkerak-Zoom	10.000	0	0	0	0	0
- Storting in reserve	10.000	0	0	0	0	0
Resultaat	-12.849	-2.599	-1.590	-1.639	-1.694	-1.233

Toelichting meerjarenraming

De begrote lasten voor POP3 (Plattelands OntwikkelingsProgramma) bedragen in 2017 € 5,5 mln. In 2016 stonden hier beperkte lasten voor begroot (€ 1 mln). Inmiddels is de planning van het POP3 programma verder uitgewerkt, waarmee de begrote lasten wijzigen en anders over de doelen worden verdeeld. Na 2017 dalen deze lasten naar € 4,9 mln in 2018, € 2,1 mln in 2019 en stijgen ze in 2020 naar € 2,4 mln. Dit verklaart ook de fluctuatie van de baten.

Voor de waterkwaliteit Grevelingen en Volkerak-Zoommeer is in de Begroting 2015 eenmalig € 10 mln beschikbaar gesteld. Het bestuurlijk overleg met het Rijk is nog gaande, daarom zijn in 2015 deze middelen in de reserve gestort.

Doel 1-3 Groenblauwe structuur versterkt samenhang stad-land en recreatieve gebruiks- en belevingswaarde landschap

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Voldoende, toegankelijke en gevarieerde groen- en watergebieden in Zuid-Holland
- Beleefbaar landschap door recreatieve routenetwerken
- Grote betrokkenheid van particulieren en bewoners bij versterken groenbeleving (groenparticipatie)

Voldoende mogelijkheden voor de beleving van en ontspanning in het groen zijn belangrijk voor het leef- en vestigingsklimaat van Zuid-Holland. Met het realiseren en verbeteren van de groenblauwe structuur wordt bevorderd dat het groen op een aantrekkelijke manier bereikbaar is (juist ook vanuit de stad) en het landschap beleefbaar, vanaf het water of over land. De groenblauwe structuur is het geheel aan groene en blauwe routes en gebieden inclusief ontsluiting en ruimtelijke spreiding. Toegankelijkheid is een randvoorwaarde voor het kunnen gebruiken en beleven van deze groenblauwe structuur en het omliggende landschap.

Trends en ontwikkelingen

De recreatieve behoefte is gevarieerd en continue in verandering. Onderzoek naar uithuizige vrijetijdsbesteding in Nederland (1) laat zien dat in Zuid-Holland de meeste vrijetijdsactiviteiten worden ondernomen. Wandelen en fietsen voor plezier scoren hoog in de lijst van meest populaire vrijetijdsactiviteiten. Nieuwe landelijke trends (2) in de vrijetijdsbesteding zijn gericht op het belang van authenticiteit, aandacht voor gezondheid, duurzaamheid en milieu en beleving en groei van het plattelandstoerisme.

Om aan te sluiten op de actuele recreatiewensen van de Zuid-Hollandse inwoners is regionaal maatwerk nodig. Nadruk lag de afgelopen periode op het realiseren van nieuwe gebieden en routestructuren voor fietsen, wandelen en varen. Deze realisatieopgave nadert zijn voltooiing, maar is nog niet afgerond. Wel ontstaat er een accentverschuiving naar het beter beleefbaar maken en beter benutten van bestaande recreatievoorzieningen.

1. Continue Vrijetijdsonderzoek 2012-2013, NBTC-NIPO Research

2. Bron: Gastvrij Nederland

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.3.a	Percentage Zuid-Hollanders dat tevreden is met recreatief groen in de buurt (straal van 2 km en/of binnen 10 minuten fietsen)	73%	73%	geen meting	73%	geen meting
1.3.b	Percentage Zuid-Hollanders dat tevreden is met recreatieve routenetwerken (varen, fietsen, wandelen)	66%	68%	geen meting	70%	geen meting

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

De provincie realiseert een groenblauwe structuur om daarmee de recreatiemogelijkheden voor de Zuid-Hollanders te vergroten. Deze structuur versterkt de recreatieve gebruiks- en belevingswaarde van het landschap en de ontsluiting vanuit de stad. Met als gevolg een blijvende waardering van het recreatief groen door de inwoners van Zuid-Holland.

De provinciale inzet is gericht op het aanleggen en het verbeteren van de kwaliteit van die structuur middels (co)financiering, bijvoorbeeld via subsidie of het mede ontwikkelen van regionale gebiedsprogramma's, het verbinden van partijen, kennisuitwisseling en voorlichting. Daarnaast worden projecten en vrijwilligersinitiatieven ondersteund die bijdragen aan meer groenbeleving. Met de samenwerkende partijen worden meerjarige regionale

gebiedsprogramma's gemaakt in de verschillende Regiegroepen en Landschapstafels. Hiervoor is vanuit de coalitiemiddelen ongeveer € 25 mln beschikbaar in de periode 2016 - 2019.

Bij het uitdenken en uitvoeren van plannen kiest de provincie er voor dit samen met belanghebbende organisaties en burgers te doen. Zo ontstaat meer draagvlak en een gedeelde verantwoordelijkheid voor een duurzaam behoud van de groene ruimte in Zuid-Holland. De verantwoordelijkheid (ook financieel) voor het beheer en onderhoud worden daarom ook zo veel mogelijk neergelegd bij regionale partijen, soms met hulp van vrijwilligers. De verbinding van de provinciale inzet met particuliere en lokale initiatieven (op gebied van recreatie) draagt bij aan de regionale economie en het biedt ook een meerwaarde voor biodiversiteit, landbouw en cultuurhistorie.

Bijdrage Verbonden partijen

De bijdrage van verbonden partijen wordt toegelicht bij GS-taak 1.3.4. Het betreft de volgende recreatieschappen: Dobbeplass, IJsselmonde, Midden-Delfland, Rotterdam, Voorne-Putten-Rozenburg, het Koepelschap Buitenstedelijk Groen, het Parkschap Nationaal Park de Biesbosch en de natuur- en recreatieschappen Zuidwestelijke Delta en Groenalliantie Midden Holland e.o.

Taak 1.3.1 Realiseren en verbeteren recreatieve groen-en watergebieden

De restopgave van het programma Recreatie om de Stad (RodS) wordt afgerond, waardoor nieuwe recreatiemogelijkheden rond het stedelijk netwerk ontstaan. Voorwaarde bij de realisatie van de RodS-gebieden is dat het beheer van de gebieden is gewaarborgd. Rond de steden liggen de provinciale recreatiegebieden (PRG's). Gedeputeerde Staten hebben besloten om het eigendom en beheer van deze gebieden, in totaal 26, over te dragen aan gemeenten en private partijen.

Voor het verbeteren van de recreatieve functie van bestaande recreatiegebieden wordt subsidie verleend voor een kwaliteitsimpuls. Inzet is, dat gebiedspartners, inclusief de provincie, invulling geven aan een hoogwaardig en gevarieerd recreatief aanbod dat aansluit op de recreatieve vraag. Daarbij wordt ook bijgedragen aan andere provinciale doelen zoals het versterken van de biodiversiteit. De verbetering van gebieden kan onderdeel vormen van de regionale gebiedsprogramma's, waarin vaak meerdere doelen van provincie en regionale partijen in een gebundelde afspraak worden samengebracht.

In verband met beëindiging van de provinciale deelname in de recreatieschappen worden over de besteding van de middelen afspraken gemaakt met de betrokken partijen (zie uitgebreider taak 1.3.4 Transitie recreatieschappen en overdracht Groenservice Zuid-Holland).

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.3.1.1	Aantal ha RodS-gebied waarvan de inrichting is afgerond en beheer geregeld. Het betreft RodS-gebieden waarvan per 2013 een realisatieopgave resteert.	1.383	2460	2500	2840	2840
1.3.1.2	Het aantal provinciale recreatiegebieden (PRG's) waarvan eigendom en/of beheer zijn overgedragen	7	20	25	26	26

Taak 1.3.2 Realiseren en verbeteren recreatieve routestructuren en aansluiting stedelijk gebied

Het realiseren en verbeteren van de stad-land verbindingen en de recreatieve routes en netwerken voor wandelen, fietsen en varen is belangrijk voor ontsluiting van de recreatiegebieden en de bereikbaarheid en beleefbaarheid van het landschap. Het beheer van routes wordt neergelegd bij regionale partijen, zoals gemeenten en recreatieschappen. Samenwerking op landelijk niveau is nodig voor uitwisseling van kennis en ervaring en het aansluiten van (doorgaande) routes tussen regio's en met andere provincies. Op basis van het provinciaal Wandelrouteplan is de afgelopen jaren een groot aantal kilometers wandelroutes gerealiseerd. Het uitbreiden van het netwerk en het oplossen van knelpunten wordt uitgewerkt als onderdeel van de regionale gebiedsprogramma's.

Voor fietsen ligt de nadruk op het verder verbeteren van de aansluiting stad-land en een betere benutting van het netwerk, bijvoorbeeld door het koppelen van het fietsnetwerk aan de langeafstandfietsroutes en het verbeteren van aansluiting tussen regio's en aangrenzende provincies. Ook ondersteunt de provincie initiatieven die de gebruiksmogelijkheden van het netwerk verbeteren, zoals Toeristische Overstapplaatsen (TOP's) voor fietsen en ook voor wandelen.

Op het gebied van watersport wil de provincie het net van bevaarbare wateren als één aantrekkelijk, gedifferentieerd en samenhangend netwerk behouden en verbeteren. De Basisvisie Recreatietoervaart Nederland (BRTN) 2015-2020, die in samenwerking tussen provincies en Rijk is ontwikkeld door de Stichting Waterrecreatie Nederland, is daarbij leidend. De provincie bevordert de samenwerking tussen regionale partijen en de vaarwegbeheerders om knelpunten op te lossen die toegankelijkheid en doorvaart voor de recreatievaart beperken en de veiligheid op het water verbeteren. Verder draagt de provincie bij aan de oplossing van knelpunten.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.3.2.1	Het aantal knelpunten in recreatieve routes voor varen, fietsen, wandelen	13	9	7	0	0

Taak 1.3.3 Verbinden en ondersteunen vrijwilligersinzet in het groen inclusief maatschappelijke en groene netwerken

De komende periode werkt de provincie aan het versterken van de band van de inwoners en bedrijven in Zuid-Holland met de groene gebieden. Actieve betrokkenheid van bewoners en bedrijven bij het groen (groenparticipatie) zorgt voor een duurzaam behoud van de groene ruimte in Zuid-Holland. De provincie wil dit thema via de regiegroepen samen met haar partners in de regio invulling geven. Ondersteunend daaraan worden drie provinciebrede programma's uitgevoerd:

Met het programma 'De Groene Motor' ondersteunt de provincie vrijwilligers en burgerinitiatieven in de stad en het landelijk gebied en wordt vorm gegeven aan een netwerk van organisaties die werken met 'groene' vrijwilligers. Ook wordt de verbinding gemaakt met erfgoedvrijwilligers op het gebied van cursussen en activiteiten, zoals de vrijwilligersdag en via de website zelfdoeninerfgoedengroen.nl;

Het programma 'Groen doet Goed' brengt kinderen uit de stedelijke woonomgeving naar buiten de stad om kennis te maken met het groen. Dit programma zal gedurende de collegeperiode worden overgedragen aan de lokale partners;

'Groen en Gezondheid' is een programma waarbij sociale netwerken en groene netwerken met elkaar worden verbonden vanuit de wetenschap dat groen een positief effect heeft op de gezondheid. Ook worden via een provinciale 'community of practice' ideeën en initiatieven verder gebracht tot duurzame projecten.

Toelichting prestatie-indicator(en)

De voortgang, prestaties en effecten worden opgenomen in de rapportage over groenbeleving (volgend uit bredere beleidsmonitoring groenbeleving die in ontwikkeling is).

Taak 1.3.4 Organiseren uittreden uit de recreatieschappen en afbouw Groenservice Zuid-Holland

De governance op het gebied van groen is in de afgelopen jaren flink veranderd. De rol van de provincie is strategisch geworden en de provincie heeft geen rol meer in de uitvoering van het beheer van recreatiegebieden. Samenwerkende gemeenten organiseren zelf met maatschappelijke partijen op hun eigen schaalniveau de uitvoering van het beheer en de tactische ontwikkeling van recreatie(gebieden). Op het provinciale schaalniveau functioneren inmiddels vijf Regiegroepen Groen & Recreatie voor de gezamenlijke strategische sturing op voldoende beschikbaarheid en kwaliteit van groen en recreatiemogelijkheden.

De recreatieschappen zijn gemeenschappelijke regelingen met name bedoeld voor het operationele beheer en het organiseren van tactische samenwerking. Daarom beëindigt de provincie haar deelname in de recreatieschappen, maar houdt haar middelen beschikbaar voor recreatiebeheer, onder voorwaarde dat de deelnemende gemeenten ook hun bijdragen beschikbaar houden. De afspraken die de provincie met de

verbonden partijen (schappen) heeft gemaakt, worden opgenomen in twee overeenkomsten. Met de instemming van de schappen met de overeenkomsten, is de transitie feitelijk voltooid.

Voor 2017-2025 heeft de provincie aan alle natuur- en recreatieschappen een financieringsaanbod gedaan, waarin vanaf 2022 de provincie een deel van haar middelen voor recreatiebeheer flexibel wil gaan inzetten. Deze flexibel gemaakte middelen wil de provincie inzetten waar het meest nodig voor kwaliteit en doorontwikkeling van (recreatie)gebieden. Dat wil de provincie doen op basis van prioriteiten die gezamenlijk met de Regiegroepen en bijbehorende landschapstafels en recreatieschappen worden bepaald. Hierbij wordt gebruik gemaakt van monitoringgegevens over het gebruik en de waardering van recreatiegebieden.

Het verlenen van diensten aan de (natuur- en) recreatieschappen behoort niet tot de kerntaken van de provincie en past eveneens niet bij de strategische rol van de provincie. Bovendien brengen wijzigingen in het aanbestedingsrecht met zich mee dat deze wijze van dienstverlening niet in de huidige vorm gecontinueerd kan worden. De Groenservice Zuid-Holland wordt opgeheven, en het personeel wordt per 1-1-2017 overgedragen aan Staatsbosbeheer. De jaren 2017 en 2018 zijn overgangsjaren voor de veranderingen in de organisatie van het recreatiebeheer. Voor deze jaren hebben de provincie en Staatsbosbeheer een dienstverleningsaanbod gedaan aan de natuur- en recreatieschappen.

Met deze stappen bouwt de provincie verder aan een slagvaardige, toekomstbestendige en transparante governance-structuur rondom de groen- en recreatieopgaven in Zuid-Holland.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.3.4.1	Aantal natuur- en recreatieschappen (inclusief het Koepelschap Buitenstedelijk Groen) waarvan de provincie nog deelnemer is	9	3	2	0	0
1.3.4.2	Groenservice Zuid-Holland (G.Z-H) is afgebouwd	0%			100%	100%

Toelichting prestatie-indicator(en)

Onderzocht zal worden of en hoe de differentiatie van recreatievoorzieningen op provinciaalniveau kan wordengemeten en gevolgd.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 1-3 Groenblauwe struct.versterkt samenhang stad-land&recreatielandschap						
Lasten	58.449	53.164	33.908	29.460	24.417	14.668
Baten	13.703	11.363	955	955	955	155
Totaal saldo van baten en lasten	-44.746	-41.801	-32.953	-28.505	-23.462	-14.513
<i>Programmareserves</i>						
#Visiebeheer	6	0	0	0	0	0
2012 DP RodS projecten	827	0	0	0	0	0
Decentralisatieakkoord natuur	10.002	6.888	4.069	2.060	2.000	2.200
Friciekosten algemeen		0	400	216	0	0
Groene ambities	-1.223	5.092	9.401	9.101	4.500	0
Vlietland	160	82	82	82	228	0
+ Bijdrage uit reserve	9.773	12.062	13.952	11.459	6.728	2.200
Groene ambities	718	0	0	0	704	871
- Storting in reserve	718	0	0	0	704	871
Resultaat	-35.691	-29.738	-19.002	-17.046	-17.438	-13.185

Toelichting meerjarenraming

In dit doel wordt de uitvoering van de meerjarige gebiedsafspraken groen en recreatie 2016 – 2019 en de inrichting en het beheer van de recreatiegebieden in het kader van Recreatie om de Stad (RodS) verantwoord. Een meerjarig programma heeft 2016 tot en met 2019 als looptijd, met een uitloop tot 31 december 2022 om het programma wat betreft de uitvoering af te ronden. Bij de meerjarige gebiedsafspraken worden de beschikbare UPG middelen per landschapstafel verdeeld en wordt uitvoering van de programma's mogelijk gemaakt. De landschapstafels worden gevraagd in 2018 aannemelijk te maken dat de programma's binnen de resterende programmaperiode uitgevoerd zal worden.

De begrote lasten met betrekking tot RodS-werkzaamheden in het kader van groenbeleid op de onderdelen regionale gebiedsprogramma's (voorheen integrale gebiedsdeals), kwaliteitsverbetering van recreatiegebieden en routenetwerken bedragen in 2016 ruim € 21,3 mln, dalen in 2017 naar € 18,9 mln, in 2018 naar € 17,1 mln en in 2019 naar 12,6 mln. In verband met de afloop van de extra begrote gelden uit het Hoofdpijnenakkoord zijn er in 2020 veel lagere lasten (€ 2,8 mln) begroot.

De begrote lasten voor de projecten Bentwoud en Balij / Bieslandse Bos dalen in 2017 met € 3,1 mln naar € 2,1 mln. Daarna zijn deze projecten grotendeels afgerond en dalen de kosten naar bijna nihil.

In 2016 wordt € 0,8 mln vanuit de in 2015 niet uitgegeven en dus vrijgevallen provinciale middelen opnieuw beschikbaar gesteld. Deze middelen zullen worden ingezet voor de transitie recreatieschappen en G.Z-H. Hierdoor zijn de lasten in 2016 eenmalig hoger. In 2017 en verder is het budget voor de participatie in recreatieschappen structureel € 5,2 mln.

Vanwege de overdracht van Provinciale Recreatie Gebieden (PRG's) dalen de beheerslasten vanaf 2017 ter grootte van € 2,2 mln naar € 1,5 mln in 2020.

De begrote lasten voor de G.Z-H bedragen in 2016 € 14,6 mln. Deze daling bestaat voor een aanzienlijk deel uit apparaatslasten. Vanwege de uittreding van G.Z-H dalen de lasten in 2017 naar € 3,4 mln. Dit bedrag is benodigd voor de begrote frictie- en transitiekosten in verband met de uittreding van G.Z-H. In 2017 en 2018 zijn hier bovenop nog reserveonttrekkingen begroot (€ 0,2 mln respectievelijk € 0,4 mln) voor de kosten van de transitie. G.Z-H ontving in 2016 voor de dienstverlening bijdragen van de Natuur- en Recreatieschappen. Vanaf 2017 doen deze bijdragen zich niet meer voor. Dit verklaart ook de daling in de begrote baten.

Doel 1-4 De biodiversiteit is behouden en waar mogelijk versterkt

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd op termijn het volgende te bereiken:

- Natuurwaarden in het Natuurnetwerk Nederland (NNN), voorheen de herijkte Ecologische Hoofdstructuur (EHS), blijven voldoen aan de ambitie uit het natuurbeheerplan
- Het Natuurnetwerk in Zuid-Holland is compleet inclusief de ecologische verbindingen
- Instandhoudingsdoelen Natura 2000 zijn behaald met behoud van economische ontwikkelruimte (conform PAS)

Het provinciale natuurbeleid is gericht op het tegengaan van de achteruitgang van de biodiversiteit in de provincie. Van cruciaal belang voor het behoud van de biodiversiteit is het Natuurnetwerk Nederland. Daar waar meer haalbaar is dan behoud wordt ingezet op versterking.

Met het nieuwe coalitieakkoord is het bestaande beleid gericht op biodiversiteit bekrachtigd. De provincie Zuid-Holland wil duidelijkheid en stabiliteit bieden voor natuurbeheerders en de landbouwsector. De provincie zet met kracht in op de realisatie van het NNN. Er worden geen nieuwe plannen voor het Natuurnetwerk Nederland gemaakt. Prioriteit heeft de natuur in de veenweidegebieden en de afronding van de Deltanatuurprojecten.

In de Natura 2000 gebieden staan de Europees beschermde natuurwaarden centraal. Er zijn aparte Natura 2000 beheerplannen voor deze gebieden opgesteld. In de eerste beheerplanperiode is gekozen voor behoud van de aanwezige waarden. Dit houdt in dat de achteruitgang wordt gestopt en de basis wordt gelegd om in de tweede beheerplanperiode ook verbetering te realiseren.

In de Beleidsvisie Groen zijn naast de realisatie van het NNN zogenaamde flankerende maatregelen benoemd die eveneens bijdragen aan het tegengaan van de achteruitgang van de biodiversiteit. De provincie streeft naar het behoud van de natuurwaarden in het agrarisch gebied en toename van biodiversiteit in recreatiegebieden. De ambities en provinciale rol met betrekking tot natuur in de stad worden komende periode bepaald. Soorten worden daarnaast (binnen en buiten het NNN) juridisch beschermd. Door de decentralisatie en de implementatie van de nieuwe Wet natuurbescherming wordt de provincie ook bevoegd voor de bescherming van soorten.

Trends en ontwikkelingen

De biodiversiteit staat onder grote druk in Zuid-Holland. Door de grote bevolkingsdichtheid, concentratie van industrieën, intensieve landbouw en de grote verkeersdichtheid vormt stikstofdepositie in Nederland en specifiek ook in Zuid-Holland een groter probleem dan in veel andere Europese regio's. Met de afspraken in het bestuursakkoord natuur en het Natuurpact uit 2013 is de provincie verantwoordelijk voor het natuurbeleid. Rijk en provincies hebben met elkaar afspraken gemaakt over monitoring en evaluatie van deze afspraken. Het Rijk wordt jaarlijks geïnformeerd door middel van een Voortgangsrapportage Natuur (VRN). In het door GS vastgestelde provinciaal monitoringsprogramma Biodiversiteit (PMP-B) is vastgelegd wat de provincie (aanvullend) wil monitoren.

Voor de kenmerkende gebiedstypen in Zuid-Holland wordt jaarlijks de biodiversiteitsgraadmeter opgesteld. Aan de hand hiervan meet de provincie of de stand still situatie ten minste wordt bereikt. Trends binnen de kenmerkende natuurgebiedstypen, (half) natuurlijk grasland, bos, duin, moeras en agrarisch gebied (weidevogels), worden berekend en voor indicator 1.4.a bij elkaar opgeteld. De laatste jaren blijken hieruit per natuurgebiedstype wisselende ontwikkelingen, die tezamen gemiddeld een stabiele tot licht positieve situatie laten zien.

Om te evalueren of de gebieden voldoen aan de ambities uit het Natuurbeheerplan is in 2012 gestart met een uniforme monitoringsmethode. De nulmeting van alle gebieden is in 2019 beschikbaar, daarna kan dit als begrotingsindicator toegevoegd worden.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.4.a	Biodiversiteitsgraadmeter: Ontwikkeling kenmerkende soorten per ecosysteem (bos, open duin, moeras, natuurlijk grasland, agrarisch gebied)	100	104	105	105	105
1.4.b	Kwaliteit SNL-beheertypen (flora, fauna, structuur, abiotiek en ruimtelijke condities)		afhankelijk van nulmeting in 2019	afhankelijk van nulmeting in 2019	nulmeting	afhankelijk van nulmeting in 2019
1.4.c	Kwaliteit habitattypen in Natura 2000 gebied met vastgesteld beheerplan (% met een goede kwaliteit)	27%	27%	27%	27%	27%
1.4.d	Kwaliteit leefgebied/populatiegrootte vogel- en habitatrichtlijnsoorten in N2000 gebied met vastgesteld beheerplan (% met goede kwaliteit)	49%	49%	49%	49%	49%

Toelichting effectindicator(en)

1.4.b: De nulmeting van alle gebieden is in 2019 beschikbaar. Daarna wordt dit als begrotingsindicator toegevoegd. Deze planning is aangepast om beter aan te sluiten bij de planning van andere provincies, de terreinbeheerders en de Natura 2000 beheerplannen. Validatie van de meetmethode vindt nog plaats.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Om de biodiversiteit te behouden en te versterken richt de provincie zich enerzijds op behoud van bestaande natuurwaarden en anderzijds op de ontwikkeling van nieuwe natuur. Om dat te bereiken voert de provincie verschillende taken uit die gericht zijn op het verbeteren van de factoren die de biodiversiteit onder druk zetten en die de provincie kan beïnvloeden. De provincie richt zich daarom op meer natuur, meer natuurkwaliteit en een betere verbinding tussen de natuurgebieden. De doelen en ambities worden gerealiseerd in gezamenlijkheid met andere partijen. Voor de aanleg van nieuwe natuur is bij voorkeur de regio verantwoordelijk voor de uitvoering, de provincie bepaalt de kaders. Om de natuurwaarden in de bestaande natuurgebieden in stand te houden wordt (een groot deel van) het beheer door de provincie gesubsidieerd en worden afspraken gemaakt met terreinbeheerders, agrariërs en vrijwilligers. De inrichtings- en beheermaatregelen voor natuur worden vaak gecombineerd met andere maatregelen, zoals het verbeteren van de waterkwaliteit. In de Natura 2000-gebieden is daarnaast extra aandacht voor de Europese doelstellingen en is er in het bijzonder aandacht voor de gevolgen van stikstofdepositie, in de vorm van regelgeving en natuurbeheermaatregelen.

Taak 1.4.1 Beschikbaar krijgen grond voor en inrichten van de restantopgave van het Natuurwerk Nederland inclusief verbindingen

De verantwoordelijkheid voor de uitvoering ligt bij voorkeur bij de regio's (o.a. gemeentes, particulieren, terreinbeheerders en waterschappen). De afgelopen periode zijn goede ervaringen opgedaan met gebiedsgericht werken. De provincie gaat daar de komende vier jaar mee door. Er wordt hierbij integraal aan verschillende doelen gewerkt (zoals biodiversiteit, water, bodem, recreatie en duurzame landbouw). Voordeel van deze aanpak is een breed draagvlak in de regio. Uitgangspunt bij de realisatie van nieuwe natuur is een gelijk speelveld voor bestaande terreinbeheerders en nieuwe partijen. De ecologische verbindingen maken waar mogelijk onderdeel uit van de integrale gebiedsafspraken waarbij sprake is van cofinanciering door de gebiedspartners. Door het compleet maken van het gehele Natuurnetwerk Nederland worden de natuurgebieden in Zuid-Holland met elkaar verbonden, waardoor populaties duurzaam in stand gehouden kunnen worden.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.4.1.1	Jaarlijkse groei van het aantal ha grond die voor NNN beschikbaar is ten opzichte van de opgave		246 (32%)	73 (10%)	167 (22%)	47 (6%)
1.4.1.2	Jaarlijkse groei van het aantal ha nieuw ingericht natuurgebied ten opzichte van de opgave		687 (18%)	402 (11%)	114 (3%)	1.054 (28%)
1.4.1.3	Jaarlijkse groei van het aantal ha nieuw natuurgebied in beheer ten opzichte van de opgave	27.476	617 (2%)	496 (2%)	292 (1%)	126 (0,5%)
1.4.1.4	Jaarlijkse groei van het aantal kilometer nieuwe provinciale ecologische verbindingen ten opzichte van de opgave		12 (14%)	12 (14%)	12 (14%)	12 (14%)

Taak 1.4.2 Organiseren en innoveren natuurbeheer in Natuurnetwerk Nederland

Veel natuurwaarden zijn afhankelijk van een bepaalde vorm van beheer, zoals begrazing, maaien of het verwijderen van houtige vegetatie. Het beheer wordt uitgevoerd door diverse terreinbeheerders, particulieren en andere overheden. In een groot deel van het natuurnetwerk kunnen zij aanspraak maken op provinciale (SNL) subsidie.

Om het beheer op de lange termijn te kunnen financieren wordt gezocht naar mogelijkheden om hierop te kunnen besparen. Er wordt daarom gewerkt aan het verlagen van de organisatiekosten (niet zijnde de beheerkosten), door te werken met certificering van beheerders vooraf, waardoor minder controle achteraf nodig is, en aan het toepassen van nieuwe verdienmodellen en beheervormen (zoals meerjarige afspraken in plaats van zesjaarlijkse subsidiebeschikkingen).

De resultaten (kwaliteit) binnen het natuurnetwerk worden ook gevolgd. Er worden jaarlijks gesprekken met de beheerders gehouden om deze resultaten en de ambities te bespreken. Mogelijk kan dit aanleiding zijn om het beheer aan te passen.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.4.2.1	Aantal hectare Natuurnetwerk Nederland in beheer met SNL subsidie	27.416	28.239	28.877	29.268	29.394

Taak 1.4.3 Actualiseren Natura 2000 beheerplannen en naleving overeengekomen afspraken

Voor alle Natura 2000 gebieden worden beheerplannen opgesteld. Daarin wordt bepaald hoe de natuurdoelen worden gerealiseerd en hierin is ook een toetsingskader aan de Natuurbeschermingswet (Nbw) opgenomen. Ook worden de economische activiteiten in en rond het gebied beoordeeld. Planning is dat er eind 2016 voor alle Natura 2000-gebieden een beheerplan is. Een uitzondering geldt voor het gebied Krammer - Volkerak, waarvoor het Rijk op dit moment een Natura 2000 aanwijzingsbesluit voorbereidt. Na zes jaar wordt een geactualiseerd beheerplan vastgesteld. De provincie neemt het initiatief bij het opstellen en de actualisatie van de beheerplannen en werkt hierbij samen met diverse betrokkenen uit de gebieden. De provincie is daarnaast bevoegd gezag voor de vergunningverlening en handhaving voor de Natuurbeschermingswet.

De vergunningverlening wordt uitgevoerd door de Omgevingsdienst Haaglanden. Toezicht en handhaving worden uitgevoerd door Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid.

In dertien Natura 2000 gebieden is de concentratie van stikstof nog te hoog voor de Natura 2000 doelen. Voor deze gebieden zijn in het kader van het Programma Aanpak Stikstof (PAS) gebiedsanalyses opgesteld. Het PAS borgt dat de stikstofdepositie in de Natura 2000-gebieden blijft dalen. Ook borgt het PAS dat de doelstellingen van het Europese natuurbeleid worden gehaald. Daarmee creëert het PAS ruimte voor gewenste economische

ontwikkeling. In de PAS gebiedsanalyses staat waar welke maatregelen (aanvullend op het reguliere beheer) uitgevoerd moeten worden om de natuur bestendig te maken tegen overbelasting door stikstof.

De uitvoering is geregeld via meerjarige overeenkomsten met terreinbeheerders. Samen met deze terreinbeheerders worden de effecten van de maatregelen gemonitord. Het ministerie van Economische Zaken is voortouwnemer van het PAS en ook verantwoordelijk voor de stikstofmonitoring. GS zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van de natuurbeheermaatregelen.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.4.3.1	Aantal ha (cumulatief) waar herstelmaatregelen zijn uitgevoerd in PAS-gebieden	280	599	846	1.065	1.474

Taak 1.4.4 Faciliteren agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Het provinciale Natuurbeheerplan 2016 bevat het nieuwe stelsel voor subsidieverlening voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. De kern van het vernieuwde stelsel is dat de provincie de doelen vaststelt die het agrarisch natuur- en landschapsbeheer moeten dienen, en dat streekgebonden agrarische collectieven hier gezamenlijk invulling aan geven op basis van hun kennis en betrokkenheid. Dit moet leiden tot een meer samenhangend beheer van agrarische natuurgebieden, dat effectiever en efficiënter is dan voorheen ('meer natuur voor minder geld') en bijdraagt aan de nationale en internationale doelen.

Het agrarisch natuurbeheer richt zich in Zuid-Holland in eerste instantie op weidevogels. Voor het behoud van de weidevogels is het belangrijk dat bescherming zich richt op grote aaneengesloten gebieden en dat agrariërs, natuurbeheerders en vrijwilligers optimaal met elkaar samenwerken.

In tweede instantie wordt ingezet op akkerranden, natte dooradering, landschapselementen en water.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.4.4.1	Aantal hectare leefgebied binnen het nieuwe stelsel agrarisch natuur- en landschapsbeheer (open grasland, natte en droge dooradering, open akkerland)	12.825	13.110	13.400	13.690	13.690

Taak 1.4.5 Faciliteren verhogen biodiversiteit in 'overig' gebied en behoud beschermde soorten

De provincie zet zich op verschillende andere manieren in voor de biodiversiteit. De provincie heeft hierin meestal een stimulerende en inspirerende rol. De volgende activiteiten worden door de provincie uitgevoerd:

- Stimuleren duurzame landbouw (zie ook doel 1-5)
- Maken plan van aanpak vergroten biodiversiteit in recreatiegebieden
- Verlenen van subsidies aan landschapstafels middels de Subsidieregeling gebiedsprogramma's groen Zuid-Holland 2016.
- Bijdragen aan Kader Richtlijn Water (zie ook doel 1-2)
- Stimuleren tijdelijke natuur
- Soortenbeleid (verlenen subsidies voor maatregelen ten behoeve van bepaalde soorten planten en dieren)
- Natuur in de stad is in principe een gemeentelijke taak. Provinciale rol wordt de komende tijd bepaald

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 1-4 De biodiversiteit is behouden en waar mogelijk versterkt						
Lasten	57.150	93.029	98.656	109.195	99.822	97.574
Baten	25.596	47.329	43.480	59.113	55.267	55.795
Totaal saldo van baten en lasten	-31.554	-45.700	-55.177	-50.082	-44.555	-41.778
<i>Programmareserves</i>						
1%-regeling Kunst	9	13	13	13	13	13
Beheerplannen Natura 2000 en PAS		93	1.058	700	500	500
Decentralisatieakkoord natuur	680	327	0	0	0	0
Groene ambities	1.097	237	6.435	11.888	8.921	5.704
Groene subsidies		0	0	0	0	0
IODS	3.349	6.126	4.757	1.248	0	0
NORAH	585	0	0	0	0	0
Reserve Natuurcompensatie		212	43	36	36	36
+ Bijdrage uit reserve	5.720	7.008	12.306	13.884	9.470	6.253
Beheerplannen Natura 2000 en PAS	4.900	0	0	0	0	0
Groene ambities		5.893	0	0	0	0
IODS	423	75	0	0	0	0
Reserve apparaatslasten DLG	1.090	0	0	0	0	0
Reserve Natuurcompensatie	989	454	0	0	0	0
- Storting in reserve	7.402	6.422	0	0	0	0
Resultaat	-33.236	-45.114	-42.871	-36.198	-35.085	-35.526

Toelichting meerjarenraming

In dit doel worden de uitvoering van de Uitvoeringsstrategie EHS, thans aanleg van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en maatregelen voor het behoud van de biodiversiteit (onder andere SNL natuurbeheer en PAS-maatregelen Natura2000) verantwoord.

De prioriteiten van de aanleg van het NNN in het kader van de Uitvoeringsstrategie EHS liggen bij de projecten Gouwe Wiericke en Krimpenerwaard; voor deze twee projecten werken stuurgroepen bestaande uit partijen uit de regio aan het realiseren van de NNN-opgave, in combinatie met opgaven t.a.v. van landbouw en recreatie. Ook de NNN-opgaven binnen IODS, Groene waterparel en polder Stedelijk hebben vanwege hun (bijdrage aan) de integrale opgaven prioriteit. Het project Deltanatuur wordt voortgezet en wordt in 2017 afgerond. De begrote lasten voor deze projecten stijgen in 2016 met 6,7 mln naar € 15,3 mln en stijgen conform de herijkte Uitvoeringsstrategie 2017-2020 in 2017 met € 16,4 mln tot ruim € 31,6 mln. De begrote lasten voor de deze projecten bedragen in 2018 € 32,4 mln, in 2019 € 32,1 mln en in 2020 € 27,7 mln. Een klein deel van dit bedrag is bedoeld voor de aanleg van faunabuizen in de Uitweg tussen Woerdense Verlaat en Noorden.

De begrote subsidieasten voor SNL natuurbeheer bedragen in 2016 € 19,2 mln en in 2017 € 17,6 mln. De begrote lasten stijgen in de jaren 2018 tot en met 2020 tot ruim € 18 mln per jaar. Deze lasten worden deels gedekt uit EU-subsidies. De lasten voor 2016 zijn eenmalig hoger vanwege (1) de transitiekosten voor de organisatie van het agrarisch natuurbeheer, die met ingang van 2016 via gebiedscollectieven verloopt en (2) afloop van subsidies uit het voorgaande programma agrarisch natuurbeheer. Na 2017 lopen de lasten licht op

doordat nieuw gerealiseerde natuur aan het beheerareaal wordt toegevoegd en vanwege een landelijk afgesproken jaarlijkse indexatie.

De opbrengsten van de verpachting en het verkopen van voormalige BBL-gronden worden in dit doel verantwoord. De begrote opbrengsten bedragen in 2017 € 17 mln en dalen dan jaarlijks naar € 12,7 mln in 2020. Deze opbrengsten blijven beschikbaar voor de realisatie voor het NNN.

De begrote lasten voor de Programmatische Aanpak Stikstof en Natura2000 stijgen in 2016 met € 4,4 mln naar € 7,4 mln en dalen langzaam tot € 4,5 mln in 2020.

De begrote lasten voor het Project Mainport Rotterdam (PMR) bedragen conform de projectplanning in 2016 € 12,8 mln en bedragen in 2017 € 10,4 mln. De lasten stijgen in 2018 naar € 25,8 mln. In 2019 bedragen de lasten € 23,9 mln en in 2020 € 26,6 mln. Dit heeft ook invloed op de baten.

De begrote lasten voor het project Integrale Ontwikkeling Delft-Schiedam (IODS) stijgen in 2016 met € 2,4 mln naar € 6,6 mln en dalen in de jaren daarna naar nihil in 2019 in verband met de afronding van het project.

Inmiddels is de planning van het POP3 programma verder uitgewerkt, waarmee de begrote lasten wijzigen en anders over de doelen worden verdeeld. Voor 2017 staan € 4,6 mln lasten voor het Plattelands OntwikkelingsProgramma (POP3) geraamd. In 2016 stonden hiervoor € 1,5 mln lasten begroot. In 2018 dalen de lasten naar € 3,3 mln en dalen dan verder in 2019 en 2020 naar € 0,1 mln. Dit verklaart ook de fluctuatie van de baten.

Vanwege de wijzigingen van het BBV is het niet meer toegestaan om overhead naar de doelen binnen de programma's door te belasten. Dit betekent dat de bedragen voor overhead uit de doelen verwijderd zijn en centraal gepresenteerd worden. Voor dit doel gaat het om een bedrag van € 1,1 mln in 2017. Daarna blijven de begrote apparaatslasten ad € 3 mln in dit doel gelijk tot en met 2020.

Doel 1-5 Sterke positie voor duurzame economisch rendabele grondgebonden landbouw

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Verbeteren kwaliteit van de leefomgeving via verduurzaming door
 - o sluiten van kringlopen van grondstoffen
 - o versterken van regionale voedselketens
 - o versterken biodiversiteit bij normale agrarische bedrijfsvoering door nieuwe verdienmodellen
- Versterken van volhoudbare sterke economische sector door:
 - o Landbouwsector als sterke economisch cluster op lange termijn in stand houden

De provincie Zuid-Holland heeft een sterke landbouwsector. Europese en nationale kaders zijn sterk bepalend voor de ontwikkelingsrichting van de grondgebonden landbouw.

De provincie geeft ruimte voor een ontwikkeling naar een internationaal concurrerende, duurzame en diervriendelijke landbouwsector. Dat betekent dat de provincie streeft naar verduurzaming van de landbouwketen en voedselketen met een duurzame innovatieaanpak voor gezond, duurzaam en betaalbaar eten voor iedereen. Alleen door middel van duurzame innovatie in de landbouwsector houden we een duurzame, sterke en toekomstbestendige landbouw in de provincie. Duurzame innovaties komen tot stand in een proeftuin. Onder een proeftuin verstaat de provincie een zichtbare plek in Zuid-Holland waar de provincie samen met koplopers in de landbouw- en voedselketen duurzame landbouw uitprobeert en ontwikkelt. De inspanningen van de provincie voor verduurzaming richten zich op de gehele keten, van producent tot consument.

Deze doelen zijn mede gebaseerd op het op 29 juni 2016 door Provinciale Staten vastgestelde Ambitiedocument InnovatieAgenda Duurzame Landbouw.

Trends en ontwikkelingen

De (rijks)regelgeving voor de akkerbouw en de veehouderij wordt onder andere met het oog op de kwaliteit van de leefomgeving strikter, onder andere op het gebied van bemesting, grondgebondenheid en biodiversiteit. Er klinken in toenemende mate kritische maatschappelijke geluiden over de verstoring van de relatie landbouw en omgeving. Een grotere focus op voedselzekerheid en voedselveiligheid is daarnaast een belangrijke trend. Het platteland wordt meer naar de stad gehaald door trends op het gebied van gezonde voeding en bewegen in het groen. Inzet op technologische innovatie kan juist in het landelijk gebied de bedrijvigheid en leefbaarheid vergroten waardoor de druk op de leefomgeving afneemt (JSO 2015, pag.9 van signalen naar strategie; Een provinciale trendverkenning).

De landbouw is een kernsector voor de bio-economie, waarmee nieuwe economische ontwikkelperspectieven ontstaan. Het watersysteem is mede sturend op de ontwikkelingen in de landbouw (zoetwatervoorziening, bodemdaling).

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.5.a	Barometer Duurzame landbouw (in ontwikkeling)	PM	PM	PM	PM	PM

Toelichting effectindicator(en)

Als effectindicator wordt een 'Barometer duurzame landbouw' ontwikkeld. Deze barometer wordt samengesteld uit verschillende duurzaamheidsaspecten.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

De provincie zet zich in voor verdere verduurzaming en versterking van de grondgebonden landbouw. Dit houdt in dat de landbouw vanuit een gezonde economische basis bijdraagt aan de kwaliteit van de leefomgeving. Als de landbouw niet voortdurend verduurzaamt, is zij voor de lange termijn niet volhoudbaar. Dit noodzaakt tot aanpassing en vernieuwing. Daarom ondersteunt de provincie duurzame innovaties en koppelt zij deze aan haar beleidsdoelen en prioritaire thema's (kringlooplandbouw, regionale voedselketens en biodiversiteit).

De provincie realiseert haar ambities door netwerkend te werken. Door met andere partijen, onder andere boeren, ondernemingen, onderzoeks- en kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties samen te werken, deze bij elkaar te brengen en te verbinden. Dit vanuit de overtuiging dat lange termijn-perspectieven niet anders dan op basis van een substantiële gezamenlijke inspanning kunnen worden gerealiseerd. Deze aanpak vraagt een combinatie van lange termijnvisie, ambitie en strategie met de aanpak van netwerksturing gebaseerd op vertrouwen zoals vastgelegd in het Ambitiedocument; InnovatieAgenda Duurzame Landbouw..

De provincie zet hiervoor subsidiemiddelen in op basis van de Uitvoeringsregeling POP3-Zuid-Holland (niet voor taak 1.5.3).

Taak 1.5.1 Opstarten programma's gericht op kennis, ontwikkeling en innovatie landbouw

Samen met andere partijen zet de provincie programma's op voor duurzame innovatie en kennisontwikkeling. Deze bieden de basis voor projecten, verkenningen en de langdurige samenwerking daarbij. Nieuwe proeftuinen komen door kennisontwikkeling en kennisdeling ten goede aan de belanghebbenden, waardoor de landbouw zal gaan verduurzamen en economisch sterker zal worden. De provincie zet in op de uitvoering van proeftuinen over sluiten van kringlopen, regionale voedselketens en biodiversiteit in de agrarische bedrijfsvoering. De grondgebonden landbouw staat hierbij centraal.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.5.1.1	Het aantal proeftuinen (in voortgangsrapportage wordt dit verder uitgewerkt naar de doelen 1) kringlopen van grondstoffen, 2) regionale voedselketens en 3) biodiversiteit)	0	PM	PM	PM	PM
1.5.1.2	Het aantal deelnemers aan samenwerkingsverbanden die uitvoering geven aan proeftuinen	0	PM	PM	PM	PM
1.5.1.3	De jaarlijkse kosten van proeftuinen inclusief het aandeel POP3-subsidie (in euro's)	0	PM	PM	PM	PM

Toelichting prestatie-indicator(en)

PM

Taak 1.5.2 Participeren in innoverende samenwerkingsverbanden

Door het opzetten en participeren in samenwerkingsverbanden wordt kennisoverdracht bevorderd. De provincie werkt verder aan een Platform Duurzame Landbouw. Dit is een netwerk van individuen en organisaties met duurzaamheidsambities en met de mogelijkheid ontwikkelingen op gang te brengen of te sturen. De provincie organiseert in dit netwerk samenwerking tussen innovatiepartijen en agrarische ondernemers en ondernemingen. Een ander samenwerkingsverband is die voor het Kennis- en Ontwikkelprogramma met kennis- en onderwijspartners om kennis te ontwikkelen en te delen uit de proeftuinen. Deze netwerken worden gelinkt aan andere samenwerkingsverbanden, zoals Stichting Bio-based Delta en European Innovation Partnership en mogelijk nieuw op te zetten samenwerkingsverbanden.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.5.2.1	Samenwerkingsverband Platform Duurzame Landbouw	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
1.5.2.2	Samenwerkingsverband Kennis- en Ontwikkelprogramma	Ja	Ja	JA	Ja	Ja
1.5.2.3	Het aantal samenwerkingen met andere netwerkorganisaties	0	PM	PM	PM	PM

Toelichting prestatie-indicator(en)

PM

Taak 1.5.3 Faciliteren aanvragen kavelruil

De provincie subsidieert kavelruilprojecten. Door middel van kavelruil wordt de agrarische structuur verbeterd, wat bijdraagt aan de efficiëntie van de bedrijfsvoering en daarmee aan continuering van de agrarische sector. Ook kan kavelruil de voorwaarden voor weidegang verbeteren. Waar mogelijk worden in een kavelruil ook andere provinciale doelen dan agrarische structuurversterking gerealiseerd.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.5.3.1	Jaarlijks aantal agrarische bedrijven met verbeterde kavelstructuur door middel van Uitvoeringsregeling Groen	47	47	47	47	47

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 1-5 Sterke positie duurzame econ.rendabele grondgeb.landbouw						
Lasten	5.671	9.123	12.274	11.215	10.269	7.257
Baten	114	1.379	4.315	3.736	3.389	2.859
Totaal saldo van baten en lasten	-5.557	-7.743	-7.959	-7.479	-6.880	-4.398
<i>Programmareserves</i>						
Decentralisatieakkoord natuur	2.056	970	810	800	500	500
Groene ambities	4	1.210	3.488	3.113	1.267	2.919
Sanering glastuinbouw	75	153	67	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	2.135	2.333	4.364	3.913	1.767	3.419
Resultaat	-3.422	-5.410	-3.595	-3.566	-5.114	-979

Toelichting meerjarenraming

Onderdeel van de lasten vormen de lasten voor de uitvoering van het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 (POP3). In 2016 was het POP3 nog niet volledig operationeel en waren de lasten daarom nog beperkt begroot op € 1 mln. Inmiddels is de (interprovinciale) programmering van het POP3 verder uitgewerkt en wordt het POP3 volledig operationeel. De hoogte van de lasten is afhankelijk van het budget dat in een kalenderjaar wordt opengesteld en de afhandeling van de reeds verleende subsidies. De bedragen per jaar fluctueren omdat de ELFPO-middelen voor de uitvoering van alle POP3-maatregelen voor twaalf provincies fluctuerend zijn geprogrammeerd. Dit in het belang van evenwichtig ELFPO-middelenbeheer op het niveau van de lidstaat. De lasten voor 2017 worden begroot op € 5,5 mln. Voor de komende (begrotings) jaren tot 2020 kunnen nu de lasten

worden geraamd op respectievelijk € 4,9 mln. (2018), € 2,1 mln. (2019) en € 2,4 mln. (2020). De baten tot 2020 verlopen op dezelfde manier als de lasten.

De middelen worden in de periode tot 2020 overwegend besteed aan het genereren en uitvoeren van proeftuinen voor duurzame innovatie grondgebonden landbouw. De provincie zet op basis van het in juni 2016 vastgestelde Ambitiedocument InnovatieAgenda Duurzame Landbouw in op de uitvoering van proeftuinen over sluiten van kringlopen, regionale voedselketens en biodiversiteit in de agrarische bedrijfsvoering. Succesvolle proeftuinen bieden de landbouw de basis voor verduurzaming en economische versterking. Naar verwachting zullen de meeste proeftuinen ontstaan in 2017 en 2018.

De begrote lasten voor voornamelijk agrarische structuurversterking en systeem innovatie landbouw stijgen in 2016 met € 3,4 mln en dalen in 2017 met € 1,8 mln naar € 1,6 mln en bedragen voor 2018 en 2019 jaarlijks € 1,4 mln. Dit betreft voornamelijk Hoofdlijnenakkoord-middelen die lopen tot en met 2019, daarom zijn voor de periode daarna vooralsnog nauwelijks lasten begroot.

Met agrarische structuurversterking (door middel van kavelruil) ontstaat voor een agrarische ondernemer een betere ligging en toegankelijkheid van zijn land. Dit leidt onder meer tot een efficiënter en duurzamer bedrijfsvoering en tot vermindering van landbouwverkeer. Hiervoor worden tot 2019 jaarlijks subsidiemiddelen beschikbaar gesteld.

Duurzame innovaties in de landbouw worden vanaf 2016 gesubsidieerd met POP3 middelen, op basis van het Ambitiedocument InnovatieAgenda Duurzame Landbouw.

In de periode 2016 tot en met 2020 lopen nog subsidietoezeggingen af die zijn verstrekt in het kader van de Nota Ruimte Veenweidegebieden / Greenports. Dit betreft € 1 mln in 2016 (daling met € 1,1 mln ten opzichte van 2015), en loopt af naar € 0,5 mln in 2020.

Vanwege de wijzigingen van het BBV is het niet meer toegestaan om overhead naar de doelen binnen de programma's door te belasten. Dit betekent dat de bedragen voor overhead uit de doelen verwijderd zijn en centraal gepresenteerd worden. Voor dit doel gaat het om een bedrag van € 1,7 mln in 2017. Daarna blijven de begrote apparaatslasten ad € 1 mln in dit doel gelijk tot en met 2020.

Doel 1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu

Wat willen we bereiken?

Het milieubeleid richt zich op een gezonde en veilige leefomgeving. Dat betekent dat de provincie wil bereiken dat mensen minder blootgesteld worden aan:

- Verontreinigde lucht
- Te hoge geluidbelasting
- Risico's vanwege risicovolle activiteiten of transport van gevaarlijke stoffen

Onderdeel van een aantrekkelijk woon-, leef-, en werkklimaat in Zuid-Holland zijn schone lucht en een veilige en relatief rustige omgeving. Het is de uitdaging om de milieukwaliteit te verbeteren en tegelijkertijd de economie te versterken.

Trends en ontwikkelingen

De (emissie)normen voor lucht, geluid en externe veiligheid zijn randvoorwaardelijk voor de ontwikkelruimte in Zuid-Holland. Tot 2040 is er in de Randstad sprake van een groeiende bevolking en mobiliteit met name in de stedelijke netwerken. Dit kan bij ongewijzigd beleid leiden tot meer geluid, een mindere luchtkwaliteit en meer veiligheidsrisico's. In de economische zwaartepunten, zoals de dienstensector in de steden, de industrie daarbuiten, de Rotterdamse haven en de Greenports, wordt een productiegroei verwacht. Bij ongewijzigd beleid kan dit eveneens leiden tot grotere milieudruk. Deze groei biedt kansen voor innovatieve maatregelen om de groei-ambities binnen de huidige milieugrenzen (geluid, lucht, stikstof depositie en veiligheid) op te vangen. Het is van belang om het aantal blootgestelden aan overmatige geluidbelasting, NOx, fijnstof en verhoogd overlijdensrisico als gevolg van activiteiten met gevaarlijke stoffen in de provincie te blijven monitoren en beleid zo nodig aan te passen om Zuid-Holland aantrekkelijk te houden. Daarbij is het minimum te voldoen aan Europese normen die op dit gebied gelden.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.6.a	Aantal blootgestelden aan risicovolle activiteiten	653.000	0%	0%	0%	0%
1.6.b	Aantal verantwoord blootgestelden aan risicovolle activiteiten (als percentage van totaal aantal blootgestelden)	27%	61%	62%	63%	64%
1.6.c	Aantal blootgestelden boven de grenswaarde stikstofdioxide (NO2)	81.000	0%	0%	0%	0%
1.6.d	Aantal geluidgehinderden langs de provinciale wegen boven de 55 dB	9.800	PM	PM	PM	PM

Toelichting effectindicator(en)

1.6.d: In 2017 wordt het Actieplan Geluid 2018-2023 opgesteld. Op basis van het daarbij behorende uitvoeringsplan wordt een verdere ontwikkeling in de afname van het aantal geluidgehinderden langs provinciale wegen berekend.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Economische, ruimtelijke, groene en mobiliteitsambities kunnen alleen vorm krijgen wanneer zij voldoen aan wettelijke eisen inzake de kwaliteit van het milieu, in het bijzonder luchtkwaliteit, geluid en externe veiligheid. Het duurzaam invullen van die ambities draagt bij aan een veilige en gezonde leefomgeving. Duurzaamheid wordt ingebed in de provinciale wettelijke kerntaken ruimte, verkeer en vervoer, economie, groen en water. In de visies en uitvoeringsprogramma's van deze beleidsvelden is dit verder uitgewerkt.

De provincie werkt, samen met andere overheden, aan een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu door het verbeteren van de luchtkwaliteit, het verminderen van geluidsbelasting, het beperken van risico's vanwege risicovolle activiteiten of transport van gevaarlijke stoffen en de uitvoering van vergunningverlening, toezicht en handhaving bij risicovolle en complexe bedrijven. Door zorg te dragen voor actuele vergunningen, een hoge toezichtsdichtheid en consequent handhavend optreden door de omgevingsdiensten, worden hinder, emissies en risico's beperkt, doordat bedrijven voldoen aan actuele wet- en regelgeving.

Een bijdrage aan de verbetering van het woon-, werk- en leefklimaat wordt bereikt door uitvoering te geven aan luchtkwaliteitsprojecten, minimaal tot op het niveau van de wettelijke eisen. Door projecten te kiezen, die ook economische, ruimtelijke, groene en mobiliteitsambities dienen, versterken deze doelen elkaar en worden middelen efficiënt benut. Waar mogelijk wordt samengewerkt met andere overheden, om meer uitvoeringskracht en financieel draagvlak te krijgen. Een voorbeeld van deze aanpak is de integrale aanpak gericht op de binnenvaart. De uitstoot van motoren van binnenvaartschepen is substantieel ten opzichte van andere vervoersmodaliteiten. Een aanpak gericht op de binnenvaart draagt bij aan een betere luchtkwaliteit (minder uitstoot) en aan de economische versterking van de sector. Een aanpak waarbij meerdere overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven samen werken, zowel in Zuid-Holland als in Europees verband.

Een leefomgeving met minder hinder draagt bij aan een gezonder leefmilieu. Door het aantal knelpunten langs provinciale wegen te verminderen, neemt het aantal blootgestelden aan geluidhinder af. De knelpunten worden aangepakt met geluid-reducerende maatregelen. Voor geluidbelasting wordt gewerkt aan een geluidregister (vooruitlopend op de verplichting hiervan die in de Omgevingswet wordt voorbereid). Met het geluidregister kan de provincie geluidproductieplafonds voor de provinciale wegen vaststellen, waarop gestuurd kan worden. De geluidsoverlast langs provinciale wegen en in aangewezen stiltegebieden blijft binnen het wettelijk kader en rustige / stille gebieden blijven bestaan.

De provincie beperkt de risico's op ongevallen met gevaarlijke stoffen en werkt hierin samen met gemeenten en veiligheidsregio's. Door afspraken te maken over de taakuitvoering en kwaliteit wordt de uitvoering van het externe veiligheid-beleid geprofessionaliseerd en goed geborgd in vergunningen, bestemmingsplannen en visies. Het provinciaal ruimtelijk beleid geeft richting aan deze borging en biedt een kader waarmee nieuwe knelpunten kunnen worden voorkomen. Daarnaast worden bestaande knelpunten zoveel mogelijk opgelost door bron- of ruimtelijke maatregelen te nemen. Dit alles draagt bij aan een veiliger leefmilieu.

Bijdrage Verbonden partijen

De vijf omgevingsdiensten in Zuid-Holland (DCMR Milieudienst Rijnmond, Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, Omgevingsdienst West-Holland, Omgevingsdienst Midden-Holland en Omgevingsdienst Haaglanden) voeren namens GS het beleid op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving uit binnen de wettelijke kaders en de kaders die de provincie opstelt. Zie ook taak 1.6.5 Opdrachtverlening voor toepassen Nota Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving.

Tot en met 2016 registreerde de Stichting Landelijk Meldpunt Afvalstoffen (LMA) t alle meldingen van binnenlandse transporten van afval en stelde deze gegevens beschikbaar aan overheden voor handhaving, beleid en vergunningverlening. Met het inwerking treden van het nieuwe convenant Melden bedrijfs- en gevaarlijke afvalstoffen 2017 per 1 januari 2017 zullen deze werkzaamheden door het Rijk worden uitgevoerd. Het LMA zal dan geen verbonden partij meer zijn.

Taak 1.6.1 Kaders stellen en de provincie vertegenwoordigen ten behoeve van alle milieuaspecten

De Visie Ruimte en Mobiliteit (VRM), de Beleidsvisie Duurzaamheid en Milieu 2013-2017 (BvDM) en de Provinciale Nota Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving (VTH) 2014-2017 vormen de beleidskaders waarbinnen de milieutaken worden uitgevoerd.

In 2017 wordt de Nota Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving geactualiseerd en waar nodig verbeterd en wordt er een nieuwe Nota VTH 2018-2021 vastgesteld. Hierbij wordt geanticipeerd op benodigde wijzigingen als gevolg van het inwerking treden van de Omgevingswet.

De BvDM loopt tot en met 2017 en wordt verlengd met het oog op het opstellen van een provinciale omgevingsvisie.

Taak 1.6.2 Uitvoeren van maatregelen voor beheersbaar houden, saneren en voorkomen van externe veiligheidsknelpunten

De provincie zet in op clustering van risicovolle activiteiten. Samen met gemeenten, bedrijven en veiligheidsregio's wordt beleid gevoerd om op daarvoor geschikte locaties (bijvoorbeeld havens in de Rijnmond en Dordrecht) veiligheidscontouren vast te stellen en te beheren. Daarmee wordt voor lange termijn zekerheid geboden aan bedrijven en omgeving waar risico's toelaatbaar zijn en onder welke voorwaarden. Daarnaast wordt waar mogelijk geanticipeerd op vestiging van nieuwe risicovolle activiteiten zodat deze goed zijn aangesloten op het basisnet vervoer gevaarlijke stoffen. Op deze wijze kunnen in die gebieden waar veel risico's aanwezig zijn extra maatregelen worden getroffen ter voorbereiding en bestrijding van ongevallen. Ook ontstaat op die plekken waar risicovolle activiteiten verdwijnen meer ruimte voor ontwikkeling.

Daar waar clusteren geen optie is, wordt door middel van ruimtelijk beleid ingezet op het verantwoord combineren van risicovolle activiteiten en de omgeving zodat het aantal verantwoord blootgestelden aan risicovolle activiteiten stijgt. Voor het oplossen van knelpunten bij inrichtingen, die onder provinciaal bevoegd gezag vallen, zijn in de nota VTH aanscherpingen opgenomen. Voor andere knelpunten wordt vooral teruggevallen op ruimtelijk beleid. De provinciale invloed is begrensd, omdat vaak de gemeente bevoegd gezag is. Dit betekent dat knelpunten worden opgelost, maar dat niet uitgesloten kan worden dat nieuwe knelpunten ontstaan. In 2017 vindt een evaluatie van het huidige beleid op externe veiligheid plaats, inhoudelijk ligt de nadruk op het meenemen van omgevingsveiligheid in de provinciale omgevingsvisie in voorbereiding op de inwerkingtreding van de Omgevingswet in 2019.

De provincie Zuid-Holland voert namens alle decentrale overheden in Nederland het secretariaat voor de Impuls Omgevingsveiligheid. Dit is het landelijk programma waarbij het structureel vergroten en verankeren van veiligheid centraal staat. Binnen dit programma worden ook structureel middelen beschikbaar gesteld voor de taakuitvoering van de Zuid-Hollandse omgevingsdiensten om de professionaliteit en taakuitvoering op externe veiligheid op het gewenste niveau te houden.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.6.2.1	Aantal EV-knelpunten (=som bestaand - opgelost + nieuw)	33	23	18	13	10

Taak 1.6.3 Uitvoeren van maatregelen voor beheersbaar houden, saneren en voorkomen van knelpunten in de luchtkwaliteit

Een goede luchtkwaliteit draagt bij aan een gezonder leefmilieu. Om dit te bereiken heeft de provincie samen met het Rijk, gemeenten, regio's en provincies deelgenomen in het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit (NSL). Het NSL is verlengd tot het inwerking treden van de Omgevingswet. Wel is het NSL eind 2016 financieel afgesloten. Een beperkt aantal provinciale activiteiten met betrekking tot luchtkwaliteit die zijn opgenomen in het Provinciaal Actieprogramma Luchtkwaliteit (PAL) 2012-2015 loopt nog door.

Ondanks de provinciale medewerking aan het NSL en het uitvoeren van het PAL staat de luchtkwaliteit in een aantal gebieden onder druk. Als bovenlokale en (boven)regionale gebiedsautoriteit zal de provincie Zuid-Holland in samenwerking met andere overheden het bestaande beleid voortzetten.

Om zowel economie als milieu te verbeteren, zet de provincie in op slimmer, schoner, sterker transport. Zo wordt een nieuw programma voor de binnenvaart opgezet, dat zich richt op de economische, logistieke en milieuprestaties van deze sector. Onderdeel van het programma is het EU-gesubsidieerde project Clean Inland Shipping (CLINSH). Ten behoeve van het ontgassingsverbod uit de provinciale milieuverordening (PMV) wordt het toezicht en de handhaving verder vormgegeven en wordt bezien hoe kan worden aangesloten op een toekomstig nationaal verbod.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.6.3.1	Aantal knelpunten NO ₂ en fijnstof langs provinciale wegen	0	0	0	0	0
1.6.3.2	Aantal bijna knelpunten langs wegen in Zuid-Holland (NO ₂ tussen 38 en 40,5 microgram)	678	400	250	100	0
1.6.3.3	Aantal blootgestelden aan bijna-knelpunten langs wegen in Zuid-Holland	PM	PM	PM	PM	PM

Toelichting prestatie-indicator(en)

De bij het NSL behorende prestatie-indicatoren zijn niet meer relevant vanwege de financiële afronding van het NSL in 2016. De doelen, gerealiseerde maatregelen uit het NSL en in eigen beheer, zijn conform planning gerealiseerd. Gezien de voortzetting van het beleid, dat zich primair richt op het voorkomen van nieuwe knelpunten zijn nieuwe prestatie-indicatoren opgenomen. De indicatoren 1.6.3.2 en 1.6.3.3 richten zich op de wegen van alle wegbeheerders (gemeenten, provincie, Rijk en waterschappen). Op dit moment zijn nog geen data beschikbaar voor indicator 1.6.3.3, naar verwachting komen in de loop van 2017 de data beschikbaar. Het aantal knelpunten boven de grenswaarden NO₂ is inmiddels beperkt tot enkele (gemeentelijke) knelpunten in Rotterdam en Den Haag. Langs provinciale wegen is momenteel geen sprake van knelpunten. Voor de gemeentelijke knelpunten wordt samen met de betreffende gemeenten naar oplossingen gezocht. Tegelijkertijd is er een beperkt risico voor het opnieuw optreden van knelpunten, bijvoorbeeld door een aantrekkende economie. Om dit risico te minimaliseren wordt het luchtkwaliteitsbeleid voortgezet.

Taak 1.6.4 Uitvoeren van maatregelen voor beheersbaar houden, saneren en voorkomen van geluidshinder

In de vorige collegeperiode is het Actieplan Geluid 2013-2018 vastgesteld. Voor 2017 en 2018 is een Uitvoeringsplan Geluid opgesteld waarbij wordt uitgegaan van het toepassen van de meest kosteneffectieve maatregelen. Hierbij wordt vooral gekeken naar de inzet van diffractoren en andere innovaties.

In 2017 wordt het Actieplan Geluid 2018-2023 opgesteld. Op basis van het uitvoeringsplan kan een verdere ontwikkeling van het aantal geluidgehinderden langs provinciale wegen worden berekend.

In 2017 wordt verder gewerkt aan het voorbereiden van nieuwe wetgeving ihkv Swung II. De Aanvullingswet geluid die in 2016 in consultatie voorlag, regelt onder andere het gebruik van het instrument geluidsproductieplafonds voor provinciale en lokale wegen. Deze wet vult de Omgevingswet op een aantal punten aan.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.6.4.1	Aantal km uitgevoerde geluidmaatregelen	PM	PM	PM	PM	PM

Toelichting prestatie-indicator(en)

De provincie bouwt een register op (in verband met de verplichting die volgt met de invoering van de Omgevingswet) waarin alle gegevens over alle geluidmaatregelen zijn opgenomen. Dit register is eind 2016 gereed. Bij Voorjaarsnota 2017 zal het aantal kilometer geluidmaatregel (inclusief schermen, wallen en eventuele innovatieve maatregelen) worden getoond.

Taak 1.6.5 Opdrachtverlening voor toepassen Nota vergunningverlening, Toezicht en Handhaving

Via vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH) op inrichtingen (bedrijven) worden hinder, emissies en risico's beperkt en wordt bijgedragen aan een schone en veilige leefomgeving. De provincie is op grond van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) vergunningverlenend, toezichthoudend en handhavend bevoegd gezag voor circa 350 (het aantal inrichtingen kan variëren) complexe en risicovolle inrichtingen.

De provincie geeft de vijf omgevingsdiensten opdracht voor de uitvoering van deze VTH taken. Deze diensten voeren ook gemeentelijke taken uit. Conform het Hoofdlijnenakkoord wordt gestreefd naar robuuste omgevingsdiensten voor vergunningverlening, toezicht en handhaving. Naast VTH taken bij inrichtingen voeren de vijf omgevingsdiensten ook taken uit op grond van onder meer de Wet Natuurbescherming (naar verwachting gaan per 1-1-2017 Boswet, Flora en Faunawet en Natuurbeschermingswet op in de Wet Natuurbescherming), Wet bodembescherming, Waterwet, Wet hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden, Wet luchtvaart, Wet geluidhinder en de Provinciale Milieuverordening.

Om goed voorbereid te zijn op de veranderingen in de uitvoeringspraktijk als gevolg van de komst van de Omgevingswet is samen met de vijf Zuid-Hollandse Omgevingsdiensten een Leerkring Omgevingsvergunning nieuwe stijl opgezet.

Met betrekking tot het geconsolideerde overzicht vergunningen zijn er plannen dit verder uit te breiden tot een digitaal overzicht op voorschrift niveau per inrichting. Dit register op voorschriften niveau kan namelijk als een opmaat gezien worden naar de volledig digitale, raadpleegbare en eenvoudig te actualiseren vergunning. Deze ontwikkeling hangt nauw samen met het digitale stelsel Omgevingswet (DSO). Over deze ontwikkeling worden gesprekken gevoerd met het ministerie van Infrastructuur en Milieu.

In samenspraak met Rotterdam en het Havenbedrijf van Rotterdam is in 2016 een verkenning uitgevoerd naar de mogelijkheden en mogelijke meerwaarde van het koepelconcept. Het koepelconcept beoogt milieugebruiksruimte al in de plan fase vast te leggen. Het idee daarbij is dat in het (toekomstige) Omgevingsplan zowel de ruimtelijke als de milieu hygiënische kaders worden vastgelegd. In 2017 worden de mogelijkheden verkend om - anticiperend op de Omgevingswet - in samenspraak met het ministerie van Infrastructuur en Milieu een pilot te beginnen, die het koepelconcept nader uitwerkt en test in een praktijksituatie.

In 2016 is gestart met het maken van de werkafspraken met de diensten volgens de kostprijsystematiek, op basis van specifiek omschreven producten en hiermee gemoeide inzet en kosten. De komende jaren wordt de systematiek tijdens het gebruik gevalideerd en verder ontwikkeld.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.6.5.1.a	Percentage op tijd verleende vergunningen voor kortlopende procedures -- DCMR Omgevingsdienst Rijnmond	100%	100%	100%	100%	100%
1.6.5.1.b	Percentage op tijd verleende vergunningen voor kortlopende procedures -- Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	97%	100%	100%	100%	100%
1.6.5.1.c	Percentage op tijd verleende vergunningen voor kortlopende procedures -- omgevingsdienst Midden Holland	90%	100%	100%	100%	100%
1.6.5.1.d	Percentage op tijd verleende vergunningen voor kortlopende procedures -- omgevingsdienst West Holland	100%	100%	100%	100%	100%
1.6.5.1.e	Percentage op tijd verleende vergunningen voor kortlopende procedures -- omgevingsdienst Haaglanden	90%	100%	100%	100%	100%
1.6.5.2.a	Percentage op tijd verleende vergunningen voor langlopende procedures -- DCMR Omgevingsdienst Rijnmond	47%	>85%	>85%	>85%	>85%

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
1.6.5.2.b	Percentage op tijd verleende vergunningen voor langlopende procedures -- Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	87%	>85%	>85%	>85%	>85%
1.6.5.2.c	Percentage op tijd verleende vergunningen voor langlopende procedures -- Omgevingsdienst Midden Holland	86%	>85%	>85%	>85%	>85%
1.6.5.2.d	Percentage op tijd verleende vergunningen voor langlopende procedures -- Omgevingsdienst West Holland	33%	>85%	>85%	>85%	>85%
1.6.5.2.e	Percentage op tijd verleende vergunningen voor langlopende procedures -- Omgevingsdienst Haaglanden	90%	>85%	>85%	>85%	>85%
1.6.5.3.a	Percentage actuele vergunningen tov het totale provinciale bedrijvenbestand -- DCMR omgevingsdienst Rijnmond	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.3.b	Percentage actuele vergunningen tov het totale provinciale bedrijvenbestand -- omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.3.c	Percentage actuele vergunningen tov het totale provinciale bedrijvenbestand -- omgevingsdienst Midden Holland	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.3.d	Percentage actuele vergunningen tov het totale provinciale bedrijvenbestand -- omgevingsdienst West Holland	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.3.e	Percentage actuele vergunningen tov het totale provinciale bedrijvenbestand -- omgevingsdienst Haaglanden	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.4.a	Percentage controledichtheid -- DCMR omgevingsdienst Rijnmond	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.4.b	Percentage controledichtheid -- omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.4.c	Percentage controledichtheid -- omgevingsdienst Midden Holland	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.4.d	Percentage controledichtheid -- omgevingsdienst West Holland	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.4.e	Percentage controledichtheid -- omgevingsdienst Haaglanden	PM	100%	100%	100%	100%
1.6.5.5.a	Percentage naleving DCMR omgevingsdienst Rijnmond	94%	>90%	>90%	>90%	>90%
1.6.5.5.b	Percentage naleving -- omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	90% (grijs), 94% (groen)	>90%	>90%	>90%	>90%
1.6.5.5.c	Percentage naleving omgevingsdienst Midden Holland	88% (grijs), 100% (blauw)	>90%	>90%	>90%	>90%
1.6.5.5.d	Percentage naleving omgevingsdienst West Holland	92%	>90%	>90%	>90%	>90%
1.6.5.5.e	Percentage naleving omgevingsdienst Haaglanden	88%	>90%	>90%	>90%	>90%

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu						
Lasten	62.942	73.427	59.539	47.853	47.503	47.279
Baten	4.871	3.519	10.170	3.850	3.700	3.580
Totaal saldo van baten en lasten	-58.071	-69.909	-49.369	-44.003	-43.803	-43.699
<i>Programmareserves</i>						
Frictiekosten RUD	846	1.328	0	0	0	0
Luchtkwaliteit (NSL)	990	2.750	2.363	-93	200	100
Milieuaspecten omgevingbeleid		0	470	484	0	0
Reserve Omgevingsveiligheid	14.470	16.006	2.780	0	0	0
Stimulering duurzame energie	309	87	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	16.616	20.171	5.612	390	200	100
Groene ambities	150	0	0	0	0	0
Luchtkwaliteit (NSL)	1.183	0	0	0	0	0
Reserve Omgevingsveiligheid	14.700	16.756	0	0	0	0
- Storting in reserve	16.033	16.756	0	0	0	0
Resultaat	-57.488	-66.494	-43.756	-43.613	-43.603	-43.599

Toelichting meerjarenraming

In afwachting van de inwerkingtreding van de Omgevingswet in 2019 is de Decentralisatieuitkering Programma impuls omgevingsveiligheid van € 2,8 mln voor 2017 incidenteel opgenomen.

In 2017 vindt de afrekening plaats van het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit waarvoor aan lasten € 7,5 mln en baten € 5,5 mln is geraamd.

Voor de uitvoering van het EU-gesubsidieerde meerjarige project Clean Inland Shipping (CLINSH) wordt in de periode 2017-2020 voor de lasten respectievelijk € 2 mln, € 0,8 mln, € 0,5 mln en € 0,3 mln geraamd.

De baten bedragen in die periode respectievelijk € 1,3 mln, € 0,5 mln, € 0,3 mln en € 0,2 mln.

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden

Dit programma bevat de volgende doelen, die hierna worden toegelicht:

Doel 2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde

Doel 2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 2 Bereikbaar en Verbonden				
Lasten	275.063	299.911	288.909	304.708
Baten	11.648	18.799	5.849	4.749
Totaal saldo van baten en lasten	-263.415	-281.112	-283.060	-299.959
Bijdrage uit reserve	119.380	135.506	120.800	125.707
Storting in reserve	136.075	136.826	128.642	125.777
Resultaat	-280.110	-282.432	-290.901	-300.028

Incidentele baten en lasten (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 2 Bereikbaar en Verbonden				
Lasten	33.265	35.503	5.465	8.248
Baten	9.099	16.250	3.300	2.200
Totaal saldo van baten en lasten	-24.166	-19.253	-2.165	-6.048
Bijdrage uit reserve	111.403	121.699	106.993	111.900
Storting in reserve	28.371	22.524	20.745	23.519
Resultaat	58.866	79.923	84.083	82.333

Opmerking: De incidentele baten en lasten maken onderdeel uit van de totale exploitatie van het programma.

Doel 2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Kwaliteit bestaande provinciale infrastructuur op orde
- Compleet maken mobiliteitsnetwerk
- Verbeteren Verkeersveiligheid
- Benutten bestaande infrastructuur door:
 - o Vraag naar mobiliteit afstemmen op het aanbod van infrastructuur en vervoermiddelen
 - o Verbeteren integratie van netwerken
- Mobiliteit systeem versterken en opwaarderen

Zuid-Holland is de meest verstedelijkte provincie van Nederland. Twee grote steden, de mainport Rotterdam, de Greenports, kennisinstellingen, landbouw en een aantrekkelijk landschap zorgen voor veel dagelijkse verplaatsingen tussen woon-, werk- en andere omgevingen. Om deze, voor de Zuid-Hollandse en Nederlandse economie belangrijke gebieden goed te kunnen bereiken is een optimaal functionerend mobiliteitssysteem essentieel. Conform het Hoofdpijnenakkoord is het doel om van Zuid-Holland de best bereikbare provincie te maken. Hiervoor moet de kwaliteit van de infrastructuur, zowel technisch als functioneel, op orde zijn. Om dit te bereiken zorgt de provincie voor de aanleg en het beheer en onderhoud van de regionale wegen en vaarwegen. Dat doet de provincie slim en innovatief, in samenwerking met andere wegbeheerders en op een integrale en trajectgewijze manier.

Het functioneel op orde zijn van de infrastructuur wil de provincie onder meer bereiken door het compleet maken van het mobiliteitsnetwerk. Hiervoor pakt de provincie, door uitvoering te geven aan reeds geplande infrastructuur projecten, infrastructurele knelpunten aan. Specifieke aandacht heeft hierbij de bereikbaarheid van internationale knooppunten zoals bijvoorbeeld de mainports Rotterdam en Schiphol. De provincie draagt bij aan maatregelen ter ontlastening van de Ruit van Rotterdam en ter verbetering van de achterlandverbindingen naar Duitsland. Het oplossen van knelpunten doet de provincie in nauwe samenwerking met het Rijk, de gemeenten en de waterschappen. De verbetering van de verkeersveiligheid heeft prioriteit om het aantal verkeersslachtoffers te verminderen.

In deze tijd van schaarser wordende financiële middelen en het streven om ruimte slim te gebruiken zet de provincie ook in op het beter benutten en slimmer gebruiken van de bestaande capaciteit van het mobiliteitssysteem door de vraag naar mobiliteit meer af te stemmen op het aanbod van infrastructuur en vervoermiddelen. Hiertoe wil de provincie de keuzemogelijkheden voor en de combinatie van vervoermiddelen voor reizigers verbeteren. Een belangrijke rol hierin is weggelegd voor de fiets, zoals verwoord in het Fietsplan. De nadruk ligt op de aansluiting tussen auto, openbaar vervoer en fiets en aansluitingen tussen fietsverbindingen. Tevens wil de provincie dat vervoer van goederen over water een volwaardig alternatief is voor goederenvervoer over de weg. Hierdoor wordt het mobiliteitsnetwerk efficiënter gebruikt met minder piekbelasting. Daarnaast wil de provincie slimme innovaties toepassen en de integratie van netwerken verbeteren. Om het mobiliteitssysteem blijvend te versterken zal de provincie technologische ontwikkelingen, duurzame energie en logistieke innovaties inzetten.

Met de keuze in het Hoofdpijnenakkoord voor een gesloten systeem binnen het programma Bereikbaar en Verbonden, zullen tegenvallers worden opgevangen binnen het programma. Het niet indexeren van de budgetten brengt het risico mee dat er minder ruimte zou kunnen zijn voor nieuwe ambities in het programma. Hierop wordt bij het Kaderbesluit Infrastructuur 2017 teruggekomen. Meevallers zullen beschikbaar blijven in het programma en worden ingezet voor het oplossen van verdere knelpunten.

Trends en ontwikkelingen

De economische, technologische en demografische ontwikkelingen werken door in de wijze waarop mensen en bedrijven de ruimte en het mobiliteitsnetwerk gebruiken. Nu al doen zich verschuivingen voor in gedrag en in voorkeuren, maar het is vaak onzeker of en in welke mate een dergelijke trend zich zal doorzetten. Zo maken technologische ontwikkelingen het voor steeds meer mensen mogelijk om niet op een vaste werkplek te werken. In de vrije tijd zijn mensen vaker op stap: naar de bekende publiekstrekkingen, maar ook naar mooie landschappen en natuurgebieden. In de woonvoorkeuren houdt de trek naar de stad aan met een eigen mobiliteitsbehoefte. Innovatie is nodig om energietransitie bij mobiliteit van de grond te krijgen. Bij infrastructuur zullen innovaties zich met name richten op het verlengen van de levensduur van infrastructuur en het slimmer en goedkoper aanleggen en onderhouden van infrastructuur. Zelf lokaal energie opwekken en gebruiken is daarbij een belangrijke ontwikkeling, maar ook andere duurzaamheidsoplossingen (bijvoorbeeld geluidabsorptie en milieuschadevermindering) worden getest en toegepast. Op het gebied van verkeersveiligheid is de verwachting veiligheidswinst te behalen door ontwikkelingen in voertuigen en de interactie met de weggebruiker. Andere ontwikkeling is de Omgevingswet, waarvoor integratie van beleidsvelden in een Omgevingsvisie nodig zal zijn. Dit betekent versterking van integratie van mobiliteitsbeleid en ruimtelijk beleid, zodat de economische kracht van Zuid-Holland versterkt wordt.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.1.a	Percentage wegen in goede technische staat op basis van conditiemeting (NEN 2767)	93%	90%	90%	90%	90%
2.1.b	Percentage vaarwegen in goede technische staat op basis van conditiemeting (NEN 2767)	51,6%	55%	58%	61%	64%
2.1.c	Percentage beweegbare kunstwerken voldoende beschikbaar voor het wegverkeer	98%	100%	100%	100%	100%
2.1.d	Percentage beweegbare kunstwerken voldoende beschikbaar voor het vaarwegverkeer	94%	100%	100%	100%	100%
2.1.e	Gemiddelde snelheid autoverkeer spits op belangrijke regionale trajecten (km per uur)	50,5 km/uur	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.1.f	Gemiddelde snelheid autoverkeer dal op belangrijke regionale trajecten (km per uur)	55 km/uur	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.1.g	Aantal dodelijke verkeersslachtoffers Zuid-Holland	64	<= 2016	<= 2017	<= 2018	<= 2019
2.1.h	Aantal dodelijke verkeersslachtoffers in het regiegebied Zuid-Holland	34	<= 2016	<= 2017	<= 2018	<= 2019
2.1.i	Aandeel fietsgebruik bij afstanden tot 15 km	31%	>=31%	>=32%	>=33%	>=34%
2.1.j	Gebruik provinciale vaarwegen in vaarbewegingen -- Aantal vaarbewegingen (beroepsbinnenvaart) op de Gouwe	8.400	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.1.k	Gebruik provinciale vaarwegen in tonnages -- Vervoerde tonnages (x100.000) op de Gouwe	33.000	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019

Toelichting effectindicator(en)

2.1.a en 2.1.b: Condiemeting op basis van de NEN 2767 norm geeft inzicht in de gemiddelde technische staat en daarmee de beschikbaarheid van het gehele areaal aan wegen, oevers en kunstwerken. Als een weg net is onderhouden scoort de technische staat maximaal. Gedurende de gebruiksduur neemt de technische staat langzaam af via voldoende naar matig. Dit betekent ook dat de effectindicator over het gemiddelde van het areaal in de tijd zal fluctueren. De afgelopen jaren is veel inzet gedaan in de verbetering van de technische staat van de wegen. De komende jaren zal de gemiddelde conditie van het wegenareaal dan ook langzaam dalen. In deze periode wordt gewerkt aan het verbeteren van de technische staat van de oevers, waarmee die indicator stijgt. Met het monitoren van de technische staat kan tijdig het moment worden bepaald waarop groot onderhoud noodzakelijk wordt. Te allen tijde voldoet het volledige areaal aan de wettelijke technische eisen ten aanzien van veiligheid en wordt voorkomen dat achterstallig onderhoud en daarmee kapitaalvernietiging ontstaat.

2.1.c en d geven inzicht in de betrouwbaarheid en beschikbaarheid van beweegbare kunstwerken. De provincie beheert en onderhoudt haar beweegbare kunstwerken zodat de overlast door stremming tot een minimum beperkt blijft. Om dat te maatstaven wordt een percentage berekend van de bruggen die meer dan 99,8% van de tijd beschikbaar zijn. De beschikbaarheid van een brug wordt gemeten door de duur van alle ongeplande stremmingen op te tellen. Wanneer de som groter is dan 17,5 uur (minder dan 99,8% beschikbaarheid op jaarbasis) is een brug onvoldoende beschikbaar. Dit wordt zowel voor stremming voor het wegverkeer als voor het vaarwegverkeer bijgehouden.

2.1.j en 2.1.k: De indicatoren worden beperkt tot de Gouwe. Hiervoor zijn twee redenen. Ten eerste het belang van de vaarweg voor de (beroeps)binnenvaart. Samen met de Schie is de Gouwe de belangrijkste provinciale vaarweg. Ten tweede de beschikbare data, op dit moment is alleen voor de Gouwe geschikte data beschikbaar. Er wordt gewerkt aan het op hoger niveau brengen van de vaarwegmonitor voor provinciale wegen. Voor de jaren 2013 en 2014 is inmiddels wel van meer vaarwegen data beschikbaar maar het is nu nog te vroeg om deze data te gebruiken voor een indicator. Wel zal bekeken worden of deze data geschikt is om op te nemen in de Staat van Zuid-Holland om zo over de andere provinciale vaarwegen informatie beschikbaar te maken.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Om als Zuid-Holland de best bereikbare provincie te zijn zet de provincie een verscheidenheid aan taken, maatregelen en instrumenten in.

Beleidsmatig vormen het Hoofdlijnenakkoord, de Visie Ruimte en Mobiliteit en het Programma Mobiliteit de basis voor het provinciaal handelen. Dit beleidskader vormt het vertrekpunt om van de provincie Zuid-Holland de best bereikbare provincie te maken.

Om de kwaliteit van de bestaande infrastructuur op orde te houden is het belangrijk om tijdig onderhoud te plegen aan het netwerk. Dat gebeurt door het uitvoeren van dagelijks beheer en onderhoud en grootschalig beheer en onderhoud.

Om het netwerk compleet te maken en de verkeersveiligheid te verbeteren voert de provincie infrastructurele projecten uit. En daarnaast werken we samen met beheerders van aansluitende netwerken. Met het integrale Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) vertaalt de provincie het beleid programmatisch en financieel naar maatregelen, projecten en programma's op het gebied van wegen, vaarwegen, openbaar vervoer, verkeersveiligheid, goederenvervoer en fietsinfrastructuur.

Om de vraag naar mobiliteit af te stemmen op het aanbod van infrastructuur en het verbeteren van de integratie van netwerken voert de provincie projecten uit die zich richten op het verminderen van de piekbelasting van het netwerk. De integratie krijgt vorm door bijvoorbeeld het verbeteren van kruisingen tussen weg-vaarweg (blauwe golf), betere overstapmogelijkheden fiets-OV en slim informeren van reizigers.

Tevens zijn strategische analyses gemaakt van het netwerk (provinciaal, rijks, etcetera) en vindt in 2017 met de regiopartners verdere vertaling plaats naar nadere uitwerking van het beleid over de volle breedte van bereikbaarheid en verkeersveiligheid. Dit geeft input voor toekomstige verbeteringen van de bereikbaarheid en verkeersveiligheid en de programmatische vertaling hiervan.

Knelpunten en problemen worden op de schaal van Zuid-Holland afgewogen op basis van de netwerkanalyses en vervolgens gebiedsgericht en integraal beschouwd, waarbij de oplossingen gezocht worden over alle modaliteiten heen en ook op andere gebieden dan infrastructurele maatregelen.

Samenwerking en netwerkend werken met andere overheden en maatschappelijke organisaties is hierbij cruciaal voor het versterken van de bereikbaarheid van Zuid-Holland.

Specifiek samen met de partners in de Zuidvleugel worden jaarlijks met het Rijk afspraken gemaakt in het kader van het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) op basis van een gecoördineerde ruimtelijk en bereikbaarheidsaanpak voor de uitvoeringsstrategie en investeringsstromen. Tussentijds worden per project ook bestuurlijke afspraken gemaakt.

Bijdrage Verbonden partijen

De provincie participeert in het Wegschap Dordtse Kil, gezamenlijk met andere partijen is de provincie eigenaar van de Kiltunnel die de N217 met de N3 verbindt. De Kiltunnel maakt onderdeel uit van het gezamenlijke infrastructurele netwerk van provincie en andere wegbeheerders.

Taak 2.1.1 Uitvoeren van dagelijks beheer en onderhoud

De provincie heeft de wettelijke plicht haar areaal, de provinciale wegen en vaarwegen, te beheren en onderhouden. Dit betekent de zorg voor een beschikbare, betrouwbare en veilige infrastructuur, zodat een vlotte en veilige afwikkeling van het verkeer gewaarborgd is.

Verspreid over het gehele areaal worden dagelijkse beheer- en onderhoudswerkzaamheden (DBO) uitgevoerd om de wegen en vaarwegen technisch in stand te houden, de veiligheid te bewaken en de doorstroming te waarborgen. Het betreft onder meer: toezicht, inspectie en handhaving, juridisch beheer, bediening van bruggen, verkeersvoorzieningen, gladheidsbestrijding, kleinschalig civieltechnisch en groenonderhoud aan wegen, vaarwegen en kunstwerken, exploitatie van steunpunten en vaar- en voertuigen. In 2017 gaat met betrekking tot wegen een integraal DBO-contract van start in een gedeelte van het areaal, in de regio Oost. De aannemer voert voor langere tijd een groot aantal DBO-werkzaamheden in deze regio uit op basis van vooraf gestelde functionele prestatie-eisen.

Door middel van dynamisch verkeersmanagement wordt de doorstroming van het (vaar)wegverkeer verbeterd. Er wordt ingespeeld op de actuele verkeerssituatie en er is betrouwbare reistijdinformatie beschikbaar. Alle dynamische verkeersmanagementsystemen op de weg zijn werkend en onderling gekoppeld.

Op het gebied van vaarwegen worden afspraken gemaakt met andere beheerders om de afstandsbediening van bruggen over cruciale vaarroutes over te nemen. Hierdoor ontstaat meer zicht op de actuele verkeerssituatie rond bruggen en op de vaarweg.

Verder worden ontheffingen, vergunningen en toestemmingen verleend op basis van de Wegenwet en de Wegenverordening Zuid-Holland, de Scheepvaartverkeerswet, het Binnenvaartpolitiereglement en de vaarwegenverordening. Hiervoor gelden wettelijke termijnen.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.1.1.1	Percentage binnen de termijn verleende ontheffingen, vergunningen en toestemmingen	93%	90%	90%	90%	90%
2.1.1.2	Percentage binnen de streeftermijn (conform vastgesteld werkproces) afgehandelde meldingen	88%	88%	90%	90%	90%

Taak 2.1.2 Uitvoeren van planmatig onderhoud

Het onderhoud aan de provinciale wegen en vaarwegen wordt uitgevoerd volgens de systematiek van planmatig beheer en onderhoud, waarbij een integrale, trajectgewijze aanpak wordt toegepast op de 10 vaarwegtrajecten en de 118 wegtrajecten. Er wordt gewerkt met een assetmanagementplan conform de internationale assetmanagement standaard ISO 55000, in 2017 wordt certificering voorzien. De intervalgedreven cyclus van planmatig onderhoud is bij de wegen doorontwikkeld tot toestandsafhankelijke onderhoudsplanung. Risico's en prestaties wegen mee bij het bepalen van het noodzakelijk onderhoudsmoment. De onderhoudsstaat wordt bewaakt door periodieke inspecties. Precies op tijd ingrijpen zorgt voor instandhouding tegen minimale kosten met optimale prestaties en overwogen geaccepteerde risico's.

In het PZI is een overzicht opgenomen van weg- en vaarwegtrajecten waarvan het planmatig onderhoud in 2017 wordt afgerond.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.1.2.1	Percentage volgens programmering afgeronde onderhoudsprojecten	83%	85%	85%	85%	85%

Taak 2.1.3 Kaders stellen en de provincie vertegenwoordigen voor het verbeteren van de bereikbaarheid en verkeersveiligheid

Ontwikkelingen in de maatschappij en nieuwe inzichten op het gebied van mobiliteit vereisen een continue toets van de uitvoering van de kaders uit het Hoofdlijnenakkoord, Visie Ruimte en Mobiliteit en Programma Mobiliteit. Vanuit dit gezichtspunt geven strategische analyses van wegen, vaarwegen en openbaar vervoer voeding aan de nadere uitwerking en uitvoering van het Programma Mobiliteit.

Om de doelen van betere bereikbaarheid en een betere verkeersveiligheid te behalen is het noodzakelijk om op te trekken met onze partners in de regio. Vandaar dat de provincie deelneemt aan diverse overleggen, zodat provinciale standpunten en wensen op het gebied van mobiliteit in gezamenlijkheid met deze partners tot uitvoering komen. Ook participeert de provincie in overlegstructuren met andere (provinciale) wegbeheerders om kennis en expertise uit te wisselen.

Taak 2.1.4 Uitvoeren van projecten / maatregelen voor bereikbaarheid en verkeersveiligheid (Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) meerjarenprogramma infrastructuur)

Het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) vervult de rol van planningsinstrument en geeft inzicht in de middelen voor nieuwe en verbeterde infrastructuur. Met het PZI wordt invulling gegeven aan de kaders uit het Hoofdlijnenakkoord, de VRM en het Programma Mobiliteit. Met het uitvoeren van projecten en maatregelen uit het PZI wordt de provincie beter bereikbaar en verkeersveiliger.

Het PZI bevat eigen provinciale projecten en maatregelen naast projecten en maatregelen die in samenwerking met of met medefinanciering van andere partners als Rijk, gemeenten en waterschappen worden uitgevoerd. Het grootste project van de provincie is de Rijnlandroute, waar in 2017 volop aan verder wordt gewerkt.

Het streven is om een duurzaam financieel evenwicht tussen investeringen in en onderhoud van de infrastructuur tot stand te brengen. Dit is gebeurd door samenvoeging van het meerjarenprogramma infra en onderhoud in het nieuwe PZI. Indien nodig wordt prioritering aangebracht binnen het programma Bereikbaar en Verbonden.

Het PZI-programma verkeersveiligheid richt zich op maatregelen die de verkeersveiligheid van onze wegen verbeteren. Daarnaast zet de provincie door middel van educatie, communicatie, campagnes en voorlichting in op gedragsverandering van de verkeersdeelnemers. Dit doet de provincie in samenwerking met diverse partners zoals Rijk, gemeenten, scholen en politie. In het PZI-programma Fiets wordt uitvoering gegeven aan het Fietsplan.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.1.4.1.a	Percentage wegenprojecten PZI binnen planning	92%	75%	75%	75%	75%
2.1.4.1.b	Percentage vaarwegen projecten PZI binnen planning	100%	75%	75%	75%	75%
2.1.4.1.c	Percentage fietsprojecten PZI binnen planning	89%	75%	75%	75%	75%
2.1.4.1.d	Percentage verkeersveiligheidsprojecten PZI binnen planning	57%	75%	75%	75%	75%
2.1.4.2.a	Percentage wegenprojecten PZI binnen budget	100%	85%	85%	85%	85%
2.1.4.2.b	Percentage vaarwegen projecten PZI binnen budget	100%	85%	85%	85%	85%
2.1.4.2.c	Percentage fietsprojecten PZI binnen budget	94%	85%	85%	85%	85%
2.1.4.2.d	Percentage verkeersveiligheidsprojecten PZI binnen budget	100%	85%	85%	85%	85%
2.1.4.3.a	Aantal scholen met certificaat School op Seef	148	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.1.4.3.b	Aantal deelgenomen scholen aan Totally Traffic	120	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019

Taak 2.1.5 Uitvoeren projecten, programma's en maatregelen gericht op betere benutting van de infrastructuur

Een van de rode draden uit de Visie Ruimte en Mobiliteit is Beter Benutten. Naast maatregelen aan de aanbodkant van het mobiliteitssysteem (taak 2.1.4), is deze taak gericht op betere benutting van de infrastructuur aan de vraagkant. Verkeersdeelnemers de mogelijkheid bieden om op andere en meer gedifferentieerde tijden te reizen, om alternatieve modaliteiten voor de te maken reis te bieden, flexibel werken te stimuleren en mobiliteitsstromen te begeleiden door de inzet van dynamisch verkeersmanagement, dragen bij aan het doel van betere bereikbaarheid en verkeersveiligheid. Deze maatregelen voert de provincie in nauwe samenwerking met andere wegbeheerders, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties uit. Het beter op elkaar aansluiten van netwerken onderling is hierbij van belang.

In 2016 is het Besluit tot wijziging van de Subsidieregeling mobiliteit Zuid-Holland vastgesteld waarmee naast een andere indeling van de regeling ook het revolverend verenfonds is ingesteld. Op basis van deze subsidiereregeling kunnen exploitanten van veerdiensten, die voornamelijk forensen en scholieren vervoeren, voor de renovatie en vernieuwing van hun veerponten geld lenen bij de provincie.

Eind 2017 loopt de bestaande vervoerovereenkomst met Connexxion over water voor de Veerdienst Maassluis - Rozenburg af. In 2017 wordt in samenwerking met de regio en de MRDH een nieuw contract voor deze veerdienst aanbesteed. Hierbij wordt er rekening gehouden met de realisatie van de Blankenburgtunnel en de effecten hiervan op de functie en het gebruik van de veerdienst.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.1.5.1	Aandeel ingezet budget van het revolverend verenfonds	0%	50%	75%	100%	100%

Taak 2.1.6 Uitvoeren verkenningen en onderzoeken ten behoeve van versterking en opwaardering mobiliteitssysteem

Parallel aan het op orde brengen en beter benutten van het mobiliteitssysteem voert de provincie gebieds- en bereikbaarheidsverkenningen uit om knelpunten en kansen voor de toekomst te inventariseren en mogelijke verbetermaatregelen te definiëren. Op dit moment loopt onder meer de gebiedsverkenning Westland. In de daaruit voortgekomen coalitie Herstructurering Ontwikkeling Tuinbouw (HOT) werken provincie en gemeente Westland samen aan de thema's modernisering / herstructurering tuinbouw, energietransitie en bereikbaarheid. Doel is een gezamenlijke ruimtelijke uitvoeringsstrategie en investeringsagenda voor het Westland. Naast de

gebieds- en bereikbaarheidsverkenningen participeert de provincie in diverse MIRT-onderzoeken gericht op het versterken van de toekomstvastheid van het mobiliteitssysteem.

Momenteel lopen er diverse MIRT-onderzoeken zoals: Internationale connectiviteit, bereikbaarheid Rotterdam – Den Haag en de MIRT-onderzoeken voor de goederencorridors Rotterdam – Noord-Brabant – Noord-Limburg – Duitsland en Rotterdam – Arnhem / Nijmegen – Duitsland. Deze onderzoeken moeten leiden tot programma's of maatregelpakketten waarmee verwachte knelpunten kunnen worden voorkomen en de bereikbaarheid in de toekomst kan worden gegarandeerd. Naast de MIRT onderzoeken werkt de provincie aan de verbetering van de corridors A12, A15 en A4-Zuid.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde						
Lasten	232.782	225.092	181.687	197.092	179.990	198.879
Baten	45.844	14.346	10.856	18.007	5.057	3.957
Totaal saldo van baten en lasten	-186.938	-210.747	-170.831	-179.086	-174.933	-194.922
<i>Programmareserves</i>						
2014 DP	226	0	0	0	0	0
Verb.proc.fin.inz.Mobiliteit						
Coolport middelen	1.475	2.014	3.290	0	0	0
Dekking infra projecten < 1 mln DBI	1.964	0	0	0	0	0
Egal.kaplast Kaderbesluit Infra	5.255	0	0	0	0	0
Egal.kaplast nota IWA		1.311	1.224	2.526	7.084	12.798
Egalisatiereserve expl proj PZI	15.481	18.578	1.667	7.974	1.100	0
Mobiliteit		11.411	20.047	23.928	14.377	20.047
Res.doorgeschoven kap.lst.mobiliteit	8.824	0	0	0	0	0
Reserve bereikbaarheid	2.584	5.415	7.100	6.957	0	0
RijnGouwelijn		0	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	35.809	38.729	33.328	41.384	22.561	32.845
Coolport middelen	2.300	1.000	0	0	0	0
Egal.kaplast nota IWA	7.963	24.079	23.191	24.400	10.763	13.567
Egalisatieres.beheer & onderhoud DBI	0	0	5.467	0	15.000	6.000
Egalisatiereserve expl proj PZI	16.445	17.159	10.662	92	5.690	4.760
Mobiliteit		11.515	11.515	11.515	11.515	11.515
Reserve bereikbaarheid	37.900	15.658	259	15.427	287	5.887
- Storting in reserve	64.608	69.412	51.095	51.434	43.256	41.730
Resultaat	-215.737	-241.430	-188.597	-189.136	-195.627	-203.807

Toelichting meerjarenraming

De lasten en baten voor het beheer en onderhoud van de bestaande infrastructuur zijn toegelicht in het PZI 2017-2046. De geraamde kasritmes kennen jaarlijkse fluctuaties. Het geraamde kasritme is ten opzichte van het jaar daarvoor in 2018 € 9,3 mln hoger aan lasten en € 7,2 mln aan baten. Voor 2019 is dat € 20,4 mln lager aan lasten en € 8,4 mln aan baten en voor 2020 € 8,2 mln hoger aan lasten en € 1,1 mln aan baten.

De provincie ontvangt vanaf 2016 de rijksbijdrage voor verkeer en vervoer (BDU) via het Provinciefonds. De rijksbijdrage voor verkeer en vervoer wordt gestort in de reserve Mobiliteit. Toelichting over de besteding en ontvangst van de middelen is opgenomen in het bestedingsplan Mobiliteit 2017. De geplande bijdrages uit de reserve aan regionale en provinciale projecten verschillen jaarlijks. Ten opzichte van 2017 is de planning voor 2018 aan lasten € 5,3 mln hoger. Voor 2019 is dat € 13,9 mln lager aan lasten en € 4,4 mln aan baten en voor 2020 € 5,7 mln hoger aan lasten.

Uit de notitie 'lange termijn inzicht kapitaal- en beheerlasten' blijken verschillen tussen de bedragen waar in de notitie vanuit is gegaan en het werkelijke effect van het Kaderbesluit 2015. Om de langjarige mobiliteitslasten te egaliseren worden verschillen verrekend met de reserve Bereikbaarheid. In 2017 wordt € 2,2 mln onttrokken en in 2018 wordt € 3,1 mln gestort in de reserve.

Door de afronding van het project Kwaliteitsnet goederenvervoer in 2019 dalen de lasten en de baten met € 1,1 mln.

De kapitaallasten stijgen in de periode 2018 - 2020 met respectievelijk € 6,2 mln; € 14,6 mln en € 6 mln.

Reserves

Onder andere door de wijzigingen in het BBV vinden in de meerjarenbegroting in de reeks 2018-2020 een aantal administratieve mutaties plaats. Een toelichting op de wijzigingen in het BBV is opgenomen in het algemeen deel van de begroting.

Doel 2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer

Wat willen we bereiken?

Met betrekking tot een adequaat aanbod van openbaar vervoer wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Goed functionerende dienstverlening OV voor bus, regionaal spoor en waterbus
- Infrastructuur openbaar vervoer op orde
- Verbeterde kwaliteit openbaar vervoer

Hiertoe zet de provincie in op efficiënt en effectief regionaal openbaar vervoer dat goed aansluit bij de maatschappelijke vraag. Openbaar vervoer is geen doel op zich, maar ondersteunend aan de wens van de reiziger om van A naar B te komen. Openbaar vervoer verbindt plekken die vanuit ruimtelijk-economisch perspectief een verband met elkaar hebben.

Hoogwaardig openbaar vervoer levert een steeds grotere bijdrage aan het economisch vestigingsklimaat in de Zuidelijke Randstad. Ook levert openbaar vervoer een belangrijke bijdrage aan het beheersbaar houden en waar mogelijk reduceren van congestie in het stedelijk netwerk. Daarom werkt de provincie aan een kwaliteitsimpuls voor het openbaar vervoer. Belangrijk element hierin is de ontwikkeling van Randstad-net (R-net) in Zuid-Holland: een hoogwaardig netwerk van bus-, tram-, metro- en treinverbindingen. In het kader van R-net wordt ingezet op de veelgebruikte lijnen, daar waar de maatschappelijke vraag het grootste is.

Openbaar vervoer heeft ook een belangrijke sociale functie en draagt bij aan het vitaal en leefbaar houden van het landelijk gebied. Voor het landelijk gebied is de doelstelling om het openbaar vervoer efficiënter in te richten en beter aan te laten sluiten op de vraag, zodat kwetsbare groepen in de samenleving mobiel kunnen blijven. Bij de voorbereiding van aanbestedingen van OV-concessies wordt expliciet aandacht besteed aan het goed aansluiten van vraag en aanbod.

Trends en ontwikkelingen

Op het gebied van het openbaar vervoer zijn een aantal trends zichtbaar, zowel op internationaal als op nationaal niveau en zowel in stedelijke als in landelijke gebieden.

De Zuid-Hollandse stedelijke agglomeratie is relatief beperkt in omvang. Daarom is het voor het economisch functioneren van belang dat het goed is ingebed in nationale, Europese en wereldwijde netwerken. De trend van globalisering vraagt om hoogwaardige interne en externe verbindingen tussen de centra van onze regio (in het bijzonder Schiphol, Rotterdam The Hague Airport en station Rotterdam Centraal) met de centra van andere binnen- en buitenlandse regio's.

De demografische opbouw van de samenleving verandert, wat leidt tot een verschuiving in het OV-gebruik. Jongeren trekken vanuit het landelijk gebied naar de stad en keren daarna meestal niet meer terug, waardoor de vergrijzing in het landelijk gebied toeneemt. In het landelijk gebied is daarnaast het autobezit vergeleken met de stedelijke gebieden hoog en de auto wordt het meest gebruikt als vervoermiddel. Mede door deze demografische ontwikkeling en het hoge gebruik van de auto, staat de traditionele invulling van het openbaar vervoer in de landelijke gebieden onder druk. De demografische opbouw van de samenleving verandert, wat leidt tot een verschuiving in het OV-gebruik. Jongeren trekken vanuit het landelijk gebied naar de stad en keren daarna meestal niet meer terug, waardoor de vergrijzing in het landelijk gebied toeneemt. In het landelijk gebied is daarnaast het autobezit vergeleken met de stedelijke gebieden hoog en de auto wordt het meest gebruikt als vervoermiddel. Mede door deze demografische ontwikkeling en het hoge gebruik van de auto, staat de traditionele invulling van het openbaar vervoer in de landelijke gebieden onder druk. Er blijft echter in de landelijke gebieden wel de noodzaak voor passend openbaar vervoer voor mensen die hiervan afhankelijk zijn.

In het stedelijk gebied is de vraag naar vervoer, onder meer door de toegenomen diversiteit in bevolkingsopbouw en een groeiende bevolking, veel gedifferentieerder dan voorheen. Waar voorheen reizigers elke dag vaste verplaatsingen maakten, bestaat een reis tegenwoordig vaak uit meerdere deelbestemmingen en minder vaste patronen. Daarnaast lijkt onder jongeren sprake van een afname van het autogebruik, terwijl het aantal mobiele 65-plussers toeneemt. Ook is gebruik van een auto in stedelijk gebied lastiger dan in landelijke gebied. Dit leidt tot een verschuiving van autogebruik naar openbaar vervoer- en fietsgebruik en tot een toename van het aantal multimodale verplaatsingen. Dit komt overeen met het hoge en toenemende openbaar vervoergebruik in de Zuidelijke Randstad.

Tot slot de constatering dat in het openbaar vervoer vernieuwing en innovatie noodzakelijk zijn om adequaat in te springen op veranderingen in de samenleving. Innovatie is ook een instrument om energietransitie in het openbaar vervoer tot stand te brengen. Zuid-Hollandse universiteiten en kennisinstellingen zijn hierbij al actief. De ambitie van de provincie in dit kader is zero-emissie busvervoer in 2025.. Daarnaast wordt door autofabrikanten volop onderzoek gedaan naar en geëxperimenteerd met de ontwikkeling van autonome voertuigen. De verwachting is dat binnen de komende tien tot vijftien jaar deze technologische ontwikkeling een grote verandering te weeg zal gaan brengen. Niet alleen waar het gaat om het autogebruik, maar ook waar het gaat om de inzet van dergelijke voertuigen in het openbaar vervoer. In het voor- en natransport geldt dit overigens ook voor de elektrische fiets. Het aantal elektrische fietsen neemt jaarlijks toe en deze fiets zorgt ervoor dat de actieradius van fietsers bijna verdubbelt.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.2.a	Aantal instappers in de busconcessies	27,9 mln	>=nulmeting	>=nulmeting	>=nulmeting	>=nulmeting
2.2.b	Aantal reizigerskilometers in de busconcessies	277,5 mln	>=nulmeting	>=nulmeting	>=nulmeting	>=nulmeting
2.2.c	Aantal instappers R-net lijnen	1,5 mln	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.2.d	Aantal reizigerskilometers R-net lijnen	13,1 mln	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.2.e	Aantal instappers spoordiensten	3,0 mln	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.2.f	Aantal reizigerskilometers spoordiensten	42,0 mln	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.2.g	Aantal instappers Waterbus	1,5 mln	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.2.h	Waardering Openbaar Vervoer o.b.v. Klantenbarometer	7,5	>= landelijk gemiddelde 2017	>= landelijk gemiddelde 2018	>= landelijk gemiddelde 2019	>= landelijk gemiddelde 2020
2.2.i	Waardering van de sociale veiligheid in het openbaar vervoer o.b.v. klantenbarometer	7,0	>= landelijk gemiddelde 2017	>= landelijk gemiddelde 2018	>= landelijk gemiddelde 2019	>= landelijk gemiddelde 2020
2.2.k	Bezettingsgraad fietsenstallingen bij OV-haltes	79,7%	>= nulmeting	>= nulmeting	>= nulmeting	>= nulmeting
2.2.l	Bezettingsgraad P&R-plaatsen bij OV-haltes	86,2%	>= nulmeting	>= nulmeting	>= nulmeting	>= nulmeting

Toelichting effectindicator(en)

2.2.e/f: Voor de spoordiensten zijn vooralsnog alleen het aantal instappers en reizigerskilometers van de MerwedeLingelijn beschikbaar. Met ingang van de nieuwe concessie van de Treindienst Alphen aan den Rijn - Gouda in december 2016 zullen deze gegevens ook voor deze spoordienst aangeleverd worden.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleids Theorie

Om de doelen te bereiken zet de provincie in op een mix van nauw met elkaar samenhangende instrumenten. Beleidsmatig vormen de Visie Ruimte en Mobiliteit en het Programma Mobiliteit (in combinatie met specifieke uitwerkingen zoals het Tarievenbeleid) de basis voor het provinciaal handelen. Dit beleidskader vormt het vertrekpunt voor het aanbesteden van openbaar vervoer. Daarnaast zet de provincie in op proactief concessiemanagement waar het gaat om de uitvoering van provinciaal openbaar vervoer. Om ook in de toekomst een openbaar vervoerproduct aan te kunnen bieden dat aansluit bij de vraag van de reiziger is samenwerking met

vervoerautoriteiten, gemeenten, reizigersorganisaties, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties van belang. Bij de aanbesteding van nieuwe concessies zal daarom in worden gezet op het gezamenlijk bepalen van de openbaar vervoer ambities in het betreffende gebied. Daarnaast zal continue afstemming met andere vervoerautoriteiten worden gezocht, zodat de reiziger zo weinig mogelijk merkt van concessiegrenzen. In Zuid-Holland gaat het vaak om de samenwerking tussen provincie en de Metropoolregio Rotterdam - Den Haag (MRDH), maar ook samenwerking met de overige vervoerautoriteiten waarmee concessiegrenzen worden gedeeld is relevant. Belangrijk daarbij is ook de aansluiting tussen het regionaal vervoer op het hoofdrailnet.

Bij alles wat de provincie wil bereiken, speelt het gegeven dat de provincie niet altijd direct invloed heeft op het behalen van de genoemde doelstellingen. De provincie stelt de kaders en verleent concessies met daarin een aantal basiseisen binnen die kaders. De vervoerder is verantwoordelijk voor het netwerk en het vervoeren van zoveel mogelijk tevreden reizigers. Verder is voldoende financiering voor het openbaar vervoer uit het Provinciefonds van belang voor het behalen van de doelstellingen

Taak 2.2.1 Kaders stellen en de provincie vertegenwoordigen voor regionaal openbaar vervoer

De kaders met betrekking tot het beleid op het gebied van openbaar vervoer zijn geformuleerd in de Visie Ruimte en Mobiliteit (VRM). De provincie gebruikt de concessies voor het openbaar vervoer per bus, trein en over water om de beleidsambities te realiseren. Dit betekent dat de provincie eisen stelt aan de vervoersbedrijven die het openbaar vervoer willen exploiteren. Deze eisen worden per concessie opgenomen in een Nota van Uitgangspunten dat door Provinciale Staten wordt vastgesteld. Gedeputeerde Staten stellen vervolgens een verder uitgewerkt programma van eisen vast.

De provincie stelt onder andere eisen over R-net corridors, de aansluiting op andere lijnen of vervoersvormen en reizigersinformatie. Met betrekking tot de exploitatie van de verleende concessies hanteert de provincie het principe: laat de markt doen waar de markt goed in is. De vervoerder heeft de beste kennis van de markt en van de exploitatie, want hij zit het dichtst op de klant. De ontwikkelfunctie ligt dus bij de vervoerder. Ondanks dit gegeven blijft de jaarlijkse tarievenvoorstel afhankelijk van de goedkeuring door de provincie als concessieverlener, die daarbij het advies van het reizigersoverleg betreft. De provincie toetst het tarievenvoorstel aan de hand van het provinciale tarievenkader.

In 2016 hebben de opdrachtgevende partijen voor Personenvervoer over Water een gezamenlijke toekomstvisie opgesteld (deze wordt in december 2016 afgerond). Partijen hebben verkend hoe zij de komende jaren willen samenwerken aan de ontwikkeling van het netwerk, de vormgeving en faciliteiten van haltes, en welke kansen er liggen voor een eventueel gezamenlijk opdrachtgeverschap. In 2017 en 2018 zullen deze onderwerpen nader uitgediept worden. De relatie van het Personenvervoer over Water (openbaar vervoer) met de veren (infra) is een belangrijk aandachtspunt, met name voor het veer Maassluis-Rozenburg dat in 2017 aanbesteed wordt (zie taak 2.1.5). In deze aanbesteding wordt daarom gezocht naar een mogelijkheid om te kunnen anticiperen op ontwikkelingen die kunnen volgen uit de toekomstvisie Personenvervoer over Water.

Taak 2.2.2 Aanbesteden en sturen regionale OV-concessies en- contracten

De provincie is opdrachtgever voor het openbaar vervoer binnen de provincie, exclusief het vervoer in de Metropoolregio Rotterdam - Den Haag. In dat kader verleent de provincie OV-concessies. Per december 2018 zal de huidige concessie voor de regio Drechtsteden / Alblasserwaard Vijfheerenlanden expireren. Gezamenlijk met gemeenten en andere regionale belanghebbenden is een interactief proces opgestart ter voorbereiding van de aanbesteding voor de volgende concessieperiode. Bij deze aanbesteding zal worden gezocht naar mogelijkheden om innovaties in het openbaar vervoer, bijvoorbeeld op het vlak van zero-emmissievervoer en kleinschalig vervoer, te introduceren. Ook de verdere uitrol van R-net wordt verkend. In november 2016 zal door Provinciale Staten het beleidskader voor deze aanbesteding worden vastgesteld. De daadwerkelijke aanbestedingsprocedure kan dan vervolgens in 2017 plaatsvinden.

De provincie zet ook in op energietransitie in het openbaar vervoer. In de concessie Hoeksche Waard / Goeree Overflakkee zullen in 2017 de eerste vier waterstofbussen in Zuid-Holland hun intrede doen. Daarnaast zullen in 2017 in de stadsdiensten in Dordrecht en Gorinchem een aantal elektrische bussen worden geïntroduceerd.

In mei 2015 is voor twee jaar de pilot spits- en daldienst van de Waterbus van start gegaan. Naast een spitsversterking op de lijn Dordrecht - Rotterdam, is hiermee in de dalperiode een rechtstreekse verbinding naar Kinderdijk ontstaan. Eind 2016 zal op basis van een evaluatie besloten worden of deze pilot ook na mei 2017 gecontinueerd zal worden. Daarnaast zal in het eerste half jaar van 2017 een proef met een avondboot op de lijnen Dordrecht - Papendrecht en Dordrecht - Zwijndrecht plaatsvinden.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.2.2.1	Index OV-tarief bus versus index inflatiecijfer	1,14% / 1,25%	OV-tarief <= Inflatie	OV-tarief <= Inflatie	OV-tarief <= Inflatie	OV-tarief <= Inflatie
2.2.2.2	Index OV tarief trein versus index inflatiecijfer	2,08% / 1,25%	OV-tarief <= inflatie	OV-tarief <= inflatie	OV-tarief <= inflatie	OV-tarief <= inflatie
2.2.2.3	Index OV-tarief Waterbus versus index inflatiecijfer	1,14% / 1,25%	OV-tarief <= inflatie	OV-tarief <= inflatie	OV-tarief <= inflatie	OV-tarief <= inflatie

Taak 2.2.3 Uitvoeren van projecten / maatregelen voor openbaar vervoer infrastructuur

Naast het beschikbaar stellen van middelen ten behoeve van de exploitatie van het openbaar vervoer zet de provincie middelen in om de infrastructuur ten behoeve van het OV te verbeteren. Deze middelen worden beschikbaar gesteld via het PZI en zijn grotendeels gericht op het verbeteren van de doorstroming ten behoeve van de implementatie van R-Net. Verbetering van de doorstroming maakt frequentieverhoging mogelijk en draagt bij aan de betrouwbaarheid van R-Net. Waar mogelijk wordt daarbij zoveel als mogelijk aangesloten bij de uitvoering van andere infrastructurele projecten.

Met ingang van de nieuwe concessie, in december 2016, zullen de eerste R-net treinen in Nederland gaan rijden op de Treindienst Alphen aan den Rijn - Gouda. Daarnaast zullen in 2017 drie nieuwe R-net buslijnen van start gaan. Het gaat dan om Alphen aan den Rijn - Schiphol, Leiden - Leiderdorp en Gouda - Schoonhoven.

Uiteindelijk is het de bedoeling dat in 2028 het totale programma R-Net is geïmplementeerd.

Daarnaast voert de provincie onderzoek uit naar mogelijke uitbreidingen en capaciteitsverbeteringen van R-Net, het Waterbusnetwerk en het spoor. Deze onderzoeken moeten uitwijzen waar kansen liggen om deze netwerken te verbeteren c.q. uit te breiden.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.2.3.1	Percentage R-net projecten PZI binnen planning	87%	100%	100%	100%	100%
2.2.3.2	Percentage R-net projecten binnen budget	92%	100%	100%	100%	100%

Taak 2.2.4 Uitvoeren van projecten / maatregelen ter verbetering van de kwaliteit van het OV

Naast een goed kwantitatief aanbod van het openbaar vervoer is het investeren in de kwaliteit van het openbaar vervoer van belang. Daarom zijn middelen beschikbaar voor het verbeteren van de bereikbaarheid van de grotere OV-haltes (fietsenstallingen en P+R), in combinatie met middelen om de toegankelijkheid van OV-haltes voor reizigers met een beperking te verbeteren. Tenslotte worden provinciale middelen ingezet om de sociale veiligheid in het openbaar vervoer te verbeteren.

De provincie wil de komende jaren onderzoeken op welke wijze de kwaliteit van het openbaar vervoer beter aan kan sluiten bij de wensen van de gebruikers. Dit wordt gedaan door samen met onder meer regio's, gemeenten, reizigers, bedrijven, scholen en zorginstellingen de vervoersbehoeften te inventariseren. Daarnaast zullen, indien kansrijk, innovatieve (pilot)projecten worden gestart. Hierbij moet bijvoorbeeld gedacht worden aan pilotprojecten

voor kleinschalig vraagafhankelijk (openbaar) vervoer. Ook wordt op dit moment het R-netconcept verder uitgewerkt door te onderzoeken of de keten op R-nethaltes versterkt kan worden door bijvoorbeeld toepassing van deelfietssystemen, Kiss +Ride en fietskluizen.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
2.2.4.1	Capaciteit fietsenstallingen bij OV-haltes	31.370	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019
2.2.4.2	Capaciteit P&R-plaatsen bij OV-haltes	3.041	>=2016	>=2017	>=2018	>=2019

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer						
Lasten	82.306	97.076	93.376	102.819	108.919	105.829
Baten	78.290	75.200	792	792	792	792
Totaal saldo van baten en lasten	-4.016	-21.876	-92.584	-102.027	-108.127	-105.037
<i>Programmareserves</i>						
Egalisatiereserve expl proj PZI	38	0	0	0	0	0
HOV Net Zuid-Holland Noord	0	0	0	0	5.377	0
Milieueisen openbaar vervoer	0	0	0	1.260	0	0
Mobiliteit	0	4.408	84.552	92.862	92.862	92.862
Reserve bereikbaarheid	500	1.668	1.500	0	0	0
RijnGouwelijn	0	10.900	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	538	16.976	86.052	94.122	98.239	92.862
Mobiliteit	0	87.598	83.681	84.192	84.186	84.047
Revolverend Verenfonds	0	1.300	1.300	1.200	1.200	0
- Storting in reserve	0	88.898	84.981	85.392	85.386	84.047
Resultaat	-3.478	-93.798	-91.513	-93.296	-95.274	-96.222

Toelichting meerjarenraming

De provincie ontvangt vanaf 2016 de rijksbijdrage voor verkeer en vervoer (voormalige BDU) via het Provinciefonds. De rijksbijdrage voor verkeer en vervoer wordt gestort in de reserve Mobiliteit. Toelichting over de besteding en ontvangst van de middelen is opgenomen in het bestedingsplan Mobiliteit 2017. Van de jaarlijks te ontvangen rijksbijdrage is een groot deel bestemd ter dekking van de kosten van de regionale OV-Concessies.

Als voorlopige raming voor ontwikkelingen vanwege o.a. indexeringen is de onttrekking aan de reserve Mobiliteit in 2018 structureel met € 5,8 mln. en incidenteel met € 1,3 mln. verhoogd. Bij het opstellen van de begroting 2018 zal worden bezien of deze voorlopige raming moet worden bijgesteld.

In 2017 is incidenteel voor subsidies onderhoud en vervanging veren € 1,4 mln en voor de brandstofcelbussen 3EMOTION € 4,9 mln beschikbaar.

Aan de gemeente Leiden wordt ter uitvoering van de overeenkomst over het Hov-Net conform de huidige planning in 2019 een subsidie van € 5,4 mln toegekend.

De kapitaallasten stijgen in de periode 2018 - 2020 met respectievelijk € 1,3 mln, € 2 mln en € 2,3 mln.

Met ingang van 2018 wordt het budget voor Openbaar Vervoer structureel verhoogd met € 1,5 mln, zijnde een extra investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland. Dit extra budget geeft de mogelijkheid om, met behoud van lage tarieven, het aanbod van het OV (in tijdstip of frequentie) te behouden of te verbeteren.

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend

Dit programma bevat de volgende doelen, die hierna worden toegelicht:

Doel 3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie

Doel 3-2 Schone en toekomstbestendige energie

Doel 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied

Doel 3-4 Goede ruimtelijke kwaliteit

Doel 3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans

Doel 3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed

Doel 3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend				
Lasten	85.203	60.673	52.147	38.323
Baten	1.416	1.278	1.271	427
Totaal saldo van baten en lasten	-83.787	-59.395	-50.876	-37.896
Bijdrage uit reserve	32.169	11.318	3.341	755
Storting in reserve	13.129	10.591	10.191	7.591
Resultaat	-64.747	-58.668	-57.725	-44.732

Incidentele baten en lasten (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend				
Lasten	46.003	21.610	13.127	1.341
Baten	1.409	1.271	1.271	427
Totaal saldo van baten en lasten	-44.594	-20.339	-11.856	-914
Bijdrage uit reserve	31.990	11.139	3.166	580
Storting in reserve	13.129	10.591	10.191	7.591
Resultaat	-25.732	-19.791	-18.881	-7.925

Opmerking: De incidentele baten en lasten maken onderdeel uit van de totale exploitatie van het programma.

Doel 3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Vergroten van de innovatiekracht van het kennisintensieve MKB
- Vergroten van het organiserend vermogen van het kennisintensieve MKB
- Vergroten van het organiserend vermogen in de Greenports en in het Haven Industrie Complex (HIC)
- Duurzame transitie van de Greenports en het Haven industrie Complex (HIC)

De provincie wil de regionale economie versterken door ruimte te scheppen voor een groei die duurzaam en innovatief is. Ook wil de provincie zich onderscheiden met een flexibele en innovatieve economie en wil nieuwe kennisintensieve sectoren en werkgelegenheid creëren door de kennis en innovatie in Zuid-Holland beter te benutten. Voorts zet de provincie zich in voor het behoud van de sterke positie die de Greenports in de wereld hebben. Daarnaast wil de provincie het moderniseringsproces van het HIC faciliteren. Het Rotterdamse havengebied verandert van een klassieke haven economie naar een kennisintensief complex gebaseerd op (informatie-)technologie, hernieuwbare grondstoffen en innovatieve diensten.

De lage ligging, grote bevolkingsdichtheid en de aanwezigheid van energie-intensieve industrie (Chemie, Greenports en Logistiek) maken Zuid-Holland extra kwetsbaar voor de groeiende schaarste aan grondstoffen, de stijgende energieprijzen en de klimaatverandering. Voor de Zuid-Hollandse economie is een transitie naar een water- en energie-efficiënte economie gebaseerd op duurzame energie en biobased grondstoffen urgent. De randvoorwaarden voor de transitie van de Greenports en het HIC zijn echter nog niet op orde. Ook benut Zuid-Holland ondanks de gunstige uitgangspositie haar innovatiepotenties onvoldoende. Twee zwaktes liggen daaraan ten grondslag: ondermaatse samenwerking tussen overheden, kennisinstellingen en bedrijven en een achterblijvend aantal kennisintensieve MKB'ers die erin slagen om door te groeien. Technologische ontwikkelingen en globalisering scheppen een nieuwe economie met een grote dynamiek, die vraagt om aanpassing van bestaande bedrijvigheid en ruimte voor starters.

De provincie blijft samen met mede-overheden, bedrijven en kennisinstellingen, grotendeels verenigd in de regionale ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter (IQ) en de Economische Programmaraad Zuidvleugel (EPZ) uitvoering geven aan de gezamenlijke Economische Agenda Zuidvleugel (EAZ). Met het Rijk en de andere provincies heeft de provincie afspraken gemaakt in de samenwerkingsagenda 'Gezamenlijke MKB innovatie-ondersteuning' over instrumenten voor en dienstverlening aan het MKB. Dit betreft een rollende agenda waar de komende jaren verder invulling aan gegeven zal worden.

Trends en ontwikkelingen

Recente rapporten zoals de Economische Monitor Zuid-Holland 2016, de Randstadmonitor, het rapport 'Visie op regio's in 2014' van de ING, het rapport over de Metropoolregio Rotterdam – Den Haag van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OECD) en de Voortgangsrapportage Havenvisie 2014 van de Convenantpartners Havenvisie 2030 tonen dat Zuid-Holland economische sectoren met veel potentie heeft, maar dat onze regio niet sterker uit de crisis is gekomen en wat betreft innovatie achterblijft ten opzichte van andere regio's. Tegelijkertijd luidt het advies van de adviesorganen om blijvend in te zetten op het versterken van de regionale samenwerking en stimulering van innovatie (in het bijzonder MKB). Deze inzichten tonen eens te meer aan dat de provincie moet doorgaan met het vergroten van slagkracht en samenwerking, tegengaan van versnippering van inzet en middelen en samenwerking met de partners in de Economische Programmaraad Zuidvleugel. Van de tuinbouw in Nederland bevindt zich 27% in Zuid-Holland (Economische Monitor Zuid-Holland 2015).

Vergeleken met 2010 is de werkgelegenheid in deze topsector in 2014 gedaald naar 79% en is nu op het niveau van 20.569 banen. Het aantal vestigingen is gedaald naar 68% in 2014 ten opzichte van 2010 en bedraagt nu 2619. De tuinbouw moet een moderniseringsslag maken om een duurzame succesvolle sector te blijven in de toekomst.

De Rotterdamse haven is nog steeds de grootste haven van Europa. Ongeveer 45% van de overslag bestaat uit natte bulkgoederen (voornamelijk olieproducten), waarmee Rotterdam een echte chemie- en energiehaven is. In 2014 bestond 29% van de overslag uit containers en dit aandeel is groeiende. Grootschalige bulkstromen en doorvoer zijn belangrijk voor de internationale positie van de haven en ketens met een hogere toegevoegde waarde zijn juist ook interessant voor de regio. De belangrijkste opgaven voor de komende tijd zijn dan ook enerzijds het behouden van een sterke positie in een veranderend chemie- en energiespeelveld en anderzijds het meegroeien met de toenemende containerisatie van het transport én het binden van (nieuwe) ketens aan de haven. Dit laatste vraagt om samenwerking van partners in een logistieke keten, zoals de verslogistiek en de Greenports en om versterking van het logistieke systeem rond de haven, zoals de realisatie van een multimodaal transportsysteem waarvoor overslaglocaties en inlandterminals nodig zijn en het aanpassen van de binnenvaartsector aan de groei. De toekomst van chemie en energie zit in nieuwe vormen van energie en energie-opslag, collectieve voorzieningen en energie-efficiency, nieuwe vormen van duurzamere biomassa en chemische bewerking en hogere verwaarding. De maritieme- en offshore industrie heeft zich relatief sterk getoond in de crisisjaren en vormt een belangrijke sector in het hele gebied van Hoek van Holland tot en met de Merwede. Goede vestigingsvoorwaarden en mogelijkheden om te innoveren zijn belangrijke voorwaarden om deze positie te behouden en verder uit te bouwen.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.1.a	Procentuele jaarlijkse groei van het inkomen van de prioritaire clusters	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Om een groeiende, duurzame en innovatieve economie te bevorderen kan de overheid randvoorwaarden scheppen en gewenste ontwikkeling stimuleren. Een goede kennisinfrastructuur, een goede samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid en duurzame modernisering van bestaande sectoren dragen bij aan deze doelstelling. De provincie richt zich op het scheppen van randvoorwaarden voor en stimuleren van het innovatief MKB, de campussen en de hotspots voor innovatie en de duurzame transitie van de Greenports en het Haven Industrieel Complex (HIC) naar een nieuwe economie.

De provincie zet hiervoor in op:

- Het verstrekken van subsidie ter stimulering van innovatie door het MKB en ter versterking van het organiserend vermogen van het MKB in de kennisclusters, de Greenports en het Havenindustriële complex;
- Het beter benutten van het innovatiepotentieel van de provincie door het beschikbaar stellen van kapitaal en subsidie aan InnovationQuarter;
- Het aangaan van samenwerkingsverbanden en het maken van afspraken met partijen in de regio en het Rijk;
- Het op orde brengen van de randvoorwaarden van de transitie van de Greenports en het HIC naar een nieuwe economie. Het betreft randvoorwaarden op het gebied van ruimte, infrastructuur, milieu, energie en Europese samenwerking. Deze doelstelling wordt ook via andere kerntaken gerealiseerd.

InnovationQuarter (IQ) draagt bij aan de ambitie van GS om het innovatiepotentieel van Zuid-Holland beter te benutten. IQ ontsluit het innovatieve vermogen van Zuid-Holland en versterkt op deze wijze de concurrentiekracht van de regio duurzaam. Dat doet IQ door het mogelijk maken van financiering van vernieuwende en snelgroeiende bedrijven (vanuit haar kerntaak Capital), bevordering van samenwerking tussen ondernemers, kennisinstellingen en de overheid (vanuit haar kerntaak Business Development) en door het aantrekken en

behouden van innovatieve bedrijven en investeringen naar / in de regio, die: sector / cluster versterkend zijn; leiden tot een toename in private R&D investeringen en/of leiden tot een toename in werkgelegenheid (vanuit haar kerntaak Foreign Investment). De inhoudelijke focus van IQ ligt bij de speerpunten Cleantech, Life Sciences & Health, Safety & Security, Horticulture en Smart Industry. De geografische focus ligt op de gehele provincie Zuid-Holland.

Taak 3.1.1 Economische clusters en innovatief MKB faciliteren

Om een groeiende, duurzame en innovatieve economie te stimuleren, gaat de provincie economische clusters en innovatief MKB faciliteren en daarnaast de transitie van de Greenports en het HIC ondersteunen met de inzet van ruimtelijk, milieu- en infrastructureel instrumentarium.

Uitvoering van de samenwerkingsagenda 'Gezamenlijke innovatie ondersteuning MKB'

Door middel van de samenwerking met het Rijk (samenwerkingsagenda 'Gezamenlijke MKB innovatieondersteuning') en via de subsidieregeling MKB innovatieondersteuning Zuid-Holland stimuleert de provincie innovatie in het MKB in de topsectoren van Zuid-Holland waar onder de Greenports en de topsectoren gelieerd aan het HIC. De provincie en het ministerie van Economische Zaken hebben in 2016 ieder € 4,45 mln behoefte van deze regeling ingezet. Na evaluatie van de gezamenlijke uitvoering hebben Rijk en regio's begin 2016 besloten de samenwerking op het vlak van het MIT voort te zetten.

Ondersteunen van samenwerkingsverbanden die publieke en private partijen samenbrengen rondom economische clusters met veel groeipotentie

De provincie zet middelen in voor de ontwikkeling van regionale netwerken waarin de triple helix partijen zijn vertegenwoordigd. Met de subsidieregeling regionale netwerken topsectoren wil de provincie binnen de pijlers Greenports, HIC en Kennisas het organiserend vermogen van de topsectoren en hun cross-overs versterken. Cross-over verbindingen stimuleren vernieuwing en innovatieve samenwerking.

Uitvoering van de Economische Agenda Zuidvleugel en doorontwikkeling Economische Programmaraad Zuidvleugel

Met de uitvoering van de Economische Agenda Zuidvleugel versterkt de provincie het organiserend vermogen door het bevorderen van regionale samenwerking en samenhang, stimuleert de provincie het innovatief MKB, innovatieve campussen en hotspots en de transitie van de Greenports en het HIC.

Investeren in vernieuwen: een gezamenlijke investeringsagenda met regio's en de EPZ

Samen met de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, de regio Drechtsteden, de regio Holland-Rijnland en de Economische Programmaraad Zuidvleugel heeft de Provincie een investeringsprogramma opgesteld¹ gericht op vernieuwing van de economie. Dit programma is niet in beton gegoten, maar drukt wel de ambitie uit om samen met bedrijven, kennisinstellingen, het rijk en Europa de projecten en bijbehorende financiering uit te werken.

Organiseren van financiering voor proeftuinen en innovatieprojecten

Via het Kansen voor West II programma zet de provincie in op het stimuleren van innovatieve proeftuinen. Het doel is om in de proeftuinen met behulp van nieuwe kennis rendabele oplossingen te vinden voor maatschappelijke opgaven, zoals op het gebied van duurzaamheid, gezondheid en veiligheid. Via de proeftuinen worden met name kennisintensieve MKB-ers ondersteund om hun nieuwe producten en diensten te ontwikkelen en te testen. Naast de middelen uit Europa (EFRO) en de private middelen die worden ingezet, zet de provincie ook cofinanciering in om de proeftuinen te ondersteunen. Ook voor innovatieve Interreg-projecten op het gebied van clean technology waar samen wordt gewerkt met een Vlaamse partner zet de provincie cofinanciering in.

1 Op 6 juli 2016 is het Regionaal Investeringsprogramma 'Investeren in vernieuwen' aangeboden aan minister-president Rutte.

Uitvoeringsorganisatie InnovationQuarter ondersteunen

Met deelname in de regionale ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter (IQ), het beschikbaar stellen van aanvullend kapitaal en het verlenen van subsidie aan IQ wil de provincie het innovatiepotentieel van Zuid-Holland beter benutten.

De vier Greenports ondersteunen en ruimtelijk faciliteren

De provincie richt zich op het stimuleren van innovatie, het ruimtelijke accommoderen van onder andere ontwikkelingen die de modernisering, clusterwerking en verbetering van de logistieke verbindingen ten goede komen.

Het Havenindustrieel complex ondersteunen en faciliteren bij groene chemie, logistiek en maritiem

De provincie richt zich op het stimuleren van samenwerking en innovatie, het ruimtelijk accommoderen van haven gerelateerde ontwikkelingen en haven gerelateerde overslaglocaties, het stimuleren van de ontwikkeling van een energie- en grondstof efficiënte haven en het stimuleren van versterking van de Greenport en Mainportrelatie door facilitering van het bedrijfsleven

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.1.1.1	Aantal kennisintensieve MKB'ers uit topsectoren ondersteund	90	90	90	90	90
3.1.1.2	Aantal triple helix-netwerken ondersteund gericht op Kennis en Innovatie, de Greenports en het Haven Industrieel Complex	8	8	8	8	8
3.1.1.3	InnovationQuarter ondersteund met kapitaal en middelen voor de uitvoering van Business Development en Marketing &	11 mln	16,5 mln	1,5 mln	1,5 mln	1,5 mln

Taak 3.1.2 Ondersteunen van een ruimtelijke voorwaarden scheppen voor toeristisch / recreatief ondernemerschap

Deze taak volgt uit het Hoofdlijnenakkoord en is door GS uitgewerkt in de notitie "De gedeelde opgave van Toerisme en Recreatie!" die op 1 april 2016 aan PS is aangeboden. In de notitie is een aantal kansrijke projecten geselecteerd dat voor provinciale ondersteuning in aanmerking komt. Dit zijn onder meer: de toeristisch-recreatieve ontwikkeling van de Hollandse Delta, het stimuleren van waterrecreatie en het versterken van de (internationale) bekendheid van Zuid-Hollandse bestemmingen door deelname aan HollandCity van het Nationaal Bureau voor Toerisme & Congressen (NBTC). Deze selectie is eind 2015 gemaakt op basis van de stand van zaken op dat moment. Nieuwe in- en externe ontwikkelingen kunnen aanleiding zijn om daarin verschuivingen aan te brengen. Deze taak raakt vooral de aanpalende beleidsterreinen groen, water, erfgoed en economie.

Taak 3.1.3 Integraal Gebiedsprogramma Goeree-Overflakkee

De provincie Zuid-Holland en de gemeente Goeree-Overflakkee werken sinds januari 2013 samen aan het Integraal Ruimtelijk Programma (IRP) Goeree-Overflakkee. Het doel van het programma is het realiseren van nieuwe economische impulsen om de sociale en economische vitaliteit van het landelijk gebied inclusief dorpen en kernen te versterken en te behouden. Tot en met 2016 hebben partijen financiële middelen beschikbaar gesteld voor het programma.

In de evaluatie in 2015 werd geconcludeerd dat het IRP heeft geleid tot een verbeterde relatie tussen gemeente en provincie, een versterking van de provinciale inzet op Goeree-Overflakkee, het realiseren van projecten en het genereren van financiële middelen voor het eiland. Zowel gemeente als provincie hebben bestuurlijk aangegeven dat zij na 2016 de samenwerking in programmaverband willen doorzetten.

Het brede perspectief van het IRP en de inzet op het proces biedt meerwaarde bij complexe processen waarbij diverse organisatieonderdelen van de provincie en de gemeente betrokken zijn. En die opgaven zijn er nog steeds op Goeree-Overflakkee. Er lopen diverse sectorale programma's op het eiland en er is behoefte aan menskracht en proceskracht om projecten voor die programma's van de grond te krijgen / aan te jagen. De ontwikkeling van de getijdencentrale valt daar ook onder.

Het IRP zal een vervolg krijgen in een Integraal Gebiedsprogramma Goeree-Overflakkee. Voor dit programma zal samen met de gemeente een programmaplan worden opgesteld.

Doel van het nieuwe programma blijft gericht op de versterking van de regionale economie en zal zich richten op:

- Samenwerking tussen partijen
- Versterking van de samenhang van projecten en (sectorale) programma's
- Verbeteren van processen en organiseren van activiteiten om processen verder te krijgen.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie						
Lasten	10.296	22.903	12.264	11.555	11.549	6.542
Baten	79	1.298	80	80	80	80
Totaal saldo van baten en lasten	-10.217	-21.605	-12.184	-11.475	-11.469	-6.462
<i>Programmareserves</i>						
1%-regeling Kunst		10	0	0	0	0
2014 DP Clusterregeling Z-H	600	0	0	0	0	0
2015 DP Impulsprogramma CVT		250	0	0	0	0
Bedrijventerreinen		3.262	0	0	0	0
Interreg-cofinanciering EFRO	2.495	1.000	0	0	0	0
IRP Goeree-Overflakkee	864	965	300	0	0	0
Overcommitting OP-West	710	5.895	0	0	0	0
Pieken in de Delta	10	0	0	0	0	0
Regionale netwerken topsectoren		1.275	0	0	0	0
Reservering IRP's	600	0	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	5.279	12.657	300	0	0	0
2015 DP Impulsprogramma CVT	250	0	0	0	0	0
InnovationQuarter v.h.ROM Zuidvleug.	1.100	0	0	0	0	0
Interreg-cofinanciering EFRO	1.700	4.400	2.500	0	0	0
IRP Goeree-Overflakkee	600	0	0	0	0	0
MIT MKB Innovatiestimulering topsect		4.500	0	0	0	0
Regionale netwerken topsectoren	2.083	1.500	0	0	0	0
Versterking economie		5.335	0	0	0	0
WorldExpo 2025		0	600	600	0	0
- Storting in reserve	5.733	15.735	3.100	600	0	0
Resultaat	-10.670	-24.683	-14.984	-12.075	-11.469	-6.462

Toelichting meerjarenraming

In de Voorjaarsnota 2016 is het economisch beleid van de provincie structureel steviger verbonden met andere PZH-kerntaken en met het economisch beleid van partners in de Zuidvleugel, andere provincies en het Rijk. Deze nadere uitwerking van het Hoofdlijnenakkoord leidt in de periode 2016-2020 tot € 20,4 mln. aan lasten voor de versterking van het economisch beleid. Dekking hiervan vindt plaats vanuit de bestaande programmamiddelen

economie in de periode 2016-2020, waarvan € 12 mln. uit vrijval van middelen voor Herstructurerings Bedrijventerreinen. In de voorjaarsnota 2016 is € 5,3 mln. in de reserve versterking economie gestort (uit vrijval middelen bedrijventerreinen). Dit verklaart voor een deel het incidenteel hogere nadelige resultaat voor dit doel in 2016. De versterking van het economisch beleid in de periode 2016-2020 vindt gefaseerd plaats. De nadere uitwerking van deze fasering zal worden verwerkt in de voorjaarsnota 2017.

In de voorjaarsnota 2016 is € 3,5 mln. in de reserve MIT gestort vanuit de financiële ruimte. In de decembercirculaire 2015 van het Rijk werd dit bedrag conform verwachting toegewezen aan PZH voor MKB-MIT. Dit is in de jaarrekening 2015 verwerkt als beklemd gedeelte van het jaarresultaat 2015. Ook dit bedrag verklaart voor een deel het incidenteel hogere nadelige resultaat voor dit doel in 2016. De desbetreffende Rijksbijdrage 2016 zal overeenkomstig in de jaarrekening 2016 en de voorjaarsnota 2017 worden verwerkt.

Bij amendement A-519 is in de Voorjaarsnota 2016 € 250.000 beschikbaar gesteld voor onderwijs en arbeidsmarktbeleid / stageplekken. Omdat deze uitgaven in 2017 zullen plaatsvinden, is het budget 2016 in de najaarsnota 2016 verlaagd. Scholieren in vooral MBO en HBO ondervinden vaak moeite met het vinden van een stageplek, waardoor studievertraging wordt opgelopen. In het licht van de snelle verandering van de economie kan een onderwijsachterstand hen op de arbeidsmarkt op achterstand plaatsen. Om dit effectief te voorkomen is een brede coalitie van overheden, scholen en bedrijven nodig. De provincie kan hierin bijdragen door deze stageplaatsen.

Voor het aanjagen / versnellen van (ruimtelijk-)economische groei en dus werkgelegenheid) en innovatie in Rotterdam, de regio en elders in Nederland was initieel de gedachte het programma Expo 2025 in te zetten als een middel. Het doel blijft vanzelfsprekend overeind, ook nu het Kabinet de kandidaatstelling niet ondersteunt. De minister van Economische Zaken heeft de initiatiefnemers - het bedrijfsleven en de regiopartners - aan tafel genodigd om van gedachten te wisselen over gezamenlijke inspanningen om de economische ontwikkelingen op een andere manier een boost te geven. De in de Voorjaarsnota 2016 beschikbaar gestelde middelen programma Expo voor 2016 (€ 0,6 mln.) blijven hiertoe gereserveerd en zijn in de Najaarsnota 2016 in de programmareserve gestort. Dit geldt ook voor de bijdragen in 2017 en 2018 (in totaal behelst de bijdrage € 1,8 mln.).

Via het Hoofdlijnenakkoord in de Begroting 2016 zijn middelen (totaal incidenteel € 14 mln.) ter beschikking gesteld voor stimulering van de innovatie binnen het midden- en kleinbedrijf (MKB). Dit leidt bij dit doel in 2016, 2017, 2018 en 2019 tot hogere lasten (jaarlijks € 3,5 mln.). Daarnaast zijn via het Hoofdlijnenakkoord middelen (totaal incidenteel € 6 mln.) ter beschikking gesteld voor het ondersteunen van samenwerkingsverbanden die publieke en private partijen samenbrengen rondom economische clusters met veel groeipotentie. Dit leidt bij dit doel in 2016, 2017, 2018 en 2019 tot hogere lasten van jaarlijks € 1,5 mln.

De hogere lasten uit het Hoofdlijnenakkoord in de periode 2016-2018 verklaren de daling van de lasten in 2020.

In de bezuinigingsronde 2013 is besloten incidentele middelen Economie 2014 (€ 2,5 mln.) en 2015 (€ 2,5 mln.) te onttrekken en deze voor de jaren 2016 en 2017 weer toe te voegen. Deze exploitatiemiddelen 2017 Schaalsprong worden gefaseerd besteed en in de programmareserve Cofinanciering-Interreg gestort. In 2018 is hierdoor in dit doel sprake van een afname van de lasten met € 2,5 mln.

De mutaties in de lasten 2017 ten opzichte van 2016 worden voor een deel veroorzaakt door incidentele onttrekkingen aan reserves in 2016, onder meer voor Overcommittering OP-West.

Doel 3-2 Schone en toekomstbestendige energie

Wat willen we bereiken?

- Bijdragen aan de afspraken die in Parijs zijn gemaakt om de CO₂-uitstoot terug te brengen met 80 tot 95% in 2050
- Bevorderen van energiebesparing in de industrie en de gebouwde omgeving
- Faciliteren van de opwekking van duurzame energie
- Activeren, faciliteren en motiveren van partijen ten aanzien van de ontwikkeling, levering, inzet en gebruik van duurzame warmte.
- Bijdragen aan leveringsbetrouwbare schone energie
- Ervaring opdoen met CO₂-afvang en -opslag
- Benutten van kansen voor innovatie en economie

De provincie Zuid-Holland wil vanuit haar regierol de transitie naar een schone, betaalbare en toekomstbestendige energievoorziening faciliteren. Het gebruik van meer in eigen land opgewekte en schone energie maakt ons minder kwetsbaar voor geopolitieke ontwikkelingen en heeft een positieve invloed op het milieu, onze gezondheid en de werkgelegenheid. Met de bestaande technologieën lukt het niet om te voorzien in de levering van voldoende hernieuwbare energie op het juiste moment en tegen acceptabele kosten. Ook zijn er sociale en economische belemmeringen. De energietransitie brengt wel innovaties met zich mee die de concurrentiepositie van onze bedrijven versterken

Provinciale Staten zullen op 12 oktober 2016 de nota *Watt Anders, Energie-agenda 2016-2020-2050* behandelen. Dit document is leidend voor de versnelling van de energietransitie. De focus ligt bij de steden, de industrie en de glastuinbouw. De provincie neemt maatregelen om energie te besparen en het gebruik van fossiele brandstoffen drastisch te verminderen. Dat gebeurt bijvoorbeeld met het uitbreiden van warmtenetten voor het verwarmen van kassen en steden. De 'Warmterotonde' levert zo in 2020 een fossiele brandstofbesparing van 20 petajoule op. Dat scheelt ruwweg 5 procent van de Zuid-Hollandse CO₂-uitstoot.

Trends en ontwikkelingen

De opgave voor het verminderen van de uitstoot van CO₂ zoals afgesproken in Parijs is voor Zuid-Holland dusdanig groot dat er ingrijpende veranderingen nodig zijn. De omslag van een fossiele economie naar een duurzame economie is van grote betekenis voor Zuid Holland. Winning, transport en opslag van hernieuwbare energie zal de aanblik van steden en landelijke gebieden doen veranderen. De provincie wil met haar ruimtelijk beleid zorg dragen voor een goede ruimtelijke inpassing van energielandschappen.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.2	Totale emissie van CO ₂ door finaal energiegebruik in Zuid Holland	44	44	43	42	41
3.2.a	Aandeel duurzame energie in Zuid Holland (%)	2.2%	5%	6%	7%	9%
3.2.b	geleverde duurzame energie in Zuid Holland (PJ)	9 PJ	21	26	30	39
3.2.c	Vermeden CO ₂ uitstoot door duurzame energie inzet in Zuid Holland (in Mton)	0,9	2.1	2.6	3.1	3.9
3.2.d	absolute energiebesparing ten opzichte van 1990 (PJ)	-34 PJ	-34	-29	-21	-14

Toelichting effectindicator(en)

De effectindicatoren beschrijven de effecten van diverse maatregelen op Zuid-Hollands grondgebied, die bijdragen aan het terugdringen van de CO₂-emissie. Voor de nulmeting is gebruik gemaakt van de situatie in 2013.

- Het aandeel duurzame energie wordt uitgedrukt als percentage van het totale finale energiegebruik. 1 PJ finale energie staat voor ongeveer 100 kton CO₂-emissie, gerekend met de energiemix anno 2013. De totale energiebehoefte van 2013 was 434 PJ en de CO₂-emissie 44 Mton (referentiejaar 1990: 40 Mton).
- De referentie van het percentage duurzame energie (ijkjaar 2013) is gebaseerd op de jaarlijkse Energiemonitor van DCMR.
- Energiebesparing betreft de absolute besparing in de industrie en gebouwde omgeving ten opzichte van 1990. De cijfers houden rekening met de inzet van warmte (zowel geothermie, restwarmte als KWO) en besparing vanuit andere maatregelen, zoals de inzet van de verruimde reikwijdte uit de Wet milieubeheer en de Energie Efficiency-plannen in de industrie. Overall is er sprake van een toename ten opzichte van 1990, dus een negatieve besparing. In 2013 was sprake van een toename van 34 PJ en 4 Mton CO₂-emissie (een negatieve besparing).
- Specifiek voor windenergie zorgt de provincie ervoor dat de met het Rijk afgesproken taakstelling wordt mogelijk gemaakt (verordening Ruimte) en dat afspraken over locaties worden vastgelegd met gemeenten. Voor de productie van decentrale duurzame energie (DDE) wordt een ruimtelijk kader ontwikkeld dat in omgevingsvisie een plek zal krijgen.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

De 'trias energetica' is voor de provincie leidend. Dat houdt in dat de inzet van de provincie is gericht op energiebesparing, het ontwikkelen en marktrijp maken van hernieuwbare energiebronnen (warmte, wind, biomassa, water en zon) en het slim gebruiken van onvermijdelijke koolstofbronnen, waardoor de CO₂-uitstoot beperkt blijft.

De provincie zet naast ruimtelijke en financiële instrumentarium ook vergunningverlening, toezicht en handhaving in om de energietransitie te bevorderen.

Met het innovatiefonds ondersteunt de provincie de introductie en opschaling van nieuwe technologieën. Dit revoluerende fonds is bedoeld voor situaties waarin de markt het laat afweten. Economisch stimuleringsbeleid zoals Kansen voor West en de innovatieregeling voor het MKB moet de energietransitie een extra impuls geven. Daarnaast worden middelen gereserveerd voor de ontwikkeling van een (hoofd) infrastructuur voor warmte. Overige ingezette middelen: overleg, convenanten, proeftuinen, kennisvermeerdering, communicatie en gedragsbeïnvloeding.

Bijdrage Verbonden partijen

Voor doel 3.2 is het Warmtebedrijf Infra NV Rotterdam een verbonden partij. Door middel van deelname aan het Warmtebedrijf Infra N.V. levert de provincie Zuid-Holland een bijdrage aan de nationale klimaatdoelstellingen door reductie van de broeikasgassen. Door het warmtebedrijf zal in de eindsituatie industriewarmte worden geleverd ten behoeve van circa 50.000 woning-equivalenten in Rotterdam. Dit leidt tot een emissiebeperking van 70-80 ton CO₂ per jaar en een betere lokale luchtkwaliteit.

Taak 3.2.1 Kaders stellen, uitvoeren en de provincie vertegenwoordigen ten behoeve van energie

De prestaties met name op de realisatie van windenergie en op het bevorderen van de inzet van rest- en aardwarmte zijn benoemd in de Energieagenda en worden vastgesteld door Provinciale Staten op 12 oktober 2016. De begrotingsindicatoren (zowel de effect- als de prestatie-indicatoren) zijn na de vaststelling van de Energieagenda verwerkt in de Begroting 2017.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.2.1.1	Opgesteld vermogen wind-energie op land	250	370	425	525	735.5
3.2.1.2	Hoeveelheid geleverde windenergie op land (PJ)	2.2	3.3	3.6	4.7	6.6
3.2.1.3	Hoeveelheid geleverde warmte (geo, rest en KWO) in PJ	3	8	10	15	20

Toelichting prestatie-indicator(en)

- Nulmeting laat de situatie in 2013 zien.
- Het vastgestelde beleidsdoel voor windenergie is 735,5 MW in 2020. In verband met ruimtelijke procedures en de bouwtijd zal het overgrote deel van het opgesteld vermogen in 2019 en 2020 gerealiseerd worden. Deze indicator is nodig omdat de afspraak met het Rijk in MW is verwoord. Weergave in PJ sluit beter aan bij de provinciale doelstellingen uit de Energieagenda. Dit bevordert de vergelijkbaarheid tussen verschillende energievormen.
- Voor warmte zal de jaarlijkse prestatie verder stijgen, in samenhang met de vervanging van de bestaande stadsverwarming en realisering van geothermie. Het betreft hier de geleverde warmte op diverse warmtenetten inclusief de WKO-installaties van Zuid Holland.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 3-2 Schone en toekomstbestendige energie						
Lasten	1.494	4.930	1.867	1.667	1.167	347
Baten	191	280	0	0	0	0
Totaal saldo van baten en lasten	-1.303	-4.650	-1.867	-1.667	-1.167	-347
<i>Programmareserves</i>						
Greendeal Zonnepanelen-asbest	299	750	0	0	0	0
Mitigatie/Energie		590	0	0	0	0
Programma Warmte-Koude Z-H	73	52	0	0	0	0
Versterking economie		0	170	170	170	250
+ Bijdrage uit reserve	372	1.392	170	170	170	250
Mitigatie/Energie		0	0	100	300	0
Risicoreserve Energiefonds		3.000	6.000	6.000	6.000	4.000
Stimulering duurzame energie	75	0	0	0	0	0
- Storting in reserve	75	3.000	6.000	6.100	6.300	4.000
Resultaat	-1.007	-6.258	-7.697	-7.597	-7.297	-4.097

Toelichting meerjarenraming

In het Hoofdpijnenakkoord zijn middelen (totaal incidenteel € 5 mln.) ter beschikking gesteld voor de regierol bij de provinciale energieagenda. Dit leidt bij dit doel in 2016, 2017, 2018 en 2019 tot hogere lasten (voor respectievelijk € 1,3 mln. in 2016 en 2017 en € 1,2 mln. in 2018 en 2019). De hogere lasten uit het Hoofdpijnenakkoord in de periode 2016-2018 verklaren de daling van de lasten in 2020.

In de opstartfase is echter sprake van meerkosten. Daarnaast vergt de partiële herziening van de VRM voor de windopgave veel incidentele inspanning en kosten. In de Voorjaarsnota 2016 zijn daarom voor 2016 extra uitgaven geraamd van € 0,4 mln., ten laste van de programmareserve (reserve Mitigatie). In 2018 en 2019 is sprake van lagere lasten en terugstorten in de reserve (respectievelijk € 0,1 mln. en € 0,3 mln.).

Daarnaast worden via het Hoofdlijnenakkoord middelen (totaal incidenteel € 25 mln.) ter beschikking gesteld voor de opbouw van een risicoreserve voor het in te stellen energiefonds (groot € 100 mln.). In een periode van vijf jaar wordt een risicoreserve van 25% gevormd. Dit leidt bij dit doel in 2016, 2017, 2018 en 2019 tot een storting van respectievelijk € 3 mln. in 2016 en € 6 mln. in 2017, 2018 en 2019. De storting van de resterende € 4 mln. in de risicoreserve vindt in 2020 plaats.

De lagere lasten in 2017 kunnen als volgt worden verklaard. De onttrekkingen aan de programmareserves Greendeal Zonnepanelen-asbest, Mitigatie/Energie en Programma Warmte-Koude Z-H in 2016 zijn incidenteel van aard, waardoor vanaf 2017 sprake is van lagere lasten (€ 1,2 mln.). Daarnaast is in 2017 sprake van lagere (doorbelaste) apparaatskosten (€ 1,2 mln.) Tenslotte is in 2017 sprake van lagere lasten voor het programmabureau warmte en koude (€ 0,6 mln.).

In de Voorjaarsnota 2016 is op basis van verkenning van de energieagenda vastgesteld dat voor de energietransitie extra inzet nodig is. Voor de uitvoering van de provinciale rol bij de warmte-opgave is € 0,3 mln. beschikbaar gesteld voor de periode 2016-2018, totaal € 0,9 mln.

In lijn met de afspraken uit het SER akkoord Energie is de inzet op het verlenen van vergunningen en de handhaving RUD's in de Voorjaarsnota 2016 verhoogd. De kosten van deze VTH-taken zijn structureel € 0,17 mln. per jaar, met aanvullend om de vier jaar (startend in 2016) € 0,08 mln. voor de energie-audit. In 2016 en 2020 is € 0,25 mln. nodig. Deze kosten worden in de periode 2016-2019 gedekt vanuit de reserve versterking Economie (doel 3.1).

Doel 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Nieuwe stedelijke ontwikkelingen concentreren binnen bebouwd gebied
- Nieuwe stedelijke ontwikkelingen concentreren nabij haltes Hoogwaardig Openbaar Vervoer (HOV)
- Hergebruik en transformatie leegstaande kantoren, detailhandel en ander leegstand vastgoed
- Versterken interactiemilieus (hotspots, campussen en binnensteden)

De provincie wil haar schaarse ruimte zo efficiënt mogelijk benutten en daarbij zorgen voor een goede (ruimtelijke) kwaliteit. Ook wil ze bijdragen aan krachtige, levendige en goed bereikbare stads- en dorpscentra waar kantoren, horeca, woningen, detailhandel en culturele voorzieningen elkaar versterken. Bovendien moeten slimme en creatieve transformaties, tijdelijk gebruik en herbestemming van leegstaande kantoren en winkels mogelijk worden gemaakt. Hiermee wordt de economische kracht en de kwaliteit van leven in Zuid-Holland versterkt.

Daarnaast wil de provincie een cultuurverandering die leidt tot een provincie die actief meedenkt over opgaven en oplossingen. Er wordt in deze collegeperiode door de provincie daarvoor een integrale, uitvoeringsgerichte aanpak voor 'beter benutten' ontwikkeld om te komen tot slim ruimtegebruik. In de uitvoering wordt gezocht naar het gelijktijdig bedienen van meerdere doelen van de provincie met gebiedsgerichte inspanningen.

Trends en ontwikkelingen

De crisis en groeiende druk op de steden heeft een structurele verandering in de vraag naar woningen en werklocaties zichtbaar gemaakt. Mensen en bedrijven willen zich graag vestigen in het stedelijk gebied. Tegelijk sluiten veranderende vraag en beschikbare ruimte niet goed op elkaar aan. Als gevolg hiervan is er sprake van leegstand, tekort aan woningen in het stedelijk gebied en komen gewenste binnenstedelijke ontwikkelingen niet van de grond. De opgave is daarom de bestaande ruimte beter te benutten, onder andere door transformatie van gebieden en gebouwen.

In de Staat van Zuid-Holland zijn voor dit onderwerp de volgende relevante trends en ontwikkelingen beschreven:

- Ontwikkeling wonen binnen Bestaand stads- en dorpsgebied (BSD)
- [Ontwikkeling werklocaties binnen BSD](#)
- Ontwikkeling wonen nabij haltes HOV
- [Ontwikkeling werklocaties nabij haltes HOV](#)
- Leegstand kantoren
- Ontwikkeling Bedrijventerreinen

In de digitale versie van de begroting zijn deze links aanklikbaar. In de papieren versie staat het webadres aangegeven: <http://staatvan.zuid-holland.nl>

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Om Zuid-Holland als economisch veerkrachtige en duurzame topregio door te ontwikkelen is het nodig om het bestaande stads- en dorpsgebied intensiever te gebruiken. De Ladder voor duurzame verstedelijking is een belangrijke leidraad om te komen tot vraaggerichte stedelijke ontwikkeling die zich concentreert binnen bestaand stads- en dorpsgebied. Dit is een integrale opgave: ambities voor wonen, economie, mobiliteit en duurzame energievoorziening kunnen elkaar versterken. Als binnen steden en dorpen verdicht wordt, is het belangrijk om ook de omgevingskwaliteit op orde te brengen en te houden: cultuurhistorie, groen, water, lucht, geluid, externe veiligheid, et cetera. De provincie werkt daarom gebiedsgericht. Dat kan de provincie alleen door goed samen te

werken met haar gebiedspartners. De provincie combineert daarom haar regulerende rol met een samenwerkende rol. Bij het verder ontwikkelen van deze nieuwe manier van werken, hoort ook het delen van kennis met partners. Door onder andere gezamenlijke onderzoeksprogramma's willen wij samen kennis opbouwen van integrale ruimtelijke opgaven.

Bijdrage Verbonden partijen

De provincie Zuid-Holland streeft ernaar om de provincie tot economisch veerkrachtige en duurzame topregio door te ontwikkelen. Hiervoor is het nodig om het Bestaande Stads- en Dorpsgebied (BSD) intensiever te gebruiken. Ook de ontwikkeling van enkele transformatiegebieden draagt bij aan de economisch veerkrachtige en duurzame topregio. Een van die gebieden is de Zuidplaspolder. De gemeenschappelijke regeling 'Grondbank RZG Zuidplas' is eigenaar van aanzienlijke grondposities in dat gebied. De provincie neemt deel aan de grondbank, omdat zo sturing gegeven kan worden aan de gewenste ontwikkeling.

Taak 3.3.1 Actualiseren en uitvoeren ruimtelijk beleid

Anticiperen op Omgevingswet

Uitgangspunt voor het handelen van de provincie is de Visie Ruimte en Mobiliteit (VRM). Beter Benutten is daarin één van de vier rode draden. Het gaat nu om de uitvoering. De sturingsfilosofie is, naast de bestaande regulerende rol, gericht op meer samenwerking. De provincie sorteert daarbij voor op de Omgevingswet door in te zetten op integraal samen- werken met onze gebiedspartners. Zuid-Holland wil een provincie worden die actief meedenkt en op zoek gaat naar nieuwe vormen van samenwerking om met partijen volmondig "ja" te kunnen zeggen tegen slimme combinaties van oplossingen.

Overleg, ruimtelijk instrumentarium en actualiseren VRM

Er wordt ingezet op overleg over initiatieven in een vroeg stadium. Waar dat nodig is voor uitvoering van de ambities zal gekeken worden of actualisering van beleidskaders nodig is. Bij plannen waar sprake is van provinciaal belang zijn integrale ontwikkeling en het goed betrekken van belanghebbenden (omgevingsmanagement) belangrijke uitgangspunten.

Uitvoering integrale aanpak voor slim ruimtegebruik en integrale projecten

Voor het beter benutten van bebouwd gebied gaat de provincie werken met een integrale aanpak voor slim ruimtegebruik. In de uitvoering wordt gezocht naar het gelijktijdig bedienen van meerdere doelen van de provincie met gebiedsgerichte inspanningen. Deze aanpak zal ook sterk samenhangen met de andere taken binnen doel 3-3 en het in balans brengen van vraag en aanbod van wonen en werklocaties (zie doel 3-5).

Taak 3.3.2 Adviseren over en beoordelen van gemeentelijke ruimtelijke plannen

Reguleren is een belangrijke rol van de provincie binnen een breder palet van instrumenten. De provincie heeft de focus in de afgelopen jaren steeds meer verlegd van reactief beoordelen naar proactief overleggen. Hiermee geeft de provincie vertrouwen aan gemeenten en ruimte om de betrokkenheid van de provincie aan de voorkant van planprocessen te vergroten. Die betrokkenheid richt zich op initiatieven die het provinciaal belang raken en/of waarin de provincie meerwaarde kan hebben. De provincie streeft ernaar op integrale wijze te adviseren over plannen en initiatieven en daarbij met gemeenten en initiatiefnemers op zoek te gaan naar het beter benutten van schaarse ruimte. De provincie blijft de mogelijkheid houden om op een gemeentelijk plan een vooroverlegreactie of zienswijze in te dienen of een reactieve aanwijzing te geven op basis van de Wet ruimtelijke ordening. Een helder onderbouwd 'nee' is bij samenwerking immers ook een antwoord dat duidelijkheid kan scheppen. Zie ook Doel 3-5.

Taak 3.3.3 Regionale samenwerking

Regionale samenwerking rondom 'beter benutten'

De provincie regisseert en faciliteert regionale afstemming tussen gemeenten. Voor wonen en kantoren vraagt de provincie de regio's om te komen tot regionale visies. Tevens stimuleert de provincie (sub)regio's om (sub)regionale detailhandelsvisies op te stellen. De provincie zet daarbij ook in op aanpak van leegstand en transformatie. Voor 'beter benutten' is regionale samenwerking – in samenhang met toepassing van de Ladder voor duurzame verstedelijking - een belangrijk instrument om kansen voor samenwerking en gezamenlijke opgaven voor slim ruimtegebruik te signaleren. Zie ook Doel 3-5.

Samenwerking in de Zuidelijke Randstad: bovenregionale strategie

In het netwerk Zuidelijke Randstad werkt de provincie bovenregionaal samen met de regio's en grote gemeenten aan het verder ontwikkelen van de Zuidelijke Randstad als een internationaal concurrerende topregio op economisch gebied, met een aantrekkelijk en bereikbaar woon- en vestigingsklimaat. In dit verband wordt ook samen opgetrokken richting het Rijk.

Samenwerking in de Zuidelijke Randstad: Stedenbaan, MIRT-onderzoeken en -verkenningen

De provincie neemt deel aan MIRT-onderzoeken en -verkenningen en werkt in het programma Stedenbaan samen met partners in de Zuidelijke Randstad, ProRail en NS. Het programma Stedenbaan vervult een belangrijke rol in de ontwikkeling van belangrijke OV-knooppunten in de Zuidelijke Randstad én in de ruimtelijke ontwikkeling rond die knooppunten. De Stedenbaan-organisatie organiseert onder andere alliantiegesprekken rondom Stedenbaanstations. In deze collegeperiode zal de provincie zich actief inzetten om de uitkomsten van deze alliantiegesprekken om te zetten in tastbare resultaten. Het gaat dan om frequentieverhoging op het Hoofdrailnet, stedelijke ontwikkeling rondom OV-knooppunten en verbeteren van de deur-tot-deur-reis.

Taak 3.3.4 Verkennen beter benutten (bebouwd) gebied

Digitalisering

Informatie(technologie) en kennis blijven essentieel om onze taken goed en slim uit te voeren. Enerzijds voor verkenningen en beleidsvorming en anderzijds voor de uitvoering, monitoring en evaluatie van het ruimtelijk beleid. De digitalisering van de maatschappij gaat steeds sneller. Dit biedt mogelijkheden maar ook de verplichting om hierin mee te gaan en voorop te lopen om de beleidsdoelstellingen te kunnen realiseren. Met de komst van de Omgevingswet wordt middels de "Laan van de Leefomgeving" vol ingezet op het ondersteunende digitale stelsel voor activiteiten in de fysieke leefomgeving.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied						
Lasten	17.189	23.217	20.498	15.510	11.448	9.192
Baten	2.794	995	0	0	0	0
Totaal saldo van baten en lasten	-14.395	-22.221	-20.498	-15.510	-11.448	-9.192
<i>Programmareserves</i>						
Implementatie Omgevingswet		1.530	2.620	2.180	0	0
Opstellen integrale onderzoeksagenda		0	97	0	0	0
Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	1.200	5.370	7.470	3.882	2.366	0
Reservering IRP's	116	0	0	0	0	0
Sanering glastuinbouw	246	946	1.035	346	0	0
+ Bijdrage uit reserve	1.563	7.846	11.221	6.408	2.366	0
Duurz.expl.energiepotent.Zuidplasp.	113	0	0	0	0	0
Implementatie Omgevingswet		5.989	0	0	0	0
Opstellen integrale onderzoeksagenda		0	300	300	300	0
- Storting in reserve	113	5.989	300	300	300	0
Resultaat	-12.946	-20.365	-9.577	-9.402	-9.382	-9.192

Toelichting meerjarenraming

De fluctuaties in de meerjarenbegroting worden grotendeels veroorzaakt door de bijstelling van de kasritmes van het project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder. De praktijkproef zal pas later tot conclusies en inzichten leiden waardoor andere onderdelen in het project in de tijd verschuiven.

Doel 3-4 Goede ruimtelijke kwaliteit

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Zorgvuldig ruimtegebruik buiten Bestaand stads- en dorpsgebied (BSD), waarbij aandacht is voor de kwaliteit van de ontwikkeling en zijn omgeving
- Beschermen van specifieke waarden
- Behouden en ontwikkelen van waardevolle landschapselementen

De combinatie van het kenmerkende kust-, veenweide- en rivierdelta landschap maakt Zuid-Holland veelzijdig en uniek. Een landschap met prachtige open gebieden, een rijke cultuurhistorie en belangrijke leefgebieden voor plant- en diersoorten. Het open landschap dat een contrast vormt met de dynamische stedelijke omgeving. De inzet van de provincie is om deze specifieke waarden te beschermen en de schaarse ruimte zo efficiënt mogelijk te benutten, met aandacht voor kwaliteit. Bij elke ruimtelijke ontwikkeling en op ieder schaalniveau is het essentieel in te spelen op de aanwezige kwaliteiten en specifieke nieuwe kwaliteiten toe te voegen voor de samenleving van morgen. De inzet voor verbetering van ruimtelijke kwaliteit vindt plaats in en buiten het Bestaand stads en dorpsgebied (BSD). Aandacht voor ruimtelijke kwaliteit binnen BSD valt onder doel 3-3. Het doel 'verbeteren van ruimtelijke kwaliteit' is uitgewerkt in de Visie ruimte en mobiliteit.

Trends en ontwikkelingen

Het landschap en de biodiversiteit staan onder druk door een groeiend aantal inwoners, ruimtelijke ontwikkelingen en klimaatverandering. Nieuwe en veranderende vormen van ruimtegebruik en mobiliteitspatronen vragen om ruimte en nieuwe ruimtelijke oplossingen. Scherpe grenzen tussen verschillende vormen van en locaties met een bepaald ruimtegebruik worden meer diffuus. Het recreatief gebruik van het landschap neemt toe. Het belang dat men hecht aan de kwaliteit en uniciteit die men in het landschap kan beleven en aan de totale omgevingskwaliteit groeit.

In de Staat van Zuid-Holland zijn voor dit onderwerp de volgende relevante trends en ontwikkelingen beschreven:

- Woningbouw buiten BSD
- Werklocaties buiten BSD

In de digitale versie van de begroting zijn deze links aanklikbaar in de papierenversie staat het webadres aangegeven: <http://staatvan.zuid-holland.nl>.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van Zuid-Holland vraagt om een andere manier van werken en denken bij alle betrokken partijen. Centraal staat daarbij de sturingsfilosofie: meer ruimte voor ontwikkelingen mits gekoppeld aan de toename van ruimtelijke kwaliteit. Gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde worden daarbij in samenhang afgewogen. Een hoog kennisniveau, goede voorbeelden en positieve ervaringen helpen bij het implementeren van ruimtelijke kwaliteit. Naast een regulerende rol via vooral het spoor van de ruimtelijke ordening / bestemmingsplannen, betekent dit een stimulerende rol gericht op kennisontwikkeling en samenwerken met partners in het ruimtelijk domein. De kwaliteit en uniciteit van de Zuid-Hollandse landschappen wordt mede bepaald door unieke gebiedskenmerken, zoals landschapselementen. De provincie verleent daarom subsidies voor aanleg, beheer en herstel van landschapselementen.

Taak 3.4.1 Adviseren over en beoordelen gemeentelijke ruimtelijke plannen

Er wordt ingezet op overleg over initiatieven in een vroeg stadium, daar waar er een provinciaal belang geraakt wordt en/of de provincie een meerwaarde kan hebben. Dit betreft onder andere (structuur-)visies en bestemmingplannen. De provincie adviseert op integrale wijze over plannen en initiatieven en gaat daarbij met gemeenten en initiatiefnemers op zoek naar de best mogelijke plannen, passend op de plek.

Taak 3.4.2 Organiseren en delen kennis

Voor het implementeren van ruimtelijke kwaliteit in beleid en uitvoering is een werkprogramma ruimtelijke kwaliteit opgezet. Het werkprogramma draait om het verzamelen, vergroten en uitdragen van kennis en kunde rondom ruimtelijke kwaliteit en het samenwerken aan ruimtelijke kwaliteit in- en extern. Ook de inzet van de Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit draagt hieraan bij. Onder dit werkprogramma vallen het (verder) ontwikkelen van instrumentarium, de implementatie, organisatie en communicatie over ruimtelijke kwaliteit.

Taak 3.4.3 Aanleg, beheer en herstel landschapselementen

Voor het versterken van de gebiedseigen identiteit van landschappen worden naast het VRM-beleid twee subsidieregelingen ingezet. De regeling beheer landschapselementen en de regeling aanleg en herstel van landschapselementen. De landschapselementen zoals bosjes, houtwallen en -singels, knotbomen, grienden, kreken en dijken, zijn kenmerkend voor de Zuid-Hollandse landschappen en nodig voor een aantrekkelijk landelijk gebied. Zo blijft het onderscheidend karakter van de verschillende landschappen herkenbaar en beleefbaar. Afspraken over aanleg, beheer en herstel van landschapselementen worden bij voorkeur ondergebracht in gebiedsdeals, waarmee de versterking van landschappelijke structuren en de samenhang met andere (regionale) doelen wordt bevorderd.

Beheer landschapselementen

De provincie bevordert aanleg, beheer en herstel van landschapselementen door middel van twee subsidieregelingen. De subsidieregeling beheer landschapselementen is in hoofdzaak gericht op particulieren. Doel ervan is om landschappen met bijzondere kwaliteiten te behouden en de kwaliteit van de elementen te behouden en te versterken. Daarmee wordt een bijdrage geleverd aan het behoud van de diversiteit van de Zuid-Hollandse landschapstypen, waarin landschapselementen belangrijke dragers vormen.

Aanleg en herstel landschapselementen

De subsidieregeling aanleg en herstel van landschapselementen is gericht op de aanleg van nieuwe beplantingen op locaties waar beplantingen geheel of gedeeltelijk zijn verdwenen. Daarmee wordt de landschappelijke kwaliteit van bepaalde (kleinschalige) landschapstypen versterkt. De nieuwe of herstelde landschapselementen versterken het landschappelijke en cultuurhistorische karakter en daarmee de ruimtelijke kwaliteit van gebieden in Zuid-Holland.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 3-4 Goede ruimtelijke kwaliteit						
Lasten	1.589	5.127	3.515	2.663	2.657	2.655
Baten		0	0	0	0	0
Totaal saldo van baten en lasten	-1.589	-5.127	-3.515	-2.663	-2.657	-2.655
<i>Programmareserves</i>						
2012 DP Groene Hart Zuid-Holland	11	0	0	0	0	0
Decentralisatieakkoord natuur	-120	0	0	0	0	0
Groene ambities	-10	0	0	0	0	0
Groene subsidies	4.073	0	0	0	0	0
Natuurcompensatie ZW randweg Gouda	71	0	0	0	0	0
Reserve Natuurcompensatie	8	9	9	9	5	5
+ Bijdrage uit reserve	4.032	9	9	9	5	5
Groene ambities	4.030	0	0	0	0	0
Reserve Natuurcompensatie	71	0	0	0	0	0
- Storting in reserve	4.101	0	0	0	0	0
Resultaat	-1.659	-5.118	-3.506	-2.654	-2.652	-2.650

Toelichting meerjarenraming

De begrote kosten voor ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit en voor het ontwikkelen van landschapselementen nemen in 2016 en 2017 toe tot € 2,3 mln en nemen daarna af naar € 1,4 mln. Voor volgend jaar is er geen sprake meer van Uitvoeringsprogramma Groen. Er wordt thans een 'meerjarenprogrammering Groen' opgesteld. Besluitvorming GS hiervan is eind oktober 2016 voorzien.

Vanwege de wijzigingen van het BBV is het niet meer toegestaan om overhead naar de doelen binnen de programma's door te belasten. Dit betekent dat de bedragen voor overhead uit de doelen verwijderd zijn en centraal gepresenteerd worden. Voor dit doel gaat het om een bedrag van € 1,5 mln in 2017

Doel 3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Levendige en krachtige stads- en dorpscentra
- Vraag naar en aanbod van woningen in balans (kwantitatief en kwalitatief)
- Vrije vestiging
- Bedrijfslocaties realiseren die de vitaliteit en kracht van het bedrijfsleven versterken
- Vraag naar en aanbod van werklocaties in balans (kwantitatief en kwalitatief)

De provincie Zuid-Holland wil kansen creëren voor een gevarieerde en innovatieve economie, zodat een hoog welvaartsniveau behouden blijft en de beroepsbevolking passend werk kan worden geboden. Daartoe wil de provincie samen met partijen een compact, samenhangend en kwalitatief hoogwaardig bebouwd gebied, zodat voorzien kan worden in de veranderde maatschappelijke en economische vraag naar woningen, woon- en werkmilieus en waarmee ook de aantrekkingskracht op kenniswerkers en innovatie wordt bevorderd.

Woningen, kantoren en detailhandel dragen bij aan krachtige en levendige centra. De provincie wil dat het aanbod van woningen, woonmilieus, bedrijventerreinen, kantoren en winkelruimte beter aansluit bij de maatschappelijke vraag. De provincie wil kwaliteiten van de stedelijke agglomeratie versterken door woon- en werkfuncties op excellent bereikbare knooppunten te clusteren en concentreren. Deze knooppunten van verschillende vervoersmodaliteiten maken het efficiënt omgaan met voorzieningen, infrastructuur et cetera mogelijk en kunnen de koppeling van investeringen in het ruimtegebruik en het mobiliteitsnetwerk beide versterken. Geleidelijke verandering van stedelijke functies (via herstructurering, herbestemming; functiemenging of nieuwe programmering) kan bijdragen aan het in balans brengen van vraag en aanbod.

Dit is een integrale opgave. Zo is goede bereikbaarheid, een goede milieukwaliteit (lucht, geluid, externe veiligheid) en voldoende groen en water in de stad blijvend belangrijk om de leefomgevingskwaliteit en het vestigingsklimaat op niveau te houden of te brengen.

Dit doel hangt samen met doel 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied.

De provincie wil dat wordt voorzien in de maatschappelijke vraag naar woningen. Doel is om voldoende woningen voor elke doelgroep in het juiste woonmilieu te bieden. Gemeenten en regio's zijn aan zet, met als primaire partners corporaties en ontwikkelaars. Kaders en regionale samenwerking en onderlinge afstemming (ook bovenregionaal) zijn daarbij nodig. Om keuzevrijheid van woningzoekenden en beschikbaarheid van woningen voor vergunninghouders te waarborgen heeft de provincie binnen de Huisvestingswet bovendien een toezichthoudende rol op de gemeenten.

De provincie wil dat wordt voorzien in de maatschappelijke vraag naar werklocaties. Met name bij kantoren en detailhandel neemt de leegstand toe. Met transformatie en herbestemming naar binnenstedelijke woningen kan een beperkt deel van de vraag naar binnenstedelijk wonen worden opgevangen, maar dit zal niet alle knelpunten kunnen oplossen.

Bedrijventerreinen spelen een belangrijke rol in onze economie en zijn dragers van werkgelegenheid. De provincie wil stimuleren dat het juiste bedrijf zich op de juiste plek vestigt en ondernemers op bedrijventerreinen faciliteren bij hun vragen op het gebied van gezamenlijkheid, zoals het samen (laten) aanleggen van glasvezel of samen energie opwekken.

Trends en ontwikkelingen

De omvang van de Zuid-Hollandse bevolking blijft groeien en ook de samenstelling van de bevolking verandert. De vraag naar woningen verandert door structurele demografische ontwikkelingen en vestigingskeuzes van burgers. Er komen steeds meer ouderen, eenoudergezinnen en eenpersoonshuishoudens terwijl het aantal

kinderen / jongeren afneemt. Dat betekent dat er nieuwe eisen gesteld worden aan woonomgeving en voorzieningen. Er is sprake van een trek naar de stad. Woningbouw zal voor het grootste deel moeten plaatsvinden in de stedelijke agglomeratie. In het overgrote deel van de vraag kan voorzien worden door hergebruik, (ver)nieuwbouw, renovatie, verhuur en verkoop van de bestaande voorraad.

Ook de vraag naar de werklocaties kantoren, detailhandel en bedrijventerreinen verandert door demografische en economische ontwikkelingen maar ook door bijvoorbeeld de invloed van Internetwinkels op detailhandel, het nieuwe werken op het aantal benodigde kantoren of de mogelijke gevolgen van ontwikkelingen als 3D-printen voor bedrijventerreinen.

Ook onze manier van werken verandert. Voor Zuid-Holland betekent de afname naar de vraag naar kantoorruimte dat vernieuwbouw, herbesteding en sloop een vlucht zullen nemen.

In de Staat van Zuid-Holland zijn voor dit onderwerp de volgende relevante trends en ontwikkelingen beschreven:

- Ontwikkeling woningvoorraad
- Ontwikkeling bouwvergunningen
- Ontwikkeling woningbehoefte
- Ontwikkeling bevolking
- Ontwikkeling huishoudens
- Migratie
- Leegstandspercentages detailhandel en kantoren
- Ontwikkeling kantorenavoorraad
- Ontwikkeling detailhandelsvoorraad
- Ontwikkeling bedrijventerreinenvoorraad

In de digitale versie van de begroting zijn deze links aanklikbaar in de papierenversie staat het webadres aangegeven: <http://staatvan.zuidholland.nl/>.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.5.a	Aantal gemeenten dat in het kader van de rapportage Interbestuurlijk toezicht op het domein huisvesting vergunninghouders rood scoort	0	0	0	0	0
3.5.b	Leegstandspercentage kantoren in Zuid-Holland mag niet oplopen t.o.v. het leegstandspercentage kantoren in Nederland	1,7%	≤1,7%	≤1,7%	≤1,7%	≤1,7%

Toelichting effectindicator(en)

3.5.a. (vergunninghouders): Het aantal gemeente, dat in het kader van de rapportage Interbestuurlijk toezicht op het domein huisvesting vergunninghouders rood scoort. Over deze taak wordt gerapporteerd in de IBT-rapportage. Voor de nulmeting is uitgegaan van de stand van zaken in de rapportage over 2014. Op 31 december 2014 waren er geen gemeenten die rood scoorden. Het beleidsdoel is dat dit in de toekomst zo blijft: geen gemeente met een score rood.

3.5.b: De provincie zet in op het gelijk houden of verkleinen van het verschil in de leegstand tussen Zuid-Holland en Nederland. Er zijn nu geen signalen die er op wijzen, dat landelijk of provinciaal de leegstand in 2016 zal verminderen. Ook in andere vastgoedsectoren stijgt de leegstand en daarmee de behoefte aan transformatie naar andere functies, waarbij vooral aan wonen wordt gedacht.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

De rol van de provincie is niet het feitelijk zelf realiseren van woningen, kantoren, detailhandel, bedrijventerreinen en dergelijke. De provinciale inzet betreft het stellen van kaders zoals vastgelegd in de Visie ruimte en mobiliteit waar het Programma ruimte onderdeel van uitmaakt. In dit Programma is een aantal kwalitatieve en kwantitatieve kaders vastgelegd voor bijvoorbeeld het opstellen van regionale visies en kantoren. Met deze visies wordt regionale afstemming gestimuleerd waarmee kan worden voldaan aan de eerste trede van de ladder voor duurzame verstedelijking.

Het ruimtelijk instrumentarium, zoals de Verordening ruimte en de daarin vastgelegde ladder voor duurzame verstedelijking, wordt ingezet om de regulerende taak van de provincie uit te voeren en om vraag en aanbod van wonen en werken en voorzieningen in balans te brengen. Anderzijds toont de provincie een uitgestoken hand, onder andere via het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik dat mee werkt aan herbestemming en transformatie van bijvoorbeeld detailhandel en kantoren. Daarnaast vindt kennisdeling plaats via Plein 1 en regionale rondes en thematische bijeenkomsten voor gemeenten en andere betrokken partijen.

Bijdrage Verbonden partijen

ROM-Drechtsteden:

De kerntaak van ROM-D ligt bij de fysieke gebiedsontwikkeling, dat wil zeggen modernisering van en gronduitgifte op bedrijventerreinen, ter bevordering van de economie en werkgelegenheid. De Drechtstedengemeenten en de provincie zijn aandeelhouder en hebben zeggenschap over inzet van de kapitaalbijdragen.

Taak 3.5.1 Regionale afstemming

Aanvaarden regionale woon- en kantorenvisies

De Visie ruimte en mobiliteit is de basis voor het woon- en kantorenbeleid. Woningzoekenden kunnen zich vrij vestigen in Zuid-Holland. De provincie vormt niet één markt voor woningen en werklocaties. Deze markten werken in de praktijk op (sub)regionale schaal. Regionale afstemming speelt dan ook een belangrijke rol in het woon- en werkbeleid. Gemeenten stellen in regionaal verband woon- en kantorenvisies vast. Wat de provincie verstaat onder een regionale woon- en kantorenvisie is uitgewerkt in het Programma ruimte. De visie bevat in elk geval een realistisch en regionaal afgestemd kwalitatief en kwantitatief programma. Voor kwantiteit kijkt de provincie naar de aansluiting tussen de gevraagde woonmilieus en het aanbod van woonmilieus in het woningbouwprogramma. Daarnaast kijkt de provincie naar het aanbod van voldoende sociale woningbouw en of er wordt ingespeeld op demografische veranderingen.

Een kantorenvisie is gebaseerd op de regionale behoefteramingen vanuit de Visie ruimte en mobiliteit. Daarnaast kijkt de provincie naar het (her)gebruik van het bestaande, beschikbare aanbod van kantoren. Hierbij dient een indicatie te worden gegeven van te realiseren onttrekkingen tot 2020 en dient uitgegaan te worden van het benutten van de harde plancapaciteit op de kantorenconcentratielocaties.

Als de woon- en kantorenvisies voldoen aan de beschreven vereisten, kunnen deze door de provincie worden aanvaard als kader voor ontwikkelingen in de regio. Indien bij kantoren vermindering van de capaciteit niet lukt via de regionale visies, neemt de provincie de regio over.

De wijze waarop regio's invulling geven aan de visies is verschillend. Dit zorgt ervoor dat de visies passen bij de opgaven en manier van werken in de regio.

Vanwege de relatie tussen de woon- en de kantorenvisies en de mogelijkheden om een (beperkt) deel van de binnenstedelijke woningbouwvraag op te vangen met onder andere leegstaande kantoren zijn deze beide opgenomen onder doel 3-1. Taken op het gebied van kantoren, detailhandel en bedrijventerreinen vallen budgettair onder taak 3.5.5. De bijbehorende prestatie-indicatoren zijn daar te vinden.

Om aan de vraag naar stedelijk wonen te kunnen voldoen wordt ook vanuit de provincie bijgedragen aan het bevorderen en faciliteren van oplossingen door deelname in het MIRT-onderzoek stimuleren stedelijk wonen. Hier ligt ook een relatie met het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik / beter benut bebouwd gebied. Tevens neemt de provincie deel aan (alliantie)gesprekken Stedenbaan. Daarnaast levert de provincie inzet om oplossingen te bevorderen en te faciliteren om met de effecten van demografische veranderingen in landelijk gebied om te gaan (vervolg anticepeerprogramma).

Detailhandel en bedrijventerreinen

Voor detailhandel is recent de onafhankelijke adviescommissie detailhandel Zuid-Holland opgericht die gemeenten adviseert over de door hen gehanteerde behoefteraming en de relatie met de impact van de nieuwe ontwikkeling. Dit loopt via de reguliere planprocedures (zie doel 3-3 en taak 3.5.2).

Voor bedrijventerreinen vindt regionale afstemming plaats via toepassing van de Ladder voor duurzame verstedelijking. De regionale behoefteramingen van gemeenten en regio's moeten passen binnen de kaders van de provincie. Ook hierbij zal zij actief gebruik maken van haar ruimtelijk instrumentarium als dit nodig blijkt.

Taak 3.5.2 Adviseren over en beoordelen gemeentelijke ruimtelijke plannen

Op grond van het landelijk Besluit Ruimtelijke Ordening (BRO) en de provinciale Verordening Ruimte (Ladder voor duurzame verstedelijking) is voor een bestemmingsplan dat voorziet in verstedelijking, verantwoording van nut en noodzaak op regionaal niveau vereist. Reguleren is hierbij een belangrijke rol van de provincie binnen een breder palet van instrumenten. De provincie verlegt de focus in de afgelopen jaren steeds meer van reactief beoordelen naar proactief overleggen. Hiermee geeft zij vertrouwen aan gemeenten en ruimte om de betrokkenheid van de provincie aan de voorkant van planprocessen te vergroten.

Met een door Gedeputeerde Staten aanvaarde woon- en kantorenvisie kan aan de voorkant van planprocedures nut en noodzaak voor meerdere plannen tegelijk worden verantwoord (zie taak 3.5.1). Bij het ontbreken van aanvaarde visies is in het Programma Ruimte voorzien in een terugvaloptie.

De provincie blijft de mogelijkheid houden om op een gemeentelijk plan een vooroverlegreactie of zienswijze in te dienen of een reactieve aanwijzing te geven op basis van de Wet ruimtelijke ordening. Een helder onderbouwd 'nee' is bij samenwerking immers ook een antwoord dat duidelijkheid kan scheppen. Zie ook doel 3-3.

Taak 3.5.3 Toezicht op huisvesting vergunninghouders

De gemeenten krijgen van het Rijk elk halfjaar een taakstelling met het aantal vergunninghouders dat zij moet huisvesten. De provincie houdt toezicht op de realisatie van deze taakstelling. Kader voor dit toezicht vormt een interventieladder. De laatste trede van deze ladder is indeplaatsstreding.

Het streven is dat alle gemeenten in Zuid-Holland hun wettelijke taak om vergunninghouders te huisvesten tijdig en volledig uitvoeren.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.5.3.1	Aantal indeplaatsstredingen huisvesting verblijfsgerechtigden	0	0	0	0	0

Taak 3.5.4 Toezicht op gemeentelijke huisvestingsverordeningen

De provincie houdt toezicht op gemeenten bij de uitvoering van de [huisvestingswet](#). Daarnaast is in de wet opgenomen dat de provincie een van de gesprekspartners is bij de totstandkoming (of aanpassing) van een regionale of lokale huisvestingsverordening.

Taak 3.5.5 Voorwaarden scheppen en ondersteunen van gemeenten voor de versterking van werklocaties

Kantoren

De provincie stuurt op plancapaciteit door de plancapaciteit op provinciale kantorenlocaties en scienceparken te bundelen en de plancapaciteit op andere locaties te verminderen. De provincie bevordert en faciliteert herbestemming en transformatie. Vandaar uit is er een relatie met het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik. De

provincie monitort de leegstand in de 11 belangrijkste kantorengemeenten / regio's en neemt deel aan (alliantiegesprekken) Stedenbaan, voor zover deze locaties zijn opgenomen in provinciale en / of regionale voorkeurslocaties kantoren. Belangrijke partners zijn gemeenten maar ook projectontwikkelaars en beleggers.

Bedrijventerreinen

De provincie wil evenwicht brengen in vraag en aanbod en bestaande bedrijventerreinen beter benutten. Daartoe stimuleert de provincie het toekomstbestendig functioneren van bedrijventerreinen door onder andere een vraaggerichte aanpak. Bedrijven zijn daarbij cruciaal. De provincie draagt verder bij aan het herstructureren van bedrijventerreinen en monitort de staat (dynamiek) van bedrijventerreinen om beleid te kunnen bepalen.

Gemeenten zijn hierbij belangrijke partners als mede-investeerder bij herstructurering. De provincie deelt haar kennis. Tot slot kan functiemenging op bedrijventerreinen rekenen op een positieve provinciale houding.

Uitzonderingen zijn watergebonden bedrijventerreinen en terreinen met een Hogere Milieu Categorie waar functiemenging kritisch wordt gezien.

Detailhandel

De provincie stuurt ruimtelijk op een vitale en krachtige detailhandelssector door het concentreren van detailhandel in de centra en het zeer terughoudend en bij voorkeur reduceren van perifere, solitaire en verspreide detailhandel. De provincie bevordert en faciliteert herbestemming en transformatie. Daarnaast monitort de provincie de staat van de centra om detailhandelsbeleid te kunnen bepalen via onder andere het Koopstromenonderzoek dat begin 2017 is afgerond. Tot slot voert de provincie gesprekken met regio's/gemeenten over toekomstperspectief van enkele perifere locaties en neemt de provincie deel in (alliantiegesprekken) Stedenbaan. Gemeenten, projectontwikkelaars en beleggers zijn belangrijke partners.

Teeltareaal Greenports

De provincie stuurt op voldoende en moderne teeltlocaties voor de Greenports in Zuid-Holland, zodat de Greenports een toonaangevend wereldcluster in Zuid-Holland kunnen blijven. Dit doet de provincie door voor de Greenport Westland-Oostland in de VRM de bestemming glastuinbouw te verbreden en voor de Greenport Boskoop te onderzoeken of sierteeltlocaties buiten de sierteeltcontour verplaatst kunnen worden. In de Greenports Bollenstreek en Aalsmeer participeert de provincie samen met partners in de ontwikkeling van ruimtelijke planvorming. De provincie zet planvormingssubsidie in om planvorming voor modernisering van het teeltareaal te faciliteren.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.5.5.1	Door de provincie aanvaarde regionale kantorenvisies	0	5	5	5	5
3.5.5.2	Aantal hectare opgeleverde geherstructureerde bedrijventerreinen	N.v.t.	125 ha	125 ha	125 ha	125 ha

Toelichting prestatie-indicator(en)

3.5.5.1: Vier (Zuid-Holland Zuid, Midden-Holland en MRDH (het Haagse en het Rotterdamse deel) van de vijf kantorenvisies zijn aanvaard door de provincie. In Holland Rijnland wordt nog hard gewerkt aan een regionale kantorenvisie. In de Visie ruimte en mobiliteit is opgenomen dat de regionale kantorenvisies na aanvaarding door de provincie een looptijd hebben tot medio 2018. Wel wordt in de loop van 2016 gestart met een traject om te komen tot nieuwe behoefteramingen voor kantoren.

3.5.5.2: De provincie heeft aan een groot aantal gemeenten subsidie toegekend voor de herstructurering van bedrijventerreinen. Dit zijn veelal langjarige projecten, sommige projecten hebben tot 2020 de tijd om tot een afronding te komen. Via de 'Monitoring Uitvoering Herstructurering Bedrijventerreinen' bewaakt de provincie de voortgang en zoekt in voorkomende gevallen samen met de gemeenten naar oplossingen voor eventuele stagnatie.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans						
Lasten	13.139	15.882	23.179	12.937	10.394	8.492
Baten	62	0	0	0	0	0
Totaal saldo van baten en lasten	-13.077	-15.882	-23.179	-12.937	-10.394	-8.492
<i>Programmareserves</i>						
Alt.locatie Hoeksche Waard		0	9.000	0	0	0
Bedrijventerreinen		500	2.899	1.536	0	0
Bedrijventerreinen:IRP Oude Rijnzone	3.588	150	750	1.500	500	500
Manden maken	25	200	615	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	3.613	850	13.264	3.036	500	500
Bedrijventerreinen	4.209	0	0	0	0	0
- Storting in reserve	4.209	0	0	0	0	0
Resultaat	-13.674	-15.032	-9.915	-9.901	-9.894	-7.992

Toelichting meerjarenraming

De groene inpassing van het bedrijventerrein wordt door de Gemeenschappelijke Regeling Nieuw Reijerwaard nader uitgewerkt in samenspraak met de omgeving. Dit zal naar verwachting begin 2017 worden gerealiseerd. Op basis daarvan zal de subsidieverlening worden voorbereid. Het inpassingsplan heeft inmiddels de Raad van State-procedure doorlopen en is eind 2015 onherroepelijk geworden. Er van uit gaande dat de subsidie in 2017 wordt verleend, is in de Begroting 2017 € 9 mln. onttrokken aan de reserve Alternatieve locatie Hoeksche Waard.

In de bezuinigingsronde 2013 is besloten incidenteel middelen te onttrekken uit het budget voor bedrijventerreinen (€ 4 mln. in 2014 en € 2 mln. in 2015). In 2016 is daarom € 6 mln. incidenteel aan het budget toegevoegd. Hiervan is in de voorjaarsnota 2016 € 2,2 mln. bestemd voor de versterking Economie (doel 3.1). Het nadelig resultaat van dit doel daalt in 2017 daarom met circa € 3,8 mln. ten opzichte van 2016. (De totale daling bedraagt € 5,1 mln. als gevolg van een daling van de apparaatskosten).

De meerjarige mutaties in de lasten worden daarnaast veroorzaakt door incidentele onttrekkingen aan reserves. Bij bedrijventerreinen zijn de mutaties vooral het gevolg van aanpassingen van de kasrimes van de uitgaven.

In 2020 is sprake van afbouw van de herstructurering van bedrijventerreinen. In dit jaar valt er € 2 mln. van de gereserveerde middelen voor bedrijventerreinen vrij naar de algemene middelen, conform de initiële financieringsafspraken over bedrijventerreinen.

Doel 3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Erfgoedlijnen ontwikkelen en versterken en het verhaal vertellen
- Onderhoudsachterstand monumenten wegnemen en nieuwe functies geven
- Presenteren en toegankelijk maken van de Zuid-Hollandse archeologische vondsten
- Beschermen cultureel erfgoed

Ons erfgoed is letterlijk goud waard. Het maakt onze omgeving mooier, het verschaft ons identiteit en je kunt er geld mee verdienen. De provincie wil haar unieke erfgoed daarom behouden, er zo veel mogelijk mensen mee in contact brengen en van laten genieten en het uiteindelijk door kunnen geven aan de generaties na ons. Daarvoor moet het worden beschermd, bekend en beleefbaar worden gemaakt en bij voorkeur economisch rendabel benut worden. Herbestemming van erfgoed met nieuwe, eigentijdse functies is immers nog de beste garantie op behoud.

Beschermen doet de provincie vooral via het wettelijke RO-instrumentarium. Zo wordt bekeken of het provinciaal erfgoedbelang goed in de gemeentelijke bestemmingsplannen verwerkt is. Door tijdig de dialoog aan te gaan is dat in de regel ook het geval, waardoor de provincie in de meeste gevallen geen zienswijze hoeft te geven.

Maar het gaat niet alleen om het beschermen, bewaren en restaureren van fysieke restanten. Ze moeten ook voor iedereen toegankelijk zijn en vooral: hun verhaal moet verteld worden. Daarom gaat de provincie door met de realisatie van erfgoedlijnen. Een erfgoedlijn is een geografische structuur (kust, trekvaart, oude duinenrij, eiland, et cetera), die meerdere monumentale stippen met één gemeenschappelijk historisch verhaal verbindt tot één streep of lijn op de kaart. De erfgoedlijnen zijn ensembles van erfgoed, landschap en water, die kwaliteit verschaffen aan de ruimte en beschikken over groot recreatief en toeristisch potentieel.

De provincie restaureert en herbestemt rijksmonumenten en sluit daarbij aan op de actuele behoefte en kansen op economische dragers.

Bij de archeologie voert de provincie haar wettelijke beschermingstaak uit, maar zorgt ook voor kennisvermeerdering en publieksbereik, bijvoorbeeld via het Archeologiehuis. Het Zuid-Hollands bodemarchief moet zo veel mogelijk worden ontsloten voor onderzoek en tentoonstelling. Ook hier geldt immers dat draagvlak onder de bevolking de beste borging van het archeologisch belang is bij ruimtelijk-economische afwegingen.

Uiteraard koestert de provincie de molens als dragers van het Zuid-Hollandse landschap. Internationaal zijn zij provinciaal icoon bij uitstek. Daarom wordt het gebruik gestimuleerd met draaipremies (want 'rust, roest') en wordt voor goed onderhoud gezorgd.

Trends en externe factoren

In een mondialiserende wereld geeft erfgoed ons identiteit en dus houvast. Na decennia van vooral groei en uitbreiding van de gebouwde omgeving verschuift het accent van kwantiteit naar meer kwaliteit. Daarin speelt 'beleving' een steeds grotere rol. Dat wordt weerspiegeld door de trek van jonge, beter opgeleide gezinnen naar de oude Hollandse steden en hun aantrekkingskracht op koperspubliek. Het historische karakter van de steden is een aantrekkelijke vestigingsfactor. Cultuur en erfgoed spelen daarom een belangrijke voorwaardenscheppende rol bij de Agenda stad.

Erfgoed en ruimtelijke ordening zullen ook steeds meer met elkaar verknoopt raken vanwege de inspirerende en toegevoegde waarde. Nieuwbouw kan worden uitgespaard door monumenten (bijvoorbeeld kerken) weer een eigentijdse functie te geven als woon-, winkel- en kantoorruimte. Of als 'verzamelgebouw' voor zorg- en maatschappelijke functies op het krimpende platteland. Met hun torens blijven ze zo bewaard als herkenningpunten in het weidse polderlandschap.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.6.a	Percentage bestemmingsplannen cultureel erfgoed zonder zienswijze	80	80	80	80	80
3.6.b	Aantal omwentelingen Zuid-Hollandse molens	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000
3.6.c	Aantal bezoekers iconen erfgoedlijnen	595.000	610.000	630.000	650.000	650.000
3.6.d	Waardering bezoekers iconen erfgoedlijnen	8	8	8	8	8
3.6.e	Aantal vrijwilligersuren erfgoedlijnen	17.300	18.000	19.000	20.000	20.000
3.6.f	Aantal bezoekers website geschiedenis van Zuid-Holland.nl	92.000	96.000	98.000	100.000	100.000
3.6.g	Aantal bezoekers Archeologiehuis	50.000	52.000	54.000	55.000	55.000
3.6.h	Waardering bezoekers Archeologiehuis	8	8	8	8	8
3.6.i	Aantal bruiklenen Archeologisch Depot	33	36	38	40	40

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Bedrijven volgen de medewerkers. Vroeger was dat andersom. In Europa concurreren grootstedelijke regio's dus steeds meer om inwoners. Hoe houd je je inwoners vast en hoe kom je aan gekwalificeerde nieuwe inwoners? De kwaliteit van de leefomgeving speelt daarbij een grote rol. En binnen die leefomgeving zijn cultuur en erfgoed weer een belangrijke bepalende factor. Een verstedelijkte provincie als Zuid-Holland doet er dus verstandig aan om haar cultuur en erfgoed te beschermen, beleefbaar te maken en te benutten.

Via de wet Ruimtelijke Ordening en de Erfgoedwet beschermt de provincie haar erfgoed. Tijdig onderhoud en restauratie dragen zowel bij aan bescherming als beleefbaarheid. Bij de erfgoedlijnen gaat de provincie nog een stap verder door ons erfgoed te ontwikkelen tot goed bekende en bereikbare recreatief / toeristische attracties. Door erfgoed te combineren met groen, water en landschap wordt hun aantrekkelijkheid nog eens sterk vergroot. Dit is een complexe integrale opgave die de provincie niet alleen kan realiseren noch betalen. Daarom sluit de provincie bewust aan bij de grote energie die in de samenleving leeft. Bijvoorbeeld bij de vele vrijwilligers, stichtingen, verenigingen, medeoverheden en ondernemers. De provincie werkt daarbij op het meest effectieve schaalniveau samen in netwerken en stelt zich daarbij open, betrouwbaar en dienstbaar op.

Taak 3.6.1 Kaders stellen en de provincie vertegenwoordigen ten behoeve van cultureel erfgoed

Kaders worden gesteld door de Visie Ruimte en Mobiliteit (VRM) en de Verordening Ruimte. In de VRM is het (archeologisch) erfgoed opgenomen als 'provinciaal belang' en de Verordening Ruimte bevat de Molenbiotoop, de Landgoedbiotoop, kroonjuwelen (inclusief werelderfgoederen), archeologie en Limes. Ruimtelijke plannen (bestemmingsplannen, peilbesluiten, Milieu Effect Rapportages, structuurvisies en vergunningen) worden vanuit het provinciaal erfgoedbelang bekeken en van een deskundig advies voorzien. Daarbij wordt ook gebruik gemaakt van de Atlas van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS). De archeologische beleidskaart in de CHS is in 2016 geactualiseerd en vastgesteld via de herziening van de VRM.

In 2016 is de nieuwe visie Cultureel Erfgoed vastgesteld. Nieuwe accenten zijn de kwaliteitsverbetering van erfgoedlijnen, meer inzet op herbestemmingen gekoppeld aan slim ruimtegebruik, monumentale gebouwen en landschappen centraal zetten in transformatie-opgaven, en verder voortgezette intensivering op publieksbereik archeologie, molenonderhoud en monumentrestauraties.

De nieuwe Omgevingswet en Erfgoedwet vormen straks de landelijk kaders. Via het IPO wordt geborgd dat het provinciaal erfgoedbelang in beide wetten een goede plek krijgt.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.6.1.1	Aantal uitgebrachte ruimtelijke adviezen ruimtelijke plannen cultureel erfgoed	80	80	80	80	80

Taak 3.6.2 Restaureren monumenten en onderhouden molens

De taak om rijksmonumenten te restaureren is in 2012 gedecentraliseerd naar de provincies. Zuid-Holland telt ruim 9.000 monumenten, waarvan 228 molens. Voor provinciale subsidie komen echter alleen monumenten in aanmerking die geen woonhuis zijn of een rendabele bestemming hebben. Daarvoor bestaat een fiscale regeling, respectievelijk kan een lening met lage rente worden aangevraagd bij het Nationaal Restauratie Fonds (NRF). Toch wordt de provincie geconfronteerd met een aanzienlijke restauratiebehoefte. In 2016 is onderzoek gedaan naar de restauratiebehoefte in Zuid-Holland. Dit is in een Erfgoedmonitor opgenomen. Bij de monumenten buiten de erfgoedlijnen betreft dat vooral religieuze gebouwen en molens. De restauratie van monumenten binnen de erfgoedlijnen is begrepen onder taak 3.6.3. In 2017 worden wederom intensiveringsmiddelen ingezet om de restauratie-achterstand van rijksmonumenten in Zuid-Holland weg te werken.

Restauratie is tegelijk vaak ook de eerste stap op weg naar herbestemming. Maar voor het welslagen van herbestemming komt natuurlijk meer kijken. Zo moet er een 'markt' zijn voor een nieuwe functie en ook iemand die het initiatief wil trekken. De provincie heeft in dat verband de meest kansrijke monumenten geselecteerd met behulp van de provinciale 'transitietool' (instrument om kansrijke herbestemmingen te selecteren). Elk jaar voorziet de provincie een aantal daarvan van een advies-op-maat en de nodige begeleiding. In 2017 wordt nader met marktpartijen marktonderzoek uitgevoerd. Samen met opleidingsinstituten wordt in de vorm van prijsvragen maximale creativiteit aangeboord om te komen tot nieuwe herbestemmingen. De subsidieregeling van Restauratie Rijksmonumenten wordt uitgebreid met een paragraaf van herbestemmingen. Voor de molens is het belangrijk dat ze kunnen draaien (hun windrecht gaat terug op de Middeleeuwen). Naast subsidie voor onderhoud en restauratie verstrekt de provincie daarom ook draaipremies naar rato van het aantal gemaakte omwentelingen. Om te kunnen draaien dient ook de omgevende molenbiotoop op orde te zijn. Vaak wordt de windvang binnen die biotoop verstoord door matig en slecht onderhouden bomen en struiken (wervelingen leiden dan tot onregelmatige slijtage). Op twee manieren stimuleert de provincie totstandkoming van groenbeheerplannen bij molens. Door ze te betrekken bij de beoordeling van ruimtelijke plannen (zie hierboven bij taak 3.6.1) en via het 'molennetwerk', dat de provincie via het Erfgoedhuis Zuid-Holland ondersteunt. In 2016 is hiermee een begin gemaakt en in 2017 wordt dit voortgezet met inzet van intensiveringsmiddelen. Ook wordt de regeling Onderhoud Molens inclusief Groot Onderhoud voortgezet.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.6.2.1	Aantal gesubsidieerde restauraties rijksmonumenten	15	20	20	20	20
3.6.2.2	Aantal maatadviezen herbestemming	7	8	8	8	8
3.6.2.3	Percentage aangevraagde onderhoudssubsidies molens	95	96	97	98	98
3.6.2.4	Percentage groenbeheerplannen molenbiotopen waarbinnen groenbeheer matig is	32	36	38	40	42

Taak 3.6.3 Erfgoedlijnen ontwikkelen en beleefbaar maken

In het provinciaal erfgoedbeleid heeft de provincie het accent verschoven van *bescherming* van het *individuele* monument naar gebiedsgerichte en integrale *ontwikkeling* van *complexen* van monumenten. Een ingewikkelde en dure opgave die de provincie niet alleen kan realiseren en betalen. Daarom brengt de provincie vanaf eind 2012 in cocreatie met vele partijen van binnen (onder meer Groen, Water, Ruimtelijke Ordening, Mobiliteit) en buiten (netwerkend werken met ruim 200 partijen) zeven erfgoedlijnen tot ontwikkeling.

De provincie onderscheidt momenteel de volgende erfgoedlijnen: Atlantikwall, Oude Hollandse Waterlinie, Landgoederenzone, Romeinse Limes, Goeree-Overflakkee, Trekvaarten en Waterdriehoek. Elke lijn heeft een erfgoedtafel waaraan iedereen die zich in de erfgoedlijn interesseert of er belang bij denkt te hebben, mee doet. Deze tafels hebben een onafhankelijk voorzitter en staan permanent open voor nieuwe partijen met nieuwe belangen en ideeën. De voorzitter bewaakt het open karakter van de tafel, houdt partijen bij elkaar en bewaakt de voortgang bij het bereiken van het gezamenlijke doel.

Elke erfgoedtafel heeft voor zijn lijn een wensbeeld 2020 (stip aan de horizon) geformuleerd en een meerjarig investeringsprogramma met activiteiten en projecten om hun wensbeeld te realiseren. Elk jaar verschaft elke tafel de provincie een zwaarwegend advies over de in het daarop volgende jaar door de provincie te subsidiëren projecten. De provincie beoordeelt deze adviezen op onevenwichtigheden binnen en tussen de lijnen en vat het eindbeeld samen in een Maatregelenpakket erfgoedlijnen. Na publicatie van het Maatregelenpakket kan subsidie worden aangevraagd door en voor de in het pakket vermelde initiatiefnemers, projecten en bedragen. Deze aanpak maakt veel energie los, wat tot uitdrukking komt in een groot aantal gerealiseerde projecten en ruime cofinanciering. In 2016 is door de erfgoedtafels gewerkt aan kwaliteitsverbetering. Dit heeft geleid tot een aangescherpt wensbeeld voor 2020. Dit is leidend voor de initiatieven in 2017.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.6.3.1	Aantal partijen erfgoedtafels	265	275	280	285	285
3.6.3.2	Waardering partijen erfgoedtafels	7,5	8	8	8	8
3.6.3.3	Percentage cofinanciering erfgoedlijnen	250	250	250	250	250
3.6.3.4	Aantal gesubsidieerde projecten / activiteiten	50	50	50	50	50
	Maatregelenpakket Erfgoedlijnen					

Taak 3.6.4 Presenteren en toegankelijk maken archeologische vondsten

Vrijwel iedereen is geïnteresseerd waar we vandaan komen: wie waren onze voorouders en hoe leefden ze? Maar toch graven we onze geschiedenis niet zomaar overal op. Het beleid is sinds het EU-verdrag van Malta juist gericht op behoud 'in situ', dus daar waar het zich bevindt. Er wordt alleen opgegraven als na ruimtelijk-economisch afweging duidelijk is geworden dat de grond moet worden verstoord ten behoeve van de aanleg van bijvoorbeeld een weg, tunnel of woonwijk. Dan wordt er archeologisch onderzoek verricht dat voorwerpen en kennis oplevert. Het zou jammer zijn als dat vervolgens verdwijnt in een depot en de kennis beperkt blijft tot de academische kring. Want dan ontvalt uiteindelijk het maatschappelijk draagvlak voor de archeologie en daarmee de basis voor het behoud van ons bodemarchief. De provincie wil daarom de cirkel 'bescherming' en 'kennisvermeerdering' rond maken met het element 'publieksbereik'. Voor de bescherming heeft de provincie haar RO-instrumentarium en het Archeologisch Depot in Alphen aan den Rijn, waarin alle vondsten in onze provincie vakkundig en veilig worden bewaard (behalve die uit enkele gemeenten die zelf over een eigen depot beschikken). De meest interessante vondsten worden gepresenteerd in het provinciaal Archeologiehuis bij de ingang van het Archeon. Maar er kan veel meer. Samen met gemeenten en vrijwilligers van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) wil de provincie op geleide van de geactualiseerde Provinciale Onderzoek Agenda (POA) elk jaar een voor een breed (en vooral jong) publiek aantrekkelijk programma van open archeologiedagen, rondleidingen bij opgravingen, tentoonstellingen, publicaties, websites en lezingen uitvoeren. De in 2016 gestarte subsidieregeling publieksbereik archeologie wordt voortgezet in 2017. Ook wordt het Archeologiehuis verder vernieuwd. In 2017 wordt een start gemaakt met de restauratie en presentatie van de eerste Zwammerdamschepen bij het Archeon.

Speciale aandacht vraagt de Limes, de Romeinse rijksgrens die liep van Schotland tot de Zwarte Zee en in ons land langs de Rijn van Katwijk tot de Duitse grens. Omdat de Rijn zelf overal breed genoeg was hoefde er geen muur te worden gebouwd zoals in Engeland (muur van Hadrianus) en in Duitsland de palissade tussen Rijn en Donau. Het systeem bestond uit een heerweg, wachttorens en forten (castella en castra) met aanpalende burgernederzettingen (vici). Dit systeem is het grootste archeologische monument in Europa, respectievelijk Nederland, maar hier grotendeels onzichtbaar: veel is bewaard onder de grond. Onze Limes en het deel in Noordwest Duitsland (samen de neder Germaanse Limes) is momenteel kandidaat voor de status van UNESCO Werelderfgoed (erkenning te verwachten in 2020). In dat kader moet de provincie het niet alleen goed beschermen, maar ook weer voor een breed publiek beleefbaar maken. Dat wordt gedaan samen met het Rijk, Gelderland, Utrecht en tientallen Limes-gemeenten in Nederlandse Limes Samenwerking (NLS)-verband plus de twee betrokken Duitse deelstaten.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.6.4.1	Aantal archeologische publieksactiviteiten	5	8	9	10	10

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed						
Lasten	12.901	14.873	16.207	13.400	12.089	8.284
Baten	10	504	504	504	498	0
Totaal saldo van baten en lasten	-12.891	-14.369	-15.703	-12.896	-11.591	-8.284
<i>Programmareserves</i>						
2014 DP Brandveiligheid depot archeo	125	0	0	0	0	0
2016 DP Molens CVT groot onderhoud		0	200	0	0	0
Restauratie rijksmonumenten en erfgo	304	3.100	2.200	1.600	300	0
+ Bijdrage uit reserve	429	3.100	2.400	1.600	300	0
Restauratie rijksmonumenten en erfgo		2.000	0	0	0	0
- Storting in reserve	0	2.000	0	0	0	0
Resultaat	-12.461	-13.269	-13.303	-11.296	-11.291	-8.284

Toelichting meerjarenraming

Rijksmonumenten hebben een historische waarden en zijn regelmatig beeldbepalend voor een dorp of stad en/of kenmerkend voor een bepaalde periode. De restauratiebehoefte is nog steeds beduidend hoger dan het beschikbare budget. Met amendement 523 Impuls cultureel erfgoed (bij behandelpunt Kadernota 2017-2020) hebben Provinciale Staten daarom besloten om in 2017 een bedrag van € 2 mln. extra beschikbaar te stellen voor de restauratie van Rijksmonumenten. De kosten worden ten laste gebracht van het vrij besteedbaar deel van de algemene reserve. Het budget wordt toegevoegd aan de subsidieregeling "Restauraties Rijksmonumenten Zuid-Holland 2013".

In het Hoofdlijnenakkoord zijn middelen (totaal incidenteel € 8 mln.) ter beschikking gesteld voor de continuering van het succesvolle erfgoedbeleid. Daarnaast zijn via het Hoofdlijnenakkoord voor de intensivering van het cultureel erfgoed en de realisatie van diverse doelen op dit gebied middelen (totaal incidenteel € 6 mln) ter beschikking gesteld. In 2016, 2017, 2018 en 2019 leidt dit jaarlijks tot € 3,5 mln hogere lasten.

De hogere lasten uit het Hoofdlijnenakkoord in de periode 2016-2018 verklaren de daling van de lasten in 2020.

De fasering van groot onderhoud molens neemt meer tijd in beslag dan eerder ingeschat. Het budget 2016 is daarom in de Najaarsnota 2016 met € 0,2 mln verlaagd en tijdelijk in een reserve gestort. Onttrekking vindt plaats in de Begroting 2017.

In het Hoofdlijnenakkoord is besloten om de overgebleven ISV-middelen onder meer in te zetten voor het Cultureel erfgoed (€ 0,5 mln in de periode 2016-2019). Het cultureel erfgoed wordt betrokken en ingepast bij Stedelijke vernieuwing. In 2020 vervallen deze baten.

Door wijzigingen in de kasritmes voor verleningen erfgoed en rijksmonumenten 2016 is in de Najaarsnota 2016 € 1,2 mln in de programmareserve gestort. Diverse activiteiten vinden in 2017 en volgende jaren plaats. Deze fasering is verwerkt in de meerjarige onttrekkingen aan de reserve Restauratie rijksmonumenten en erfgoed en de bijbehorende meerjarige lasten.

Provinciale Staten hebben bij amendement op de kadernota € 2 mln voor 2017 voor gebiedsgericht werken beschikbaar gesteld, ten laste van het vrij besteedbare deel van de algemene reserve. Het bedrag wordt in de programmareserve regionale gebiedsgerichte projecten gestort in afwachting van bestemming van deze middelen.

Doel 3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Saneren of beheersen spoedlocaties en adequate nazorg van restverontreiniging
- Herontwikkelen locaties met bodemverontreiniging en herontwikkelen voormalige vuilstortplaatsen
- Beheersen van verontreinigingen stortlocaties
- Duurzaam gebruik van de ondergrond en toepassing 3D-ordering

De Visie ruimte en mobiliteit (VRM) beschrijft het provinciaal strategisch bodembeleid. Het operationeel ruimtelijk bodembeleid is opgenomen in het Programma ruimte, waarin is aangegeven welke mix aan instrumenten de provincie voornemens is in te zetten en wil aanbieden om de doelen te bereiken. In het Convenant Bodem en Ondergrond 2016-2020, dat is afgesloten tussen het ministerie van IenM, IPO, UvW en VNG, zijn afspraken gemaakt over de uitvoering van het bodembeleid en de daarvoor beschikbare financiën. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland hebben in januari 2015 ingestemd met het convenant. Dit convenant is operationeel uitgewerkt in het 15 december 2015 door Gedeputeerde Staten vastgestelde Werkprogramma Bodem en Ondergrond 2016 - 2020.

De provincie wil een schonere bodem realiseren door de aanpak van de spoedlocaties (de locaties met actuele humane risico's en/of risico's voor verspreiding en ecologie) voor 2021 én herontwikkeling van overige locaties met bodemverontreinigingen. Er zijn 2 categorieën spoedlocaties: spoedlocaties die door de overheid worden gesaneerd en spoedlocaties die door de eigenaar worden gesaneerd. Saneringen die door de overheid worden gedaan zijn goed te programmeren, omdat de overheid dan zelf de regie heeft. Deze saneringen worden betaald uit onze bodemgelden. Dit is wel een minderheid van de spoedlocaties. De meeste spoedlocaties moeten worden gesaneerd door de eigenaar. De overheid gaat dan in gesprek met de eigenaar en stimuleert de aanpak. In sommige gevallen kan een beroep worden gedaan op een financiële bijdrage van de overheid. Als de eigenaar niet wil meewerken, dan zal het juridisch instrumentarium worden ingezet (bijvoorbeeld een bevel tot onderzoek). Dit werkt vertragend. Deze categorie van spoedlocaties is dan ook moeilijk exact te programmeren. De cijfers in tabel 3.7.a zijn gezien het voorgaande dan ook een voorzichtige inschatting. Ook voor stortplaatsen wordt naast het uitvoeren van de reguliere taken in het kader van de Wet milieubeheer ingezet op herontwikkeling. Daarnaast wil de provincie duurzaam gebruik van de ondergrond realiseren door de kwaliteiten van bodem en ondergrond beter te benutten. Dit moet op termijn een vertaling krijgen in een 3D-ordering.

Trends en ontwikkelingen

In de Staat van Zuid-Holland zijn voor dit onderwerp de volgende relevante trends en ontwikkelingen beschreven: Verantwoord gebruik natuurlijke hulpbronnen bij de winning van fossiele brandstoffen

Benutting ondergrond voor winning duurzame energie

In de digitale versie van de begroting zijn deze links aanklikbaar in de papieren versie staat het webadres aangegeven: <http://staatvan.zuidholland.nl/>.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.7.a	Aantal spoedlocaties (MTR-lijst 2013) waarvan de risico's zijn gesaneerd of zijn beheerst	112	20%	40%	60%	80%
3.7.b	Aantal KRW grondwater spoedlocaties waarvan de risico's zijn gesaneerd of zijn beheerst	0%	10%	20%	50%	100%

Toelichting effectindicator(en)

Cijfers hebben alleen betrekking op het grondgebied van de provincie Zuid-Holland waarvoor de provincie het bevoegd gezag is.

Toelichting

1. Peildatum nulmeting is 1-1-2016;
2. De effectindicatoren zijn gebaseerd op de afspraken uit het Convenant bodem en ondergrond 2016-2020 dat is afgesloten tussen het Rijk, het IPO, de Unie van Waterschappen en de VNG. GS hebben in januari 2015 ingestemd met dit convenant;
3. De ambitie is om de spoedlocaties daadwerkelijk te saneren. Als dit niet tijdig lukt, dan moeten minimaal de risico's worden beheerst of tijdelijke beveiligingsmaatregelen genomen zijn;
4. Kaderrichtlijn Water (KRW) grondwater spoedlocaties: gevallen van bodem- c.q. grondwaterverontreiniging met verspreidingsrisico's in verband met kwetsbare objecten zoals Natura 2000-gebieden, zwembaden en waterlichamen waaruit water voor menselijke consumptie wordt onttrokken. Het is aannemelijk dat het spoedlocaties zijn.
5. De mogelijke KRW spoedlocaties worden nog in beeld gebracht. Najaar 2016 stelt de provincie de KRW-grondwaterspoedlocaties-lijst vast waaruit blijkt hoeveel locaties er in Zuid-Holland gesaneerd moeten worden. Met behulp van deze lijst worden najaar 2016 de PM posten ingevuld.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleids Theorie

Vanuit het provinciaal belang om tot een goede ruimtelijke ordening én duurzaam gebruik van bodem en ondergrond te komen wordt instrumentarium (door)ontwikkeld om bodem en ondergrond beter te laten aansluiten op de maatschappelijke opgaven. Een belangrijk element hierbij is kennisontwikkeling en –uitwisseling. Hiermee kan een beter zicht ontstaan in de wijze waarop duurzaam gebruik van bodem en ondergrond door 3D-ordening meer vorm kan krijgen.

Voor (pre)nazorg vormt de Wet milieubeheer het juridisch kader. Sturing vindt plaats op herontwikkeling van zowel gesloten stortplaatsen als op bodemverontreinigingen die geen spoedeisend karakter hebben. Voor stortplaatsen wordt verkend of deze bijvoorbeeld een aandeel kunnen hebben in de energietransitie.

De provincie Zuid-Holland is conform de Wet bodembescherming (Wbb) het bevoegd gezag en verantwoordelijk voor de aanpak van bodemverontreinigingen en spoedlocaties in het bijzonder binnen haar grondgebied. De provincie Zuid-Holland voert de regie hierop, terwijl de uitvoering wordt gedaan door de vijf Zuid-Hollandse Omgevingsdiensten. De gemeenten Rotterdam, Den Haag, Dordrecht, Leiden en Schiedam behoren niet tot het gebied waarvoor de provincie het bevoegd gezag is in het kader van de Wbb. Zij zijn het bevoegd gezag voor hun eigen grondgebied.

Bijdrage Verbonden partijen

In 2002 is de Stichting Herontwikkeling Zellingwijk (SHZ) opgericht met als doel het implementeren en tot uitvoering brengen van het project Zellingwijk, zoals weergegeven in het "Uitvoeringscontract Hollandsche IJssel 1999-2010". Ten behoeve van de bodemsanering en de herontwikkeling van de Zellingwijk in Gouda is op 19 januari 2004 tussen betrokken partijen (SHZ, gemeente Ouderkerk, provincie Zuid-Holland en de Staat der Nederlanden) de Raamovereenkomst Zellingwijk afgesloten. De Zellingwijk is in de periode 2008-2009 gesaneerd en is in 2010 tot en met 2012 opnieuw ingericht met natuur en woningbouw in opdracht van de SHZ. In 2016 wordt als laatste onderdeel van de herinrichting de passantenhaven aangelegd. In 2017 zal de stichting worden geliquideerd.

Met het volledig schoonmaken van de bodem en de herinrichting (woningbouw, natuur en recreatie) draagt het project Zellingwijk bij aan doel 3-7.

Taak 3.7.1 Opdrachtverlening aan Omgevingsdiensten en monitoring uitvoering verontreinigde locaties

De provincie geeft aan de Omgevingsdiensten opdracht om beschikkingen ernst en spoed af te geven, spoedlocaties te laten saneren dan wel de risico's van verontreinigingen weg te nemen. Uiterlijk op 1 januari 2017 moeten alle spoedlocaties (MTR-lijst 2013) – exclusief KRW spoed – zijn beschikt. De lijst met spoedeisende locaties op grond van de KRW bevat 35 locaties (stand van zaken augustus 2016). In het Werkprogramma Bodem en Ondergrond 2016-2020 hebben GS in december 2015 vastgelegd dat voor 1 januari 2018 alle KRW-locaties zijn beschikt op ernst en spoed. Voor 2021 moeten deze KRW-locaties zijn gesaneerd dan wel beheerst.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
3.7.1.1	Aantal afgegeven beschikkingen ernst en spoed voor de locaties op de KRW-lijst	0%	50%	100%	100%	100%

Toelichting prestatie-indicator(en)

Cijfers hebben alleen betrekking op het grondgebied van de provincie Zuid-Holland waarvoor de provincie het bevoegd gezag is.

Taak 3.7.2 Uitvoeren van (pre)nazorg op stortlocaties in het kader van de Wet milieubeheer

De provincie Zuid-Holland is op basis van de Nazorgregeling in de Wet milieubeheer bestuurlijk, organisatorisch en financieel verantwoordelijk voor de eeuwigdurende nazorg van gesloten stortplaatsen, die op of na 1 september 1996 nog in bedrijf waren. Het doel van de nazorgregeling is om zeker te stellen dat stortplaatsen ook na sluiting aan het vereiste beschermingsniveau voldoen, zodat zij geen risico vormen voor het milieu.

Voorafgaand aan de sluiting (pre-nazorg) van de stortplaats dienen er voldoende middelen gereserveerd te worden in het provinciale Fonds nazorg om de taken in de nazorg te kunnen doen. Hiervoor wordt een doelvermogen opgebouwd door de exploitant op basis van een door de provincie goedgekeurd nazorgplan. Ook wordt door de provincie gecontroleerd of voldaan is aan alle wettelijke bepalingen, contracten en vergunningsvoorwaarden die van invloed zijn op de sluitingsverklaring die de provincie dient af te geven.

Taak 3.7.3 Verkennen en organiseren kennisuitwisseling duurzaam gebruik ondergrond

De provincie heeft instrumentarium ontwikkeld in de vorm van een Bodemladder, Ondergrondwijzer en Bodematlas. De toepasbaarheid en reikwijdte van deze instrumenten wordt via pilots onderzocht. Indien nodig worden deze aangepast om een goede 3D-ordering mogelijk te maken. Het kennis- en informatieniveau wordt verder ontwikkeld en gedeeld met stakeholders om te komen tot een goede realisatie van duurzaam gebruik van bodem en ondergrond.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond						
Lasten	11.755	11.641	7.672	2.941	2.843	2.810
Baten	1.966	2.259	832	694	694	347
Totaal saldo van baten en lasten	-9.790	-9.382	-6.840	-2.248	-2.149	-2.463
<i>Programmareserves</i>						
Meerjarenplan Bodemsanering	7.101	7.220	4.805	95	0	0
+ Bijdrage uit reserve	7.101	7.220	4.805	95	0	0
Meerjarenplan Bodemsanering	12.574	5.525	3.729	3.591	3.591	3.591
- Storting in reserve	12.574	5.525	3.729	3.591	3.591	3.591
Resultaat	-15.263	-7.686	-5.764	-5.743	-5.740	-6.053

Toelichting meerjarenraming

De lasten voor de aanpak van spoedlocaties en de onttrekking uit de reserve voor het jaar 2017 zijn bij de Begroting 2017 nog gebaseerd op de jaarplannen 2016. Bij de Voorjaarsnota 2017 worden de lasten en onttrekkingen bijgesteld op basis van de door de Omgevingsdiensten ingediende jaarplannen Spoed en Nazorg 2017. Voor 2018 en verder zijn de ramingen nog niet meegenomen.

Programma 4 Bestuur en Samenleving

Dit programma bevat de volgende doelen, die hierna worden toegelicht:

Doel 4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur

Doel 4-2 Verantwoorde afbouw taken samenleving

Doel 4-3 Ondersteunde cultuurparticipatie en basisbibliotheken en geborgde kennis sociaal

Doel 4-4 Afbouw taken jeugdzorg

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 4 Bestuur en Samenleving				
Lasten	28.799	24.077	23.603	22.420
Baten	851	841	841	841
Totaal saldo van baten en lasten	-27.948	-23.236	-22.762	-21.579
Bijdrage uit reserve	0	0	0	0
Storting in reserve	2.000	0	0	0
Resultaat	-29.948	-23.236	-22.762	-21.579

Incidentele baten en lasten (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 4 Bestuur en Samenleving				
Lasten	2.339	1.399	1.143	0
Baten	0	0	0	0
Totaal saldo van baten en lasten	-2.339	-1.399	-1.143	0
Bijdrage uit reserve	0	0	0	0
Storting in reserve	2.000	0	0	0
Resultaat	-4.339	-1.399	-1.143	0

Opmerking: De incidentele baten en lasten maken onderdeel uit van de totale exploitatie van het programma.

Doel 4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Robuuste gemeenten en waterschappen
- Een slagvaardige provincie

De samenleving verwacht van de overheid dat zij snel en daadkrachtig optreedt, nu en in de toekomst toegevoegde waarde heeft en inzichtelijk maakt hoe beleid en besluiten tot stand komen en hoe publieke middelen worden besteed. De provincie kan alleen aan deze verwachtingen voldoen, als zij samenwerkt met andere overheden, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Hier zijn verschillende instrumenten voor, zo is met de Drechtsteden een bestuursakkoord gesloten en wordt het gesprek gevoerd met Alphen aan den Rijn - Gouda - Woerden over een samenwerkingsconvenant. Met de Metropoolregio Rotterdam - Den Haag (MRDH) is een samenwerkingsconvenant gesloten en met de partners in de Zuidvleugel is een investeringsagenda aangeboden aan het Rijk. De provincie kiest bewust, mede in aansluiting op bestuurlijke trends, voor een maatwerkbenadering als het aankomt op de wensen van het gebied. Met amendement 524 bij de Kadernota hebben Provinciale Staten voor 2017 € 2 mln beschikbaar gesteld voor integrale economische projecten. Hiermee zullen concrete projecten worden uitgevoerd, die een extra impuls geven aan het ingezette beleid.

Gemeenten en waterschappen moeten duurzaam in staat zijn en blijven om hun toenemende taken naar behoren uit te voeren. Krachtig en sterk bestuur en dito ambtelijke organisatie zijn daarvoor randvoorwaardelijk. De provincie Zuid-Holland wil hieraan bijdragen.

Daarnaast wil de provincie slagvaardig zijn om zo haar taken en rollen als middenbestuur goed te kunnen uitvoeren. Hiervoor is het belangrijk dat Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten zo adequaat mogelijk worden ondersteund door de ambtelijke organisatie.

Trends en ontwikkelingen

De maatschappij ziet de overheid steeds nadrukkelijker als één van de spelers en niet per se als dé partij die een opgave moet oppakken. Afhankelijk van de rol die de overheid heeft, acteert ze in een bepaald domein. Daarbij hoort: open zijn over wat je waarom, en met wie doet. De meerwaarde van de provincie ligt op het gebied van ruimtelijke bevoegdheden, verbindende kwaliteiten, democratische legitimatie en de verbinding naar Europa. Vanuit deze meerwaarde gaat de provincie het gesprek aan met de regio.

In 2017 zullen er Tweede Kamer verkiezingen worden gehouden. De uitkomst hiervan kan gevolgen hebben voor de rol en positie van provincies, regio's en gemeenten.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
4.1.a	Klanttevredenheid (schaal 1-10)	6,84	geen meting	>7,0	geen meting	>7,0

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Bestuurlijke samenwerking is de eerste manier om daar waar nodig hun robuustheid te vergroten, zodat kansen voor inwoners en bedrijven in Zuid-Holland optimaal benut worden. Het gaat daarbij om samenwerking met individuele gemeenten, samenwerking met gemeenten verenigd in regio's en om belangenbehartiging richting Rijk, en binnen en buiten Europa. Het samenwerkingsinstrumentarium bestaat uit het uitnodigen en vragen, uitdagen, stimuleren en inspireren en regie voeren.

Het uitoefenen van toezicht is een tweede instrument dat de provincie inzet. De robuustheid van de bestuursorganen wordt zo beoordeeld waarna indien nodig verbetering ingezet wordt. De provincie kan het wettelijk instrumentarium op basis van de Wet Algemene regels herindeling (Arhi) inzetten als een mogelijke resultante van een samenwerkingsproces.

De provincie is slagvaardig als ze beschikt over adequaat instrumentarium, dat toegespitst is op de omgeving waarbinnen zij opereert. De bestuurlijke en ambtelijke organisatie zijn onderdeel van dit instrumentarium, evenals de faciliteiten die de organisatie in kan zetten om haar doelen te bereiken.

Transparantie vergroten vraagt aanpassing van houding, werkprocessen en (ICT)middelen. Langs vier lijnen kan transparantie worden vergroot: open data, open overheid, open spending en open contact en aanpak.

Bijdrage Verbonden partijen

Door samenwerking als onderdeel van Interprovinciaal Overleg (IPO), de vier Randstadprovincies (Regio Randstad in Brussel, P4) en het Huis van de Nederlandse Provincies in Brussel gaat Zuid-Holland strategische allianties aan om onder meer relevante wet- en regelgeving te beïnvloeden.

Taak 4.1.1 Versterken van bestuurlijke samenwerking (inclusief Arhi)

De provincie heeft een bovenlokale systeemverantwoordelijkheid voor het functioneren van het openbaar bestuur in Zuid-Holland. Vanuit die verantwoordelijkheid zet de provincie zich actief in voor krachtige, slagvaardige en robuuste gemeenten die de lokale taken en regionale opgaven goed kunnen oppakken.

De volgende ontwikkelingen worden in 2017 voorzien:

- Als gevolg van de beslissing in 2016 om een herindelingsproces te starten met de gemeenten in de Hoeksche Waard, zal in 2017 het herindelingsadvies aan Provinciale Staten worden aangeboden. Uiteindelijke besluitvorming hierover zal in de Tweede en Eerste Kamer plaatsvinden.
- Als gevolg van de wens van Leerdam, Zederik en Vianen om te fuseren, is in 2016 een interprovinciale commissie ingesteld door Zuid-Holland en Utrecht voor het opstellen van een herindelingsadvies. Tijdens dit proces is een procesinterventie gevraagd bij de Minister van Binnenlandse Zaken. Afhankelijk van diens besluit, zullen er in 2017 door Zuid-Holland de benodigde stappen worden gezet. Hieruit kunnen wijzigingen voortvloeien van de provinciegrens.
- In een groot aantal regio's (o.a. Leidse regio, Duin- en Bollenstreek, Alphen aan den Rijn / Gouda / Woerden) zijn gemeenten met elkaar in gesprek over de toekomst, zowel op inhoudelijke thema's (economie, leefbaarheid) als ook op bestuurlijke thema's. Dit kan in voorkomende gevallen leiden tot afspraken met de provincie. Zoals eerder opgemerkt, stuurt de provincie niet aan op één maatwerkoplossing, maar sluit zij aan op de energie van het gebied en maakt ze multischalige afspraken.
- Hoewel de invoering van de omgevingswet en de omgevingsvisie met één jaar is uitgesteld tot 2019, zullen gemeenten komend jaar volop bezig zijn met de voorbereiding hiervan. Dit zal, net als met de drie decentralisaties het geval was, een groot beroep doen op de bestuurskracht van gemeenten.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
4.1.1.1	Aanpak (afspraken en proces) per prioritair gebied vastgesteld en uitgevoerd	N.v.t.	Uitgevoerd	Uitgevoerd	Uitgevoerd	Uitgevoerd
4.1.1.2	Tussenrapportage aan PS uitgebracht	N.v.t.	2e	3e	4e	5e

Taak 4.1.2 Risicogericht uitvoeren van interbestuurlijk toezicht

De provincie vindt het belangrijk om een beeld te hebben van de gemeentelijke taakbeartiging voor de meest risicovolle domeinen bij wettelijke taken die zij in medebewind uitvoeren. Gemeenten stellen jaarlijks hun Interbestuurlijk Toezicht (IBT) rapportage op met toezichtsinformatie voor financiën, ruimtelijke ordening, omgevingsrecht, monumentenzorg, informatie- en archiefbeheer en huisvesting van vergunninghouders. De gemeenteraad van elke gemeente stelt de IBT rapportage vast als onderdeel van de jaarstukken en geeft voor elk domein een oordeel met behulp van de scores "groen", "oranje" of "rood". Vervolgens stelt de provincie de

Rapportage Interbestuurlijk Toezicht op (voorheen 'Staat van de gemeenten'), die voor alle zestig gemeenten een totaalbeeld bevat, inclusief de provinciale IBT-beoordeling. De inzet van gemeenten en provincie is gericht op een zo "groen" mogelijk totaalbeeld, waar gemeenten hun wettelijke taken goed op orde hebben en de provincie als (verticale) toezichthouder meer op afstand kan blijven.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
4.1.2.1	Provinciale beoordeling van gemeenten in het kader van interbestuurlijk toezicht, percentage gemeenten met score 0-2 keer 'groen'	20	15	10	5	0
4.1.2.2	Provinciale beoordeling van gemeenten in het kader van interbestuurlijk toezicht: percentage gemeenten met score 3-4 keer 'groen'	75	60	40	20	0
4.1.2.3	Provinciale beoordeling van gemeenten in het kader van interbestuurlijk toezicht: percentage gemeenten met score 5-6 keer 'groen'	5	25	50	75	100% (=60 gemeenten)

Toelichting prestatie-indicator(en)

De nulmeting is uitgevoerd in 2016.

Taak 4.1.3 Risicogericht uitvoeren van financieel toezicht

De provincie houdt toezicht op de financiën van 60 gemeenten, ruim 70 gemeenschappelijke regelingen en 5 waterschappen. Doel is een gezonde financiële huishouding. Het toezicht wordt risicogericht en proportioneel uitgevoerd. Dit houdt in dat risicovollere gemeenten meer aandacht krijgen dan gemeenten die hun financiële huishouding goed op orde hebben. Ook wordt het toezicht proactief uitgevoerd: risico's en ontwikkelingen worden tijdig gesignaleerd en besproken met de betreffende organisatie(s).

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
4.1.3.1	Financiële informatie van gemeenten openbaar gemaakt via staatvanzuidholland.nl zodat gemeentefinanciën beter inzichtelijk en vergelijkbaar zijn	Geen informatie openbaar gemaakt	Informatie geactualiseerd	Informatie geactualiseerd	Informatie geactualiseerd	Informatie geactualiseerd
4.1.3.2	Uitslag klant tevredenheidsonderzoek (dat provincie tweejaarlijks uitvoert) voor IBT (waar financieel toezicht een onderdeel van is)	6,84	geen meting	>7,0	geen meting	>7,0

Taak 4.1.4 Risicogericht toezicht houden op het archief- en informatiebeheer van gemeenten, waterschappen en provinciale organen

De provincie houdt toezicht op het archief- en informatiebeheer van 60 gemeenten, 4 waterschappen en de gemeenschappelijke regelingen waaraan zij deelnemen en hanteert hierbij de bepalingen uit de Archiefwet 1995. Doel van het toezicht is dat de betrokken overheden hun informatiebeheer op orde krijgen en houden en zo bijdragen aan een betrouwbare overheid. Het toezicht door de provincie berust op het provinciebreed vastgestelde Aanvullend Beleidskader Archieftoezicht. Bij de uitvoering ervan werkt ze nauw samen met de andere provincies, met name in de Randstad, alsmede met de gemeenten, die het eerstelijnstoezicht uitvoeren. Tegelijkertijd dient de provincie haar eigen, actuele en historische informatie op orde te hebben. De provincie houdt op grond van de Archiefwet intern toezicht op een goede en betrouwbare archief- en informatiefunctie. Na het achiefinspectierapport van 2016 is een veelheid aan acties uitgezet die in 2017 hun beslag zullen krijgen.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
4.1.4.1	Percentage gemeenten en waterschappen dat voldoet aan de bepalingen van de Archiefwet ('groen' kleurt in kader van het IBT)	10%	40%	60%	75%	80%
4.1.4.2	Aantal opvragingen van archiefstukken in Nationaal Archief	714	800	850	900	950

Taak 4.1.5 Uitvoeren van de algemene bestuurstaken (Provinciale Staten)

Provinciale Staten streven ernaar om als hoogste bestuursorgaan in Zuid-Holland laagdrempelig en transparant de controlerende, volksvertegenwoordigende en kaderstellende rol uit te voeren. Dat doen zij door zelf belangrijke provinciale thema's te agenderen en het college van Gedeputeerde Staten op hoofdlijnen aan te sturen bij de ontwikkeling van nieuw beleid. Provinciale Staten controleren verder de uitvoering van het door Gedeputeerde Staten gevoerde beleid.

Meer dan in het verleden agenderen Provinciale Staten onderwerpen en thema's die zij belangrijk vinden. Dit doen fracties en Statenleden door onderwerpen op eigen initiatief te agenderen en door actief signalen op te pakken uit de maatschappij. Door geregeld de provincie in te gaan houden Provinciale Staten een vinger aan de pols bij de ontwikkelingen in de provincie.

De vergaderstructuur voor de commissies bestaat sinds vorig jaar uit een procedurevergadering en een overlegvergadering, en ondersteunt de Staten bij hun agenderende, kaderstellende en controlerende rol. Naast uitoefening van de reguliere taken, zal in 2017 het accent liggen op ontmoetingen en gedachteswisselingen met medeoverheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en de inwoners van Zuid-Holland. De Staten willen daarbij laagdrempelig en toegankelijk zijn voor degenen die een bijdrage willen leveren aan het debat en de besluitvorming in de Staten.

Provinciale Staten bestaan uit tien fracties. De Statengriffie ondersteunt Provinciale Staten in inhoudelijke, procedurele en facilitaire zin. Daartoe stelt de griffie jaarlijks een werkplan op, op basis waarvan zij Provinciale Staten ondersteunen. Verder hebben de Statenfracties eigen ondersteuning in de vorm van fractiemedewerkers. Provinciale Staten worden tevens ondersteund door onderzoeken van de Randstedelijke Rekenkamer. De Rekenkamer stelt daartoe jaarlijks een onderzoeksprogramma op.

Taak 4.1.6 Uitvoeren van de dagelijkse bestuurstaken (Gedeputeerde Staten)

Het college van Gedeputeerde Staten bestaat deze collegeperiode, naast de Commissaris van de Koning, uit vijf gedeputeerden. Gedeputeerde Staten geven uitvoering aan het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 'Zuid-Holland: slimmer, schoner en sterker'. Dit akkoord is verwerkt in de provinciale begroting. In het declaratieregister van Gedeputeerde Staten, dat eens per kwartaal verschijnt, worden de bestuurskosten van Gedeputeerde Staten vermeld.

Taak 4.1.7 Adviseren en ondersteunen van het bestuur

De Commissaris van de Koning (CdK) krijgt ondersteuning en advies bij de uitvoering van zijn taken als rijksorgaan. Dit betreft met name de benoeming van waarnemend burgemeesters, de selectie van nieuwe burgemeesters en het voeren van evaluatiegesprekken met burgemeesters. Daarnaast wordt de CdK ondersteund bij het adviseren en bemiddelen bij verstoorde bestuurlijke verhoudingen, de toezichtstaken op de veiligheidsregio's en de beoordeling van aanvragen voor Koninklijke onderscheidingen en predicaten.

Gedeputeerde Staten krijgen op strategisch, tactisch en operationeel niveau advies en ondersteuning. Kwaliteit en integraliteit van beleid en bestuur vormen daarbij het uitgangspunt. Voor het realiseren van de ambities van de provincie is een goede strategische bestuurlijke positionering van het bestuur in haar rol(len) binnen en buiten de provincie van belang, bijvoorbeeld in de Tweede en Eerste Kamer, maar ook in Europa. Door samenwerking met andere partijen in Nederland en daarbuiten wordt tijdig ingezet om relevante wet- en regelgeving te beïnvloeden en kansen die Europa biedt te benutten.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
4.1.7.1	Bedrag (€ mln, cumulatief) dat is benut binnen EU subsidieprogramma's (Kansen voor WestII, POP3, Interreg en overige) in de periode 2014-2023 (de Europese begrotingsperiode loopt van 2014 tot 2020, projectgeld mag tot en met 2023 uitgegeven worden)	0	17,5	35,0	55,3	75,5

Toelichting prestatie-indicator(en)

In de Begroting 2016 is per abuis het bedrag dat benut is in 2023 opgevoerd als bedrag dat in 2019 zou moeten worden benut. In deze begroting is dit rechtgezet.

Taak 4.1.8 Transparantie overheid vergroten

De provincie wil in Nederland voorop lopen in het transparant maken van de provincie (open overheid, open spending en open data) en investeert daartoe in haar ICT-infrastructuur en werkprocessen die een grotere transparantie mogelijk maken. Vanuit het Hoofdlijnenakkoord is hiervoor € 5 mln beschikbaar gesteld. Met dit budget wordt een impuls gegeven aan transparantie en bestaande initiatieven versneld en verbeterd. Regulier werk en al lopende trajecten worden niet uit dit budget bekostigd.

Beoogde effecten bij het vergroten van de transparantie zijn:

- Provinciale gegevens openbaar, tenzij wettelijke bepalingen zoals privacy of de beleidsintimiteit, zich daartegen verzetten. Hierin zijn de volgende domeinen onderscheiden:
- Open data: datasets moeten in een toegankelijk en voor derden bruikbaar formaat worden ontsloten
- Open overheid: provinciale besluitvorming (GS-besluiten, WOB-besluiten, subsidiebeschikkingen, etcetera) ontsluiten, verbeteren vindbaarheid en toegankelijkheid
- Open spending: de planning- & controlproducten op gedetailleerder niveau ontsluiten, meer inzicht geven in uitgaven provincie
- Open contact en aanpak: verbeteren van de samenwerking met partners door het eerder en vollediger delen van gegevens

De samenwerking met de Haagse Hogeschool en andere kennisinstituten wordt geïntensiveerd. De inzet op de websites 'Waar staat je provincie' en 'De Staat van Zuid-Holland' zet de provincie voort.

In samenwerking met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is een benchmark ontwikkeld die de mate van transparantie en openheid meet. Een benchmark is primair bedoeld als leerinstrument. Deze geeft echter ook inzicht in de mate waarin Zuid-Holland 'voorop' loopt bij het zijn van een transparante en open provincie, en kan dus dienen als basis voor een indicator.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
4.1.8.1	Positie PZH in door BZK uitgevoerde benchmark onder provincies op het gebied van transparantie en openheid	3e	3e	2e	1e	n.v.t.

Toelichting prestatie-indicator(en)

De doelstelling om de transparantie en openheid te vergroten is opgenomen in het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019. De impuls en het impulsbudget lopen daarom tot 2019. Het ligt daarom niet voor de hand nu al een streefwaarde voor de periode na 2019 te formuleren.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur						
Lasten	22.789	25.670	15.846	15.099	14.626	13.445
Baten	1.340	756	795	785	785	785
Totaal saldo van baten en lasten	-21.450	-24.913	-15.051	-14.314	-13.842	-12.661
<i>Programmareserves</i>						
2014 DP Bestuurlijke samenwerking	100	0	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	100	0	0	0	0	0
Regionale gebiedsgerichte projecten		0	2.000	0	0	0
- Storting in reserve	0	0	2.000	0	0	0
Resultaat	-21.350	-24.913	-17.051	-14.314	-13.842	-12.661

Toelichting meerjarenraming

In het Hoofdlijnenakkoord worden middelen ter beschikking gesteld voor het transparant maken van de provincie (open overheid, open spending en open data) en investeren daartoe in onze ICT-infrastructuur en werkprocessen die een grotere transparantie mogelijk maken (totaal incidenteel € 5 mln.). In totaal leidt dit in 2016 en 2017 tot hogere lasten van € 1,3 mln., en in 2018 en 2019 tot hogere lasten van € 1,2 mln.

De fasering van de werkzaamheden in de opstartfase van het project Transparante Overheid (onderdeel Hoofdlijnenakkoord) leidt tot aanpassing van het kasritme. Van de intensivering 2016 is in de Najaarsnota 2016 daarom € 820.000 doorgeschoven naar 2017. Reden voor de fasering is dat de planvorming vooral in 2016 plaatsvindt (waaronder ook gedachtewisseling in de Statencommissie Bestuur en Middelen) en de implementatie met name in de daaropvolgende jaren plaatsheeft.

Voor 2015 tot en met 2018 is jaarlijks een raming van € 0,2 mln. opgenomen voor het voortzetten van het intensiveren van het financieel toezicht op gemeenten. Dit om te voorkomen dat meer gemeenten onder preventief financieel toezicht komen te vallen.

Voor 2015 tot en met 2018 is jaarlijks een raming van € 0,1 mln. opgenomen voor stimulering van intensievere samenwerking tussen gemeenten.

Doel 4-2 Cultuurparticipatie en bibliotheken

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Waarborgen van basisvoorzieningen cultuurparticipatie (Kunstgebouw, Jeugdtheaterhuis, Popunie, Stichting Educatieve Orkestprojecten (SEOP) en onderhouden van regionale cultuurnetwerkers (tot 2017)
- Ondersteunen van bibliotheken

De provincie wil de huidige culturele basisvoorzieningen (Kunstgebouw, Jeugdtheaterhuis, Popunie, Stichting Educatieve Orkestprojecten (SEOP)) waarborgen en daarom continueert zij deze periode haar bijdragen aan deze voorzieningen. Belangrijke doelgroepen van de provinciale culturele basisvoorzieningen zijn de gemeenten en het onderwijs in Zuid-Holland

Op basis van de Bibliotheekwet worden de gemeentelijke bibliotheken tweedelijns ondersteuning geboden via de Provinciale Service Organisatie (PSO) Probiblio.

Trends en ontwikkelingen

De provincie continueert de subsidie aan de huidige basisvoorzieningen cultuurparticipatie. Conform de vastgestelde beleidsvisie Cultuur en Erfgoed eindigt vanaf 2017 de subsidie aan de regionale cultuurnetwerkers. Ook de ondersteuning van het bibliotheken netwerk blijft gesubsidieerd. Met de nieuwe bibliotheekwet per 1 januari 2015 worden onder andere landelijke digitale bibliotheken versterkt en gemeenten gestimuleerd om keuzes te maken in de uitvoeringsvorm van bibliotheekfuncties.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

Volgens het profiel dat provincies met het Rijk en andere overheden hebben vastgesteld hebben 'provincies bij cultuurparticipatie een rol in de tweedelijns ondersteuning, in het bevorderen van de kwaliteit (consulenten) en in de regionale spreiding (toegankelijkheid)'. De provincie Zuid-Holland beschouwt cultuurparticipatie primair als verantwoordelijkheid van gemeenten. Door tweedelijns ondersteuning te bieden kan een beperkte basisvoorziening in stand worden gehouden.

Bibliotheken zijn eveneens het primaire domein van gemeenten. De provincie financiert tweedelijns ondersteuning voor de bibliotheken in Zuid-Holland. Met de nieuwe bibliotheekwet is het stelsel toekomstbestendig gemaakt door onder andere innovatieve dienstverlening.

Taak 4.2.1 Ondersteunen van cultuurparticipatie

De provincie houdt een beperkte basisvoorziening in stand, die gemeenten tweedelijns ondersteuning biedt bij de uitvoering van hun taak op gebied van cultuurparticipatie. Deze basisvoorziening bestaat uit vier instellingen: Kunstgebouw, Popunie, Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland en Stichting Educatieve Orkest Projecten (SEOP). Deze basisvoorziening richt zich vooral op kinderen en jongeren met als doel hun actieve en passieve deelname aan cultuur. De regeling cultuurnetwerkers is beëindigd. Gemeenten kunnen al dan niet regionaal uren van Kunstgebouw inzetten als matching voor de deelregeling CmK 2017-2020 van het ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Ook kan Kunstgebouw de aanvragen als penvoerder voor CmK indienen als de kleine gemeenten (< 90.000 inwoners) dit niet via de grote gemeenten willen doen.

Met deze basisvoorziening wordt de 'onderbouw' van de dienstverlening aan gemeenten geborgd. De gemeenten nemen zelf de 'bovenbouw' af. De basisvoorziening wordt inhoudelijk dan ook vooral door gemeenten aangestuurd. Zij moeten zelf actief hun behoeften verwoorden en met de instellingen prestatieafspraken maken en afrekenen. De provincie zal, waar zinvol, meer sturen op de werkplannen van de betreffende organisaties.

Taak 4.2.2 Ondersteunen van bibliotheken

De provincie Zuid-Holland heeft op basis van de Bibliotheekwet de taak om de gemeentelijke bibliotheken tweedelijns ondersteuning te bieden met de Provinciale Service Organisatie (PSO) Probiblio. Probiblio helpt bibliotheken onder andere bij hun nieuwe rol in het digitale tijdperk. Het biedt tevens een platform voor kwaliteitsverbetering en innovatie, zodat het wiel niet op verschillende plekken hoeft te worden uitgevonden. Daarnaast opereert Probiblio als shared service center, bevordert de professionalizing en ondersteunt de netwerkvorming.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 4-2 Cultuurparticipatie en bibliotheken						
Lasten	7.934	8.475	6.708	6.708	6.708	6.708
Baten	46	57	57	57	57	57
Totaal saldo van baten en lasten	-7.888	-8.419	-6.651	-6.651	-6.651	-6.651
Resultaat	-7.888	-8.419	-6.651	-6.651	-6.651	-6.651

Toelichting meerjarenraming

In 2015 en 2016 is sprake van incidentele lasten voor het onderhouden van regionale cultuurnetwerkers (€ 0,2 mln.). In de Begroting 2015 werd al uit gegaan van beëindiging van dit budget in 2017.

Doel 4-3 Borgen kennis sociaal domein en afbouw subsidies maatschappelijke participatie

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Borgen van kennis van het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen in Zuid-Holland ten behoeve van de provinciale kerntaken
- Afbouwen van subsidies voor maatschappelijke participatie

De provincie wil inzicht en kennis op het gebied van het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen borgen voor de uitvoering van de provinciale kerntaken. De provincie gaat gelijktijdig met het afbouwen van de subsidies voor maatschappelijke participatie op zoek naar een invulling van deze kennisbehoefte.

Trends en ontwikkelingen

Sinds de decentralisaties in 2015 zijn de taken en verantwoordelijkheden in het sociale domein belegd bij de gemeenten. De provincie bouwt haar ondersteuningstaak af terwijl regio's en gemeenten werken aan de transformatie in het sociale domein. Tegelijkertijd gaat de provincie meer integraal, sector overstijgend beleid ontwikkelen en uitvoeren, gericht op maatschappelijke opgaven en rekening houdend met maatschappelijke ontwikkelingen. Voor gemeenten en regio's kan de provincie nog een rol vervullen in de zin van coördineren, afstemmen, kennisdelen, signaleren en agenderen.

Toelichting effectindicator(en)

Er zijn geen indicatoren ontwikkeld. In 2016 is een Discussienota opgesteld. Mogelijk leidt deze tot indicatoren die in Voorjaarsnota 2017 kunnen worden opgenomen.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Beleidstheorie

De provinciale kerntaken kunnen niet goed worden uitgevoerd zonder kennis van het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen. Het sociale domein omvat de sociaal-economische en demografische aspecten van de Zuid-Hollandse samenleving. Kennis van het sociale domein draagt bij aan het ontwikkelen en uitvoeren van het beleid voor de provinciale kerntaken en de maatschappelijke opgaven. De kennis van het sociale domein is een noodzakelijke aanvulling bij het provinciale ruimtelijke beleid en het beleid voor de fysieke leefomgeving. De borging van de kennis van het sociale domein sluit aan op de huidige provinciale ontwikkelingen in de richting van integraal beleid, beleid op basis van beleidsinformatie, de invoering van de Omgevingswet, het streven naar een open overheid en de verbindende rol van de provincie voor gemeenten en regio's.

Taak 4.3.1 Borgen van kennis over het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen

Deze taak komt voort uit het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 en wordt in 2017 verder ontwikkeld en uitgevoerd. Kennis van het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen is van toegevoegde waarde voor een goede uitvoering van de provinciale kerntaken. Voor kennis van het sociale domein zijn goede sociaal-economische en demografische gegevens vereist en analyse van die gegevens, zodat beleidsinformatie kan worden gegenereerd voor het provinciale beleid.

Toelichting prestatie-indicator(en)

In 2016 is de Discussienota borging kennis sociaal domein vastgesteld door Gedeputeerde Staten en besproken in Provinciale Staten. De wijze waarop de kennis van het sociale domein kan worden geborgd, zoals beschreven in deze Discussienota, wordt in 2017 nader uitgewerkt en uitgevoerd. Daarbij zullen mogelijk ook relevante prestatie-indicatoren worden geformuleerd.

Taak 4.3.2 Afbouwen van subsidies voor maatschappelijke participatie

Vanaf 2015 heeft de provincie geen formele taak meer in het sociale domein. Zorg- en welzijnstaken op het gebied van maatschappelijke participatie zijn na de decentralisatie bij gemeenten belegd. Om die reden bouwt de provincie haar subsidie aan de steunfuncties, de instellingen voor maatschappelijke participatie, binnen deze periode af.

De steunfuncties maatschappelijke participatie worden uitgevoerd door het Tympaan instituut, Jeugd Samenleving en Ontwikkeling (JSO) en Zorgbelang. De provinciale subsidie aan deze instellingen bedraagt in 2016 nog 100%, in 2017 50% en staat in 2018 op nihil.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 4-3 Borgen kennis sociaal domein en afbouw subs.maatsch.particip						
Lasten	10.763	10.288	6.246	2.270	2.269	2.267
Resultaat	-10.763	-10.288	-6.246	-2.270	-2.269	-2.267

Toelichting meerjarenraming

Zorg- en welzijnstaken zijn na de decentralisaties bij de gemeenten belegd. In het Hoofdlijnenakkoord wordt de subsidie aan instellingen op het gebied van maatschappelijke participatie binnen deze programmaperiode daarom afgebouwd. Gelijktijdig met deze afbouw is in het Hoofdlijnenakkoord vanaf 2016 structureel € 1,7 mln.

beschikbaar gesteld voor de borging van de kennis op het gebied van het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen.

Doel 4-4 Afbouw taken jeugdzorg

Taak 4.4.1 Overdracht naar gemeenten van provinciale jeugdzorgtaken

Per 1 januari 2017 is deze inspanning beëindigd.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 4-4 Afbouw taken jeugdzorg						
Lasten	4.511	464	0	0	0	0
Baten	21	0	0	0	0	0
Totaal saldo van baten en lasten	-4.490	-464	0	0	0	0
<i>Programmareserves</i>						
2015 DP Afbouw jeugdzorg		464	0	0	0	0
Bestrijd.wachtljsten i.d.jeugdzorg	1.000	0	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	1.000	464	0	0	0	0
2015 DP Afbouw jeugdzorg	464	0	0	0	0	0
Bestrijd.wachtljsten i.d.jeugdzorg		0	0	0	0	0
- Storting in reserve	464	0	0	0	0	0
Resultaat	-3.954	0	0	0	0	0

Programma 5 Middelen

Dit programma bevat het volgende doel, welke hierna wordt toegelicht:

Doel 5-1 Financieel gezonde huishouding

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma 5 Middelen				
Lasten				
Onvoorzien	500	500	500	500
Algemeen	861	1.684	1.490	1.492
Heffing Vennootschapsbelasting	0	0	0	0
Overhead	84.664	84.381	84.136	83.390
Baten				
Algemeen	0	0	0	0
Algemene dekkingsmiddelen	562.644	555.077	557.261	557.495
Overhead	2.085	2.085	2.085	2.085
Totaal saldo van baten en lasten	478.704	470.597	473.219	474.198
Bijdrage uit reserve	18.077	8.885	22.253	14.142
Storting in reserve	8.741	10.668	18.736	25.067
Resultaat	488.040	468.814	476.737	463.273

Overzicht Overhead

Onderwerp	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
Loonsom indirect	44.003.986	43.559.686	43.104.323	43.109.308
Materieel				
Facilitaire zaken	11.896.154	12.297.461	13.766.300	13.438.608
Informatisering en Automatisering	12.170.501	12.638.993	11.721.342	12.853.095
Personeel en Organisatie	9.985.790	9.099.016	8.759.046	7.203.046
Overige Overhead	4.521.948	4.700.046	4.700.057	4.700.028
Totaal	82.578.379	82.295.202	82.051.068	81.304.085

Toelichting overzicht overhead

Conform nieuwe regelgeving BBV is ten behoeve van verbetering van het inzicht in de overhead een apart overzicht opgenomen voor de verwachte kosten van overhead. Hierbij is uitgegaan van de overheaddefinitie: alle kosten die samenhangen met de sturing en ondersteuning van de medewerkers in het primaire proces.

Loonsom indirect: dit betreffen alle lonen van de ondersteunende afdelingen en alle hiërarchische leidinggevenden in het primaire proces. Hier vallen ook de lonen van bestuursadviseurs en bestuursondersteuners onder.

Informatisering en automatisering: alle kosten voor systeem- en netwerkbeheer, werkplekondersteuning, helpdesk, ontwikkeling ICT projectmanagement, technisch applicatiebeheer en functioneel applicatiebeheer.

Facilitaire zaken: dit betreffen onder andere de kosten voor huisvesting, inkoop, mediadiensten, beveiliging, catering secretariaat etc.

Personeel en organisatie: betreffen alle kosten voor HRM advies, organisatieadvies en organisatieontwikkeling, vorming training en opleiding, Arbo, recruitment, HR control etc.

Overige overhead: betreffen onder andere de kosten voor interne en externe communicatie, financieel & juridisch advies, financiële administratie interne controle en algemeen bedrijfsvoering.

Doel 5-1 Financieel gezonde huishouding

Wat willen we bereiken?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Financieel gezonde huishouding
- Een belastingdruk voor de burger die past bij het provinciale voorzieningenniveau

De provincie streeft naar een financieel gezonde huishouding. Dit is van belang voor de rechtmatigheid van het provinciale handelen en voor de maatschappelijke legitimiteit van de provincie. De provincie werkt immers direct dan wel indirect (via het Rijk) met belastinggeld van burgers en bedrijven.

Een financieel gezonde huishouding komt in de eerste plaats tot uitdrukking in een sluitende begroting, waarin baten en lasten meerjarig met elkaar in evenwicht zijn. In de tweede plaats moet de provincie beschikken over voldoende weerstandscapaciteit. Deze is nodig om financiële consequenties van (niet-begrote) risico's op te kunnen vangen.

De provincie streeft naar een belastingdruk die past bij het provinciale voorzieningenniveau. De opcenten op de Motorrijtuigenbelasting is veruit de belangrijkste belastingheffing van de provincie. Provinciale Staten stellen jaarlijks het opcententarief vast. Dit tarief is gebonden aan een wettelijk maximum, dat jaarlijks door het Rijk (op basis van de inflatieontwikkelingen) wordt aangepast. Beleidslijn van het college is om het tarief blijvend te verlagen, zodat de relatieve lastendruk voor inwoners van Zuid-Holland afneemt.

Trends en ontwikkelingen

De belangrijkste inkomstenbron van de provincie bestaat uit belastingen (opcenten Motorrijtuigenbelasting). Naast het door de provincie vastgesteld opcententarief zijn de werkelijke inkomsten uit de opcenten Motorrijtuigenbelasting afhankelijk van externe factoren, zoals de ontwikkeling van het wagenpark in Zuid-Holland. Zie voor een nadere toelichting de paragraaf Lokale Heffingen.

Naast de opcenten vormt de uitkering uit het Provinciefonds het belangrijkste deel van de inkomsten van de provincie. Het Provinciefonds is via het zogeheten accres gekoppeld aan de ontwikkeling van de rijksuitgaven. Verder hebben de onderschrijding van plafond van het BTW compensatiefonds en diverse ontwikkelingen in de verdeelmaatstaven, zoals wijziging van het peiljaar van de eigen inkomsten uit de opcenten Motorrijtuigenbelasting, invloed op de hoogte van de uitkering.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
5.1.a	Weerstandsvermogen (> 2.0)		≥ 2,0	≥ 2,0	≥ 2,0	≥ 2,0

Bijdrage Verbonden partijen

De bijdrage van Delta NV is niet direct te koppelen aan de beleidsdoelen 1 tot en met 4. Daarom is deze verbonden partij opgenomen onder programma 5, middelen.

De deelname van de provincie Zuid-Holland in de sectorbanken N.V. Bank Nederlandse Gemeenten en Nederlandse Waterschapsbank NV moet er toe bijdragen dat de provincie toegang heeft tot de kapitaal- en geldmarkt. Hierdoor is het mogelijk om, zo nodig, voldoende financieringsmiddelen aan te trekken tegen zo laag mogelijke prijzen.

Wat gaan we doen om dit doel te bereiken?

Taak 5.1.1 Behoedzaam ramen en adequaat uitvoeren financieel-strategisch beleid

Voor een financieel gezonde huishouding voert de provincie haar financieel-strategisch beleid adequaat uit. Belangrijk onderdeel hiervan is het zogeheten 'behoedzaam ramen'. Dit houdt in dat baten alleen worden begroot voor zover realisatie ervan zeker is en lasten alleen worden opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat zij zullen optreden.²

Door behoedzaam te ramen ontstaat het meest getrouwe beeld van de financiële positie van de provincie.

Prioriteiten in het financieel strategisch beleid zijn:

- Goede kwaliteit van de ramingen (uitgedrukt in norm voor budgetuitputting);
- Dekking structurele lasten door structurele baten (ter voorkoming van toekomstige 'gaten' op de begroting).

Met betrekking tot het uitvoeren van financieel-strategisch beleid is in het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 het volgende opgenomen:

- Voor alle begrotingsprogramma's geldt in beginsel dat tegenvallers binnen het eigen doel of programma worden opgevangen.
- Specifiek voor groen (NNN en UPG) en mobiliteit (infrastructuur en openbaar vervoer) geldt het principe van een 'gesloten systeem': meevallers blijven voor betreffende doelen en programma's beschikbaar. Nadelen worden ook binnen betreffende doelen en programma's opgevangen.
- Alle budgetten volgen de nullijn en worden niet voor inflatie gecorrigeerd. Prijsontwikkelingen worden binnen de betreffende doelen en programma's opgevangen. Als de inflatie (substantieel) hoger wordt dan tot op heden voorzien, wordt dit opgevangen binnen de ontwikkeling van het accres van het Provinciefonds. In alle andere gevallen zal tot een integrale afweging binnen het financieel kader worden overgegaan.
- Gedurende vier jaar worden alle begrotingsposten getoetst in hoeverre deze posten een wezenlijke bijdrage leveren aan de afspraken uit het Hoofdlijnenakkoord. Budgetten die op basis van deze toetsing vrij kunnen vallen, kunnen in eerste instantie weer binnen betreffend doel / programma worden ingezet en maken anders deel uit van de integrale budgettaire afweging.
- Daar waar op basis van het Hoofdlijnenakkoord of gedurende de aankomende vier jaar taken worden verminderd of afgebouwd, worden ook de daarmee samenhangende personele inzet en organisatorische kosten afgebouwd. Bij de begroting wordt daar jaarlijks inzicht in gegeven. Budgetten die op basis hiervan vrijvallen, worden in eerste instantie gebruikt om (budgettaire) knelpunten binnen het domein van personeel en organisatie op te lossen en maken anders deel uit van de integrale budgettaire afweging.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
5.1.1.1	In de jaarrekening ligt de totale uitputting van de lastenbudgetten na begrotingswijzigingen per programma tussen de 95 % en 100 %	Jaarrekening 2014 96 %				
	- Programma 1	100 %	95-100	95-100	95-100	95-100
	- Programma 2	97 %	95-100	95-100	95-100	95-100
	- Programma 3	83 %	95-100	95-100	95-100	95-100
	- Programma 4	99 %	95-100	95-100	95-100	95-100
	- Programma 5	80 %	95-100	95-100	95-100	95-100
5.1.1.2	Percentage structurele lasten dat in de begroting wordt gedekt door structurele baten (duurzaam en reëel begrotingsevenwicht)	Begroting 2015 100	100	100	100	100

² Deze beleidslijn volgt uit het BBV waarin eisen worden gesteld aan de informatievoorziening bij begroting en jaarrekening. Het gaat hierbij met name om eisen met betrekking tot betrouwbaarheid, toerekenbaarheid en voorzichtigheid (zie: 'Begroten en verantwoorden, deel 3: nadere informatie', ministerie van BZK, 2003 - pagina 24).

Taak 5.1.2 Heffen van opcenten motorrijtuigenbelasting

Provinciale Staten stellen jaarlijks het opcententarieffast. De opcenten op de Motorrijtuigenbelasting worden voor 2017-2019 verlaagd van 92 naar 91,4 opcenten. Enerzijds is een verlaging van 0,3 doorgevoerd conform besluit bij de Kadernota. Anderzijds is een verlaging van 0,3 doorgevoerd als extra investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland. Op de opcenten wordt geen inflatiecorrectie toegepast.

Bij het ramen van de inkomsten uit de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting wordt rekening gehouden met ontwikkelingen in het wagenpark. Hierbij gaat het zowel om volume (aantallen auto's en motoren) als gewicht.

Deze variabelen zijn van invloed op de omvang van de inkomsten.

Bij de raming wordt rekening gehouden met een behoedzaamheidsmarge van 1% om beperkte afwijkingen in volume, gewicht, betaalgedrag en dergelijke op te kunnen vangen.

Prestatie-indicatoren (= output- en procesindicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	2017	2018	2019	2020
5.1.2.1	Jaarlijks tarief van de opcenten	95 (2015)	91,4	91,4	91,4	91,7

Toelichting prestatie-indicator(en)

Het belastinggebied van de provincies is ten aanzien van algemene belastingen beperkt tot de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting en Precariobelasting. De opcenten genereren de grootste opbrengst. Het tarief voor de opcenten wordt door Provinciale Staten vastgesteld. Het tarief mag het wettelijk maximum niet overschrijden. Dit maximum is, via de Septembercirculaire Provinciefonds, voor 2017 vastgesteld op 111.

Bij de behandeling van de Kadernota in de Provinciale Staten vergadering van 29 juni 2016 is besloten voor de periode 2017-2019 het tarief van de provinciale opcenten met 0,3 te verlagen. De inkomsten nemen hierdoor af met € 1 mln per jaar. Daarnaast wordt in de begroting een verlaging van 0,3 doorgevoerd als extra investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland. Ook hierdoor nemen de inkomsten af met € 1 mln per jaar. Het tarief van de opcenten wordt door deze verlagingen 91,4.

Daarnaast is op 5 juli 2016 het wetsvoorstel Wet uitwerking Autobrief II door de Eerste Kamer aangenomen en treedt op 1 januari 2017 in werking. Deze besluitvorming leidt ertoe dat de gewichtsaftrek van 125 kg voor hybride personenauto's komt te vervallen. Het half-tarief voor deze categorie auto's blijft wel van kracht. De inkomsten nemen als gevolg hiervan toe met € 1 mln.

Vanwege onzekere factoren zoals economische ontwikkelingen en het betaalgedrag van inwoners is het bij de totstandkoming van de begroting niet nauwkeurig te voorspellen hoe de inkomsten zich zullen gaan ontwikkelen. Bij de behandeling van de Kadernota 2018 zijn nieuwe gegevens over de ontwikkeling van het wagenpark beschikbaar. Dat kan een aanleiding zijn om de prognose op dat moment bij te stellen. In de prognose wordt rekening gehouden met een behoedzaamheidsmarge van 1% (€ 3 mln) ter dekking van tegenvallende opbrengsten.

Dit bedrag is bij de Najaarsnota 2016 incidenteel vrijgevallen vanwege het toegenomen autobezit.

Het is echter nog niet bekend of (en zo ja in welke mate) deze ontwikkeling structureel doorzet. Ingeval van bestendiging van de ingezette groei van het aantal personenauto's zal bij Voorjaarsnota 2017 / Kadernota 2018 de opbrengstraming naar boven worden bijgesteld.

Wat mag dat kosten voor het doel?

Exploitatie (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
DOEL 5-1 Financieel gezonde huishouding						
Lasten	37.320	36.436	1.361	2.184	1.990	1.992
Baten	529.035	606.547	562.644	555.077	557.261	557.495
Totaal saldo van baten en lasten	491.716	570.110	561.282	552.892	555.270	555.503
<i>Programmareserves</i>						
1%-regeling Kunst		50	0	0	0	0
2014 DP Inzicht en benchmarking	350	0	0	0	0	0
2015 DP Trainees		470	0	0	0	0
Algemene reserve	14.456	56.713	14.680	5.487	17.373	10.635
Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.		0	0	0	1.483	109
Frictiekosten algemeen	9.640	279	0	0	0	0
Jonge ambtenaren		366	0	0	0	0
Raingain	31	0	0	0	0	0
Reserve apparaatslasten DLG	2.890	0	3.398	3.398	3.398	3.398
Transitie subsidie	2.144	47	0	0	0	0
Zuidvleugelf./onderdeel Driehoek RZG		137	0	0	0	0
Zwakke schakels	214	0	0	0	0	0
+ Bijdrage uit reserve	29.725	58.061	18.077	8.885	22.253	14.142
2015 DP Trainees	470	0	0	0	0	0
Algemene reserve	1.944	0	4.657	7.060	15.486	21.817
Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	142	257	834	358	0	0
Frictiekosten algemeen	2.500	0	0	0	0	0
Jonge ambtenaren	566	0	0	0	0	0
Reserve apparaatslasten DLG	2.708	3.250	3.250	3.250	3.250	3.250
- Storting in reserve	8.330	3.507	8.741	10.668	18.736	25.067
Resultaat	513.110	624.664	570.618	551.110	558.788	544.577

Toelichting meerjarenraming

Provinciefonds

Algemene uitkering

Op basis van de Meicirculaire 2016 van het Provinciefonds zijn de inkomsten uit het Provinciefonds naar boven bijgesteld:

- Op basis van de ontwikkelingen tot en met 2017 laat de algemene uitkering een structureel voordeel zien van € 2,1 mln. Dit komt hoofdzakelijk door een positieve ontwikkeling in het accres 2017.
- Voor het structureel ramen van de inkomsten uit de algemene uitkering van het Provinciefonds gaat de provincie Zuid-Holland altijd uit van de stand van de algemene uitkering van het eerstvolgend begrotingsjaar (in dit geval 2017). Achterliggende reden is dat meerjarige ontwikkelingen in het accres (maar bijvoorbeeld ook in de verrekening van het BTW-compensatiefonds) zeer onzeker zijn. In de raming is er voor de jaren na 2017 alleen rekening gehouden met taakmutaties en de effecten van generieke kortingen van het Rijk.

Deze onzekerheid wordt komende jaren extra gevoed doordat er na de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 2017 een nieuw kabinet aantreedt. Enerzijds speelt hier het risico van nieuwe bezuinigingen op het (Gemeente- en) Provinciefonds (direct in de vorm van generieke kortingen en/of indirect via het accres). Anderzijds kunnen extra uitgaven van een nieuw kabinet (via het accres) een positief effect hebben op de algemene uitkering.

Motorrijtuigenbelasting

Het wetsvoorstel Wet uitwerking Autobrief II is op 5 juli 2016 door de Eerste Kamer aangenomen en treedt op 1 januari 2017 in werking. Deze besluitvorming leidt ertoe dat de gewichtsaf trek van 125 kg voor hybride personenauto's komt te vervallen, het half-tarief blijft wel van kracht. De inkomsten die betrekking hebben op de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting nemen daardoor structureel toe met € 1 mln. In de begroting is daarnaast een beperkte verlaging van de Motorrijtuigenbelasting wegens een investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland verwerkt van structureel € 1 mln.

Paragrafen

Paragraaf Lokale heffingen

Inleiding en meerjarenraming

De Paragraaf Lokale heffingen bevat informatie over de heffingen die Zuid-Holland oplegt op basis van door Provinciale Staten vastgestelde verordeningen. Het gaat hierbij achtereenvolgens om de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting, Precariobelasting, Legesverordening Omgevingsrecht (Wabo) en de heffing voor Grondwaterbeheer. De opbrengsten uit de opcenten en precario dienen als algemeen dekkingsmiddel; de inkomsten uit de overige twee heffingen dienen als dekkingsmiddel voor de uitvoering van specifieke activiteiten. De provincie heeft geen beleid voor het kwijtschelden van opgelegde heffingen.

Meerjarenraming

Opbrengsten (bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Alg. grondwaterbeheer	1.715	1.370	1.370	1.370	1.370	1.370
Opcenten motorrijtuigenbelasting	331.616	326.000	323.940	324.937	327.927	329.000
Precario en leges	1.005	1.050	1.050	1.050	1.050	1.050
Uitvoering WABO	2.131	2.700	3.200	3.200	3.200	3.200
Totaal Baten	336.467	331.120	329.560	330.557	333.547	334.620

Toelichting op de heffingen

Verordening op de heffing van de opcenten op de hoofdsom van de Motorrijtuigenbelasting

Het belastinggebied van de provincies is ten aanzien van algemene belastingen beperkt tot de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting en Precariobelasting. De opcenten genereren de grootste opbrengst. Het tarief voor de opcenten wordt door Provinciale Staten vastgesteld. Het tarief mag het wettelijk maximum niet overschrijden. Dit maximum is, via de Septembecirculaire, voor 2017 vastgesteld op 111.

Bij de behandeling van de Kadernota in de Provinciale Staten vergadering van 29 juni 2016 is besloten voor de periode 2017-2019 het tarief van de provinciale opcenten met 0,3 te verlagen. De inkomsten nemen hierdoor af met € 1 mln per jaar. Daarnaast wordt in de begroting een verlaging van 0,3 doorgevoerd als extra investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland. Ook hierdoor nemen de inkomsten af met € 1 mln per jaar. Het tarief van de opcenten wordt door deze verlagingen 91,4.

Daarnaast is op 5 juli 2016 het wetsvoorstel Wet uitwerking Autobrief II door de Eerste Kamer aangenomen en treedt op 1 januari 2017 in werking. Deze besluitvorming leidt ertoe dat de gewichtsaftrek van 125 kg voor hybride personenauto's komt te vervallen. Het half-tarief voor deze categorie auto's blijft wel van kracht. De inkomsten nemen als gevolg hiervan toe met € 1 mln.

Vanwege onzekere factoren zoals economische ontwikkelingen en het betaalgedrag van inwoners is het bij de totstandkoming van de begroting niet nauwkeurig te voorspellen hoe de inkomsten zich zullen gaan ontwikkelen. Bij de behandeling van de Kadernota 2018 zijn nieuwe gegevens over de ontwikkeling van het wagenpark beschikbaar. Dat kan een aanleiding zijn om de prognose op dat moment bij te stellen. In de prognose wordt rekening gehouden met een behoedzaamheidsmarge van 1% (€ 3 mln) ter dekking van tegenvallende opbrengsten.

Dit bedrag is bij de Najaarsnota 2016 incidenteel vrijgevallen vanwege het toegenomen autobezit.

Het is echter nog niet bekend of (en zo ja in welke mate) deze ontwikkeling structureel doorzet. Ingeval van bestending van de ingezette groei van het aantal personenauto's zal bij Voorjaarsnota 2017 / Kadernota 2018 de opbrengstraming naar boven worden bijgesteld.

De belastingdienst draagt zorg voor de inning van de motorrijtuigenbelasting en de afrekening vindt plaats op basis van werkelijke ontvangsten. De belastingdienst verstrekt maandelijks overzichten van de werkelijke ontvangsten en verstrekt twee maal per jaar een overzicht van het aantal motorrijtuigen per provincie. Deze worden gebruikt voor monitoring van de raming en bij de najaarsnota wordt beoordeeld of de behoedzaamheidsmarge kan vrijvallen.

Verordening Precariobelasting Zuid-Holland

De provincie heft Precariobelasting 'voor het hebben van voorwerpen onder, op of boven voor de openbare dienst bestemde provinciale grond'. In de bij de Verordening Precariobelasting behorende tarieventabel zijn de belastbare feiten en tarieven opgenomen. In 2016 zijn de tarieven voor de Precariobelasting niet geïndexeerd. Voor 2017 wordt voorgesteld om de tarieven wederom niet te indexeren.

Legesverordening Omgevingsrecht (Wabo)

Met de inwerkingtreding van de Wabo (Wet algemene bepalingen omgevingsrecht) per 1 oktober 2010 heft de provincie leges voor het in behandeling nemen van aanvragen voor een omgevingsvergunning. De provincie is bevoegd gezag voor het milieudeel (IPPC/BRZO) en voor de zogeheten BRIKS-taken¹. De uitvoering van het bevoegd gezag ligt bij de omgevingsdiensten. De provincie int voor de aanvragen BRIKS de leges, die hiervoor de kosten gedeeltelijk moeten dekken. De Wabo legesverordening is benoemd als Legesverordening Omgevingsrecht provincie Zuid-Holland 2013.

Overzicht kostendekkendheid tarieven: Legesverordening Omgevingsrecht (Wabo)

Kostendekkendheid omgevingsrecht (Wabo)		
Kosten taakveld(en), incl. omslagrente	-3.548.000	
Inkomsten taakveld(en), excl. Heffingen	-	
Netto kosten taakveld	-3.548.000	
Toe te rekenen kosten:		
Overhead incl. omslagrente	-	
Btw	-	
Totale kosten	-3.548.000	100%
Opbrengsten heffingen	3.200.000	90%

De tarieven zijn vastgesteld in 2009 en sindsdien niet meer aangepast of geïndexeerd. De tarieven zijn gebaseerd op een inschatting van de te verwachten werkzaamheden en de hierbij benodigde uren en loonschalen. Op dit moment is een werkgroep bezig met uniformeren van de kostprijs van de omgevingsdiensten. Dit kan gaan leiden tot aanpassing van het tarief. Naar verwachting is hierover in de loop van 2017 meer duidelijkheid.

De provincie Zuid Holland rekent geen eigen overhead toe aan de tarieven voor de Wabo.

Heffingsverordening Grondwaterbeheer Zuid-Holland

Op grond van de Waterwet en de Heffingsverordening Grondwaterbeheer Zuid-Holland heft de provincie een belasting per kubieke meter onttrokken grondwater. Het tarief van de heffing is zodanig vastgesteld dat de opbrengst de gemaakte kosten niet te boven gaat. Het tarief bedraagt € 0,0113 per kubieke meter onttrokken hoeveelheid water.

Lokale lastendruk

De lokale lastendruk wordt voor veruit het grootste deel bepaald door de opcentenheffing.

In onderstaande tabel staat de lokale lastendruk (als gemiddelde belastingsom per auto) weergegeven.

Tabel gemiddelde lastendruk per auto door heffing opcenten

Jaar (bedragen in €)	2014	2015	2016	2017
Gemiddelde lastendruk per auto door opcentenheffing	227	231	227	220

De gemiddelde lastendruk is ten opzichte van 2016 met ongeveer 3% gedaald.

Paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing

1. Inleiding

Aanvullend op de informatie uit de meerjarenraming bevat de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing een verdieping op de beoordeling van de financiële positie van de provincie. Dit verloopt langs twee aparte sporen:

- Presentatie en in onderlinge samenhang toelichten van zes (door het BBV voorgeschreven) financiële kengetallen, te weten: de netto schuldquote, de netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen, de solvabiliteitsratio, de grondexploitatie, de structurele exploitatieruimte en belastingcapaciteit. Zie onderdeel 2 voor de uitkomsten van de kengetallen. De toelichting in samenhang met andere voor de financiële positie van de provincie relevante ontwikkelingen maakt deel uit van het financieel beeld.
- Presentatie van / toelichting op de mate waarin de provincie voldoende weerbaar is om eventuele financiële gevolgen van risico's in de toekomst op te kunnen vangen. Zie onderdeel 3 voor een toelichting hierop.

Alvorens hier dieper op in te gaan wordt hieronder aangegeven welke kaders van toepassing zijn op de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing:

1. Wettelijk kader (BBV)
2. Eigen, provinciaal beleid (door PS vastgestelde nota weerstandsvermogen en risicomanagement)

Ad 1, wettelijk kader

Het BBV (artikel 11) schrijft voor dat zowel de begroting als de jaarrekening van decentrale overheden een paragraaf Weerstandsvermogen en Risicomanagement dient te bevatten. Deze bevat in ieder geval:

- Een inventarisatie van de weerstandscapaciteit (dat wil zeggen, de middelen die beschikbaar zijn of gemaakt kunnen worden om niet-begrote lasten op te vangen);
- Een inventarisatie van de risico's (die nog niet in voldoende mate zijn afgedekt door beheersmaatregelen);
- Het beleid omtrent weerstandscapaciteit en risico's;
- De zes genoemde financiële kengetallen en een beoordeling hiervan in relatie tot de financiële positie.

Ad 2, provinciaal beleid

- Gebruik van standaard methodiek voor inventarisatie van risico's;
- Vaste samenstelling weerstandscapaciteit;
De weerstandscapaciteit bestaat zowel uit structurele dekkingsmiddelen (post onvoorzien binnen programma middelen, structureel begrotingssaldo en onbenutte belastingcapaciteit) als incidentele dekkingsmiddelen (juridisch niet-verplichte deel van de programmareserves, algemene reserve).
- Ondergrens algemene reserve voor opvangen onvoorziene gebeurtenissen (minimaal € 30 mln).
- Spelregels voor het doen van een beroep op algemene middelen;
Als risico's zich voordoen eerst kijken of financiële gevolgen gedragen kunnen worden binnen betreffend doel/programma (bijvoorbeeld door een meevaller), voordat beroep wordt gedaan op algemene middelen.
- Specifieke weerstandscapaciteit voor infraprojecten;
Bij de raming van infrastructurele projecten worden onzekerheidsmarges gehanteerd voor het opvangen van een wijziging in de projectkosten en kleine scopewijzigingen. Daarnaast wordt voor het opvangen van risico's een post onvoorzien opgenomen. Als deze buffers ontoereikend zijn dient er binnen het PZI dekking te worden gevonden.
- Provincie streeft naar een ratio voor het weerstandsvermogen van ≥ 2 ;
Het weerstandsvermogen is een kengetal voor de mate waarin organisaties voldoende weerbaar zijn om (nog) niet volledig beheersbare risico's op te kunnen vangen; hiervoor wordt de beschikbare / beschikbaar te maken weerstandscapaciteit gedeeld door de uitkomsten van de risico-inventarisatie. Een weerstandsvermogen van "twee" wil zeggen dat tegenover elke euro aan geïdentificeerde risico's twee euro aan weerstandscapaciteit beschikbaar is of is te maken.

Bij de beoordeling van de weerbaarheid kan onderstaand schema als uitgangspunt dienen:

Beoordeling weerstandsvermogen		
A	>2,0	uitstekend (streefwaarde PZH)
B	1,4 - 2,0	ruim voldoende
C	1,0 - 1,4	voldoende
D	0,8 - 1,0	matig
E	0,6 - 0,8	onvoldoende
F	<0,6	ruim onvoldoende

2. Financiële kengetallen

Het herziene BBV bepaalt dat provincies en gemeenten zes financiële kengetallen opnemen in hun begroting en deze in onderlinge samenhang toelichten. Provinciale Staten (en de Gemeenteraad) kunnen deze informatie gebruiken in hun beoordeling van de financiële positie. De zes financiële kengetallen zijn een gezamenlijke keuze geweest van Rijk, provincies en gemeenten om een breder beeld te krijgen van de financiële positie.

Het BBV bepaalt dat er inzicht wordt gegeven in de ontwikkeling van de financiële kengetallen voor een periode van vier jaar (dit sluit aan bij de reikwijdte van de meerjarenbegroting). De provincie Zuid-Holland geeft inzicht voor een periode van 15 jaar. Reden hiervoor is dat een aantal grote uitgaven (die van invloed zijn op enkele kengetallen) buiten de reikwijdte van de meerjarenbegroting vallen. Het bieden van dit lange termijn inzicht vergroot de transparantie van de provinciale begroting.

Het BBV geeft geen normen voor de financiële kengetallen. Wel zijn tussen Rijk, provincies en gemeenten afspraken gemaakt over zogeheten 'signaleringswaarden'.

Hieronder zijn de uitkomsten van de financiële kengetallen opgenomen. Dit is als volgt opgebouwd:

1. Uitleg van de kengetallen
2. Uitkomsten van de kengetallen voor de provincie Zuid-Holland

De toelichting op de uitkomsten maakt (in samenhang met andere ontwikkelingen die van belang zijn voor de financiële positie van de provincie) deel uit van het financieel beeld.

Ad 1, uitleg van de kengetallen

In overleg tussen provincies (als toezichthouders op de gemeentelijke begrotingen) en het ministerie van Binnenlandse Zaken zijn afspraken gemaakt over zogeheten 'signaleringswaarden' voor de financiële kengetallen. Deze signaleringswaarden betreffen geen normering maar dienen als hulpmiddel om de afzonderlijke uitkomsten beter in perspectief te plaatsen. Voor elk kengetal worden er drie categorieën onderscheiden: 'gezond' (in groen); 'neutraal' (in geel) en 'risicovol' (in oranje).

Het gaat om de volgende zes financiële kengetallen:

Netto Schuldquote

De netto schuldquote geeft inzicht in de mate waarin de schuldenlast drukt op de exploitatie. Dit kengetal wordt berekend door het totaal van de geleende gelden te delen door de totale jaarlijkse baten. Dit saldo wordt uitgedrukt in een percentage van de totale jaarlijkse baten. Lagere baten of hogere investeringen zorgen voor een stijging van de netto schuldquote. Voor meer informatie over schulden zie de *paragraaf Financiering*.

Signaleringswaarde	<90%	90-130%	>130%
--------------------	------	---------	-------

Gecorrigeerde Netto Schuldquote

De hoogte van de netto schuldquote kan beïnvloed worden doordat er geld wordt geleend om uit te lenen aan derden.

Om het effect hiervan te corrigeren wordt de gecorrigeerde netto schuldquote berekend. Dit kengetal wordt berekend door de geleende gelden te verminderen met het doorgeleende gelden en vervolgens dezelfde berekening te maken als bij de netto schuldquote.

Signaleringswaarde	<90%	90-130%	>130%
--------------------	------	---------	-------

Solvabiliteit

Het kengetal solvabiliteit gaat in op de mate waarin de provincie in staat is om in de toekomst aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Hoe hoger de solvabiliteit des te beter de provincie in staat is om in de toekomst aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Dit kengetal wordt berekend door het eigen vermogen te delen door het totale vermogen.

Signaleringswaarde	>50%	20-50%	<20%
--------------------	------	--------	------

Structurele exploitatieruimte

Het kengetal structurele exploitatieruimte geeft inzicht in de ruimte die de provincie heeft om bijvoorbeeld structurele tegenvallers in de baten en/of lasten op te kunnen vangen. Dit kengetal wordt berekend door de structurele baten te verminderen met structurele lasten en dit saldo te delen door het totaal van de baten. Voor meer informatie over de structurele exploitatieruimte zie het *overzicht van baten en lasten*.

Signaleringswaarde	>0%	= 0%	<0%
--------------------	-----	------	-----

Belastingcapaciteit

Het kengetal belastingcapaciteit geeft aan hoe het opcenten tarief van de provincie zich verhoudt ten opzichte van het landelijke gemiddelde van alle provincies samen. Hierbij is een belastingcapaciteit van 100% precies gelijk aan het landelijk gemiddelde. De hoogte van het opcententarieff is een politieke keuze. Het kengetal belastingcapaciteit is niet hetzelfde als de 'onbenutte belastingcapaciteit' die wordt gebruikt voor de bepaling van het structurele weerstandsvermogen. De onbenutte belastingcapaciteit is het verschil tussen het werkelijke opcententarieff en het wettelijke maximumtarief. Het Rijk stelt dit maximumtarief jaarlijks vast. Voor meer informatie over belastingheffing zie de *paragraaf Lokale heffingen*.

Signaleringswaarde	<95%	95-105%	>105%
--------------------	------	---------	-------

Grondexploitatie

Het kengetal grondexploitatie geeft inzicht in de omvang van de grondposities die de provincie heeft in relatie tot de totale baten. Het gaat hier alleen om grondposities die het doel hebben om bebouwd en verkocht te worden. Bij veel gemeenten zijn grondexploitaties afgewaardeerd, wat heeft geleid tot extra lasten. Bij de provincie Zuid-Holland is de omvang van de grondexploitaties zeer beperkt, zodoende zijn de risico's klein, maar is er ook nauwelijks verdienencapaciteit. Voor meer informatie over grondexploitaties zie de *paragraaf Grondbeleid*.

Signaleringswaarde	<20%	20-35%	>35%
--------------------	------	--------	------

Ad 2, uitkomsten van de kengetallen

Hieronder staan de uitkomsten van de financiële kengetallen weergegeven voor de periode tot en met 2020 in relatie tot de signaleringswaarden. We zien hierbij de volgende ontwikkelingen:

- de netto schuldquote gaat van 'gezond' naar 'risicovol';
- de solvabiliteitsratio bevindt zich de komende jaren in de categorie 'neutraal';
- de structurele exploitatieruimte neemt af maar blijft nog 'gezond'
- de belastingcapaciteit bevindt zich in de categorie 'risicovol'
- de grondexploitatie bevindt zich in de categorie 'gezond'

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Netto schuldquote *)	70,6%	81,3%	124,6%	161,6%	189,8%	202,5%
Gecorrigeerde netto schuldquote *)	70,4%	80,3%	123,1%	159,9%	187,7%	200,4%
Solvabiliteitsratio	33,5%	37,8%	33,1%	27,7%	25,5%	25%
Structurele exploitatieruimte	16,2%	7,9%	10,9%	8,0%	5,5%	3,9%
Belastingcapaciteit	116,9%	111,9%	114,1%	114,1%	114,1%	114,5%
Grondexploitatie **)	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%

*)Het Rijk schrijft voor hoe de kengetallen berekend worden. In maart 2016 heeft het Rijk de berekeningswijze van de netto schuldquote aangepast, vanwege 'technische omissies'. Om een eenduidige reeks te presenteren, zijn hier de uitkomsten voor 2015 en 2016 berekend op basis van de aangepaste berekeningswijze.

**) De uitkomst van het kengetal grondexploitatie in 2016 is eveneens aangepast om tot een eenduidige reeks aan cijfers te komen.

Na 2020 verwacht de provincie (bij ongewijzigd beleid) de volgende relevante ontwikkelingen in de financiële kengetallen:

- de netto schuldquote neemt verder toe tot circa 260% in 2025 om in de jaren erna weer af te nemen;
- de solvabiliteitsratio daalt verder tot circa 19% (categorie 'risicovol');
- de structurele exploitatieruimte neemt verder af; vanaf 2024 komt de provincie in de categorie 'risicovol'.

Deze uitkomsten staan (in relatie tot andere ontwikkelingen die relevant zijn voor de financiële positie van de provincie) toegelicht in het financieel beeld.

3. Weerstandsvermogen en risicomanagement

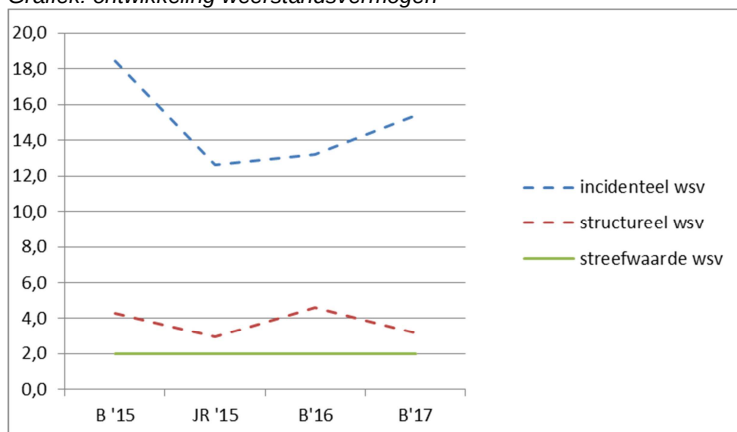
In dit onderdeel van de paragraaf wordt beoordeeld in welke mate de provincie voldoende weerbaar is om risico's (die nog niet in voldoende mate worden afgedekt door beheersmaatregelen) op te kunnen vangen.

Op basis van de inventarisatie van de weerstandscapaciteit (zie onderdeel 3a) en die van de risico's (zie onderdeel 3b) kunnen de volgende conclusies worden getrokken.

Conclusie 1: ratio voor het weerstandsvermogen op de provinciale begroting is uitstekend

Evenals voorgaande jaren beschikt de provincie over een uitstekend weerstandsvermogen. Er zijn dus voldoende middelen beschikbaar / beschikbaar te maken om risico's (die niet in voldoende mate zijn afgedekt) op te vangen.

Grafiek: ontwikkeling weerstandsvermogen

Bovenstaande grafiek geeft de ontwikkeling van het weerstandsvermogen (wsv) weer. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen structureel en incidenteel weerstandsvermogen:

- Structureel weerstandsvermogen betreft de verhouding tussen structurele dekkingsmiddelen (zoals het structurele saldo) en de risico's met structurele, financiële consequenties (bijvoorbeeld een generieke korting op het Provinciefonds);
- Incidenteel weerstandsvermogen betreft de verhouding tussen incidentele dekkingsmiddelen (zoals de algemene reserve) en risico's met incidentele, financiële gevolgen.

Conclusie 2: veel risico's worden al binnen de beleidsprogramma's opgevangen.

De provincie heeft een zeer ruim incidenteel weerstandsvermogen: tegenover elke euro aan incidentele risico's staat circa 15 euro aan incidentele weerstandscapaciteit. Deze ruime score kan verklaard worden door twee factoren:

- In tegenstelling tot veel andere decentrale overheden rekent de provincie niet alleen de algemene reserve, maar ook de programmareserves (het juridisch niet-verplichte deel) tot de weerstandscapaciteit. Dit deel van de reserves is weliswaar beschikbaar te maken, maar veelal niet zonder bestuurlijke afspraken te heroverwegen. Met alleen de algemene reserve zou de provincie uitkomen op een incidenteel weerstandsvermogen van ruim "twee".
- Daarnaast geldt dat veel risico's al (deels) binnen de beleidsprogramma's worden opgevangen door middel van financiële beheersmaatregelen. Dit geldt bijvoorbeeld bij het ramen van infraprojecten. Daar worden onzekerheidsmarges gehanteerd voor het opvangen van wijzigingen in de projectkosten en kleine scopewijzigingen; voor het opvangen van risico's wordt er een post onvoorzien gehanteerd. Voor een tweetal grote projecten (RijnlandRoute en de Parallelstructuur) is er in het PZI een aparte post als weerstandsvermogen opgenomen.

Ook bij revolverende fondsen is sprake van specifieke buffers binnen betreffende programma's. Deze buffers (in de vorm van een risicoreserve) hebben als doel om een eventuele waardedaling van het provinciale aandeel in deze fondsen op termijn deels op te kunnen vangen.

Conclusie 3: structureel weerstandsvermogen sterk afhankelijk van onbenutte belastingcapaciteit

Het structurele weerstandsvermogen ligt iets boven de streefwaarde van "twee". Dit komt hoofdzakelijk door de onbenutte belastingcapaciteit. Dit is het verschil tussen het wettelijk vastgestelde maximum van het tarief voor de opcenten op de motorrijtuigenbelasting en het feitelijke (door PS vast te stellen) tarief.

Het structurele saldo is níét meegenomen bij de berekening van het structurele weerstandsvermogen. Reden hiervoor is een mogelijk structureel tekort op de provinciale begroting op langere termijn, dat zich naar verwachting bij ongewijzigde omstandigheden / ongewijzigd beleid voor zal doen.

Overigens is het verhogen van de opcenten niet de voorkeursoptie van de provincie bij het opvangen van structurele risico's. De door PS vastgestelde beleidsnota weerstandsvermogen schrijft dan ook voor dat er eerst bezuinigingsmogelijkheden moeten worden verkend en voorgesteld voordat eventueel voorgesteld kan worden om de opcenten te verhogen.

3a. Toelichting op de inventarisatie van de weerstandscapaciteit

Onderstaande tabellen bevat de uitkomsten van de inventarisatie van de weerstandscapaciteit (stand begroting 2017).

Structurele weerstandscapaciteit

De structurele weerstandscapaciteit bestaat uit de onbenutte belastingcapaciteit en de post onvoorzien in programma middelen. Zoals hiervoor aangegeven is het structurele saldo niet meegenomen bij de berekening van de structurele weerstandscapaciteit.

Structurele weerstandscapaciteit (bedragen x € 1 mln)	2017	2018	2019	2020	Gemiddeld
onbenutte belastingcapaciteit *)	69,5	69,7	70,3	69,2	69,7
post onvoorzien	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Totaal	70	70,2	70,8	69,7	70,2

*) Bij de berekening van de onbenutte belastingcapaciteit is uitgegaan van het wettelijk maximumtarief in 2017 zoals opgenomen in de septembercirculaire 2016.

Uit de tabel blijkt een structurele weerstandscapaciteit van gemiddeld circa € 70 mln. Hiertegenover staan circa € 22 mln aan structurele risico's (zie onderdeel 3b). Daarmee komen we op een structureel weerstandsvermogen van ruim "drie" (€ 70 mln delen door € 22 mln). Dat betekent dat tegenover elke euro aan structurele risico's meer dan drie euro aan structurele weerstandscapaciteit beschikbaar is te maken.

Incidentele weerstandscapaciteit

De incidentele weerstandscapaciteit bestaat uit de algemene reserve en dat deel van de programmareserves waar geen juridische verplichtingen tegen overstaan.

Incidentele weerstandscapaciteit (bedragen x € 1 mln)	2017	2018	2019	2020	Gemiddeld
algemene reserve	67,5	69,0	67,1	78,3	70,5
programmareserves (juridisch niet-verplicht) *)	340,7	319,5	317,1	314,3	322,9
Totaal	408,2	388,5	384,2	392,6	393,4

*) Bij de berekening van het deel van de programmareserves dat niet juridisch verplicht is wordt van de stand van de beklemming van de reserves per 31 januari 2016 (daaruit blijkt dat circa 77% van de programmareserves juridisch niet verplicht is).

Uit de tabel blijkt dat een incidentele weerstandscapaciteit van bijna € 400 mln. Hiertegenover staan circa € 29 mln aan incidentele risico's (zie onderdeel 3b). Daarmee komen we op een incidenteel weerstandsvermogen van ruim "13" (€ 393 mln delen door € 29 mln). Dat betekent dat tegenover elke euro aan incidentele risico's ruim € 13 euro aan weerstandscapaciteit beschikbaar is te maken.

3b. Toelichting op de inventarisatie van de risico's

Onderstaande tabel bevat de uitkomsten van de inventarisatie van de risico's die niet volledig worden afgedekt door beheersmaatregelen.

Ten opzichte van de vorige inventarisatie (Jaarrekening 2015) zijn de volgende risico's komen te vervallen:

- Onvoldoende solvabiliteit / liquiditeit regionale omroepen
Het betreft twee leningen van de provincie aan Omroep West en RTV Rijnmond. Deze leningen zijn in 2016 afgelost. Hiermee komt het risico dat de omroepen de leningen niet volledig terug zouden kunnen betalen te vervallen.
- Restitutie ontgrondingenheffing
Conform de nota weerstandsvermogen worden risico's met een maximale schade van < € 0,1 mln niet in de paragraaf opgenomen. Gezien de maximale impact van dit risico (€ 0,09 mln) wordt dit risico daarom niet meer vermeld.

Tabel 1: informatie over risico's

(bedragen x 1 mln)			Max. Schade	Kans van optreden	Netto effect (s) in €	Netto effect (i) in €	Begrotingsdoel (1)
1.	Lagere uitkering Provinciefonds	s	> 20,0	50-75%	12,5		5.1
2.	Lagere opbrengsten MRB	s	3,0	0-25%	0,4		5.1
3.	Schadeclaims vergunningverlening voor ontgrondingen	s	10,0	0-25%	1,3		3.7
4.	Gevolgen waardeontwikkeling grondaandeel Zuidplas	i	17,0	0-25%		2,1	3.4
5.	Financiële risico's NNN / UPG (lagere opbrengsten grondverkoop)	s	1,0	0-25%	0,1		1.3/1.4
6.	BRZO en/of RIE-bedrijven kunnen niet meer aan vergunningplicht voldoen	i	15,0	0-25%	1,9		1.6
7.	Garantstelling contract personenvervoer over water (POW)	i	5,5	0-25%		0,7	2.2
8.	Risico deelname gemeenschappelijke regelingen: GR Midden-Delfland	i	9,6	0-25%		1,2	1.3
9.	Deelname Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland (ONW)	i	1,4	75-100%		1,2	3.1
10.	De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten	i	17,4	0-25%		2,2	3.1
11.	Niet tot uitvoering komen grote infrastructurele projecten (PZI)	i	9,5	0-25%		1,2	2.1
12.	Renterisico	s	2,0	25-50%	0,8		5.1
13.	Omgevingsrisico's vergunningverlening en handhaving	s	5,0	0-25%	0,6		1.6
14.	Derde Merwedehaven	i	PM	0-25%		PM	1.6
15.	Maatregelen Rijk in verband met EMU-tekort	i	100,0	0-25%		12,5	5.1
16.	Risico's PMR - 750 ha natuur en recreatie	i	15,3	0-25%		1,9	1.3
17.	Deelname risico ROM-D Capital BV	i	8,2	0-25%		1,0	3.1
18.	Deelname risico InnovationQuarter	i	5,3	0-25%		0,7	3.1
19.	Geen aflossing gegarandeerde leningen derden	i	2,6	0-25%		0,3	5.1
20.	Herinrichting Meeslouwerplas	i	4,4	0-25%		0,6	1.2
21.	Indexatiekloof Openbaar Vervoer	s	1,3	75-100%	1,1		2.2
22.	Inlenersaansprakelijkheidsrisico	s	0,3	0-25%		0,0	alle
23.	Doorlevering gronden TBO's	i	9,6	0-25%		1,2	1.3
24.	Meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten in het areaal	i	25,0	0-25%		3,1	2.1
25.	Ontwikkeling loonkosten (stijging werkgeverslasten en CAO)	s	3,0	75-100%	2,6		alle
26.	Risico's regeling IndividueelKeuzeBudget (IKB), bovenwettelijke verlofdagen	s	1,4	25-50%	0,5		alle
27.	Uitbetalen obligaties uitgegeven in 1957 en 1959	i	0,4	0-25%		0,0	5.1
28.	Sloopkosten voormalige provinciale bescherming bevolking (BB) bunker	i	0,5	0-25%	0,0	0,0	1.3
29.	Invoering Omgevingswet	s	PM	PM	PM	PM	3.1
	Totaal				21,9	28,8	

1.	Lagere uitkering Provinciefonds
Omschrijving	Risico is dat de inkomsten uit het Provinciefonds afwijken van wat in de begroting geraamd is, door: • Ontwikkelingen in het accres (het fonds is via het zogeheten accres gekoppeld aan de ontwikkeling van de netto gecorrigeerde rijksuitgaven). • Ontwikkelingen in de verdeelmaatstaven (bijvoorbeeld aantal inwoners / woonruimten). • Effecten van taakmutaties (bijvoorbeeld bij nieuwe taken voor provincies of bij overheveling van taken en bijbehorende middelen aan gemeenten). • Effecten van onder- en overschrijdingen van het plafond van het BTW-compensatiefonds;. • De mogelijkheid van een eenzijdige korting door een nieuw kabinet.
Impact	Kleine ontwikkelingen (in accres, verdeelmaatstaven, taken, BCF) kunnen naar verwachting worden opgevangen binnen de behoedzaamheidsmarge, die de provincie Zuid-Holland hanteert bij het ramen van de inkomsten uit het Provinciefonds (dat is een vast bedrag van € 2 mln). Het grootste risico speelt na 2017 als er na de Tweede Kamer verkiezingen een nieuw kabinet aantreedt. Als een nieuw kabinet bezuinigt op de rijksbegroting kan dat direct (via een generieke korting) danwel indirect (via het accres) nadelig doorwerken op het Provinciefonds. Voor het bepalen van de maximale impact van dit risico wordt aangesloten bij de omvang van de generieke korting uit 2011 op het Provinciefonds (ruim € 20 mln).
Maatregelen	• Op de voet volgen van ontwikkelingen (circulaires / rijksbegroting). • Betrokkenheid via het IPO bij onder andere verdeelvraagstukken. • Hanteren behoedzaamheid bij het ramen van de inkomsten uit het Provinciefonds.
Status	Naar verwachting zullen de decentralisatie-uitkeringen voor verkeer & vervoer en groen met ingang van 2017 worden geïntegreerd met de algemene uitkering. Op voorstel van het IPO zal dit gebeuren zonder herverdeeleeffecten. Deze operatie is dus budgetneutraal voor de provincie Zuid-Holland.

2.	Lagere opbrengsten Motorrijtuigenbelasting (MRB)
Omschrijving	Risico is dat de inkomsten uit de opcenten lager uitvallen dan geraamd. Bepalend voor de omvang van de inkomsten zijn het aantal belastingplichtige auto's, het gemiddelde gewicht en het betaalgedrag van de belastingplichtigen. Deze variabelen zijn weer afhankelijk van macro-economische factoren (zoals de koopkracht van gezinnen), maatschappelijke ontwikkelingen (veranderende voorkeuren) en wet- en regelgeving (mate waarin sprake is van vrijstellingen).
Impact	De onzekerheid in de omvang van de inkomsten door exogene ontwikkelingen is relatief beperkt. In de raming wordt rekening gehouden met een behoedzaamheid van 1% van de geraamde inkomsten (1% staat voor een bedrag van € 3 mln structureel). De afgelopen jaren is deze marge voldoende gebleken om nadelige ontwikkelingen in de inkomsten op te vangen. De kans op een grotere impact dan deze 1% wordt dan vooralsnog ook als beperkt beschouwd. Dat zou dan echt moeten komen door nieuwe wetgeving (bijvoorbeeld de invoering van vrijstellingen die de afgelopen jaren juist zijn teruggedraaid) of economische ontwikkelingen (bijvoorbeeld nieuwe crisis) die leiden tot een afname van het aantal belastingplichtige auto's. Bij de bepaling van de impact van dit risico wordt uitgegaan van een extra afname van 1% (bovenop de 1% waar al door het behoedzaam ramen rekening mee is gehouden) met een zeer lage kans van optreden (0-25%).
Maatregelen	• Ontwikkelingen in het wagenpark worden gevolgd (op basis van de gegevens van de belastingdienst per 1 januari en 1 juli van het kalenderjaar). • Maandelijks rapporteert de belastingdienst over de werkelijk ontvangen inkomsten. • Bij het ramen van de inkomsten wordt een behoedzaamheidsmarge gehanteerd van 1% (dit staat gelijk aan € 3 mln).
Status	De raming voor de Begroting 2017 is gebaseerd op het wagenparkoverzicht van de belastingdienst en het opcententarief (conform de Kadernota 2017-2020: 91,7 opcenten voor de periode 2017-2019).

3.	Schadeclaims vergunningverlening voor ontgrondingen
Omschrijving	In de Ontgrondingenwet is een regeling voor nadeelcompensatie opgenomen. Nadeelcompensatie houdt in dat de overheid aan belanghebbenden de schade vergoedt die zij ondervinden van een op zichzelf rechtmatig overheidsbesluit. De regeling in de Ontgrondingenwet houdt in dat de provincie aan de aanvrager van de vergunning of aan andere belanghebbenden de schade moet vergoeden die deze lijden als gevolg van een ontgrondingsvergunning, indien deze schade redelijkerwijs niet voor hun rekening hoort te blijven. Ook buiten het geval van nadeelcompensatie is het mogelijk dat de provincie wordt geconfronteerd met een claim van schade die is ontstaan als gevolg van een vergunde ontgroning. In het bijzonder bij grote actuele ontgrondingen, zoals zandwinningen, is het risico op schade aan de omgeving reëel aanwezig.
Impact	Per geval kan de schadeclaim hoog zijn. Dit wordt beïnvloed door de aard en de omvang van de ontgroning en het karakter van de omgeving. Voor een grote zandwinning moet de omvang van de mogelijk te vergoeden schade worden gesteld op circa € 10 mln.
Maatregelen	De vergunningverlening is sinds 1 januari 2013 ondergebracht bij Omgevingsdienst Haaglanden; toezicht en handhaving gebeuren door de omgevingsdienst waarbinnen de desbetreffende ontgroning plaatsvindt. Beperking van dit risico door de provincie vergt adequaat toezicht op een zorgvuldige uitvoering van deze taken door de omgevingsdienst.
Status	Het betreft hier een doorlopend risico. In 2014 heeft de Raad van State een vordering in verband met ambtshalve wijziging ontgrondingenvergunning Zevenhuizerplas afgewezen. In augustus 2015 is er een dagvaarding gekomen voor de stillig schadeclaim in relatie met deze ambtshalve wijziging. De provincie kan voor deze vordering een beroep doen op de aansprakelijkheidsverzekering (onrechtmatig handelen in verband met vernietiging van een besluit). De mogelijkheid tot claims voor deze ambtshalve wijziging verjaart in 2017.

4.	Gevolgen waardeontwikkeling grondaandeel Zuidplas
Omschrijving	De provincie neemt voor 40% deel aan de Gemeenschappelijke Regeling (GR) Grondbank Rotterdam Zoetermeer Gouda (RZG) Zuidplas. Deze gronden zullen ten behoeve van de beoogde gebiedsontwikkeling worden verkocht. De ontwikkeling zal geleidelijk plaatsvinden over een langere periode. De bezittingen van de Grondbank liggen voor een aanzienlijk deel in de deelgebieden die pas na 2025 aan de orde zullen komen. De opbrengst van de verkoop is onzeker, het risico bestaat dat de daadwerkelijke waarde van de bij de Grondbank in eigendom zijnde grond lager is dan de boekwaarde, maar het is ook goed mogelijk dat de verkoop leidt tot een hogere opbrengst dan de boekwaarden. Omdat de boekwaarden van alle gronden nu hoger is dan de taxatiewaarde heeft de Grondbank een negatieve algemene reserve. Dit is toegestaan mits er voldoende perspectief is op herstel. Op grond van de in opdracht van de Grondbank uitgevoerde berekeningen is geconstateerd dat dit perspectief er (deels) is. De onzekerheden en afhankelijkheden zijn echter zeer groot. Nieuwe ontwikkelingen in de Zuidplas kunnen overigens op termijn zowel een positief als een negatief effect hebben op de waardeontwikkeling van de gronden. Ook kan aanpassing van het provinciaal ruimtelijk beleid ertoe leiden dat op deelgebieden bepaalde ontwikkelingen niet meer wenselijk zijn. Dit kan leiden tot verminderde opbrengst bij verkoop.
Impact	Per 1 januari 2015 bezit de Grondbank circa 301 ha grond met een boekwaarde van circa € 97 mln. De provincie is voor 40% risicodragend. De GR Grondbank blijft in ieder geval tot 1 januari 2020 bestaan. Bij de berekening van de maximale waardedaling wordt uitgegaan van een situatie waarin de waarde van de grond daalt tot agrarische waarde. Deze maximale waardedaling is aanvullend op het bedrag waarvoor al een voorziening is getroffen.

Maatregelen	- Als gevolg van waardedalingen van de gronden heeft de Grondbank in 2011 een voorziening grondvoorraden ad € 30 mln opgenomen en daar een negatief eigen vermogen van € 30 mln tegenover gezet. Op basis daarvan heeft de provincie in 2011 een voorziening getroffen van € 12 mln (40% van het negatieve eigen vermogen). Elk jaar wordt 1/3 deel van de gronden opnieuw getaxeerd door een onafhankelijke taxateur. De uitkomst wordt geëxtrapoleerd naar het totale grondbezit. Eventuele waardedalingen of -stijgingen worden verrekend met de deelnemers. Op grond van de eind 2015 uitgevoerde taxaties is geconstateerd dat de boekwaarde van de gronden met € 6 mln is gestegen, waardoor de provincie € 2,4 mln van de voorziening kan laten vrijvallen (40% van € 6 mln). De stand van de voorziening per 31-12-2015 bedraagt nu € 9,6 mln. - Het bestuur van de Grondbank stelt periodiek een UitnamestrategieKader vast. Hierin zijn onder andere het beleid voor gronduitgifte, het beheer en de stimulering van gebiedsontwikkeling vastgelegd. In 2016 zal een nieuw Uniform SubsidieKader (USK) worden vastgesteld. - Het risico kan daarnaast beheerst worden door het in ontwikkeling brengen van gronden op basis van de afspraken die de samenwerkende partijen daarover maken. - Gronden die op basis van het ruimtelijk beleid niet in aanmerking komen voor verdere ontwikkeling worden door de Grondbank afgestoten. - Het USK uitvoeren zoals beheer van gronden met doel waardebehoud en het proactief reageren op de vraag uit de markt. Vanaf 2012 worden de rente- en organisatiekosten niet meer aan de boekwaarde toegerekend, maar verwerkt in de deelnemersbijdrage. Hierdoor neemt de boekwaarde niet verder toe.
Status	In de Visie Ruimte en Mobiliteit is de Zuidplaspolder als gewenste locatie voor het opvangen van de bovenregionale behoefte aan bedrijventerreinen en aan landelijke en dorpse woonmilieus herbevestigd. Daardoor blijft ontwikkeling op het grootste deel van de gronden van de Grondbank voor het oorspronkelijke doel mogelijk. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft in haar rol als toezichthouder op de GR Grondbank aangegeven dat ze ervan uitgaat dat uiterlijk in 2018 de negatieve algemene reserve weer positief is om de risico's van de Grondbank te kunnen opvangen. Dit versterkt de noodzaak van het in ontwikkeling brengen van de gronden. De invoering van Vennootschapsbelasting voor overheidsorganisaties kan in de toekomst voor de Grondbank financiële consequenties hebben. Hierop is zoveel mogelijk geanticipeerd.

5.	Financiële risico's ontwikkelopgave NNN / UPG
Omschrijving	Risico is dat de provincie niet of niet tijdig voldoende middelen beschikbaar heeft om de ontwikkelopgave voor het Natuurnetwerk Nederland (voorheen EHS) te kunnen realiseren.
Impact	- Grond voor grond: de verkoop van provinciale gronden kan tegenvallen door dalende grondprijzen. In de Uitvoeringsstrategie is uitgegaan van een gemiddelde opbrengst van € 6 mln per jaar. Het is lastig om een inschatting te maken van de hoogte van eventuele tegenvallers door lagere grondprijzen, uitgegaan wordt van een maximaal risico van € 1 mln per jaar. De kans van optreden van dit risico wordt als laag beschouwd (0-25%). - Rijksmiddelen: volgens de Uitvoeringsstrategie is de rijksbijdrage gemiddeld circa € 7,5 mln per jaar. Met het Rijk is voor 2014 en 2015 een lagere bijdrage afgesproken die in 2016/2017 wordt gecompenseerd. Mocht hierin verandering optreden vanwege gewijzigd rijksbeleid dan wordt het maximale risico ingeschat op € 7 mln. De kans dat dit risico zich voordoet wordt als nihil beschouwd.

Maatregelen	De volgende beheersmaatregelen zijn/worden genomen: • Conform de Uitvoeringsstrategie EHS geldt het uitgangspunt dat doelen en middelen in balans moeten zijn, dit is inclusief het beheer van nieuwe natuurgebieden. In de Uitvoeringsstrategie NNN worden drie fasen onderscheiden (2013-2016, 2017-2021 en 2021-2027) met elk een eigen ijkpunt. Doel is dat PS weloverwogen keuzes kan maken ten aanzien van de inzet van middelen in relatie tot de beschikbaarheid ervan en de programmering. Voor de risicobeheersing heeft PS een strategische reservering opgenomen. In 2021 besluit PS of er voldoende financiële middelen beschikbaar zijn om de strategische reservering uit te kunnen voeren. Ten aanzien van de grond-voor-grond opbrengsten zal een actief beleid worden gevoerd om alle gronden tijdig vrij te spelen voor de verkoop, zodat de geplande opbrengst kan worden gerealiseerd. Op dit moment is de grondprijs gunstig en vormt geen drukkende factor op de opbrengst; • In het Hoofdlijnenakkoord 2015–2019 zijn structurele middelen beschikbaar gesteld waarmee de toename van de beheerlasten na realisatie van de NNN-opgave in de periode t/m 2021 gedekt is. Gecontinueerd worden de maatregelen om de uitvoeringslasten van subsidieverlening te verlagen. Hiermee is het risico van onvoldoende middelen voor beheer gereduceerd tot nihil; • De genoemde incidentele tegenvallers kunnen worden beperkt door heldere afspraken te maken met (gebieds-) partijen, waarbij eventueel in af te sluiten overeenkomsten taakstellende budgetten worden afgesproken. Dit geldt eveneens voor de EU-middelen voor agrarisch natuurbeheer. Wanneer de bijdragen van regionale partijen achterblijven, zal de programmering worden aangepast.
Status	In 2016 wordt voor de NNN de nieuwe programmaperiode 2017–2021 uitgewerkt en vastgesteld. Hierin zal ook een analyse zitten over de risico's voor deze nieuwe periode. De voortgang geeft geen reden voor bijstelling van het financiële risico.

6.	BRZO en/of RIE-bedrijven kunnen niet meer aan vergunningplicht voldoen
Omschrijving	De provincie is bevoegd gezag voor de vergunningverlening aan BRZO en/of RIE (Besluit risico zware ongevallen / richtlijn industriële emissies) bedrijven. Ingeval van een faillissement en/of calamiteiten (zoals brand) kan de situatie ontstaan dat een bedrijf niet meer aan zijn vergunningplicht kan voldoen. Hierbij kan sprake zijn van gevolgschade. Bij gevolgschade kan gedacht worden aan de kosten van verwijdering van (afval)stoffen of sanering. Indien een bedrijf niet meer aan zijn vergunningplicht kan voldoen betekent dit niet automatisch dat de provincie verantwoordelijk is voor de ontstane schade. In eerste instantie zal gekeken worden naar de vergunninghouder en zijn verzekering. Indien de vergunninghouder failliet is en er onvoldoende middelen in de boedel aanwezig zijn, komen de eigenaren van de grond en opstallen in beeld. Indien er dan restkosten overblijven waarvoor geen juridisch aan te spreken verantwoordelijke is, kan de provincie er vanuit haar maatschappelijke verantwoordelijkheid voor kiezen (een deel) van deze kosten voor haar rekening te nemen.
Impact	De kans dat dit risico zich voordoet wordt zeer klein geacht (de laatste keer dat dit zich voor heeft gedaan was circa 10 jaar geleden). Als het zich voordoet kan de impact behoorlijk groot zijn (al kunnen de kosten per situatie sterk verschillen). Voor de berekening in de paragraaf Weerstandsvormen wordt daarom uitgegaan van een zeer kleine kans van optreden (0-25%) met een maximale impact van € 15 mln (uitgaande van hooguit één incident per jaar).
Maatregelen	De omgevingsdiensten voeren het toezicht op de betreffende bedrijven uit conform de nota VTH. • Door goed toezicht te houden en scherp te handhaven op naleving van de voorschriften voor omvang en soorten (afval)stoffen, wordt het risico beperkt tot de vergunde (afval)stoffen. • De BRZO/RIE-bedrijven worden periodiek gecontroleerd op de wijze van opslag van de (gevaarlijke) stoffen. De omgevingsdiensten voeren regelmatig en frequent overleg met de portefeuillehouders vergunningverlening en toezicht & handhaving over uitvoeringsdilemma's en beoogde handhavingbesluiten.

	Op grond van de provinciale mandaatbesluiten moeten de directeurs van de omgevingsdiensten informatie verschaffen aan- en overleg voeren met de portefeuillehouder indien de uitoefening van een gemandateerde bevoegdheid naar verwachting politieke en maatschappelijke gevolgen kan hebben of indien een besluit tot consequentie kan hebben dat de provincie of Gedeputeerde Staten aansprakelijk worden gesteld of anderszins aangesproken worden.
Status	Het betreft hier een doorlopend risico. Door de wijze waarop toezicht wordt gehouden en het feit dat het risico zich afgelopen jaren niet heeft voorgedaan, wordt de kans van optreden als klein ingeschat.

7.	Garantstelling Contract Personenvervoer over Water (POW)
Omschrijving	Het Contract Personenvervoer over Water (POW) betreft een vervoersdienst tussen Dordrecht en Rotterdam en binnen de Drechtsteden. Dit contract loopt van 1 januari 2010 tot 1 januari 2022. Hierin is opgenomen dat de in te zetten schepen aan het einde van de contractperiode overgaan naar de nieuwe vervoerder tegen het voorgeschreven restant van de boekwaarde van € 2,9 mln ultimo 2021. Tegenover de vreemd vermogen verstrekker staat de provincie garant voor het verschil tussen de opbrengst en de boekwaarde van de schepen bij tussentijdse beëindiging vanwege betalingsproblemen van de vervoerder. Deze garantstelling is in 2015 geactualiseerd en bevestigd aan Rabobank.
Impact	Maximale impact van het risico op basis van stand ultimo 2016 is € 5,5 mln.
Maatregelen	In de aanbestedingsleidraad zijn door de provincie diverse aanvullende maatregelen opgenomen die de kans op een succesvolle exploitatie van POW vergroten.
Status	Het contract is ingegaan per 1 januari 2010.

8.	Risico deelname gemeenschappelijke regelingen: GR Midden-Delfland
Omschrijving	Zolang de provincie nog niet is uitgetreden loopt de provincie bij alle gemeenschappelijke regelingen (GR) financiële risico's, omdat zij naar rato van de deelneming kan worden aangesproken op financiële tekorten. Bij het recreatieschap Midden-Delfland is het risico het grootst omdat het Rijk is uitgetreden. De Raad van State heeft het schap en ministerie van EZ opgedragen om de uittreedvergoeding in overleg te bepalen. Verder heeft de rechter bepaald dat voor de berekening van een uittreedvergoeding een overgangperiode van 5 jaar dient te worden gehanteerd. Naar aanleiding van deze uitspraak heeft het bestuur van het recreatieschap bepaald dat naar aanleiding van de uittreding van het Rijk de schapsbijdrage van de individuele deelnemers niet verhoogd zal gaan worden. De provincie heeft in november 2015 besloten om zelf haar deelname aan (alle) recreatieschappen te zullen beëindigen, waarbij door de provincie de toezegging is gedaan dat de huidige beschikbare provinciale middelen voor de recreatieschappen niet verlaagd (of verhoogd) zullen worden.
Impact	De kans van optreden wordt ingeschat als laag (0 -25%).
Maatregelen	Naar aanleiding van de uittreding van het Rijk en nu ook de uittreding van de provincie doet het schap onderzoek naar de mogelijkheid tot liquidatie. Beheermaatregelen die leiden tot kostenreductie, zoals teruggave van gronden die in beheer zijn bij het schap, maar vol eigendom zijn van Staatsbosbeheer, zijn uitgevoerd. Ook zijn stappen gezet om uitgaven zo veel mogelijk te beperken en het verdienpotentieel maximaal te benutten.
Status	De voorwaarden waaronder de provinciale bijdrage voor recreatiebeheer aan de schappen beschikbaar blijven na uittreding in 2017 of 2018, worden door PS vastgesteld in juni 2016. Onder voorbehoud van instemming door PS heeft het college aan de schappen een financieringsaanbod gedaan voor 2017-2025. In de financieringsovereenkomst per schap is opgenomen dat het schap slechts beperkt de provincie na uittreding kan aanslaan op financiële tekorten. Dit betreft enkel de gevolgen van besluiten genomen vóór uittreding van de provincie.

9.	Deelname risico Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland (ONW)
Omschrijving	De provincie Zuid-Holland besloot in 2002 tot deelname in de Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland (ONW), een publiek-private samenwerking, waarin verder de voormalige Westlandgemeenten (inmiddels gefuseerd tot één gemeente), het Hoogheemraadschap Delfland en BNG Gebiedsontwikkeling participeren. De ONW is bedoeld als instrument om de ambities van het Integraal Ontwikkelingsprogramma Westland (IOPW) te realiseren. De projectenportefeuille bestaat nog slechts uit woningbouwlocaties. De provincie ziet daarin geen eigen beleidsdoelen. De deelneming kent een gemaximeerd risico ter grootte van het gestorte eigen vermogen. Op dit moment is dat bedrag van €1,4 miljoen volledig gestort. Het risico dat gelopen wordt houdt verband met het resultaat van de grondexploitatie. Sluit de grondexploitatie op € 0, dan krijgt de provincie haar € 1,4 mln terug. Een positief resultaat betekent ook voor de provincie winst, een negatief resultaat betekent ook voor de provincie verlies.
Impact	Uittreden kan grote financiële consequenties hebben die op kunnen lopen tot de omvang van het aandelenkapitaal van Zuid-Holland. Dit is een bedrag van € 1,4 mln (het volledige bedrag is inmiddels volgestort). Na onderhandeling is afgesproken dat de provincie aandeelhouder blijft, het eigen vermogen niet uitbreidt (BNG en gemeente hebben dit wel gedaan) en zich niet mengt in het handelen van ONW.
Maatregelen	Er is geen acute aanleiding om uit te treden en daarmee het verlies volledig te nemen. Gezien de huidige markt voor woningbouw is sprake van een hoog risicoprofiel met betrekking tot de waardeontwikkeling van het aandelenkapitaal. De provincie treft geen maatregelen.
Status	Zie maatregelen.

10.	De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten
Omschrijving	De provincie loopt bij Europese projecten (voor de onderdelen waarvoor zij eindverantwoordelijk is) het risico dat uitgaven achteraf als niet-subsidiabel worden aangemerkt, omdat niet voldaan is aan administratieve eisen. Dit blijkt bij toetsing van uitgaven op basis van voortgangs- en eindrapportages. Het maximale risico is het relatieve aandeel van de Europese subsidie in de gemaakte en nog niet gecontroleerde en gecertificeerde uitgaven. Daarnaast bestaat bij een afgesloten Europees subsidieproject het risico dat achteraf uitgaven ten behoeve van het project niet-subsidiabel worden geacht naar aanleiding van een controle. Subsidies kunnen dan, zelfs vijf jaar na afsluiting van het subsidieprogramma, worden teruggevorderd. Het teruggevorderde bedrag kan oplopen tot 50% van de totale omvang van de projectkosten.
Impact	- Voor de lopende projecten 2014 tot en met 2023 bedraagt de maximale impact een bedrag van € 1,5 mln; het betreft hier gemaakte en nog niet gecontroleerde en gecertificeerde uitgaven. - Het risico dat er achteraf uitgaven worden betwist betreft alle Europese financiering die Zuid-Holland in de vorige periode (2007-2013) en de huidige periode (2013-2023) heeft ontvangen voor Kansen voor West, Interreg en het Zevende Kaderprogramma. Het betreft een bedrag van € 14,8 mln.
Maatregelen	- Bewaking van de subsidiabiliteit van uitgaven door goede projectvoorbereiding en -selectie. - Voortdurende bewaking van de procedures voor het indienen van tussentijdse declaraties. - Zorgdragen voor een goede archivering van al afgerekende projecten naar de maatstaven van de Europese Commissie.
Status	In de periode 2007 tot en met 2013 zijn 10 projecten van de provincie uitgevoerd. Voor de nu lopende periode (2014-2020) is nu 1 project in uitvoering. Het steunpunt subsidies van de provincie bewaakt op actieve wijze dat voldaan wordt aan de eisen van de Europese Unie.

11.	Niet tot uitvoering komen grote infrastructurele projecten (PZI)
Omschrijving	De voorbereidingskosten van deze projecten worden voor het bedrag van de investering geactiveerd en in vijf jaar afgeschreven. Dit op basis van het Besluit Begroten en Verantwoorden provincies en gemeenten (BBV, art. 62). Indien projecten onverhoopt niet worden gerealiseerd, dienen de gemaakte voorbereidingskosten te worden afgewaardeerd en komen dan in één keer ten laste van de exploitatie.
Impact	De vele partijen, de vaak uiteenlopende belangen, de grote mate van complexiteit, de forse investeringen, maar ook de regelgeving op het gebied van onder andere luchtkwaliteit, geven een mate van onzekerheid aan deze grote projecten. Bij het door PS te nemen uitvoeringsbesluit kan het besluit zijn het project niet te gaan realiseren. De reeds gerealiseerde voorbereidingskosten kunnen vele miljoenen bedragen. De boekwaarde en de onderhanden werkpositie van deze voorbereidingskosten bedraagt ultimo 2015 € 9,5 mln.
Maatregelen	Door met de provincie en alle betrokken partijen bestuursovereenkomsten aan te gaan waarbij ook afspraken gemaakt worden over de gang van zaken bij ernstige vertragingen of het niet realiseren van het project, worden zekerheden verkregen. Als het risico zich voordoet zal het worden opgevangen binnen de reserves met betrekking tot infrastructuur.
Status	Is een doorlopend risico, omdat zich jaarlijks projecten in de plan- en voorbereidingsfase bevinden.

12.	Renterisico
Omschrijving	De provincie trekt langlopende leningen aan om in de eigen financieringsbehoefte te voorzien. De financieringsbehoefte zal de komende jaren naar verwachting toenemen door de afloop van bestaande leningen, de omvang van voorgenomen investeringen en de afname van eigen financieringsmiddelen (door de geraamde benutting van reserves en voorzieningen). De jaarlijkse kosten van de financieringsbehoefte (rentelasten) worden bepaald door de omvang van de bestaande leningenportefeuille, de financieringsbehoefte als gevolg van voorgenomen investeringen en de van toepassing zijnde rentetarieven.
Impact	In 2015 waren voldoende liquiditeiten beschikbaar zodat het niet nodig was om op de kapitaalmarkt leningen aan te trekken. Gezien de voorgenomen investeringen van Zuid-Holland zal er naar verwachting eind 2017 weer een financieringsbehoefte ontstaan. Doordat er op de middellange termijn een grote financieringsbehoefte is stijgt het renterisico voor de provincie Zuid-Holland. Bij een netto jaarlijkse financieringsbehoefte van circa € 200 mln en een stijging van de rente van 1% bedraagt de toename van de rentelasten jaarlijks structureel circa € 2 mln.
Maatregelen	Via het zogeheten renteomslagpercentage worden de rentelasten toegerekend aan de programma's waarvoor sprake is van een financieringsbehoefte. Het renteomslagpercentage wordt berekend op basis van de uitgangspunten van de door Provinciale Staten vastgestelde beleidsnota kostprijs- en renteberekening. Bij de berekening van de toekomstige rentelasten in de meerjarenbegroting wordt uitgegaan van een behoedzame benadering. Verder wordt de financieringsbehoefte periodiek meerjarig bepaald en wordt beoordeeld of incidenteel dan wel structureel tot afdekking van het renterisico dient te worden overgegaan.
Status	Zie omschrijving.

13.	Omgevingsrisico's vergunningverlening en handhaving
Omschrijving	Vergunningverlening en handhaving kennen altijd omgevingsrisico's. Het is een politiek gevoelig beleidsveld. De betrokkenheid van burgers en externe partijen en daarmee de beïnvloeding van externen bij de uitvoering van de werkzaamheden is groot. In het kader van de besluitvorming lopen de omgevingsdiensten dan wel de provincie dan ook altijd juridische risico's. Tegen menig besluit wordt bezwaar dan wel beroep aangetekend. Verder kunnen claims als gevolg van economische, milieu- of gezondheidsschade leiden tot extra kosten voor de provincie. Daarnaast kunnen kosten ontstaan als gevolg van handhavingsbesluiten als bestuursdwang. Het nemen van bestuurlijk gecalculeerde risico's is een onderdeel van het vergunningverlenings- en toezicht- en handhavingsbeleid. De omgevingsdiensten voeren dit beleid uit namens de provincie.
Impact	Het terugbetalen van eventuele proceskosten, evenals schadeclaims alsmede onvoorziene kosten als gevolg van handhavingsbesluiten, is een financieel risico. De kosten voor bestuursdwang kunnen in principe verhaald worden op het bedrijf, het risico bestaat dat dit niet (meer) mogelijk is. Er wordt uitgegaan van maximaal € 5 mln op jaarbasis.
Maatregelen	De vergunningverlening, toezicht en handhaving is ondergebracht bij de omgevingsdiensten. De provincie ziet erop toe dat de omgevingsdiensten de provinciale beleidskaders (Nota VTH 2014-2017) uitvoeren en voldoen aan de vigerende kwaliteitscriteria.
Status	Het betreft hier een doorlopend risico. In deze paragraaf wordt het risico met betrekking tot de Derde Merwedehaven separaat toegelicht.

14.	Derde Merwedehaven
Omschrijving	In februari 2011 heeft de provincie een grotere hoeveelheid gestort asbesthoudend materiaal in de Derde Merwedehaven gerapporteerd (ten opzichte van februari 2010). Naar aanleiding van aangifte door de Stichting Derde Merwedehaven is een strafrechtelijk onderzoek gestart. De uitkomst is inmiddels bekend: Zuid-Holland en anderen zullen strafrechtelijk niet vervolgd worden. Er zouden in principe aansprakelijkheidsprocedures kunnen volgen, de kans daarop wordt echter nihil geacht. Dit ook gezien het feit dat in 2011 is besloten dat er geen vervolging plaatsvindt en er daarna verder ook geen aansprakelijkheidszaken zijn geweest.
Impact	Eventuele aansprakelijkheidsclaims kunnen financiële gevolgen hebben (de kans van optreden van deze claims wordt, gezien het feit dat de provincie of haar bestuurders en/of medewerkers niet als verdachte betrokken zijn, beperkt geacht).
Maatregelen	Als resultaat van bestuurlijk overleg worden de volgende acties uitgevoerd: • Er wordt structureel/intensief ingezet op communicatie met de omgeving. • De stortactiviteiten zijn per 31 december 2012 beëindigd. De afvalberging wordt tot 2023 afgebouwd tot recreatieterrein en watergebonden bedrijventerrein.
Status	In 2023 wordt de stortplaats overgedragen aan de provincie. Dertig jaar nadat de verontreiniging is veroorzaakt, verjaart de aansprakelijkheidstermijn.

15.	Maatregelen Rijk in verband met EMU-tekort
Omschrijving	Op grond van de wet houdbare overheidsfinanciën (HOF) moeten decentrale overheden een gelijkwaardige inspanning leveren aan de beheersing van het EMU-saldo. Dit saldo is het totaal van alle inkomsten minus alle uitgaven van het Rijk, sociale fondsen en decentrale overheden tezamen. Lidstaten binnen de Europese Monetaire Unie (EMU) hebben afspraken gemaakt over de maximale omvang van dit tekort (uitgedrukt als een percentage van het bruto binnenlands product). Over het maximale aandeel van decentrale overheden in het EMU-tekort, maken Rijk en decentrale overheden (conform de wet HOF) periodiek afspraken. In de wet HOF is vastgelegd dat het Rijk maatregelen kan treffen als decentrale overheden hun maximale aandeel in het tekort overschrijden en er meerjarig geen zicht is op verbetering (ook als de Nederlandse overheid als geheel wel voldoet aan de Europese regels). Maatregelen kunnen betrekking hebben op het faseren van investeringen of (als ultimum remedium) een korting op de algemene uitkering van het Gemeente- en/of Provinciefonds.
Impact	In het uiterste geval kan het Rijk een korting opleggen op de algemene uitkering van het Gemeente- en/of Provinciefonds. Op basis van de huidige begroting gaat het om een bedrag van circa € 100 mln. Het Rijk is voornemens om met ingang van 2017 middelen voor verkeer & vervoer en natuur aan de algemene uitkering toe te voegen. Hierdoor zal de omvang van de algemene uitkering voor de provincie Zuid-Holland toenemen naar ongeveer € 220 mln. Er worden in 2016 nog afspraken gemaakt over het maximale aandeel van decentrale overheden in het EMU-tekort in 2017 (voor 2016 geldt een maximum van 0,4% van het bbp). Een verdere daling kan knellend zijn voor decentrale overheden. Desondanks is de kans op financiële schade voor de provincie zeer beperkt: • Gedurende de huidige kabinetsperiode (t/m 2017) worden er geen sancties opgelegd door het Rijk. • Door de aantrekkende economie verbetert het EMU-saldo van het Rijk zich in rap tempo; het opleggen van sancties door het Rijk is daarmee in formele zin niet uitgesloten maar wel een stuk minder reëel. • Bij de behandeling van de wet HOF in de Tweede Kamer is een motie aangenomen met als strekking dat de wet niet ten koste mag gaan van investeringen door decentrale overheden.
Maatregelen	Jaarlijks wordt er door de betrokken koepels overleg gevoerd met het Rijk over het EMU-saldo. In 2016 nog zullen er afspraken worden gemaakt over het maximale aandeel van decentrale overheden in het EMU-saldo in 2017. De koepels trekken hierin samen op.
Status	Op grond van de wet HOF kan het maximale aandeel van decentrale overheden in het EMU-saldo worden verdeeld naar provincies, gemeenten en waterschappen. Rijk en decentrale overheden hebben afgesproken om dat voor 2016 niet te doen; voor 2017 zijn er nog geen afspraken gemaakt.

16.	Risico's PMR - 750 ha natuur en recreatie
Omschrijving	De uitvoeringskosten uitwerkingsovereenkomst PMR: risico's doen zich voor bij de ontwikkelingen van de grondprijzen. Op dit vlak zijn er de algemene ontwikkelingen van de prijzen, daarnaast zijn ook de onderhandelingen tussen verkopende en kopende partij van invloed op de prijs. Een ander risico is de doorlooptijd van het project: op het moment dat het oprichten van de Gebiedscoöperatie vertraagt, zullen de projectmanagementkosten hoger worden als gevolg van deze langere doorlooptijd.
Impact	De impact van dit risico hangt af van de mate waarin zich onvoorziene omstandigheden voordoen. Op basis van een inschatting van de financiële risico's wordt de omvang van de post onvoorzien periodiek bijgesteld.
Maatregelen	De provincie voert het PMR-project 'Buitenland van Rhooen' voor eigen rekening en risico uit. Hiervoor is een taakstellend budget beschikbaar. De financiering van het project is gedekt door de gezamenlijke PMR-partners en vastgelegd in de UWO PMR 750 ha. De bijdrage van Zuid-Holland bedraagt € 9 mln, de stadsregio Rotterdam draagt € 18 mln bij en het Rijk € 112 mln. In geval van onvoorziene omstandigheden

	(zoals excessieve grondprijsstijgingen) kan de provincie in overleg treden met het Rijk (op grond van art. 12 van de UWO). Om de financiële risico's goed te beheersen wordt risicomanagement toegepast. Met behulp van een (financiële) businesscase is inzichtelijk gemaakt wat mogelijke meerkosten zouden kunnen zijn als deze risico's zich voordoen. De verwachtingswaarde van mogelijke meerkosten, volgend uit het financieel risicoprofiel, vormt de onderbouwing van deze post in de businesscase van het project (over de gehele looptijd tot en met 2021). De totale omvang van het risico bedraagt € 15,3 mln. Mocht de verwachtingswaarde stijgen dan zal de omvang van het risico daarop worden aangepast. Mocht uit nieuwe ontwikkelingen blijken dat het taakstellend budget overschreden wordt, dan dienen er beheersmaatregelen getroffen te worden (zoals besparen op andere kostenposten of zoeken van andere geldbronnen).
Status	Het project zit in de uitvoeringsfase en loopt tot en met 2021. Eind 2013 is een motie door de Tweede Kamer aangenomen met als doel te zoeken naar meer draagvlak voor de plannen. Met instemming van het Rijk (staatssecretaris Dijksma) heeft oud-minister Cees Veerman in juni 2014 geadviseerd het plan inhoudelijk bij te stellen (minder natte natuur). De (ruimtelijke) kaders (PKB, BP) en hoofddoelen blijven intact. Ook stelt hij voor een (nog in te stellen) gebiedscoöperatie het plan te laten uitvoeren. Zijn advies heeft breed draagvlak bij de betrokken overheden (inclusief gemeente). In de tweede helft van 2015 is de commissie aan de slag gegaan om de gebiedscoöperatie vorm te geven. Deze nieuwe aanpak voor het Buitenland van Rhooen heeft aanzienlijk meer tijd gekost dan was voorzien en bevat veel risico's. De risico's zijn in beeld en hebben de juiste beheersmaatregelen. De kwartiermakers zijn bezig met gesprekken met stakeholders om tot een advies te komen voor een gebiedscoöperatie. Het tempo voor het realiseren van de gebiedscoöperatie wordt in hoge mate bepaald door de medewerking van enkele belangrijke stakeholders. De tijdscope komt daarmee in gevaar (2021). In de brief van de staatssecretaris is hiervoor een escape geformuleerd. De staatssecretaris heeft hierin gevraagd naar een uitgewerkt voorstel voor een gebiedscoöperatie inclusief een actualisering van de projectplanning.

17.	Deelnamerisico ROM-D Capital BV
Omschrijving	De provincie neemt met € 10 mln deel in ROM-D Capital BV, het publiek investeringsfonds van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden. Besluitvorming hierover is in 2012 afgerond. De daadwerkelijke storting van dit bedrag is eind december 2012 gebeurd. Door deze kapitaalbreng heeft de provincie aandelen in ROM-D Capital verworven. Het financiële risico voor de provincie is gelegen in waardevermindering van de aandelen. ROM-D Capital BV heeft (op termijn) een revolverend karakter. Dit houdt in dat het initiële vermogen ten minste in stand dient te blijven. Er worden alleen projecten gefinancierd waarvan op basis van een business case kan worden aangetoond dat deze op termijn winst of meerwaarde genereren. Om continuïteit te waarborgen en het weerstandsvermogen te versterken wordt op de lange termijn een gematigd (gemiddeld) rendement op de projecten nagestreefd van 3%. Gerealiseerde rendementen blijven binnen de vennootschap beschikbaar. Kerntaak van de ROM-D is het ontwikkelen en herstructureren van bedrijventerreinen. De andere deelnemers in ROM-D Capital BV zijn naast de provincie de Gemeenschappelijke Regeling Drechtsteden en de gemeente Dordrecht.
Impact	ROM-D Capital BV stelt werkkapitaal beschikbaar aan werkmaatschappijen (de CV's). ROM-D Capital BV zal in het algemeen geen (extra) zekerheidstelling vragen en accepteert daarmee een hoger risicoprofiel dan private marktpartijen. Binnen de projectportefeuille wordt het vereveningsprincipe gehanteerd: winsten en verliezen op de projecten worden gesaldeerd. Het maximale risico voor de provincie is dat de aan een of meer CV's door ROM-D Capital beschikbaar gestelde gelden (deels) verloren gaan. Het maximale risico is gelijk aan het gestorte aandelenkapitaal in ROM-D Capital BV (€ 8,2 mln). Dit is de waarde van het gestorte aandelenkapitaal (€ 10 mln) minus de getroffen voorziening (€ 1,8 mln)

Maatregelen	Tot de beheersmaatregelen die zijn getroffen om de risico's zoveel mogelijk te beperken, behoort onder andere het in Drechtstedenverband vastgelegde uitgangspunt dat projecten budgettair neutraal overgaan van de betreffende gemeente naar ROM-D. Het risico voor ROM-D is dus in beginsel beperkt. Voor een aantal van deze projecten zal aan ROM-D Capital BV worden gevraagd om een bijdrage in het werkkapitaal. Dan bepaalt de provincie als aandeelhouder in ROM-D Capital BV mee waarvoor de middelen zullen worden ingezet. De aandeelhouders besluiten naar aanleiding van een advies van een onafhankelijk Investment-committee, dat weer adviseert op basis van een sluitende businesscase. Verder wordt de financiële stand van zaken periodiek beoordeeld op basis van de jaarrekening van de ROM-D (deze wordt vastgesteld door de aandeelhouders van de ROM-D, waaronder ook Zuid-Holland). Om het risico van waardedaling van de aandelen af te dekken is een reserve voor waarderingsverschillen gevormd. Bij de Jaarrekening 2015 is besloten om de risicoreserve van € 1,1 mln te onttrekken en deze te storten in een voorziening voor de ROM-D.
Status	Het betreft hier een doorlopend risico dat mede gerelateerd is aan economische ontwikkelingen. In ROM-D Capital bevinden zich in 2014 vijf projecten, met uiteenlopende rendementen. In het accountantsverslag 2014 is voor 2014 evenals voor 2013 een negatieve waardeontwikkeling geconstateerd van de aandelen. Oorzaak van de waardedaling is de afwaardering van de grondwaarde. Gebleken is dat de uitgifte van terreinen, tegen de gevraagde prijs, onvoldoende verloopt. Bij een vertraagde uitgifte nemen de rentekosten toe ten opzichte van de raming terwijl de bedrijfsvoeringskosten relatief hoog zijn. Dit brengt met zich mee dat de waarde van de provinciale deelnemingen in de ROM-D in 2014 (verder) in waarde zijn gedaald. Als gevolg hiervan is bij de Jaarrekening 2015 van de provincie een voorziening gevormd tot een bedrag van € 1,8 mln waarbij € 1,1 mln uit de risicoreserve ROM-D is gedoteerd. Bij diverse aandeelhouders van de ROM-D leeft de wens om de inzet van de ROM-D te herijken. Hierover worden gesprekken gevoerd. Ten behoeve van deze gesprekken heeft de provincie het voornemen om, bij voorkeur samen met overige aandeelhouders, dit risico en de waarde alsmede de structurele waardeontwikkeling te laten analyseren.

18.	Deelnamerisico InnovationQuarter
Omschrijving	De provincie neemt, samen met het ministerie van Economische Zaken, de gemeenten Rotterdam, Den Haag (o.a. via Stichting HEID), Delft, Leiden, Westland en de Zuid-Hollandse universiteiten en medische centra deel in InnovationQuarter. De organisatie bestaat uit twee entiteiten: de ROM InnovationQuarter B.V. en de Participatiemaatschappij InnovationQuarter B.V. De Participatiemaatschappij InnovationQuarter B.V. is een 100% dochter van de ROM InnovationQuarter B.V. Het kapitaal dat door de aandeelhouders in de ROM InnovationQuarter B.V. is gestort, wordt volledig aangewend voor het (revoluerende) participatiefonds. De provincie heeft de storting in de eerste fase van € 10 mln in december 2013 verricht. In de tweede fase is een storting voorzien van € 15 mln (naar verwachting in 2017). De provincie verkrijgt door haar kapitaalbreng aandelen in de ROM InnovationQuarter B.V. Voorwaarde voor deelneming in de ROM B.V. is dat de provincie nooit meer kosten zal maken dan de investering groot is. Om dit te beheersen zal de provincie conform staand beleid geen meerderheid van de aandelen bezitten (maximaal 49,99%). Het huidige geplaatste kapitaal van de ROM B.V. bedraagt € 29,7 mln. Daarvan is de provincie voor 33,67% aandeelhouder (€ 10 mln). Waardevermindering van de aandelen is een risico voor de provincie (huidige waarde van de PZH aandelen op basis van de Jaarrekening IQ 2015 is € 9,69 mln).
Impact	Het maximale risico is € 10 mln per 2020.
Maatregelen	In de beginfase zullen de kosten van de Participatiemaatschappij InnovationQuarter B.V. niet gedekt kunnen worden door de opbrengsten, omdat in deze opbouwperiode rendement uit investeringen nog beperkt zal zijn. Het uitgangspunt is dat het fonds in meerjarig perspectief revoluerend moet zijn. Daarbij is in de aandeelhoudersinstructie (die doorwerkt via de Statuten) een termijn van 7 jaar afgesproken (2020) met een tussentijdse evaluatie in 2016.

	De aandeelhouders van InnovationQuarter hebben als eis gesteld dat de Participatiemaatschappij van InnovationQuarter in meerjarig perspectief de koopkracht van het vermogen in stand moet houden. Dat betekent concreet dat over een meerjarenperspectief het rendement zodanig moet zijn dat, na aftrek van apparaatskosten van de Participatiemaatschappij, (tenminste) de inflatie 'verdiend' moet zijn. Daarmee zal de waarde van de aandelen ook in stand worden gehouden. Dit is in de praktijk een ambitieuze doelstelling. Door professioneel fonds- en investeringsmanagement zullen de risico's zo goed als mogelijk worden ingezet en worden beheerst. Ook bevat de aandeelhoudersinstructie een bepaling dat een deel van het kapitaal in het participatiefonds buiten de primaire doelgroep geïnvesteerd mag worden, bijvoorbeeld om MBO / MBI's (Management Buy Outs / Ins) te financieren. Deze investeringen hebben een lager risicoprofiel en daarmee meer zekerheid op rendement. In principe worden de investeringen in de jaarrekening (en periodieke rapportages) van InnovationQuarter gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs. Daarnaast wordt periodiek beoordeeld door InnovationQuarter of er aanwijzingen zijn dat een investering aan een bijzondere waardevermindering onderhevig kan zijn. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, wordt een voorziening vastgesteld. De voorziening wordt bepaald op basis van de International Private Equity and Venture Capital Investor Reporting Guidelines (IPEV). De kosten van de voorziening wordt direct als een last verwerkt in de winst- en verliesrekening. Overigens heeft de waardering tegen verkrijgingsprijs (of lagere waarde) tot gevolg dat ongerealiseerde waardeinstijgingen niet in de cijfers tot uitdrukking komt. De ambitie van InnovationQuarter is dat in de toekomst in de jaarrekening informatie wordt opgenomen van de ongerealiseerde waardeinstijgingen omdat het uiteindelijk rendement pas zichtbaar is na een periode van 7 à 8 jaar vanaf het moment deelname. Uit het rapport pag.98/99 'Evaluatie van de ROM's' van mei 2016 van Ecorys in opdracht van het ministerie Economische Zaken blijkt dat de aandeelhouderinstructie er toe leidt dat de ROM's strikt zijn in risicobeheersing. Mede ook omdat gevraagd wordt om het fonds een revolverend karakter te geven. Oftewel het fonds dient op totaalniveau zijn waarde te behouden. Het beheren van de risico's in de portefeuille is daarmee een belangrijk aspect van de werkzaamheden bij de ROM's. Ten eerste wordt er serieus beoordeeld of een potentiële participatie rendement kan opleveren. Daarnaast wordt er naar gestreefd om zoveel mogelijk andere (private) partijen te vinden die mee willen investeren in een onderneming. Hiermee wordt het risico verkleind. Ook vindt er om deze reden actief beheer plaats zodat tijdig ingegrepen kan worden als dat nodig is. Op totaalniveau wordt er tot slot naar gestreefd om een evenwichtige portefeuilleopbouw te hebben over meerdere segmenten en verschillende fasen zodat het totaal van de portefeuille minder afhankelijk is van incidentele risico's. Met bovenstaande zal door InnovationQuarter periodiek inzicht worden gegeven in de waardeontwikkeling van de investeringen van InnovationQuarter en daarmee ook de waarde van de aandelen van InnovationQuarter zelf. Om het risico van waardedaling van de aandelen af te dekken heeft de provincie een reserve voor waarderingsverschillen gevormd. De reserve wordt verder opgebouwd tot een maximale omvang van 40% van het feitelijk verstrekte kapitaal, ofwel € 10 mln in 2020.
Status	Om te bepalen wat het risico van deze investering is wordt er in 2016 een risicoanalyse uitgevoerd. Dan zal duidelijk worden of het hier een doorlopend hoog risico of laag risico betreft. Op basis van de analyse zal ook de kans van optreden worden bepaald en de te nemen beheersmaatregelen. Vooruitlopend hierop is er op dit moment een reserve IQ van € 4,7 mln om eventuele waardevermindering in de toekomst op te vangen.

19.	Geen aflossing gegarandeerde leningen derden
Omschrijving	De provincie Zuid-Holland staat in een aantal gevallen garant voor de rente en aflossing van door derden afgesloten geldleningen. Het betreft garantstellingen op het terrein van de gezondheidszorg. Er is sprake van een geleidelijke afbouw van de portefeuille gewaarborgde geldleningen vanwege de aflossing van de geldleningen en vanwege tussentijdse conversies van leningen waarbij de provinciale borgstelling komt te vervallen.
Impact	De te lopen maximale schade bedraagt eind 2016 € 2,6 mln. Voor een groot deel van dit bedrag zijn hypothecaire zekerheden bedongen die kunnen worden uitgewonnen indien de provincie als borg wordt aangesproken. De kans van optreden van dit risico wordt dan ook laag ingeschat.
Maatregelen	Er worden geen nieuwe garanties meer verstrekt aan zorginstellingen. 100% van door de provincie gewaarborgde instellingen is aangesloten bij het Waarborgfonds voor de zorgsector.
Status	De komende jaren worden de garantstellingen verder afgebouwd. Naar verwachting zijn alle garanties in 2024 volledig afgebouwd.

20.	Herinrichting Meeslouwerplas
Omschrijving	Op 26 augustus 2009 is de 'Basisovereenkomst' tussen BAM Wegen regio west B.V. en de provincie Zuid-Holland ondertekend. De basisovereenkomst heeft betrekking op de volgende zes projecten, samen 'het Werk' genoemd en in het vervolg als project Meeslouwerplas aangeduid: • Het verondiepen van de Meeslouwerplas (c.q. het herstel van de instabiele oevers). • Het herinrichten van de oevers. • Het realiseren van het krekengebied. • Het verduurzamen van de eilanden tussen Meeslouwerplas en de recreatieplas. • Het realiseren van twee geluidwerende voorzieningen. • Bouw nieuwe brug ter vervanging van de Bailey-brug. De ondertekening van de basisovereenkomst in augustus 2009 vormde de officiële start voor de uitvoeringsfase. Voor de doorlooptijd van het project wordt uitgegaan van tien jaar. De belangrijkste risico's van het project herinrichting Meeslouwerplas zijn: • Het project levert niet genoeg geld op. • Er komt binnen de termijn van tien jaar onvoldoende kwalitatief goede grond beschikbaar. • BAM stopt met de uitvoering van het project. • Het verondiepingswerk loopt vertraging op als gevolg van minder aanbod van bagger en grond.
Impact	Indien deze risico's werkelijkheid worden kan dat de volgende consequenties hebben: In de worst-case situatie wordt de voorinvestering van de provincie in de ophaalbrug en de compensatie van Recreatiecentrum Vlietlanden van in totaal € 1,8 mln niet terugverdiend en moet de provincie met andere maatregelen de oeverveiligheid realiseren; Daarnaast is het mogelijk dat het project niet de afgesproken financiële opbrengst voor provincie Zuid-Holland oplevert (€ 2,6 mln + indexering) waardoor geen verdere investeringen in de recreatieve en ecologische kwaliteit van het gebied kunnen worden gedaan.
Maatregelen	In het kader van de basisovereenkomst met de BAM is de BAM aangesproken op het nakomen van gemaakte afspraken. Dit moet leiden tot herbevestiging van deze afspraken, inclusief planning en provinciale opbrengsten van het verondiepingsproject. Totdat hierover duidelijkheid is, doet de provincie geen verdere investeringen in het project.

21.	Indexatiekloof Openbaar Vervoer
Omschrijving	De provincie is opdrachtgever voor Openbaar Vervoer (OV) in Zuid-Holland. De indexatie van de inkomsten en uitgaven voor OV is niet gelijk aan elkaar. De indexatie van de inkomsten vanuit de rijksoverheid ligt structureel lager dan de indexatie van de uitgaven voor de concessies. De concessies worden namelijk op basis van landelijke afspraken geïndexeerd met de Landelijke Bijdrage Index (LBI). De rijksbijdrage waarmee de OV-concessies worden gedekt zal waarschijnlijk met ingang van 2017 deel uit gaan maken van de algemene uitkering van het Provinciefonds. De algemene uitkering kent geen specifiek indexeringsregime, maar beweegt generiek (via het zogenaamde accres) mee met de ontwikkeling van de (netto gecorrigeerde) rijksuitgaven ('trap op, trap af'). De ontwikkeling van het accres is de afgelopen jaren zeer onzeker gebleken. Bovendien is in het Hoofdlijnenakkoord afgesproken dat budgetten in beginsel niet voor prijsontwikkelingen worden gecompenseerd (deze ontwikkelingen moeten dus binnen betreffend programma / doel worden opgevangen). Als de inflatie (substantieel) hoger is dan eerder voorzien, dient dit binnen het accres van het Provinciefonds te worden opgevangen. In alle andere gevallen zal worden overgegaan tot een integrale afweging binnen het financiële kader van de begroting.
Impact	Vanaf 2013 is er sprake van een indexatiekloof die structureel is. Bij alle Zuid-Hollandse concessies en contracten in het kader van openbaar vervoer is afgesproken te indexeren, waarbij de recenter verleende concessies worden geïndexeerd conform de LBI. Gezien de huidige lage inflatie wordt er bij de kwantificering van dit risico voor 2017 uitgegaan van een indexatiekloof van 1%.
Maatregelen	De ontwikkeling van de toekomstige indexatiekloof is niet te voorspellen. Denkbare maatregelen die getroffen kunnen worden (al dan niet in combinatie met elkaar) zijn: aanvullende dekking organiseren, lopende en toekomstige contracten bijstellen en het voorzieningenniveau aanpassen.
Status	Afhankelijk van het toekomstig indexering verschil kan het structurele tekort nog een aantal jaren incidenteel gedekt worden vanuit aanwezige middelen in de reserve mobiliteit.

22.	Inlenersaansprakelijkheidsrisico
Omschrijving	De inlenersaansprakelijkheid is gebaseerd op art. 34 van de Invorderingswet. Deze houdt in dat in sommige gevallen de inlener van personeel aansprakelijk kan zijn voor de loon- en omzetbelasting die door de uitlener (bijvoorbeeld een uitzendbureau) niet is afgedragen. Mocht bijvoorbeeld in geval van een faillissement het uitleenbedrijf nog een schuld hebben aan de Belastingdienst, dan kan de fiscus dat bedrag verhalen op bedrijven of instellingen waar het uitgeleend personeel heeft gewerkt. De inlenersaansprakelijkheid geldt niet bij diensten die een ZZP'er voor Zuid-Holland verricht, zonder dat er een andere organisatie (zoals een uitzendbureau) tussen zit.
Impact	In de Aanbestedingswet 2012 is een beperking opgenomen voor eisen aangaande financiële zekerheid. Door deze beperking kan sprake zijn van een licht verhoogd risico ten opzichte van eerdere omstandigheden. Tot op heden zijn bij de provincie geen claims opgelegd met betrekking tot de inlenersaansprakelijkheid. Met ingang van 1 juli 2015 en ingaande 2016 is de nieuwe wet Aanpak schijnconstructies van toepassing. Deze wet regelt dat een werknemer, indien hij niet betaald wordt volgens de wet, verhaal kan halen hogerop in de keten. Dit kan bij grotere bouwprojecten ook gevolgen hebben voor provincie Zuid-Holland. De leveranciers waar provincie Zuid-Holland mee werkt, worden regelmatig gescreend, maar niet elke branche kent een certificeringssysteem. Daarnaast moet een ieder zich aan de wet houden. Een restrisico blijft echter altijd aanwezig, omdat onze leveranciers / aannemers weer met onderleveranciers / aannemers werken. Daarnaast zijn er zeer veel losse arbeidsverbanden die ook nog inhoudelijk sterk kunnen verschillen. In eerste instantie ligt het risico bij onze leverancier maar als deze om diverse redenen faillieert, bestaat er een risico voor de provincie. Voor de bepaling van het risico wordt uitgegaan van een maximale schade van 1% van de totale inleen per jaar (1% van € 25 mln is € 0,25 mln) en een zeer lage kans van optreden van 0-25%.

Maatregelen	De aansprakelijkheid is niet voor 100% af te dekken. Wel worden de volgende maatregelen genomen om het risico te beheersen: • Werken met erkende en/of gecertificeerde bedrijven. • Sluiten van goede raamcontracten waarbij bijvoorbeeld ook gekeken wordt naar de liquiditeitspositie van betreffende ondernemingen. • Hanteren van uitsluitend de provinciale inkoopvoorwaarden. • Tools voor screening van bedrijven. Vooralsnog wordt er geen depotstelsel ingevoerd als maatregel om het risico te beheersen. Redenen hiervoor zijn de forse administratieve lasten van deze maatregel in relatie tot het te verwachten effect van de hierboven genoemde maatregelen.
Status	Er zijn in het afgelopen jaar geen claims ontvangen met betrekking tot inlenersaansprakelijkheid.

23.	Doorlevering gronden aan TBO's
Omschrijving	De Vereniging Gelijkberechtiging Grondbezitters (VGG) heeft een klacht ingediend bij de Europese Commissie met als strekking dat de subsidies die eerder zijn verstrekt in het kader van de grondverwerving door terreinbeherende organisaties (de landelijke subsidieregeling PNB en voorgangers en zijn provinciale tegenhangers) in strijd zou zijn met de EU-regelgeving inzake staatssteun. Voor Zuid-Holland gaat het om subsidies die verstrekt zijn aan het Zuid-Hollands Landschap en Natuurmonumenten. Verder heeft de VGG een brief gestuurd aan de provincie waarin deze wordt gesommeerd tot terugvordering van rente over staatssteun, die zou zijn verleend door de provincie aan terreinbeherende organisaties (TBO's). De financiële omvang hiervan is momenteel nog onbekend.
Impact	Als de Europese Commissie oordeelt dat sprake is van onverenigbare staatssteun, dan zal geëist worden dat het Rijk (naar nationaal recht) een bedrag terugvordert dat kan variëren van circa € 0,2 mld (bij geoorloofde staatssteun) tot € 1,2 mld (bij ongeoorloofde staatssteun). Het Rijk zal deze vordering mogelijk deels neerleggen bij de provincies (als uitvoerders van de provinciale regelingen en sinds 2007 ook van de PNB-regeling). Het is niet bekend hoe de vordering verdeeld zal worden over de provincies. Ten tijde van het ILG was Z-H goed voor 1/6 van het landelijke budget. Rijk en de provincies kunnen het 'steunbedrag' vorderen bij de TBO's, maar de realiteit gebiedt dat dit het einde betekent van het natuurbeheer in Nederland. Als de provincies deze rekening betalen betekent dat het directe einde van de NNN-opgave. Dit zal dus grote financiële maar ook beleidsmatige consequenties hebben voor de continuïteit en kwaliteit van de taakuitoefening op het gebied van natuurbeheer.
Maatregelen	Conform de vastgestelde Nota Beheer EHS (2013) verkoopt de provincie Zuid-Holland thans natuurgronden tegen een marktconforme prijs, voor zover de provincie deze zelf in eigendom heeft of krijgt. Anders gebeurt de verwerving direct door de terreinbeheerder zelf, met een latere subsidie voor afwaardering op basis van een door de Europese Commissie goedgekeurde subsidieregeling. In beide gevallen wordt voor toekomstige situaties voldaan aan de EU-richtlijnen inzake staatssteun. Voor het vorderingsrisico voortkomend uit de vroegere praktijk van het ILG is geen beheersmaatregel mogelijk, anders dan het stilleggen van het NNN-programma. Dit geldt ook voor de sommatie van de VGG op het terugvorderen van rente over een bedrag van maximaal € 200 mln (1/6 van €1,2 mld).

Status	De Europese Commissie is een onderzoek gestart. Het ministerie van Economische Zaken is verantwoordelijk voor de landelijke reactie naar de EC. Naar aanleiding van de behandeling van de klacht heeft het Interprovinciaal Overleg (IPO) samen met de beheerders nieuw beleid ontwikkeld dat regelt dat de provincie alle gronden binnen NNN middels een openbare procedure verkoopt tegen natuurwaarde op basis van de getaxeerde waarde. In bepaalde gevallen zijn uitzonderingen mogelijk. Het nieuwe beleid betekent dat eenieder conform de wens van de vereniging nu voor eigendom en beheer van de restantopgave van NNN in aanmerking komt. Inmiddels heeft de provincie de VGG een brief gestuurd waarin het door PS vastgestelde beleid (de Beheer nota EHS) van de provincie is uiteengezet. De Vereniging heeft ingestemd met het beleid van de provincie Zuid-Holland. Bij twijfelgevallen wordt de provinciale gesprekspartner Hollands Particulier Grondbezit (HPG) betrokken. Vanwege het geringe risico is de verwachting dat dit risico niet in de Begroting 2017 wordt opgenomen.
--------	---

24.	Meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten in het areaal
Omschrijving	Derden kunnen schade aan ons areaal toebrengen, bijvoorbeeld door aanvaringen, waarvan de kosten voor het herstel door wettelijke beperkingen niet volledig op de veroorzaker kunnen worden verhaald. Daarnaast kan het provinciale areaal bezwijken, bijvoorbeeld oevers, waardoor schade aan eigendommen van derden ontstaat. Ook kan door (natuur)rampen schade aan provinciaal areaal ontstaan.
Impact	Of in het reguliere onderhoudsbudget financiële ruimte beschikbaar is voor het herstel van de schade aan het provinciale areaal wordt onder andere bepaald door de tijd die verstreken is sinds het laatste groot onderhoud. De eventuele gevolgschade aan eigendommen van derden is niet verzekerd en maakt geen onderdeel uit van het reguliere onderhoudsbudget.
Maatregelen	Het tijdig uitvoeren van beheer- en onderhoud, waaronder inspecties, heeft tot doel de kans op het technisch falen van de infrastructuur te beperken. Door op risicovolle plaatsen de inrichting te veranderen, wordt beoogd de schade aan het provinciale areaal te minimaliseren. Tot slot wordt met het inzetten van de wettelijke mogelijkheden, waaronder de provinciale (vaar)wegverordening, de kans op incidenten op en aan het areaal beperkt. Uit een onderzoek bij soortgelijke organisaties, waaronder bij Rijkswaterstaat, blijkt dat er onvoldoende ervaringsgegevens ontsloten zijn om een gefundeerde kwantificering van kans en impact voor onverwachte incidenten te bepalen.
Status	-

25.	Ontwikkeling loonkosten (stijging werkgeverslasten en CAO)
Omschrijving	De kans bestaat dat de loonkosten stijgen als gevolg van exogene factoren. Het betreffen wijzigingen in de percentages van de pensioenpremie en wijzigingen in diverse grondslagen en premies, bijvoorbeeld met betrekking tot WAO/WIA, zorgverzekeringswet, werkgeversbijdrage IPAP en levensloop (de zogenaamde werkgeverslasten). De provincie is verplicht deze wettelijke percentages toe te passen. In de afgelopen jaren schommelde het percentage voor de stijging van de werkgeverslasten tussen de 1,5% en 2%. Afspraken over een nieuwe CAO (op 31-12-2016 liep de vorige CAO af) zullen eveneens een kostenverhogend effect hebben op de loonkosten.
Impact	Uitgaande van 2% stijging werkgeverslasten bedraagt het financiële risico, op basis van het totaal aan vaste loonkosten 2016, € 2,0 mln. Uitgaande van een structurele loonstijging van 1% (dit is gelijk aan de huidige inflatie) bedraagt het financiële risico van een nieuwe CAO € 1,0 mln.
Maatregelen	In het Hoofddijnenakkoord 2015-2019 is opgenomen dat alle budgetten de nullijn volgen. Indien de loonkostenontwikkeling (substantieel) hoger wordt dan tot op heden voorzien, dient dit te worden opgevangen in de ontwikkeling van het accres van het Provinciefonds. In alle andere gevallen zal tot een integrale afweging binnen het financieel kader worden overgegaan.
Status	Voor wat betreft de stijging van de werkgeverslasten is het een jaarlijks terugkerend, exogeen risico. De loonstijging als gevolg van CAO-afspraken is afhankelijk van de concrete afspraken en de looptijd.

26.	Risico's regeling Individueel Keuzebudget (IKB), bovenwettelijke verlofdagen
Omschrijving	De hoogte van de loonkosten kunnen worden beïnvloed door de invoering van het Individueel Keuzebudget.
Impact	De impact van het risico wordt bepaald door de wijze waarop de medewerkers gebruik gaan maken van de mogelijkheden van het IKB. De bovenwettelijke verlofuren worden toegevoegd aan de regeling en worden in principe uitbetaald. Dit zal leiden tot een stijging van de loonkosten, tenzij de medewerkers de bovenwettelijke verlofuren terugkopen.
Maatregelen	De regeling zal worden gemonitord op gebruik.
Status	Het IKB is ingegaan op 1 januari 2015.

27.	Uitbetalen obligaties uitgegeven in 1957 en 1959
Omschrijving	In 1957 en 1959 heeft de provincie Zuid-Holland obligaties uitgegeven. In de periode van 30 jaar na uitgifte was de provincie verplicht om rentecoupons te vergoeden. Dit is inmiddels niet meer actueel. Daarnaast kunnen de eigenaren van de obligaties aanspraak maken op de hoofdsom. Hieraan is geen maximale termijn gekoppeld. De gemiddelde hoofdsom van een obligatie wordt ingeschat op € 57,-. Het aantal uitgegeven obligaties bedraagt circa 8.000. In totaal gaat het om een bedrag van € 0,5 mln.
Impact	Verzoeken tot uitkering van de hoofdsom worden sporadisch ontvangen. Dat zou kunnen betekenen dat van veruit de meeste obligaties de hoofdsom is uitgekeerd. Dat kan echter niet met zekerheid worden gezegd, omdat niet bekend is van hoeveel obligaties de hoofdsom inmiddels is verzilverd. Veelal gaat het om erfgenamen die uit de inboedel van de overledenen aanspraak kunnen maken op verzilvering. In de periode 2007-2016 is een bedrag op de coupons van € 20.761 uitgekeerd. De maximale schade is berekend door het maximaal openstaande bedrag te verminderen met de in 2007-2016 uitgekeerde coupons en de voorziening premieleningen die is ingesteld om de verzilvering te kunnen dekken.
Maatregelen	Er is een voorziening voor de premieleningen 1957 en 1959. Stand voorziening ultimo 2016 op basis van de huidige cijfers bedraagt € 72.268.
Status	Verzoeken tot uitbetalingen worden in behandeling genomen.

28.	Sloopkosten voormalige provinciale bescherming bevolking (BB) bunker
Omschrijving	De provincie huurde tot 1999 van Staatsbosbeheer in de Coepelduinen in Noordwijk een bunker voor haar rol in de civiele verdediging (bescherming bevolking). De bunker is toen afgedekt, waarbij het ondergrondse deel in stand is gelaten. De provincie heeft zich verplicht dit deel op haar kosten te verwijderen, indien nieuwe regelgeving dit vereist.
Impact	De sloopkosten worden geraamd op € 0,5 mln.
Maatregelen	Niet van toepassing.
Status	Het risico dat alsnog het ondergrondse deel van de bunker moet worden verwijderd, is gering.

29.	Invoering omgevingswet
Omschrijving	Op 22 maart 2016 heeft de Eerste Kamer ingestemd met het wetsvoorstel Omgevingswet. Beoogde invoeringsdatum van de wet is begin 2019. In het bestuursakkoord tussen Rijk, IPO, UvW en VNG d.d. 1 juli 2015 is afgesproken vooruitlopend op de invoering van de wet te werken aan de implementatieopgave, een impactanalyse uit te voeren en financiële onderzoeken te doen. De Omgevingswet vervangt 26 wetten geheel of gedeeltelijk (bijvoorbeeld Wabo, Wro, Tracéwet) en is een kaderwet, nadere regelgeving wordt vastgelegd in vier Algemene Maatregelen van Bestuur. De wet gaat uit van het 'decentraal tenzij' principe en beoogt onder andere het stelsel beter en eenvoudiger te maken. Helder is dat de invoering van de wet de provincie incidenteel geld zal kosten en dat het baten moet opleveren voor de maatschappij (initiatiefnemers; burgers, bedrijven). De uitkomst van de financiële onderzoeken is samengevat in het 'syntheserapport'. Dit is onvoldoende robuust bevonden (BO 14 januari 2016) om tot een definitief beeld te komen.

Impact	Om de implementatie te kunnen realiseren is een eerste inschatting gemaakt van de transitiekosten voor de provincie Zuid-Holland. In het bestuursakkoord is namelijk afgesproken dat decentrale overheden deze kosten zelf zullen dragen (bestuursakkoord 1 juli 2015). Het Rijk financiert de invoeringskosten. De transitiekosten voor de provincie Zuid-Holland worden ingeschat op € 6 mln incidenteel in de periode 2016-2019. Het betreft hierbij onder andere de bekostiging van digitaliseringsverplichtingen vanuit de Omgevingswet en tijdelijke, extra formatie om de transitie te begeleiden zowel intern als in relatie tot de externe partijen. Van de structurele kosten vanaf 2019 (en mogelijke opbrengsten) is momenteel nog geen inschatting te maken, ook omdat er nog geen definitief scenario is gekozen voor het digitale spoor. Het digitale spoor loopt tot in 2024. Met de Minister is overeengekomen in 2018 deze kosten nader in beeld te brengen. Deze worden verdeeld via een nader te bepalen verdeelsleutel over de bestuurlijke partijen.
Maatregelen	Inmiddels zijn via de Voorjaarsnota 2016 de ingeschatte middelen voor de dekking van de Transitiekosten in de begroting van de provincie Zuid-Holland opgenomen. Ontwikkelingen in IPO-verband inzake afspraken met het Rijk over het in kaart brengen en verdelen van kosten tussen overheden worden op de voet gevolgd. Extra aandacht geldt hierbij voor de structurele kosten vanaf 2019.
Status	In het laatste kwartaal van 2016 zal een omvangrijke risicosessie Omgevingswet worden gehouden waarvan de uitkomsten worden opgenomen in de Jaarrekening 2016.

Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen

Provinciale infrastructuur, wegen en vaarwegen

Areaal

Het provinciale areaal is in ruwweg drie groepen te verdelen:

- Wegen en vaste kunstwerken: circa 731 ha verhardingen, 162 rotondes, 237 vaste bruggen, 1.024 ha bermen en 149 ha bermsloten, 37.256 bomen, 123 VRI-installaties, 137 km geleiderail en 24 km geluidswering.
- Vaarwegen en beweegbare kunstwerken: circa 235 km oever, 601 ha te baggeren vaarwegen, 62 beweegbare bruggen en 6 sluiscomplexen.
- Bedrijfsvoeringsmiddelen zoals steunpunten, inspectievaartuigen en –voertuigen, en gladheidsbestrijdingsmateriaal.

In het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) is een gedetailleerde opgave van het areaal opgenomen.

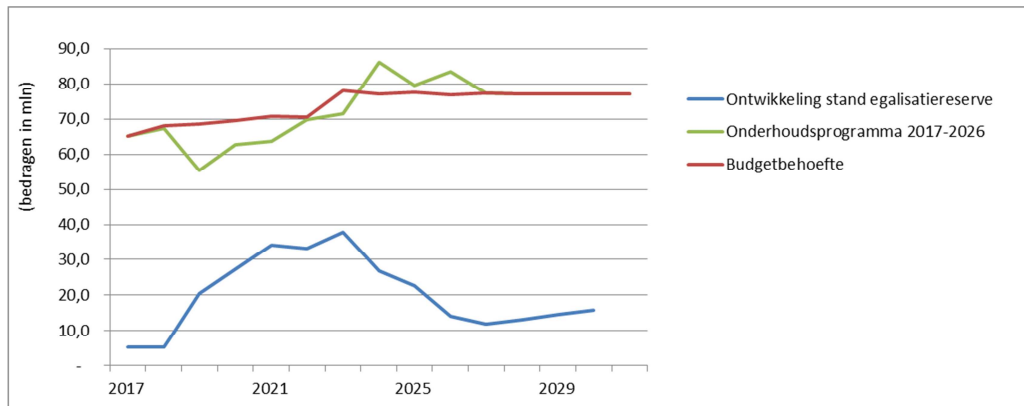
Beleidskader

In juni 2016 hebben PS de [Nota Onderhoud kapitaalgoederen 2016-2019](#) (deel infrastructuur Wegen en Vaarwegen) (NOK) vastgesteld (besluitnummer 6903). Met deze nota zijn de uitgangspunten en kaders vastgesteld waarbinnen GS het beheer van de bestaande en toekomstige provinciale infrastructuur uitvoeren. Het uitvoeren van het beheer binnen de in deze nota geformuleerde kaders voorkomt dat achterstanden in het onderhoud en kapitaalvernietiging ontstaan.

Jaarlijks wordt een Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) als bijlage bij de begroting aangeboden aan PS. Het PZI bevat het meerjarenprogramma Beheer en onderhoud op geaggregeerd niveau, inclusief een meerjarig financieel perspectief over de uitvoering van planmatig onderhoud over de komende 15 jaar en de ontwikkeling van de egalisatiereserve onderhoud.

Op basis van conditiemeting en de verwachte ontwikkeling in de technische staat van het areaal, zal vanaf 2023 het planmatig onderhoud aan wegen weer toenemen en de omvang van de egalisatiereserve afnemen.

Recreatiegebieden

Algemeen

In Zuid-Holland ligt ruim 10.300 ha openbaar buiten-stedelijk recreatiegebied. Een groot deel van deze gebieden wordt beheerd door natuur- en recreatieschappen. Een klein deel heeft de provincie in eigendom en beheer, de zogeheten Provinciale Recreatiegebieden (PRG's). De provincie draagt deze gebieden over aan gemeenten of particulieren, conform de Nota Uitgangspunten Overdracht PRG's (2013). Deze PRG's liggen meestal dicht bij het grootstedelijke gebied. Hierdoor hebben de gebieden bij de inrichting over het algemeen een intensief karakter gekregen. De intensieve inrichting vertaalt zich in relatief hoge onderhoudskosten per hectare.

Beleid

De door Provinciale Staten vastgestelde Beleidsnota Onderhoud kapitaalgoederen (onderdeel recreatie) vormt het beleidskader voor de rol, functie en het prijs-, kwaliteits- en onderhoudsniveau van de provinciale recreatiegebieden (PRG's). Uitvoering van dit beleidskader moet leiden tot een bestendige situatie waarin deze kapitaalgoederen goed worden onderhouden en de functionele kwaliteit ervan wordt gewaarborgd. In het Hoofdlijnenakkoord 2011-2015 hebben Gedeputeerde Staten te kennen gegeven dat het beheer van recreatiegebieden efficiënter kan worden georganiseerd en besloten het beheer van de PRG's over te dragen aan gemeenten of private partijen. Vanaf 2014 zijn zeven (vier in 2014 en drie in 2015) gebieden daadwerkelijk overgedragen, waaronder de Klinkenbergerplas en het Ghoybos, en is de overdracht van overige PRG's rond Den Haag en Leiden in de fase van bestuurlijke besluitvorming gekomen. Eind 2016 of begin 2017 zullen de gebieden in de Alblasterwaard-Vijfheerenlanden zijn overgedragen. Met de afronding van de overdrachten in 2017 is de PRG Vlietland als laatste PRG nog in eigendom van de provincie. Over het beheer zijn afspraken gemaakt met Staatsbosbeheer die vanaf januari 2017 de Groenservice Zuid-Holland overneemt en tijdelijk het beheer van de (resterende) PRG's uitvoert.

Meerjarenplan

Voor het Vlietland, de grootste PRG, die op middellange termijn zal worden overgedragen, is een beheerplan inclusief meerjarenonderhoudsplan opgesteld. De kosten worden gedekt vanuit het reguliere budget.

Het terreinbeheermodel (TBM) is de basis waarop de kosten van het beheer zijn berekend. Er wordt beheerd op het kwaliteitsniveau van Schoon, Heel en Veilig. Voor de PRG's, die nog niet zijn overgedragen, wordt jaarlijks bekeken welke noodzakelijke onderhoudsactiviteiten en investeringen in het volgende jaar moeten worden gepleegd. Deze werkwijze geeft ook een meerjarendoorkijk, waardoor geanticipeerd kan worden op een eventuele integrale heroverweging van functies, doelen en middelen voor de PRG's.

Voor vervangingsinvesteringen zijn geen voorzieningen getroffen.

Financiële aspecten

Het beleid is gericht op structureel beheer, waarbij in de jaarlijkse lasten naast het reguliere onderhoud ook rekening wordt gehouden met groot onderhoud.

Meerjarig lastenbudget onderhoud provinciale recreatiegebieden

(bedragen x € 1.000)	2017	2018	2019	2020
Onderhoud provinciale recreatiegebieden (regulier + groot onderhoud)	1.687	1.387	1.387	1.387
Vervangingsinvesteringen	0	0	0	0

De afkoopsommen voor beheer en onderhoud, zoals die aan gebiedspartijen worden verstrekt bij de overdracht van PRG's, worden gefinancierd uit het Uitvoeringsprogramma Groen. De door overdracht van PRG's bereikte jaarlijkse besparing op onderhoud en beheer PRG's wordt vanaf 2017 ingezet als dekking voor de overeengekomen jaarlijkse provinciale beheerbijdragen aan nieuw ingerichte recreatiegebieden zoals Bentwoud, Duivenvoorde Corridor, Ruyven en Laakweg. Daarnaast zal vanaf 2018 het budget worden verlaagd met € 300.000 zoals opgenomen in het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019.

Gebouwen

Algemeen

De provincie Zuid-Holland heeft verschillende soorten gebouwen in beheer en onderhoud. Een deel van de gebouwen is eigendom en een deel is gehuurd. Het betreft kantoorpanden op de locaties Den Haag evenals de bedieningscentrales, brug- en sluiswachtershuisjes, dienstwoningen, depots/werven en molens. De locatie in Schiedam wordt volgens planning begin 2017 af gestoten.

Beleid

Provinciale Staten hebben op 3 februari 2016 de Nota Onderhoud kapitaalgoederen, onderdeel Gebouwen 2016-2019, vastgesteld. Beleidsuitgangspunt was hierbij dat een sober en doelmatig kwaliteitsniveau conform NEN-2767 normering op het wettelijk minimum, conditieniveau 3 wordt gehanteerd. Voor de komende 4 jaar staat de volgende kwaliteitsaspecten centraal: functionaliteit, veiligheid en representatie. In uitwerking op deze nota hebben Gedeputeerde Staten in 2016 het Beheerplan Gebouwen 2016-2019 voor planmatig beheer en onderhoud vastgesteld. Een belangrijk onderdeel is het inzichtelijk hebben van een meerjarenonderhoudsplan. Het 'Beheerplan Gebouwen' wordt elke vier jaar geactualiseerd.

In 2010 is besloten om het provinciehuis aan te passen naar de moderne eisen van deze tijd. De vastgestelde Strategische HuisvestingsVisie (SHV) 2010-2014 heeft dan ook als doel om de medewerkers te ondersteunen onder meer op het gebied van resultaatgericht werken en flexibiliteit. Een nieuwe inrichting van de bouwdelen C en D is ontwikkeld. De verbouwing van D is gestart en wordt in 2017 afgerond en de verbouwing van C zal aansluitend worden uitgevoerd.

Meerjarenplan

Het beheer en onderhoud van de gebouwen is vooral gericht op functionaliteit, het garanderen van veiligheid en het op peil houden van de staat van onderhoud van de gebouwen. Vanwege de samenloop met de SHV is in 2014 een 'nulmeting' voor het onderhoud van het provinciehuis gedaan. Doelstelling van deze nulmeting was de huidige en gewenste staat (conditie) van de gebouwen te bepalen en een prognose te maken in welk jaar de bouwkundige en installatietechnische elementen vervangen en/of gerenoveerd moeten worden.

In 2015 is het Meerjarenonderhoudsplan 2016 - 2030 (MJOP) vastgesteld door Gedeputeerde Staten. Dit MJOP gaat uit van een lange termijn visie investeringsprogramma tot en met 2030 en heeft betrekking op alle bouwdelen van het Provinciehuis in Den Haag. In de begroting is voor de bouwdelen C en D gekeken wat meerjarig meegenomen kan en moet worden om het achterstallig onderhoud in te lopen. Dit heeft geresulteerd in een verschuiving van de investeringen MJOP binnen het beschikbare budget.

In 2016 zijn de plannen voor de bouwdelen C en D voorbereid en voorgelegd aan Gedeputeerde staten. De verbouwing van de bouwdelen C en D zal integraal en in samenhang uitgevoerd worden, waarbij zowel het investerings- en exploitatiebudget efficiënter wordt ingezet.

Financiële aspecten

De kosten van de investeringen in groot onderhoud worden als volgt verdeeld:

- De vervangingsinvesteringen op basis van het SHV 2010-2014 en overige investeringen afdeling Facilitaire Zaken worden deels gerealiseerd in de periode t/m 2017. Hiervoor is nog een investeringskrediet beschikbaar ter grootte van € 10,4 mln; deze wordt in 2017 geactiveerd voor € 1 mln en in 2018 voor € 9,4 mln.
- De vervangingsinvesteringen op basis van het MJOP 2016-2030, ter grootte van € 6,3 mln, wordt in 2017 geactiveerd en € 9,3 mln in 2018.

De kosten voor groot en klein onderhoud moeten in de jaarlijkse vastgoedexploitatie worden opgenomen conform het BBV; hier wordt wel de mogelijkheid van een voorziening open gehouden. Omdat de jaarlijkse exploitatielasten voor huisvesting hebben geleid tot pieken, is bij de vaststelling van het MJOP in 2015 ook de voorziening Groot onderhoud MJOP gebouwen ingesteld. Hier wordt vanuit de exploitatielasten jaarlijks een dotatie van € 1 mln aan de voorziening gedaan, met een eenmalige startdotatie van € 3,5 mln. Dit is budgettair verwerkt in het hoofdlijnenakkoord.

Meerjarig lastenbudget onderhoud provinciale gebouwen

<i>(bedragen x € 1.000)</i>	2016	2017	2018	2019	2020
Investeringen gebouwen project SHV programma 5	0	957	9.405	0	0
Investeringen onderhoud gebouwen MJOP programma 5	0	6.338	9.331	0	650
Totaal	0	7.295	18.736	0	650

Meerjarig lastenbudget onderhoud provinciale gebouwen

<i>(bedragen x € 1.000)</i>	2016	2017	2018	2019	2020
Exploitatie regulier onderhoud gebouwen MJOP / Voorziening paragraaf Bedrijfsvoering	4.530	1.000	1.000	1.000	1.000
Exploitatie regulier onderhoud gebouwen paragraaf Bedrijfsvoering	175	175	175	175	175
Exploitatie regulier onderhoud gebouwen programma 2	185	185	185	185	185
Totaal	4.890	1.360	1.360	1.360	1.360

Paragraaf Financiering

Inleiding

De financieringsparagraaf in de begroting is een belangrijk instrument voor het transparant maken en daarmee voor het sturen, beheersen en controleren van de financieringsfunctie. Het Treasurystatuut en de [Financiële Verordening](#) zijn een leidraad voor de inrichting van de financieringsfunctie. Bij de inrichting van de financieringsfunctie staan beheersing van het rente-, debiteuren- en liquiditeitsrisico centraal.

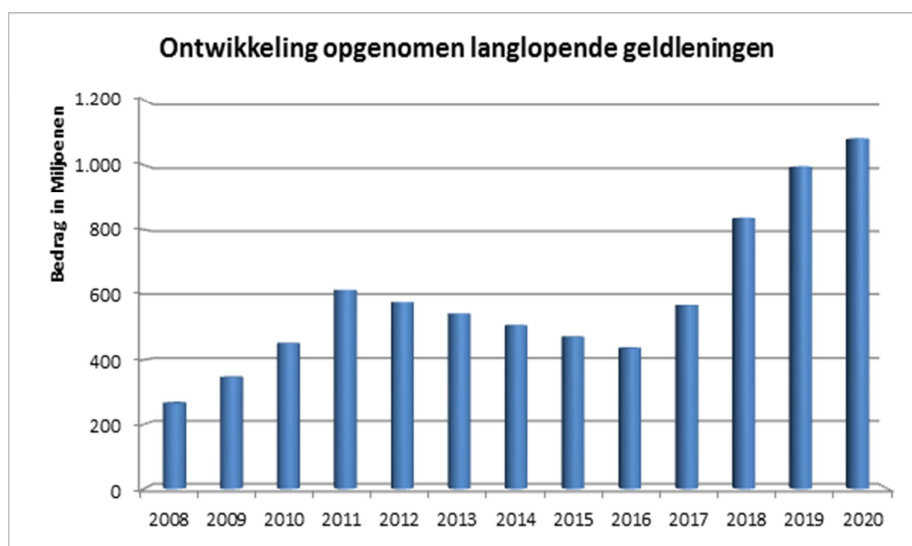
De paragraaf geeft aan hoe de provincie Zuid-Holland haar activiteiten financiert, wat de gevolgen hiervan zijn voor de begroting (lees rentelasten) en welke risico's er worden gelopen. Verder wordt aangegeven binnen welke wettelijke kaders de provincie Zuid-Holland op dit taakgebied haar werk moet doen.

Ontwikkelingen

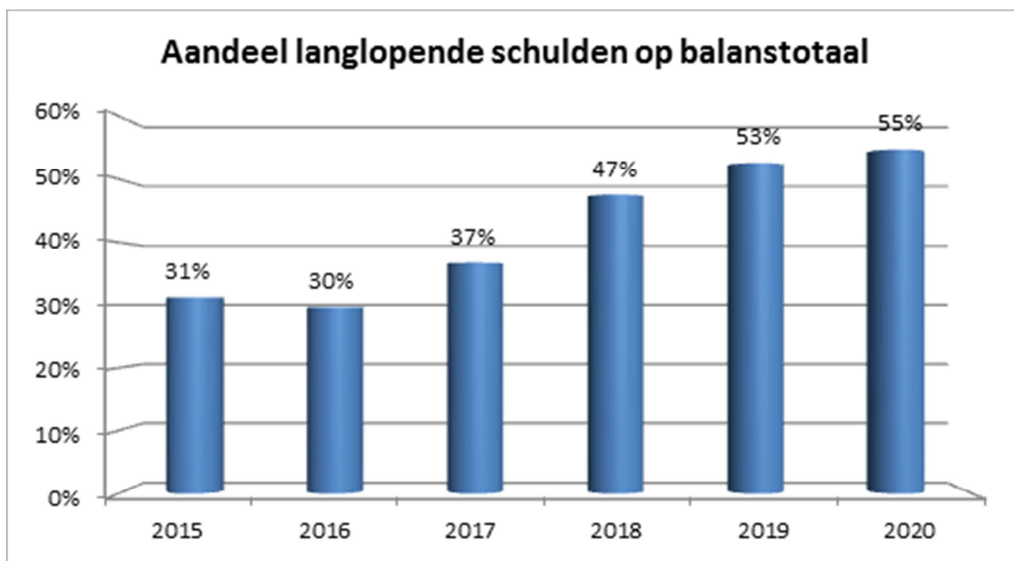
De activiteiten van de provincie Zuid-Holland worden gefinancierd uit drie bronnen, allereerst uit het eigen vermogen, verder uit het werkkapitaal en als laatste uit het (aantrekken) van vreemd vermogen. De verhouding tussen het eigen vermogen en het vreemd vermogen is aan het verschuiven. Dit komt doordat reserves in de komende jaren steeds meer zullen worden ingezet voor de beleidsdoelen, waardoor het eigen vermogen zal gaan dalen. Daarnaast zal de provincie in de komende jaren extra financiering nodig hebben voor de geplande investeringen. De consequentie hiervan is dat de rentekosten een steeds groter deel van de totale kosten zullen uitmaken. Op dit moment zijn de rentestanden op de kapitaalmarkt lager dan het renteomslagpercentage maar een eventuele stijging van de toekomstige rentestand kan gevolgen hebben voor de provinciale begroting.

Financieringsbehoefte

Op basis van de liquiditeitsprognose zal het overschot aan liquide middelen in 2017 omslaan in een financieringsbehoefte. Dit zal ook in de jaren daarna het geval zijn. Hieronder ziet u hoe de stand van de langlopende leningen zich (heeft) ontwikkeld.

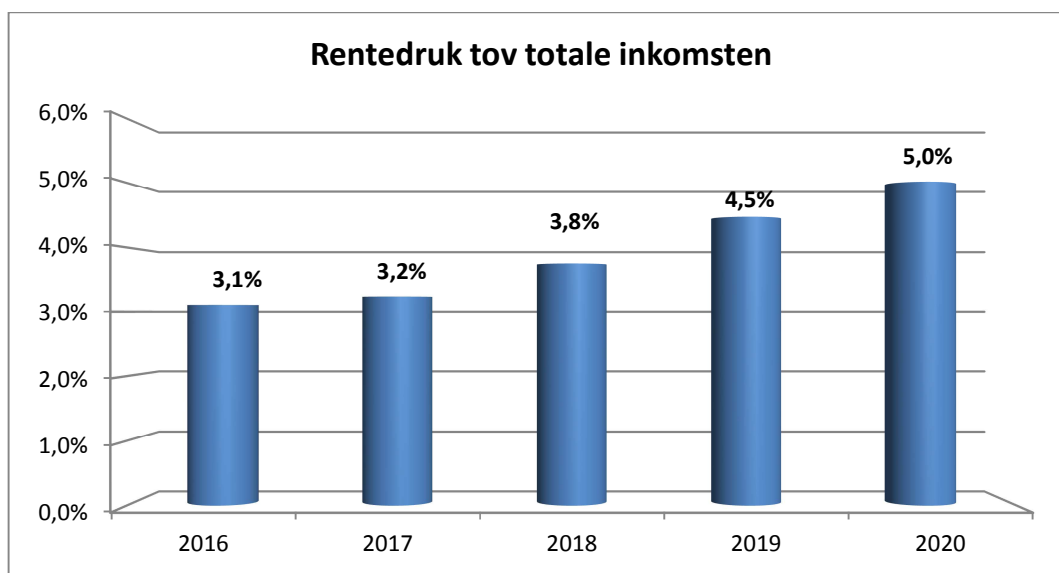

Door deze ontwikkeling zal het aandeel langlopende schuld op de balans stijgen.

Rente

Het aandeel van de schuld op de balans neemt toe, hierdoor zullen ook de rentelasten toenemen. De totale rentekosten bedragen in 2017 in totaal 3,2% van de totale inkomsten van de begroting. Dit percentage stijgt in de jaren daarna tot 5,0% in 2020.

Voor de bepaling van dit percentage is uitgegaan van de te betalen rente op al bestaande leningen en de verwachte rente op de nieuw aan te trekken leningen op basis van de kasstroomgegevens uit deze meerjarenbegroting en de geschatte rentetarieven op de kapitaalmarkt.

Kasgeldlimiet

De kasgeldlimiet is een door de Wet financiering decentrale overheden (wet Fido) voorgeschreven sturings- en verantwoordingsinstrument ter beperking van het renterisico op de korte schuld met een rentetypische looptijd van korter dan een jaar.

Als grondslag van de wettelijk toegestane omvang van de kasgeldlimiet wordt de omvang van de jaarbegroting per 1 januari voor het gehele begrotingsjaar aangehouden. Voorts wordt de omvang van de kasgeldlimiet, zijnde 7%, vastgesteld bij ministeriële regeling. Tenslotte wordt het aldus berekende bedrag getoetst aan de werkelijke omvang van de kasgeldlimiet. Indien de werkelijke omvang lager is dan de wettelijk toegestane omvang, is er sprake van ruimte; indien de werkelijke omvang hoger is, dan is er sprake van overschrijding. Op basis van de huidige cijfers voldoet de provincie aan de kasgeldlimietnorm.

Voor het bepalen van de kasgeldlimiet dienen leningen met een oorspronkelijke looptijd van korter dan een jaar in beschouwing te worden genomen.

Toets kasgeldlimiet

Kasgeldlimiet (bedragen x € 1.000)	1e kwartaal	2e kwartaal	3e kwartaal	4e kwartaal
Gemiddelde netto-vlottende schuld (+)-gemiddeld overschot vlottende middelen	-165.000	-100.000	-50.000	0
Toegestane kasgeldlimiet	46.218	46.218	46.218	46.218
Ruimte (+)/Overschrijding (-)	211.218	146.218	96.218	46.218

Renterisico

Het renterisico op de vaste schuld wordt berekend door te bepalen welk deel van de langlopende leningen in enig jaar moet worden geherfinancierd. De wet stelt criteria voor de berekening van het risico op de vaste schulden, zoals deze zijn vastgelegd in de definitie van de renterisiconorm. Door middel van deze norm wordt een kader gesteld waarmee een zodanige opbouw van de langlopende leningen wordt bereikt, dat het renterisico uit hoofde van renteaanpassing en herfinanciering van leningen in voldoende mate wordt beperkt.

Renterisiconorm 2017

Renterisico op de vaste schuld (bedragen x € 1.000)		2017	2018	2019	2020
1a	Renteherziening op vaste schuld o/g	0	0	0	0
1b	Renteherziening op vaste schuld u/g	0	0	0	0
2	Renteherziening op vaste schuld (1a-1b)	0	0	0	0
3a	Nieuw aangetrokken schuld	165.018	309.409	209.275	142.007
3b	Nieuw uitgezette lange leningen	2.620	1.457	2.621	0
4	Netto nieuw aangetrokken vaste schuld (3a-3b)	162.398	307.951	206.654	142.007
5	Betaalde aflossingen	34.158	39.659	49.481	56.457
6	Herfinanciering (laagste van 4 en 5)	34.158	39.659	49.481	56.457
7	Renterisico op de vaste schuld (2+6)	34.158	39.659	49.481	56.457
Renterisiconorm					
8	Stand van de vaste schuld per 1 januari	435.711	566.571	836.321	996.114
9	Het bij ministeriële regeling vastgesteld %	20%	20%	20%	20%
Toets renterisiconorm					
10	Renterisiconorm (op basis van begrotingstotaal)	138.716	135.936	127.854	125.510
7	Renterisico op de vaste schuld	34.158	39.659	49.481	56.457
11	Ruimte (+)/Overschrijding (-) (10-7)	104.558	96.277	78.373	69.053

Rentebaten en -lasten

In 2017 bedragen de renteverplichtingen uit hoofde van afgesloten vaste leningen € 19,7 mln. De structureel beschikbare korte termijn-liquiditeiten zullen gedurende 2017 afnemen en omslaan in een financieringsbehoefte. Dit heeft als gevolg dat er nieuwe renteverplichtingen ontstaan.

Schema rentetoerekening Begroting 2017*			
a.	De externe rentelasten over de korte en lage financiering		€ 21.686
b.	De externe rentebaten	-/-	€-
	Saldo rentelasten en rentebaten		€ 21.686
c.	De rente die aan de grondexploitatie moet worden doorberekend	-/-	€-
	De rente van projectfinanciering toegerekend aan taakvelden	-/-	€-
	Aan taakvelden toe te rekenen externe rente		€ 21.686
d1.	Rente over het eigen vermogen		€-
d2.	Rente over voorzieningen		€-
	Totaal geraamde aan taakvelden toe te rekenen rente		€ 21.686
e.	De aan taakvelden toe te rekenen rente (renteomslag)	-/-	€ 21.686
f.	Verwacht renteresultaat op het taakveld treasury/financiering		€-
*	Bedragen x € 1.000		

Kredietrisico

Conform de Wet Fido dienen uitzettingen uit hoofde van de treasury-taak te worden verricht conform de bepalingen van het verplicht schatkistbankieren bij het ministerie van Financiën. Het kredietrisico dat hiermee samenhangt, is gelijk aan het risico op de Nederlandse staat.

Kredietverlening uit hoofde van publieke taak

Voor de uitoefening van de publieke taak gaat de provincie Zuid-Holland middels revolverende fondsen de Energietransitie en de mobiliteit via veren stimuleren. Conform het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 zal de komende jaren voor de uitvoering van de activiteiten maximaal € 100 mln en € 12 mln aan liquide middelen beschikbaar worden gesteld aan respectievelijk het Energiefonds en het Verenfonds.

De provincie Zuid-Holland heeft in 2016 renteloze leningen per saldo ad € 1,2 mln verstrekt aan het agrarische collectieven voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). De lening heeft een looptijd tot en met 2018.

Door de transitie van DLG zijn de leningen van de gemeenten Pijnacker-Nootdorp en Lansingerland geëffectueerd. De overeenkomst stamt uit 2012 en lopen door tot het jaar 2024. De oorspronkelijke hoofdsom van beide leningen is per saldo € 2,9 mln.

Externe ontwikkelingen

Schatkistbankieren

Door wijziging van de Wet Financiering Decentrale Overheden (Fido) zijn decentrale overheden verplicht om overtollige liquide middelen tegen marktconforme rente (zijnde de rente waartegen de Nederlandse staat zichzelf financiert op de geld -en kapitaalmarkten) in de schatkist aan te houden. Deze regeling trad per 31 december 2013 in werking. De provincie Zuid-Holland heeft sinds de introductie aanzienlijke bedragen in de schatkist aangehouden. Naar aanleiding van deze begroting is het de verwachting dat Zuid-Holland eind 2016 geen overtollige liquide middelen meer in de schatkist heeft.

Rentevisie

De tarieven in de geld- en kapitaalmarkt bevinden zich nog steeds op een historisch laag niveau. De kwantitatieve verruiming door de Europese Centrale Bank (ECB) zorgt voor een blijvende neerwaartse druk op de lange rente.

Paragraaf Bedrijfsvoering

Doel 1: De omvang en kwaliteit van de organisatie van de provincie Zuid-Holland moet in overeenstemming zijn met het door ons voorgestane takenpakket. Wij werken aan een innovatieve, lerende en op de uitvoering gerichte organisatie die effectief en efficiënt is.

Door een wijziging van het Besluit Begroten en Verantwoorden vervalt met ingang van 2017 de productenraming (GS-boekwerk). Ook wijzigt het percentage bedrijfsvoering in een percentage overhead. "Sturing" krijgt hiermee een nieuwe betekenis. Hierbij passen nieuwe indicatoren. De indicatoren zijn verwerkt in deze paragraaf.

(Effect)indicator bij taken doel 1	Prestatie-indicator	Nulmeting jaarrekening 2014	2017	2018	2019	2020
1. Werken aan een op de uitvoering gerichte organisatie die effectief en efficiënt is	1.1 Percentage overhead	38	38	38	38	38
2. Kwaliteit dienstverlening	2.1 Afhandeling facturen binnen 30 dagen in %	85	85	PM	PM	PM
	2.2 Doorlooptijd bezwaar- en beroepsprocedures (niet zijnde belastingen) en klachten (percentage binnen termijn)	74	75	75	75	75
	2.3 Doorlooptijd advisering bezwaren en klachten	-	80	85	85	85
	2.4 Doorlooptijd belasting bezwaren	-	90	90	90	90
	2.5 Klanttevredenheid (rapportcijfer op tienpuntschaal)	6,8	-	7	-	7

Toelichting

1.1 Percentage overhead

Met ingang van de Begroting 2017 is het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) aangepast. De belangrijkste wijziging die hieruit voortkomt is dat overheaden niet langer op het percentage bedrijfsvoering sturen, maar op het percentage overhead. Voor komende periode sluit de provincie aan bij de vanuit de BBV en benchmark gehanteerde definitie. Het percentage overhead is op dit moment (medio september 2016) gelijk aan 38%. Het percentage is opgebouwd uit het aandeel bedrijfsvoering (29%), primair management en –ondersteuning (7%) en bestuursondersteuning (2%). Uit een benchmark uitgevoerd in 2015 blijkt dat de provincie met 38% overhead exact op het gemiddelde van medeoverheden uitkomt. De komende collegeperiode streeft de provincie naar een stabiel niveau van het overheadpercentage.

2.1 Afhandeling facturen binnen 30 dagen in %

Het percentage op tijd betaalde facturen is voor 2017 gesteld op 85% conform de begroting en realisatie van voorgaande jaren. Deze ambitie is lager dan van de Rijksoverheid waar wordt gestreefd naar 90%. Een belangrijke oorzaak voor het lagere percentage is de keuze van het laag in de organisatie beleggen van de bestelbevoegdheid, waardoor wij zeer veel verschillende leveranciers kennen die veelal onbekend blijken te zijn met de provinciale factuurvereisten om facturen snel en efficiënt te kunnen verwerken.

2.2 Doorlooptijd bezwaar- en beroepsprocedures (niet zijnde belastingen) en klachten

Ten aanzien van de bezwaar- en klachtenbehandeling zijn afgelopen jaren procesverbeteringen doorgevoerd, zoals betere monitoring van de afdoeningstermijnen en het vergroten van de juridische kennis en juridisch bewustzijn van de bij de bezwaar- en klachtenbehandeling betrokken ambtenaren. Het percentage tijdige beslissingen in 2016 was 54% en het huidige percentage ligt rond de 70%.

Er zullen altijd beslissingen op bezwaar niet binnen de termijn genomen kunnen worden (te late doorzending vanuit andere organisatie of noodzakelijk onderzoek voor juiste beslissing waarbij bezwaarde niet instemt met opschorting van de termijn). Voor 2017 wordt geen wijziging van deze (effect)indicator van 75% verwacht. Bij een wijziging volgt een nieuwe toelichting.

2.3 Doorlooptijd advisering bezwaren en klachten

Deze indicator heeft betrekking op de advisering door de bezwaarschriftencommissie en klachtenfunctionaris en ziet op het percentage adviezen op bezwaarschriften en klachten dat binnen een termijn van 12 weken respectievelijk 10 weken wordt uitgebracht. Ook hier geldt dat in sommige gevallen de termijn door externe omstandigheden, bijvoorbeeld onder 2.2 genoemd, niet gehaald kan worden. In 2015 was het percentage tijdige advisering 80%. Voor 2017 wordt geen wijziging van de indicator van 80% opgenomen. Bij wijziging van de indicator volgt een nieuwe toelichting.

2.4 Doorlooptijd belasting bezwaren

Belastingbezwaren maken geen onderdeel uit van de onder 2.2.4 genoemde bezwaar- en beroepsprocedures. De indicator op tijd afgehandelde belastingbezwaren is in 2016 op 75% gesteld, terwijl de doelrealisatie 85% bedroeg. Deze verbetering van de indicator is bereikt door verbetering van de kwaliteit van gegevens in de bronsystemen. Dit in 2015 gestarte proces heeft zich in 2016 doorgezet, waardoor voor 2017 de verwachting is minder bezwaren tegen belastingaanslagen te ontvangen. Tevens zijn procesafspraken met de omgevingsdiensten en gemeenten gemaakt die mede bepalend zijn voor de realisatie van de doorlooptijd. Als indicator voor de Begroting 2017 wordt een percentage voorgesteld van 90%.

2.5 Klanttevredenheid (rapportcijfer op tienpuntschaal)

In het afsprakenkader 'Samen werken, Samen leven' (2007) tussen Rijk en provincies is opgenomen dat de overheidsdienstverlening minimaal een 7 moet scoren naar het oordeel van klanten. Provincies meten daarom sinds 2010 in gezamenlijkheid elke twee jaar de klanttevredenheid, gemeten in een rapportcijfer (6,8 in 2014). Het eerstvolgende onderzoek zal plaatsvinden in Q4 2016 en wordt tweejaarlijks herhaald.

Kwalitatieve toelichting op de besteding van het budget beschikbaar voor de Kwaliteitsimpuls

In het Hoofdlijnenakkoord is € 5 mln beschikbaar gesteld om te investeren in de kwaliteitsverbetering van de ambtelijke organisatie. In de voorjaarsnota wordt aangegeven wat we hier in ieder geval voor gaan doen en welke richting de overige besteding zal hebben. In 2016 wordt gestart met het invulling geven aan de Kwaliteitsimpuls. Deze incidentele impuls gelden ter grootte van € 5 mln (te besteden in vier jaar) zijn bedoeld om de organisatie te ondersteunen bij de noodzakelijke kwaliteitsverbetering. Belangrijk uitgangspunt is dat de Kwaliteitsimpuls niet ingezet wordt voor maatregelen die gefinancierd kunnen worden vanuit de reguliere budgetten voor leren en ontwikkeling.

Het nieuwe Hoofdlijnenakkoord en de Koersnotitie vragen om een intensivering van bepaalde competenties in de organisatie waardoor de verandering naar opgavegericht werken wordt gestimuleerd. Dat betekent een ontwikkelopgave voor de huidige populatie medewerkers door reguliere afspraken rondom vorming, training en opleiding. Die ontwikkeling is belangrijk, maar valt buiten de financiële scope van de Kwaliteitsimpuls, omdat hier toereikend regulier budget voor is. Het gaat er daarnaast vooral ook om dat nieuwe medewerkers competenties bezitten die bijdragen aan de veranderopgave. De Kwaliteitsimpuls kan daarom ingezet worden om kansen te pakken versneld medewerkers aan te trekken die met hun competentieprofiel de verandering ondersteunen.

Enerzijds vindt dat plaats door dit spoor te richten op 'verjonging' van de organisatie. Ingezet wordt op een extra inspanning voor behoud van de huidige traineegroep en werving van een tweetal traineegroepen voor de periode 2016-2018 (zie ook indicator 'aantal trainees')

Anderzijds worden in het kader van de besteding van de Kwaliteitsimpuls de komende periode via Strategische Personeelsplanning (SPP) kansen geïdentificeerd om op specifieke plekken in de organisatie de instroom van nieuwe medewerkers versneld mogelijk te maken. Uitgaande van een beschikbaar bedrag van circa € 3 mln voor de resterende drie jaar looptijd en uitgaande van een gemiddelde loonsom van € 75.000 per jaar kunnen door deze inzet circa 14 fte versneld instromen. Voorwaarde voor de inzet van de Kwaliteitsimpuls is dat na afloop van de tijdelijke financiering reguliere dekking beschikbaar is. De inzet van de Kwaliteitsimpuls zal dus niet leiden tot structurele uitbreiding van de formatie.

Onderstaand financieel overzicht van de besteding van de € 5 mln budget voor de Kwaliteitsimpuls wordt komende tijd verder uitgewerkt over de verschillende jaarschijven. Eventuele specifieke financiële consequenties worden verwerkt bij Najaarsnota 2016 en / of Begroting 2017.

Domein	Categorie	(bedragen x € 1.000)
Verjonging		
	Behoud huidige trainees (maximaal)	475
	Nieuwe traineegroep 2016-2018 (maximaal)	1.350
Versnelde instroom		
	Op basis van SPP versnelde instroom mogelijk maken van circa 14 FTE	3.175
Totaal		5.000
Budget		5.000

Doel 2: We zijn een aantrekkelijk en goed werkgever

De aantrekkelijkheid van de provincie Zuid-Holland als werkgever is een hoofddoelstelling die voortkomt uit de ambities verwoord in het Hoofdlijnenakkoord. Een indicatie voor aantrekkelijk en goed werkgeverschap wordt afgeleid uit de scores uit het werkbelevingsonderzoek onder medewerkers van de provincie. Diversiteit en maatschappelijke betrokkenheid is een andere indicator voor aantrekkelijk en goed werkgeverschap. Een maatschappelijk betrokken werkgever creëert perspectief op werk voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. De provincie doet dit door banen, stages en werkervaringsplaatsen aan te bieden aan arbeidsgehandicapten, statushouders en recent afgestudeerde mbo-ers.

(Effect)indicator bij taken doel 2	Prestatie-indicator	Nulmeting 2016	2017	2018	2019	2020
1. We zijn maatschappelijk betrokken en streven naar een divers personeelsbestand	1.1 Aantal trainees	20	20	20	20	20
	1.2 Aantal participatiebanen	14	22	27	33	40
	1.3 Aantal stageplaatsen	50	50	50	50	50
	1.4 Aantal werkervaringsplaatsen (voor o.a. statushouders & mbo-ers)	12	32*	-	-	-
	1.5 Aantal uitwisselingen van personeel tussen mede- overheden	50	50	50	50	50
2. We doen onderzoek naar en werken actief aan het werkgeversmerk 'provincie Zuid-Holland' bij werkzoekenden en personeel.	2.1 Rapportcijfer beste werkgever/werkplezier	6,7	-	7,0	-	7,3

* In 2017 wordt, in overleg met de bonden, een besluit genomen of het project kickstart een nieuwe financiële impuls krijgt vanuit het restant op het gedifferentieerd belonen budget over het jaar 2015.

Toelichting

1.1 Aantal trainees

De provincie is een vergrijpsde organisatie en mist hierdoor de kans de vruchten te plukken van een divers personeelsbestand. Op 1 januari 2015 bedroeg het aandeel jongeren onder de 35 jaar 8,8% van het totale personeelsbestand en bedroeg de gemiddelde leeftijd circa 50 jaar. Met het project Verjonging PZH wil de provincie de negatieve trend van vergrijzing doorbreken. Traineeprogramma's spelen hierin een cruciale rol. Met het aanbieden van een traineeprogramma geeft de provincie elke twee jaar ruimte aan 12 jonge WO afgestudeerden om zich verder te ontplooiën in de provinciale organisatie. Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode tenminste twee concernbrede traineeprogramma's worden gerealiseerd. Het programma voor de huidige lichter trainees (2014 -2016) loopt in oktober 2016 af. Dankzij de financiële ruimte die is geboden vanuit de kwaliteitsimpuls, zijn er van deze groep trainees 11 die door kunnen en willen stromen naar een baan bij de provincie. In 2016 start een nieuw twee jaar durend traineeprogramma dat ruimte biedt aan 12 jonge WO-ers en ook mede is gefinancierd uit de middelen beschikbaar gesteld uit de kwaliteitsimpuls. Deze trainees zijn geselecteerd op competenties die nodig zijn voor opgegevericht werken. Doel van dit programma is tweeledig: met deze trainees een nieuwe impuls geven aan de ontwikkeling van opgegevericht werken en hen na twee jaar te laten instromen op reguliere functie binnen onze organisatie. Het aanbod van traineeprogramma's is bovendien volop in ontwikkeling. Er bestaat een toenemende vraag uit de organisatie naar jonge specialisten. Naast het generalistische traineeprogramma is in 2016 met succes geëxperimenteerd met een traineeprogramma voor financiële specialisten (6). En is een traineeprogramma voor experts op het gebied van bodem (3) en bouw- en infratechniek (2) in ontwikkeling.

Met continuering van een aanbod van zowel generalistische als specialistische traineeprogramma's, is de verwachting dat de provincie jaarlijks 20 trainees in huis heeft.

1.2 Aantal participatiebanen

Op 1 januari 2015 is de Participatiewet van kracht geworden. Deze wet komt in plaats van de Wet werk en bijstand, de Wet sociale werkvoorziening en een deel van de Wet werk en ondersteuning jonggehandicapten. Met de Participatiewet wil de regering ervoor zorgen dat meer mensen met een arbeidsbeperking, participanten genoemd, meedoen op de arbeidsmarkt. In tien jaar tijd moeten er 25.000 banen komen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, bij overheid en bedrijfsleven. Eén 'baan' bestaat uit 25 verloonde uren, ongeacht het aantal mensen dat dit werk uitvoert en de aard van de arbeidsrelatie. Mensen uit de doelgroep zijn opgenomen in het doelgroepregister van het UWV.

In IPO-verband is afgesproken dat PZH een jaarlijks toenemend aantal mensen uit de doelgroep aan het werk heeft, zodat uiteindelijk in 2023 een totaal van 54 extra banen bezet wordt door mensen uit de doelgroep. Op dit moment (september 2016) heeft de provincie 13 banen voor participanten binnen de organisatie weten te realiseren. Hiermee ligt de provincie op schema voor de realisatie van de door IPO gestelde norm. De provincie geeft de komende jaren verder vorm aan deze ambitie als onderdeel van het programma 'Maatschappelijk betrokken werkgeverschap'.

1.3 Aantal stageplekken

Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode een royaal aanbod van stage- en werkervaringsplaatsen voor jongeren wordt aangeboden. Door het aanbieden van stage- en werkervaringsplaatsen aan jongeren toont de provincie haar maatschappelijke betrokkenheid én wordt tegelijkertijd een impuls gegeven aan de diversiteit van het personeelsbestand. Sinds 2015 geeft de provincie actief invulling aan haar stagebeleid. Dit resulteert jaarlijks in het aanbod van tenminste 50 stageplaatsen voor jongeren uit het Mbo, Hbo als Wo. Dit betekent jaarlijks ongeveer vier stagiaires per afdeling. In 2016 is gestart met het experiment voor het aanbod van maatschappelijke snuffelstages voor klassen uit het basisonderwijs. Vanwege het succes zal dit experiment de komende jaren worden doorgezet. De provincie geeft de komende jaren verder vorm aan deze ambitie als onderdeel van het programma 'Maatschappelijk betrokken werkgeverschap'.

1.4 Aantal werkervaringsplaatsen

Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode een royaal aanbod van stage- en werkervaringsplaatsen voor jongeren wordt aangeboden. Met het innovatieve project kickstart streeft de provincie deze collegeperiode naar een aanbod van werkervaringsplaatsen voor jongeren met een afstand tot de arbeidsmarkt. Het project wordt in overleg met de vakbonden gefinancierd uit het restant budget gedifferentieerd belonen uit 2014. In 2015 is de provincie het project kickstart gestart met de bedoeling de komende collegeperiode tenminste 32 maatschappelijke werkervaringsplaatsen voor jonge statushouders en recent afgestudeerde mbo'ers te creëren. Jonge statushouders ervaren afstand op de arbeidsmarkt vanwege de culturele en taal gerelateerde drempels en mbo'ers vanwege de recessie, technologische vooruitgang en uitbesteding van werkzaamheden naar het buitenland. Inmiddels zijn er medio september 2016 8 werkervaringsplaatsen vervuld en naar verwachting loopt dit aantal dit jaar nog op tot 12. Dit project heeft gezorgd voor media-aandacht en draagt bij aan de maatschappelijke betrokkenheid en daadkracht van de provincie. De provincie geeft de komende jaren verder vorm aan deze ambitie als onderdeel van het programma 'Maatschappelijk betrokken werkgeverschap'.

1.5 Aantal uitwisselingen van personeel tussen medeoverheden

Het stimuleren van kennisuitwisseling tussen medeoverheden, bedrijven en instellingen is een van de speerpunten uit het Hoofdlijnenakkoord 2015 - 2019. Kennisuitwisseling draagt bij aan de diversiteit van ons personeelsbestand. Door de realisatie van detacheringen haalt de provincie kennis van andere organisaties op een efficiënte en effectieve wijze naar het provinciehuis en/of wordt door de provincie vergaarde kennis verder

gebracht bij andere organisaties. Op dit moment (september 2016) zijn er 40 mensen gedetacheerd vanuit medeoverheden bij de provincie en zijn er 15 mensen gedetacheerd van de provincie naar andere overheden. Het streven is om dit aantal uitwisselingen van kennis te continueren. Het is daarbij de intentie om de uitwisseling van personeel meer en meer te benutten als een effectief strategisch instrument voor het aanvullen van ontbrekende (specialistische) kennis in onze organisatie.

2.1 Rapportcijfer beste werkgever / werkplezier

In het Hoofdlijnenakkoord is opgenomen dat de provincie ambieert een aantrekkelijke werkgever te zijn. De aantrekkelijkheid als werkgever kan afgeleid worden uit een werkbelevingsonderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door Effectory en Intermediair onder de medewerkers van de provincie. Hetzelfde onderzoek wordt bij veel Nederlandse organisaties gedaan waardoor benchmarking van de resultaten mogelijk wordt. Het onderzoek levert een score 'beste werkgever' op : Deze score uitgedrukt in een rapportcijfer geeft aan hoe de provincie presteert als werkgever. De score wordt bepaald door de volgende stellingen:

Uw baan, alles bijeengenomen

- De organisatie waar u werkt, alles bijeengenomen
- Ik ben trots op de organisatie
- Ik sta achter de doelen van de organisatie
- Ik voel dat ik gewaardeerd wordt door de organisatie
- Ik krijg de kans om te doen waar ik goed in ben

Met het uitvoeren van dit onderzoek dingt de provincie automatisch mee naar de Beste Werkgevers Award die elk jaar wordt uitgereikt. Bovendien is de score goed te vergelijken met andere grote werkgevers. Medio 2016 is het werkbelevingsonderzoek uitgevoerd bij de provincie. De provincie scoort hierin een rapportcijfer 6,7 op beste werkgever. Het streven is om het cijfer voor beste werkgever in eerste instantie naar een ruim voldoende te brengen. Om een notering in de top-10 van beste werkgevers in de publieke sector te bemachtigen is een minimale score van een 7,3 nodig. Elke twee jaar zal het werkbelevingsonderzoek binnen de provincie worden herhaald.

Doel 3: De provincie voert een duurzaam inkoop- en aanbestedingsbeleid

(Effect)indicator bij taken doel 3	(Effect)indicator	Nulmeting (jaarrekening 2014)	2017	2018	2019	2020
1. Bij het voeren van een duurzaam inkoop- en aanbestedingsbeleid gaat provincie Zuid-Holland verder dan alleen het oorspronkelijke uitgangspunt, te weten: de minimeisen. Ten behoeve van de implementatieactiviteiten in de eigen organisatie zal duurzaamheid namelijk worden meegenomen vanaf de studiefase en planvorming en is er meer afstemming met de markt om innovaties te stimuleren.	1.1	100	100	100	100	100

Toelichting

1.1 Aanpak Duurzaam GWW is binnen de ROVK ingenieursdiensten uitgangspunt bij alle uitvragen

Duurzaamheid is een regulier onderdeel van de bedrijfsvoering. Alle inkoop- en aanbestedingstrajecten worden volgens de minimeisen van het expertisecentrum PIANOo (<http://www.piano.nl/themas/duurzaam-inkopen>) getoetst, met als uitgangspunt 100% duurzaamheid. De provincie stuurt bij duurzaam inkopen op o.a. economische, sociaal-culturele en ecologische aspecten zoals:

Zoveel mogelijk kansen creëren voor het Midden- en Kleinbedrijf (MKB):

Op basis van de ambitie van Gedeputeerde Staten, wordt onderzocht hoe het gebruik van lokaal geproduceerde producten en de inzet van het MKB kan bijdragen aan het verduurzamen van de inkoop.

Ook de nieuwe Aanbestedingswet biedt instrumenten. Zo moet samenvoegen van opdrachten gemotiveerd worden, opdrachten moeten zo veel mogelijk in percelen verdeeld worden en er moeten proportionele eisen gesteld worden.

Innovatie:

Innovatiegericht inkopen wordt gestimuleerd, teneinde creativiteit in de markt aan te moedigen met meer functionele specificatie in aanbestedingsdocumenten.

Green deal duurzaam Grond- Weg- en Waterbouw (GWW)

Voor het inkopen van werken is samen met de markt, kennisinstituten en de overheid de Aanpak Duurzaam Grond Weg en Waterbouw (GWW) ontwikkeld. In 2014 is het convenant Duurzaam GWW ondertekend. De kern van de Aanpak Duurzaam GWW is het meewegen van duurzaamheidsaspecten vanaf een vroege planfase, met een focus op de hele levenscyclus van de aan te leggen infrastructuur of object(en) (inclusief beheer en onderhoud). Zodat in elk project een goede afweging wordt gemaakt tussen People, Planet en Profit. Een gezamenlijk instrumentarium is ontwikkeld om duurzaamheid op uniforme wijze te toetsen en innovatie te stimuleren. De Aanpak heeft een link met het programma Energietransitie.

De Aanpak Duurzaam GWW is uitgangspunt binnen de aanbesteding raamovereenkomst ingenieursdiensten. Door vroegtijdig duurzaamheidskansen mee te nemen krijgen innovatie en energietransitie een kans.

Stimuleren van circulair inkopen / verkennen rol launching customer

De mogelijkheden van duurzaam innovatief inkopen voor de stimulering van circulair inkopen en verkennen van de rol van launching customer worden verder onderzocht. Hierbij wordt aangehaakt bij de partijen die aangesloten zijn bij de green deal Circulair Inkopen. Bij circulair inkopen worden afspraken gemaakt dat de in te kopen producten na gebruik weer opnieuw zullen worden verwerkt. In de ontwerpfase van producten en systemen dient de verlenging van de levensduur centraal te staan en reststromen opnieuw kunnen worden gebruikt en afval niet wordt afgewenteld op mens en milieu.

Eerlijke arbeidsvoorwaarden en integriteit

De provincie geeft bij aanbestedingen aan dat aan wet- en regelgeving voldaan dient te worden. In het kader van eerlijke arbeidsvoorwaarden wordt een passage opgenomen over het hanteren van eerlijke arbeidsvoorwaarden, conform de geldende wet- en regelgeving. Daarnaast kan, onder andere met het oog op eerlijke arbeidsvoorwaarden, gericht onderzoek worden gedaan naar leveranciers middels BIBOB (Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur) en andere daartoe geëigende organisaties.

Bij vaststelling van de Begroting 2016 is de motie 'Geen jeugdloon in Zuid-Holland' aangenomen. Uit onderzoek is gebleken dat de provincie Zuid-Holland altijd meer betaald dan het wettelijk minimumloon. Daarnaast wordt nu, bij contracten waar directe inschakeling van jongeren gebruikelijk is, als eis meegenomen dat het wettelijk minimumloon moet worden toegepast bij die jongeren.

Arbeidskosten (loonkosten en inhuur)

Inleiding

In dit deel van de paragraaf Bedrijfsvoering wordt ingegaan op de samenstelling en de omvang van de loonkosten en de kosten van externe inhuur, zoals toegezegd tijdens de behandeling van de Jaarstukken 2015 door de Statencommissie Bestuur en Middelen. De hieronder opgenomen bedragen voor loonkosten en kosten van inhuur passen binnen de hiervoor door Provinciale Staten toegekende budgetten die zijn opgenomen in de meerjarenramingen.

Loonkosten en kosten van inhuur vormen samen de arbeidskosten. Het BBV schrijft voor dat de arbeidskosten verbonden aan de uitvoering van de beleidsprogramma's, de directe arbeidskosten, worden opgenomen bij de beleidsprogramma's en dat de arbeidskosten van de ondersteunende taken (overhead) apart worden verantwoord, deze zijn opgenomen in het programma Middelen. Het gevolg van deze BBV-werkwijze is dat er geen inzicht is in het totaal van de arbeidskosten en de richtlijnen die hierop van toepassing zijn. Om dat inzicht wel te bieden wordt deze informatie opgenomen in de paragraaf Bedrijfsvoering. Dit betreft dan een aanvulling op de voorschriften die daarvoor in het BBV zijn opgenomen.

Met het nieuwe coalitieakkoord is hernieuwd richting gegeven aan de ontwikkeling van de organisatie. GS en DT hebben in september 2015 een nieuwe organisatiekoers omarmd die onder meer via het Programma van Waarde vorm wordt gegeven. Met dit programma wil de provincie zich verder ontwikkelen tot een opgavegerichte organisatie die de eigen ambities verbindt en realiseert met de omgeving. Onderdeel van de ontwikkeling naar opgavegericht werken is het scherp inzichtelijk maken van de benodigde middelen om een bepaald doel te bereiken. Dit inzicht is nodig om de middelen van de provincie doelmatig en doelgericht te programmeren.

De hier bedoelde middelen voor arbeidskosten bestaan uit

- a. formatiebudget;
- b. materiële budgetten voor personele inzet (personeel in dienst van de provincie) en
- c. materiële budgetten voor inhuur.

Ad a: Arbeidskosten, onderdeel formatiebudget

Het formatiebudget bestaat uit vaste, variabele en gedifferentieerde loonkosten en het frictiebudget personeelsgerelateerde kosten en is passend binnen de loonbudgetten die hiervoor door PS beschikbaar zijn gesteld in de meerjarenramingen. De basis voor dit budget is de door PS vastgestelde formatie.

Onder *vast loon* wordt verstaan: reguliere beloning volgens de salarisschaal en vaste toelagen.

Variabele loonkosten hebben betrekking op eenmalige betalingen zoals overwerkkosten, toelagen onregelmatigheid en reis- en verblijfkosten.

Gedifferentieerde beloning heeft betrekking op structurele loonstijgingen hoger dan 3% voor het eerste jaar, incidentele beloningen en boter bij de vis beloningen. Het budget voor gedifferentieerd belonen bedraagt 0,75% van het budget voor vast loon. Dit is conform de afspraken die hierover met de bonden zijn gemaakt.

Frictiebudget personeelsgerelateerde kosten: Het management draagt zorg voor de inzet van personeel en de daarbij behorende kosten, een en ander binnen de daarvoor bestemde budgetten. In geval van bijzondere omstandigheden, overgangsregelingen, specifieke afspraken en onvoorziene zaken, kan indien het niet binnen de afdeling, noch in overleg met andere afdelingen, worden opgelost, een beroep worden gedaan op de beperkte frictie-pot, geplaatst bij de provinciesecretaris. Deze pot wordt gevormd uit de afrondingsverschillen van de verdelingen binnen de totaal toegekende begroting, conform de meerjarenraming.

Tabel: Formatiebudget

Omschrijving	2016	2017	2018	2019	2020
Formatie (fte)	1554,02 fte	1398,97 fte	1395,72 fte	1383,97 fte	1381,51 fte
Vaste loonkosten	114,8	104,0	103,4	102,3	102,0
Variabele loonkosten	2,6	2,2	2,2	2,2	2,2
Gedifferentieerde loonkosten	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8
Frictie personeelsgerelateerde kosten	0,3	0,5	0,5	0,4	0,7
Totaal formatiebudget	118,6	107,5	106,9	105,7	105,7

De afname van de formatieomvang in de periode 2016-2020 is het gevolg van verzelfstandiging G.Z-H (inclusief de afbouw van overheadformatie bij de directie Concernzaken gaat het om 155,7 fte), afbouw Jeugdzorg (5,5 fte), afbouw van DLG-taken (1,8 fte), afbouw tijdelijke versterking Financieel toezicht en intergemeentelijke samenwerking (3 fte), afbouw tijdelijke capaciteit voor PZI (5,5 fte) en afloop van afbouwformatie DO (1 fte).

Ad b: Arbeidskosten, onderdeel materiële budgetten voor personele inzet

Dit onderdeel betreft de medewerkers in dienst van de provincie, waarvan de loonkosten worden gedekt uit materiële budgetten. Naar huidig inzicht gaat het in 2017 om een bedrag van € 4,4 mln. Met de behandeling / vaststelling van de P&C producten zijn door PS ook extra middelen beschikbaar gesteld voor de uitvoering van taken. Daarbij kan het gaan om intensivering van beleid en om aanvullend beleid. In het merendeel van deze uitbreidingen is sprake van capaciteitsinzet. Na de toekenning van het extra budget door PS is door de organisatie geïnventariseerd welk deel daarvan wordt aangewend voor arbeidskosten. Deze extra inzet betreft onder meer de inzet van trainees, decentralisatie natuur, invoering omgevingswet, Europa en het programma Energietransitie.

Tabel: materieel budget ten behoeve van personele inzet

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	2016	2017	2018	2019	2020
Materieel budget t.b.v. personele inzet*	5,0	4,4	4,4	4,4	4,4

* In 2016 was sprake van een eenmalige inzet van € 0,6 mln voor personele inzet. Dit betreft de invoering van de omgevingswet en kosten van vroegtijdige opvolging t.b.v. kennisoverdracht (bij a.s. pensionering van medewerkers)

Ad c: Arbeidskosten, onderdeel inhuur

Inhuur vormt samen met de loonkosten de arbeidskosten. De omvang van de inhuur is een managementkeuze op grond van een aantal criteria zoals specifieke expertise en opvang van fluctuaties in de personele bezetting. Het management is daarbij verantwoordelijk voor de aansluiting van de gevraagde prestaties op de (geplande) arbeidscapaciteit waarbij het toegekend budget kaderstellend is. De verwachte omvang van de inhuur is niet exact te voorspellen, ook al omdat deze deels wordt bepaald door niet direct te beïnvloeden factoren zoals personeelsverloop. Indien uitgegaan wordt van de prognose die in augustus 2016 voor het jaar 2016 is opgesteld, dan is de verwachting dat de totale inhuur (exclusief G.Z-H) € 22,3 mln bedraagt, waarvan € 5,0 mln wordt gedekt door vacatureruimte; € 17,3 mln wordt gedekt door de inzet van materieel budget uit de begroting.

Tabel: materieel budget ten behoeve van inhuur

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	2016	2017	2018	2019	2020
Materieel budget t.b.v. inhuur	20,4	17,3	17,3	17,3	17,3

* Vanaf 2017 maakt de G.Z-H geen deel meer uit van de provinciale organisatie. De budgetten zijn hierop aangepast.

Arbeidskosten, resume budget

Tabel: Budget arbeidskosten

Omschrijving	2016	2017	2018	2019	2020
Formatiebudget	118,6	107,5	106,9	105,7	105,7
Materieel budget t.b.v. personele inzet	5,0	4,4	4,4	4,4	4,4
Materieel budget t.b.v. inhuur	20,4	17,3	17,3	17,3	17,3
Totaal budget arbeidskosten	144,0	129,2	128,6	127,4	127,4

Arbeidskosten, verantwoording in de jaarstukken

In de paragraaf Bedrijfsvoering van de jaarstukken tot en met 2015 werden de kosten van inhuur gepresenteerd. De daar opgenomen bedragen bevatten de inhuurkosten die ten laste van exploitatiebudgetten werden gebracht. In de CAO voor de provincies, vastgesteld in maart 2016, is afgesproken dat de provincies voor wat betreft de verantwoording van de inhuur de rijksdefinitie volgen. Onder de laatste vallen alle kosten van inhuur, dus ook de kosten van inhuur die ten laste van investeringsprojecten zijn gebracht. Vanaf de Jaarstukken 2016 wordt deze definitie gehanteerd. Tevens wordt een indicator voor de inhuur geïntroduceerd; te weten inhuur, uitgedrukt als percentage van de totale arbeidskosten.

In de onderstaande tabel is de verantwoording van de arbeidskosten opgenomen, zoals deze vanaf de Jaarstukken 2016 wordt gepresenteerd. De opgenomen bedragen bevatten dan ook de arbeidskosten die ten behoeve van investeringsprojecten zijn gemaakt. In de tabel zijn de gerealiseerde cijfers van de jaren 2011 tot en met 2015 opgenomen.

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	2011	2012	2013	2014	2015
Kosten loon (inclusief cao)	134,0	129,8	120,1	115,6	114,8*
Kosten inhuur**	23,7	18,2	17,5	17,5	21,4***
Totaal arbeidskosten	157,7	148,0	137,6	133,1	136,2
Percentage inhuur	15,0%	12,3%	12,7%	13,1%	15,7%

* In 2015 was sprake van een cao-effect van € 2,4 mln op de lonen. Indien de lonen worden uitgedrukt in constante prijzen (exclusief cao-effecten), dan waren de loonkosten en de arbeidskosten € 112,4 mln respectievelijk € 133,8 mln.

** In het Hoofdelijnenakkoord 2011-2015 is een taakstelling op de inhuur opgenomen. Deze taakstelling bedraagt structureel € 10 mln. In het referentiejaar 2010 werd nog € 34,6 mln uitgegeven aan inhuur.

*** De stijging van de kosten van inhuur in 2015 ten opzichte van 2014 treedt met name op bij de G.Z-H. In verband met de aanstaande overdracht / verzelfstandiging is het een bewuste keuze geweest om geen vast personeel aan te nemen op vacatures.

Richtlijnen Sturen op Arbeidskosten

Voor het inzetten van arbeidskosten ten behoeve van provinciale taken worden een aantal richtlijnen gehanteerd. De kern van het sturen op arbeidskosten is een effectieve besturing realiseren waarbij het integraal management versterkt wordt en besluiten over de aanwending van arbeidskosten transparant zijn. De sturing verschuift van een formatieve sturing met een beperkte financiële doorwerking naar een sturing op een afgewogen balans tussen taken, formatie en budget. Het management kan taken prioriteren en de formatie meer flexibel aanpassen. Het budget en de bestuurlijk afgesproken prestatieafspraken vormen het kader voor deze afwegingen.

De richtlijnen zijn te vatten in de volgende hoofdpunten:

- In het kader van opgavegericht werken is het uitgangspunt dat ten aanzien van arbeidskosten budgetsturing wordt toegepast op het totaal budget: personeel en materieel.
- Het primaire niveau van sturing is de afdeling. De afdeling prioriteert taken en past de formatie flexibel aan binnen het financieel kader (budget arbeidskosten). De formatie wordt begrensd door het beschikbaar budget.
- Fluctuaties bij de inzet van arbeidskosten worden binnen het totaal beschikbaar budget opgelost.

Strategische Personeels Planning (SPP)

Budgetsturing op arbeidskosten is gericht op meerjarige dekking van de kosten en daarover verantwoording afleggen. Dat vereist inzicht in de ontwikkeling van taken en een planning om hierop te anticiperen. Immers, een deel van de formatie is gericht op het realiseren van (investerings)projecten. Het gaat om een bedrag van € 11,8 mln per jaar dat wordt gedekt in de projecten. Indien de omvang van de projecten terugloopt, kan dit leiden tot overbezetting.

Daarnaast spelen factoren als tijdelijke en vaste taken, vaste en flexibele bezetting, korte en lange termijn verplichtingen, onder- en overbelasting van organisatieonderdelen en ruimte om fluctuaties op te vangen een rol bij het adequaat plannen van de middeleninzet.

Paragraaf Verbonden Partijen

Visie

Voor de visie op en de beleidsvoornemens omtrent verbonden partijen wordt verwezen naar de recent vastgestelde beleidsnota Verbonden Partijen 2016-2019. Deze beleidsnota geeft het kader ten aanzien van verbonden partijen bestaande uit de beleidsuitgangspunten en de controlekaders voor (nieuwe) participaties. Tevens bevat de beleidsnota de voorwaarden waaronder het publiek (provinciaal) belang is gediend en de provinciale vertegenwoordiging in verbonden partijen.

Opzet paragraaf

De opzet van de paragraaf Verbonden partijen is ten opzichte van de vorige begroting gewijzigd. De oorzaak hiervan is de herziening van het besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) met ingang van 1 januari 2017. Volgens artikel 15 van het BBV bevat de paragraaf Verbonden partijen ten minste: de visie en de beleidsvoornemens omtrent verbonden partijen; de lijst van verbonden partijen, uitgesplitst naar type.

Naast de informatie in deze paragraaf wordt Provinciale Staten (PS), volgens de afspraak in het besluit van PS van 28 januari 2015, als volgt geïnformeerd:

Eens per jaar in september wordt het onderwerp verbonden partijen in al zijn facetten in de Statencommissie Bestuur en Middelen geagendeerd. De leden van de Staten Commissies worden hiervoor uitgenodigd.

Eens per jaar in juni biedt GS een analyse van de jaarrekening en begroting van alle verbonden partijen aan volgens een afgesproken format.

Visie en beleidsvoornemens

De visie op en de beleidsvoornemens omtrent verbonden partijen zijn uitgewerkt in de recent vastgestelde beleidsnota Verbonden Partijen 2016-2019. In de beleidsnota verbonden partijen en overige deelnemingen staat het kader dat PS aan GS meegeven voor (nieuwe) participaties. In deze nota staan:

- de beleidsuitgangspunten en de controlekaders voor (nieuwe) deelnemingen;
- de condities waaronder het publiek belang is gediend met behartiging door verbonden partijen;
- de provinciale vertegenwoordiging in verbonden partijen.

Bovenstaand beleidskader bestaat uit een besliskader dat in stappen wordt doorlopen en waaruit de te kiezen rechtsvorm volgt voor de behartiging van de provinciale publieke belangen. De beleidsuitgangspunten hebben een wettelijke grondslag en/of zijn gebaseerd op aanvullende voorwaarden die PS aan GS meegeven als kader.

Tabel verbonden partijen

Onderstaand de tabel van de verbonden partijen. De tabel is onderverdeeld naar de categorieën die volgens het BBV worden voorgeschreven, te weten:

- gemeenschappelijke regelingen;
- vennootschappen en coöperaties;
- stichtingen en verenigingen;
- overige verbonden partijen.

Naam	PZH Jaarbijdrage 2016	PZH Jaarbijdrage 2017	Nominale waarde PZH aandelen	Intrinsieke waarde PZH aandelen	VP verwacht resultaat 2017	VP EV 01/12/17	VP EV 31/12/17	VP VV 01/12/17	VP VV 31/12/17	PZH % stem- aandeel 2017	Vertegen- woordiging
Gemeenschappelijke regelingen											
Koepelschap Buitenstedelijk Groen	213.200	214.500	nvt	nvt	0	246.161	237.761	0	0	10,52	Enkelvoudig
Recreatieschap Dobbeplass	269.570	1/1/17 opgeheven									Enkelvoudig
Recreatieschap Voorne-Putten-Rozenburg	362.024	378.183	nvt	nvt	0	3.200.000	3.124.000	5.215.000	3.256.000	14,29	Enkelvoudig
Recreatieschap IJsselmonde	560.651	560.604	nvt	nvt	0	2.014.000	1.846.000	2.114.000	2.077.000	14,29	Enkelvoudig
Recreatieschap Rottemeren	600.263	600.263	nvt	nvt	0	16.325.000	14.786.000	5.646.000	4.158.000	25,00	Enkelvoudig
Recreatieschap Midden-Delfland	613.227	609.488	nvt	nvt	0	12.379.000	10.756.000	9.557.000	8.514.000	16,67	Enkelvoudig
Natuur- en Recreatieschap Zuidwestelijke Delta	338.175	324.312	nvt	nvt	0	12.968.000	11.833.000	2.055.000	1.973.000	14,29	Enkelvoudig
Natuur- en Recreatieschap Groenalliantie Midden Holland e.o.	1.553.560	1.548.145	nvt	nvt	0	6.234.000	5.526.000	2.003.000	2.374.000	25,00	Enkelvoudig
Parkschap Nationaal Park De Biesbosch	401.722	400.670	nvt	nvt	0	693.313	753.183	1.744.914	1.772.492	33,33	Enkelvoudig
DCMR Milieudienst Rijnmond	19.035.078	21.103.549	nvt	nvt	0	3.487.758	2.724.995	6.360.000	6.360.000	37,50	Meervoudig
Omgevingsdienst Haaglanden	5.934.645	5.851.020	nvt	nvt	0	2.780.785	1.652.523	nnb	nnb	27,00	Meervoudig
Omgevingsdienst Midden-Holland	3.051.510	2.968.893	nvt	nvt	0	2.732.000	2.575.000	nnb	nnb	19,67	Meervoudig
Omgevingsdienst West-Holland	2.445.024	2.407.835	nvt	nvt	0	1.929.821	1.443.784	nnb	nnb	23,00	Meervoudig
Omgevingsdienst Zuid-Holland-Zuid	5.526.374	6.615.897	nvt	nvt	0	1.230.000	1.230.000	4.713.000	4.713.000	30,50	Meervoudig
Grondbank RZG Zuidplas	1.556.000	1.520.000	nvt	nvt	0	nnb	nnb	nnb	nnb	40,00	Meervoudig
Wegschap Dordtse Kil	387.500	387.500	nvt	nvt	1.240.000	-3.294.000	-1.610.000	32.118.000	28.616.000	42,86	Enkelvoudig
Totaal gemeenschappelijke regelingen	42.848.523	45.490.859	nvt	nvt	1.240.000	nnb	nnb	nnb	nnb		
Vennootschappen en coöperaties											
Proav NV	nvt	nvt	0	4.732.755	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	100,00	Meervoudig
Warmtebedrijf Infra NV	nvt	nvt	1.800.000	69.040	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	8,00	Enkelvoudig
ROM Drechtsteden Holding NV	nvt	nvt	3.857	3.155	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	0,10	Enkelvoudig

Naam	PZH Jaarbijdrage 2016	PZH Jaarbijdrage 2017	Nominale waarde PZH aandelen	Intrinsieke waarde PZH aandelen	VP verwacht resultaat 2017	VP EV 01/12/17	VP EV 31/12/17	VP VV 01/12/17	VP VV 31/12/17	PZH % stem- aandeel 2017	Vertegen- woordiging
ROM Drechtsteden Capital BV	nvt	nvt	10.000.000	8.214.390	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	48,20	Enkelvoudig
Participatiemaatschappij InnovationQuater B.V.	nvt	nvt	10.000.000	9.668.231	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	36,10	Enkelvoudig
Delta NV	nvt	nvt	0	487315	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	0,05	Enkelvoudig
NV Bank Nederlandse Gemeenten (BNG)	nvt	nvt	141.806	40.978.899	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	1,10	Enkelvoudig
Nederlandse Waterschapsbank N.V. (NWB)	nvt	nvt	4.538	1.757.832	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	0,53	Enkelvoudig
Totaal vennootschappen en coöperaties	nvt	nvt	21.950.201	65.911.617	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn		
Stichtingen en verenigingen											
Stichting Landelijk Meldpunt Afvalstoffen	324.465	1/1/17 opgeheven									
Stichting Herontwikkeling Zellingwijk	0	1/1/17 opgeheven									
Vereniging Interprovinciaal overleg (IPO)	970.226	970.226	nvt	nvt	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	Enkelvoudig
Regio Randstad in Brussel (P4)	236.000	236.000	nvt	nvt	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	Enkelvoudig
Huis van de Nederlandse Provincies			nvt	nvt	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	Enkelvoudig
Totaal stichtingen en verenigingen	1.530.691	1.206.226	nvt	nvt	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn		
Overige verbonden partijen											
Commanditaire Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland CV (ONW)	nvt	nvt	1.354.534	1.321.885	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	6,80	Enkelvoudig
ROM-Drechtsteden CV	nvt	nvt	561.326	355.293	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn	5,20	Enkelvoudig
Totaal overige verbonden partijen	nvt	nvt	1.915.860	1.677.178	nbn	nbn	nbn	nbn	nbn		

Risico's

In verband met de verslechterde financiële situatie of vooruitzichten zijn voor enkele verbonden partijen voorzieningen getroffen en/of reserveringen gedaan om de financiële gevolgen in de toekomst af te dekken. Tevens loopt de provincie bij verbonden partijen financiële risico's.

De volgende (bijgestelde)voorzieningen / reserveringen zijn getroffen en risico's zijn in beeld:

Voorziening (bedragen zijn x € 1 mln)	2012	2013	2014	2015
Beheer Grondwateronttrekking Delft Noord	0,9	0,2	0	0
Warmtebedrijf Rotterdam	1.6	1.7	1,7	1,7
ROM-D	0	0	0	1,8
RZG Zuidplas	12	12	12	9,6
Totaal	14.5	13.9	13,7	13,1

Reservering	2012	2013	2014	2015
Innovation Quarter (ROM-Zuidvleugel)	0	2,5*	3,6	4,7
ROM-D	0	0	1.1	0
Totaal	0	2,5	4,7	4,7

* Begin balans 2013 niet correct overgenomen in de Jaarrekening 2014

Risico's		Max.schade	Kans optreden	Netto effect	begrotingsdoel
Grondbank ROZ Zuidplas	incidenteel	17	0-25%	2,1	3.5
Recreatieschap Midden-Delfland	incidenteel	9,6	25-50%	3,6	1.3
Ontwikkelingsmaatschappij Nieuw Westland	incidenteel	1,4	75-100%	1,2	3.1
Totaal				6,9	

Paragraaf Grondbeleid

Belang grondbeleid (functies voor de provincie)

Provinciale Staten hebben de basisprincipes van het provinciale grondbeleid vastgelegd in de Nota Grondbeleid 2013. Het provinciaal grondbeleid onderkent vier basisprincipes:

- grondbeleid is een middel om provinciale doelen te bereiken;
- grondbeleid is marktconform;
- grondbeleid wordt op een wijze uitgevoerd die de vastgoedmarkt niet verstoort;
- grondbeleid is gericht op het behoud van waarde.

De Nota Grondbeleid wordt, overeenkomstig de financiële verordening om de vier jaar herzien. In 2017 zal derhalve een nieuwe nota aan Provinciale Staten ter besluitvorming worden voorgelegd.

Op een aantal terreinen is de provincie direct verantwoordelijk voor de realisatie van plannen:

- de aanleg van provinciale wegen, vaarwegen, fietspaden en openbaar vervoerverbindingen, ook wel de grijze doelen genoemd en
- de realisatie van Natuurnetwerk Nederland (NNN, voorheen ecologische hoofdstructuur) en recreatiegebieden, ook wel de groene doelen genoemd.
- Verkoop van door het Rijk geleverde gronden die buiten de NNN-begrenzing liggen met het oogmerk een deel van de NNN-opgave daaruit te financieren (grond-voor-grond).

Er is een onderscheid in aanpak van het grondbeleid tussen grijze en groene doelen. Voor de realisatie van de grijze doelen dient de provincie over alle gronden te beschikken en voert de provincie een actief grondbeleid: verwerven en in het uiterste geval onteigenen.

Voor de groene doelen is de voorkeursstrategie gericht op het maken van afspraken met binnen de beleidsbegrenzing gevestigde ondernemers (zelfrealisatie). De combinatie van ondernemen en realiseren van natuuropgaven is in een groot deel van de nog te realiseren natuuropgave mogelijk. Waar dat niet kan of waar ondernemers niet kiezen voor zelfrealisatie blijft een actieve aankoopstrategie mogelijk en noodzakelijk. Een bijzonder onderdeel van het provinciaal groene grondbeleid betreft verkoop in het kader van het zogenaamde 'grond-voor-grond beginsel': de netto inkomsten uit de verkoop (of ruil) en uit verpachting van voormalig Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL)-bezit buiten de begrenzing van het NNN ,worden ingezet voor de NNN-opgave.

De provincie is verantwoordelijk voor de hoofdlijnen van de ruimtelijke ordening / ontwikkeling, zoals vastgelegd in de Visie Ruimte en Mobiliteit (VRM). Lokale overheden en regionale samenwerkingsverbanden zijn primair verantwoordelijk voor de realisatie, maar de provincie brengt partijen bij elkaar en bespreekt de gewenste ruimtelijke ontwikkeling en adviseert of denkt mee over de haalbaarheid en risicobeheersing van gebiedsontwikkelingsprojecten. Er worden maatregelen genomen door risico's te verdelen tussen partners (benoemen van rollen en verantwoordelijkheden) en actief te sturen op de risico's die de provincie toevallen. Bij opstelling van de business case wordt een risicomarge aangehouden (bijvoorbeeld Grond-voor-grond). Andere risico's worden in de risicoparagraaf van de provinciale begroting (Grondbank Zuidplas en OntwikkelingsMaatschappij Nieuw Westland) opgenomen.

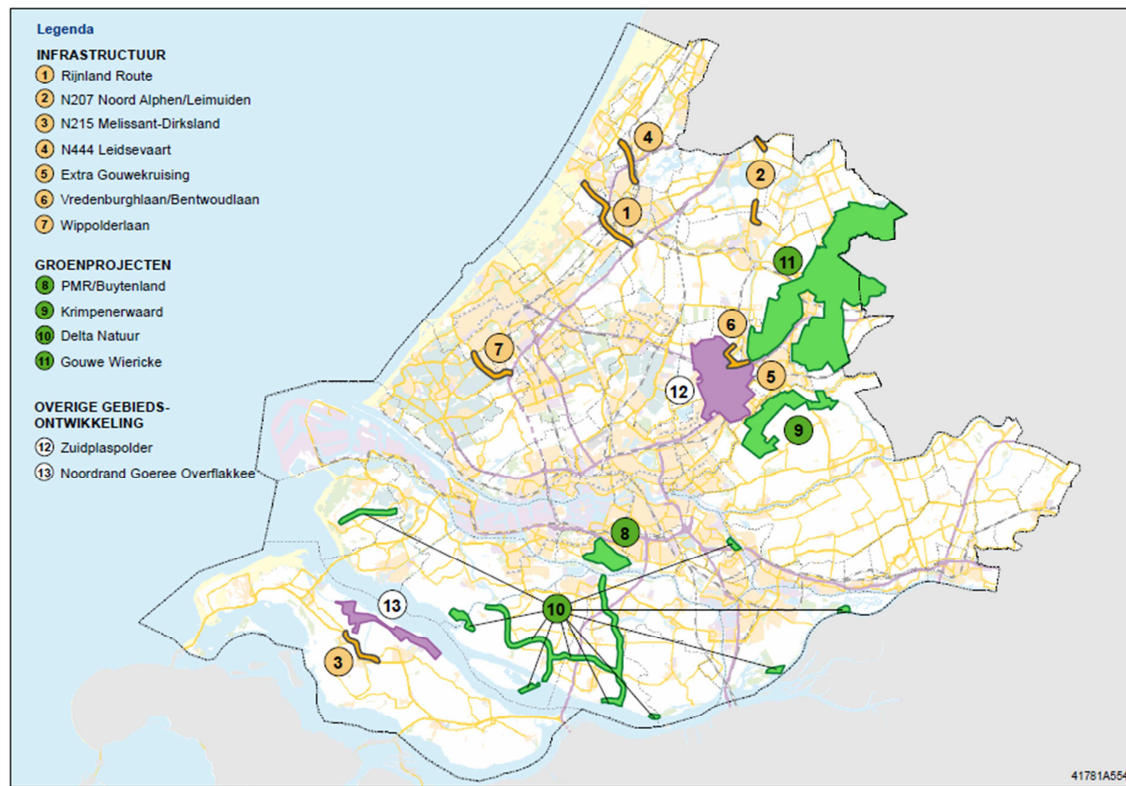
De provincie heeft een beperkt aantal deelnemingen in verbonden partijen met risicodragende grondposities of grondexploitaties, te weten de Grondbank Zuidplas en de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden (ROM D).

De provincie beschikt, net als andere overheden, over instrumenten, zoals onteigening of toepassing voorkeursrecht om plannen te realiseren. De provincie zal in het kader van de omgevingswet deze instrumenten behouden.

Uitvoering van het grondbeleid in 2017

Projecten

Op bijgaande kaart staan de belangrijkste projecten waaraan de provincie in 2017 een bijdrage zal leveren, verdeeld naar categorie.

Bron: Cartografie provincie Zuid-Holland.

Vervoersprojecten

Ook in 2017 zal de RijnlandRoute het belangrijkste vervoersproject zijn. De RijnlandRoute omvat een rijks- en provinciaal deel, maar wordt als gemeenschappelijk project uitgevoerd. De provincie faciliteert de grondaankopen. Inmiddels zijn de Koninklijke Besluiten afgegeven die onteigening mogelijk maken, maar de minnelijke verwervingsonderhandelingen blijven doorgaan tot het moment dat duidelijk is dat alleen middels onteigening over de voor de aanleg van de weg benodigde grond beschikt kan worden.

Daarnaast wordt voor circa 50 kleine en grote projecten in 2017 aangekocht; een paar belangrijke projecten zijn op bovenstaande kaart aangegeven.

Projecten Natuur Netwerk Nederland (NNN)

Ten behoeve van de beleidsrealisatie van natuur en recreatie zijn in 2017 overeenkomsten noodzakelijk. Daarbij wordt onderscheid gemaakt in:

- Sluiten van zelfrealisatieovereenkomsten met ondernemers die hun bedrijf om willen vormen naar een bedrijf dat het realiseren van gestelde natuurdoelen combineert met agrarisch ondernemen.
- Aankopen al dan niet met als uiterste mogelijkheid om tot onteigening over te gaan.
- Doorleveren van grond.

Zelfrealisatie wordt inmiddels toegepast in de Krimpenerwaard op basis van de zogenaamde Instrumentenkoffer. De stuurgroep Krimpenerwaard is opdrachtgever voor het maken van afspraken met ondernemers over de omvorming van hun bedrijf en de inzet van subsidiemiddelen en het beschikbaar stellen van (extra) grond. Een zogenaamde dealmaker bereidt deze afspraken voor. Naar verwachting zal dit instrument ook in andere gebieden waar natuurontwikkeling hand in hand kan gaan met ondernemen, worden toegepast.

Niet iedere ondernemer zal kiezen voor zelfrealisatie. In dat geval zal de provincie proberen de gronden aan te kopen met in het uiterste geval de mogelijkheid om te onteigenen.

Grond in provinciale eigendom binnen de begrenzing van het NNN zal in het kader van zelfrealisatie aan in het gebied operationele ondernemers worden verpacht, dan wel via openbare inschrijving op de markt worden gebracht. In het laatste geval wordt iedere geïnteresseerde en gekwalificeerde partij in staat gesteld te bieden (level playing field). Op basis van kwaliteit en prijs wordt de beste partij geselecteerd.

Overdracht van eigendom van Provinciale Recreatiegebieden (PRG), Recreatieschappen en Recreatie om de Stad (RodS)

De provincie draagt grond met recreatieve functie om niet over aan medeoverheden. Volgens planning is een groot deel van de RodS-gronden overgedragen aan gemeenten. De gronden in gebieden van recreatieschappen worden overgedragen aan het betreffende recreatieschap (of diens rechtsopvolger). Een deel is al in 2016 overgedragen.

Ook zijn de meeste Provinciale Recreatiegebieden overgedragen. Dit geldt echter niet voor Vlietland, verreweg het grootste provinciale recreatiegebied. Tussen de provincie en de exploitant in het gebied (Recreatiecentrum Vlietland B.V.) bestaan nog enkele onduidelijkheden, die eerst moeten zijn opgelost. Het is onzeker of deze overdracht in 2017 kan plaats vinden.

Gebiedsontwikkeling

Een aantal opgaven van de provincie is zo omvangrijk dat de provincie een veel intensievere samenwerking zoekt met de regio. De Krimpenerwaard is in het voorgaande al genoemd en ook de Gouwe Wiericke en het Buitenland van Rhoon zijn te beschouwen als groene gebiedsontwikkeling. In de Krimpenerwaard is een waardcommissie onder leiding van Riek Bakker aan de slag om een integrale visie te ontwikkelen.

Voor het Buitenland van Rhoon heeft de Commissie Veerman (oud-minister van Landbouw) geadviseerd om een gebiedscoöperatie op te richten die het gebied zal inrichten en beheren. Deze aanpak vereist de bereidheid van ondernemers in het gebied om in deze aanpak deel te nemen.

Op Goeree-Overflakkee ondersteunt de provincie de ontwikkeling van de noordrand. Deze samenwerking is in een overeenkomst vastgelegd. De provincie heeft met de gemeente een vaststellingsovereenkomst gesloten, waarbij de gemeente in een periode van drie jaar (2016-2018) gefaseerd gronden van de provincie koopt tegen marktconforme prijzen.

Ook voor de Zuidplas geldt een gebiedsontwikkeling, hoewel marktomstandigheden in de afgelopen periode hebben geleid tot regelmatige bijstelling van de plannen. Inmiddels is een adviseur aangetrokken die de in de grondbank deelnemende partijen zal adviseren over de ontwikkelingsmogelijkheden van dit gebied. In de Zuidplas is de provincie met een belang van 40% aandeelhouder in de Grondbank Zuidplas.

Grond-voor-Grond: verkoop gronden ten behoeve van de realisatie van het NNN

1. Realisatie en prognose verkoop Grond-voor-Grond.

Sinds 2014 is de provincie in het kader van Grond-voor-Grond bezig met de planmatige verkoop van het overtollige BBL-bezit buiten het Natuurnetwerk Nederland (NNN) of andere provinciale doelen conform onderstaande planning te verkopen. Deze planning is gebaseerd op het uitgangspunt, dat verkoop geen marktprijs-verstoring mag veroorzaken, waardoor een grens dient te worden gesteld aan het jaarlijks op de markt te brengen hectares. Deze is gesteld op circa 300 ha landbouwgrond..

Daarnaast kunnen sommige gronden nog niet worden verkocht, omdat gestudeerd wordt op strategische inzet van deze gronden ten behoeve van groene of andere provinciale belangen.

Inmiddels is gebleken dat de te verwachte opbrengsten uit Grond-voor-Grond hoger zullen uitvallen dan waar eind 2013 nog van was uitgegaan. Oorzaken zijn de algemene stijging van agrarische grondprijzen in het afgelopen jaar en het feit dat uiteindelijk toch meer ha zijn overgekomen van de Dienst Landelijk Gebied (DLG) naar PZH. De totale gerealiseerde en verwachte bruto opbrengst, inclusief 5% proceskosten en 15% risico, is daarom ten opzichte van de oorspronkelijke raming met € 15 mln verhoogd.

De verkoop van grond-voor-grond ligt op schema en uit een analyse van de bereikte resultaten (grondprijzmonitor) blijkt dat de verkoop geen marktverstorende werking heeft gehad. In onderstaande tabel is de realisatie en prognose op basis van de nu bekende stand van zaken in beeld gebracht.

In onderstaande tabel is de planning van de bruto verkoopopbrengsten opgenomen.

Jaar:	ha:	€:
2017	361	21,9
2018	350	20,0
2019	250	18,8
2020	200	17,5

Het totaal van de geprognostiseerde bruto opbrengsten over bovenstaande periode bedraagt € 78,2 mln. Netto is dat (rekening houdend met 5% proceskosten en 15% risico) € 62,5 mln.

Tot en met 2016 is ongeveer € 40 mln aan bruto opbrengsten gerealiseerd. Na 2020 wordt nog € 15,8 mln verwacht.

Bij de jaarrekening zal beoordeeld worden of er redenen zijn de (planning van) de opbrengstrealisatie aan te passen, bijvoorbeeld omwille van de ontwikkeling op de agrarische markt of signalen van prijsverstoring.

Via de reguliere planning en control cyclus zal de begroting zo nodig worden aangepast.

2. Waarderingsbeleid Grond-voor-Grond

De balanspositie van de Grond-voor-Grond gronden is verwerkt in de cijfers van de Jaarrekening 2015 en is door de externe accountant van de provincie gecontroleerd en als correct beoordeeld.

Het verschil tussen de opbrengsten uit verkoop van de grond, minus risicofactor, minus boekwaarde verkochte grond en minus verkoopkosten is in de begroting opgenomen als dekkingsmiddel voor de realisatie van de Natuurnetwerk Nederland doelstellingen.

3. Marktprijsverstoring

De te verkopen gronden zijn allemaal in 2014 gewaardeerd en worden volgens het provinciale grondbeleid marktconform op de markt gezet. Tot op heden (medio 2016) wijken de verkoopopbrengsten marginaal af van de ramingen. Evenmin zijn er tekenen van marktverstoring.

De waardering van de gronden uit 2014 en de prognose van de verkoop vormt eveneens het uitgangspunt voor de komende monitoring. Om de effecten van het handelen van de provincie (en andere partijen) op de vastgoedmarkt inzichtelijk te maken, wordt de ontwikkeling op de agrarische grondmarkt gevolgd aan de hand van de door het Kadaster beschikbaar gestelde informatie en analyses. Dit kan leiden tot aanpassing van de

ramingen maar ook het afzettempo. Zoals eerder betoogd is daar tot op heden geen aanleiding voor, maar in de jaarrekening zal hierop worden teruggekomen.

Bekend is dat het Bureau Beheer Landbouwgronden zogenaamde Bufferzonegronden buiten de beleidscontour, in 2017 in de provincie Zuid-Holland op de (agrarische) markt zal brengen. Ook andere provincies brengen grond op de agrarische markt, maar uiteraard niet in onze provincie.

4. Tijdelijk Beheer

Het tijdelijke beheer van de in bezit zijnde gronden is vanaf 1 januari 2015 overgenomen door de provincie. In juli 2014 heeft het college van Gedeputeerde Staten het "Provinciaal beheerkader voor het tijdelijk beheer van de BBL-gronden" en aanvullend daarop heeft het college in maart 2016 het Handelingskader Pacht vastgesteld. Meeste gronden die de provincie in afwachting van verkoop of inrichting in eigendom heeft worden jaarlijks verpacht in geliberaliseerde pacht.

Voor 2017 worden de opbrengsten geraamd op € 1,3 mln en de kosten op € 0,8 mln. Als gevolg van de verkoop van het overtollige bezit en het "doorleveren" van ingerichte gronden aan de terrein beherende organisaties zullen de kosten en opbrengsten uit tijdelijk beheer de komende jaren geleidelijk afnemen.

Verbonden partijen met grondexploitaties of grondposities

Provinciale deelnemingen hebben over het algemeen geen risicodragende grondposities. Uitzondering betreft de (publieke) Grondbank Zuidplaspolder, een gemeenschappelijke regeling waarin de provincie voor 40% deelneemt. Voorts neemt de provincie deel aan:

- De Regionale OntwikkelingsMaatschappij Drechtsteden (ROM-D).
- De Ontwikkelingsmaatschappij het Nieuwe Westland (ONW).

Beide participaties zijn publiek-private samenwerkingsverbanden (pps). De ROM-D is binnen de Drechtsteden verantwoordelijk voor de reconstructie van bedrijfsterreinen. Omdat de ONW nog slechts een taak heeft als ontwikkelaar van woningen, heeft de provincie gekozen voor deelname in deze pps als stille vennoot (dus zonder stemrecht).

Strategisch bezit

Strategische aankopen worden gedaan als de provincie in de gelegenheid komt om onder gunstige voorwaarden grond aan te kopen die in de nabije toekomst nodig zijn voor uitvoering van provinciaal beleid. De provincie heeft daar tot op heden spaarzaam gebruik van gemaakt.

Beheer en verkoop verspreid provinciaal bezit

De provincie is eigenaar van een behoorlijk aantal verspreid liggende gronden van meestal beperkte omvang. Vaak zijn deze gronden meegekocht voor een provinciaal doel. Deze zogenaamde overhoeken zijn incurante onbebouwde percelen, die niet (meer) van belang zijn voor de uitvoering van een provinciaal project of provinciale dienst en waarvan behoud om strategische redenen niet aan de orde is. Deze gronden worden zoveel mogelijk verkocht. De netto-opbrengst uit verkoop voor 2017 is begroot op € 0,5 mln. Indien dat niet mogelijk blijkt, worden deze onbebouwde percelen in huur of pacht uitgegeven. Door een meer marktconform verhuurbeleid verwacht de provincie een lichte toename van de opbrengst uit verhuur.

Overige grondposities

De provincie is eigenaar van de ondergrond van provinciale wegen en vaarwegen en van het provinciehuis. Deze gronden zijn dus onlosmakelijk verbonden met de functie van het gebouwde dat zich daarop bevindt. Op de grond voor wegen en vaarwegen wordt afgeschreven in overeenstemming met het vigerende afschrijvingsregime van wegen of vaarwegen in respectievelijk 30 of 40 jaar. Op de ondergrond van het provinciehuis wordt niet afgeschreven (op het bouwwerk zelf wel). Er is geen risico verbonden aan deze geactiveerde grondposities.

Paragraaf Subsidies

In deze paragraaf staan de budgettaire grenzen voor de subsidieverstrekking vermeld, zoals die door Provinciale Staten zijn vastgesteld.

Subsidies 2017 en de relatie met de Algemene Subsidieverordening Zuid-Holland 2013

Om subsidie te kunnen verstrekken voor bepaalde activiteiten is conform de Algemene wet bestuursrecht een wettelijke grondslag nodig. Hiertoe hebben Provinciale Staten een Algemene subsidieverordening vastgesteld. De Algemene subsidieverordening Zuid-Holland 2013 (Asv) is op 12 december 2012 door Provinciale Staten vastgesteld. Op 1 juli 2013 is deze in werking getreden. Op 23 maart 2016 is door Provinciale Staten de gewijzigde Algemene Subsidieverordening Zuid-Holland 2013 vastgesteld en op 31 maart 2016 in werking getreden.

In de Asv zijn de volgende uitgangspunten opgenomen:

1	Uitvoerings- en verantwoordingsarrangementen: proportionaliteit en sturing op prestaties		
	<i>Maatregel</i>	<i>Hoogte subsidiebedrag</i>	<i>Verantwoording</i>
	Arrangement 1	Tot € 25.000	Desgevraagd verantwoording over de prestatie (doorgaans steekproefsgewijs)
	Arrangement 2	Vanaf € 25.000 tot € 125.000	Verantwoording over de prestatie (aanvullend steekproefsgewijs)
	Arrangement 3	Vanaf € 125.000	Verantwoording over de kosten en prestaties
2	Uniformering en vereenvoudiging van begrippen en subsidieprocessen		
3	Het opzetten en uitvoeren van een beleid om misbruik en oneigenlijk gebruik te voorkomen: verantwoord vertrouwen		

Voor de subsidieregelingen, die in de tabel boekjaar- en projectsubsidies 2016 zijn opgenomen zijn regels vastgesteld en is de Asv van toepassing. Daar waar Europese financiering van subsidies dan wel staatssteun aan de orde is, die niet verleend kunnen worden onder de de-minimisvrijstellingsverordening, is de Asv niet volledig van toepassing. Voor de subsidies lager dan € 125.000 dient zowel verantwoording over de prestaties als over de gemaakte kosten plaats te vinden.

De basis voor de subsidieplafonds 2017

Op grond van artikel 5 van de Asv stellen Provinciale Staten subsidieplafonds vast. Gedeputeerde Staten kunnen een door Provinciale Staten vastgesteld plafond onderverdelen in deelplafonds voor afzonderlijke onderdelen van de regels waarvoor het plafond is vastgesteld. Indien deelplafonds worden vastgesteld doen Gedeputeerde Staten daarvan mededeling aan Provinciale Staten. De subsidies worden vervolgens met inachtneming van de vastgestelde subsidieplafonds verstrekt.

Een aantal subsidieplafonds voor 2017 zijn gelijktijdig met de statenvoordracht 6905 1^e aanvraagperiode 2017 door Provinciale Staten vastgesteld met statenvoordracht 6905 van 29 juni 2016. Bijstellingen en aanvullingen hierop zijn gelijktijdig met deze begroting vastgesteld (statenvoordracht 9 november 2016).

Gevolgen van het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 voor de subsidieplafonds 2017

Op basis van het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 zijn de volgende subsidieplafonds met de Statenvoordracht 6905 1^e aanvraagperiode 2017 aangepast:

1. Begrotingssubsidies voor Stichting Tympaan Instituut, Stichting Zorgbelang, Stichting JSO krijgen een begrotingssubsidie van respectievelijk € 0,8 mln, € 1,2 mln en € 2,9 mln.
2. Voor de Subsidieregeling erfgoedlijnen Zuid-Holland wordt een subsidieplafond opgenomen van € 3,5 mln.

3. Voor de subsidieregeling Publieksbereik Archeologie Zuid-Holland wordt een subsidieplafond opgenomen van € 150.000.

In de Statenvoordracht xxxx, van 9 november 2016 zijn de volgende subsidieplafonds 2017 aangepast:

1. Het subsidieplafond van de subsidieregeling Regionale netwerken Topsectoren Zuid-Holland is verhoogd tot € 750.000
2. Het subsidieplafond van de subsidieregeling uitvoeringsregeling Plattelands Ontwikkelingsprogramma 2014-2020 - Zuid-Holland is verhoogd tot € 23.114.599

Tabellen met de subsidiebedragen 2017

De totale subsidieomvang voor begrotings-, boekjaar- en de projectsubsidies wordt in de onderstaande tabellen samengevat. Een gedetailleerde toelichting bij de tabellen is opgenomen in de betreffende Statenvoordrachten 6905 van 29 juni 2016 en xxxx van 9 november 2016. Hiernaar wordt korthedshalve verwezen.

Begrotingssubsidies 2017 in vergelijking met 2016 (bedragen zijn in €)

Programma	Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag 2016	Maximaal te subsidiëren bedrag 2017
1	1.1	Gemeente Westland (toezichthouders en reddingsbrigade zandmotor)	197.228	156.340
1	1.1	Gemeente Den Haag (strand- en zwemveiligheid zandmotor)	143.970	144.000
1	1.3	Waterschap Rivierenland (samenwerkingsovereenkomst Water en Groen)	5.630.250	0
1	1.3	Gemeente Pijnacker-Nootdorp	0	270.888
1	1.4	Consulentschap IVN-Zuid Holland	330.110	330.110
1	1.4	Hoogheemraadschap Schieland en de Krimpenerwaard	2.722.796	0
1	1.4	Staatsbosbeheer	1.500.000	0
1	1.5	Recreatieschap Midden Delfland	972.250	0
1	1.5	Agrarische Natuurvereniging Vockestaert	16.153	0
1	1.5	Faunabeheereenheid Zuid Holland	300.000	370.000
1	1.5	Coöperatie Hoeve Biesland BA	139.422	139.422
1	1.5	Coöperatie Collectief Hoekse Waard	85.940	0
1	1.5	Coöperatie Collectief Alblasserwaard Vijfheerenlanden	570.000	0
1	1.5	Coöperatie Collectief de Groene Klaver	129.225	0
1	1.5	Coöperatie Collectief Hollandse Venen	100.000	0
1	1.5	Coöperatie Collectief Krimpenerwaard	64.000	0
1	1.5	Coöperatie Collectief Midden-Delfland	94.500	0
1	1.5	Coöperatie Collectief Rijn&Gouwe Wiericke	120.000	0
1	1.5	Coöperatie Collectief Zuid-Hollandse eilanden	41.602	0
1	1.5	Gemeente Nieuwkoop Paradijsweg	47.458	0
1	1.5	Gemeente Midden Delfland	410.000	0
2	2.2	Metropoolregio Rotterdam Den Haag maatregelen beter benutten	836.000	0
2	2.2	Fietzersbond	42.731	42.731
2	2.2	Arriva NL (sociale veiligheid)	167.800	0
2	2.2	Rijkswaterstaat (Spitsstroken A15)	3.350.000	0
2	2.2	Alphen aan de Rijn Hefbrug Boskoop	244.500	0
2	2.2	Waddinxveen hefbrug Waddinxveen	250.000	0
2	2.2	Connexxion Water (veerdienst Maassluis-Rozenburg)	89.632	28.037
2	2.2	Gemeente Gorinchem (uitvoering verennetwerk)	169.711	0
3	3.1	InnovationQuarter (voorheen ROM Zuidvleugel)	1.300.000	1.700.000
3	3.1	Stichting Biobased Delta	216.000	216.000

Programma	Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag 2016	Maximaal te subsidiëren bedrag 2017
3	3.6	Erfgoedhuis Zuid-Holland	1.675.273	1.675.273
3	3.6	Stichting Jeugdtheaterhuis Zuid Holland	203.700	203.700
3	3.6	Kunstgebouw	1.222.200	1.222.200
3	3.6	Zuid-Hollandse Popunie	127.313	127.313
3	3.6	Stichting Restauratie Opleidingsprojecten Zuid West	20.370	0
3	3.6	S.E.O.P.	30.555	30.555
3	3.6	Bevrijdingsfestival	23.648	23.648
4	4.2	Stichting Tympaan Instituut	1.675.040	837.520
4	4.2	Stichting Zorgbelang Zuid-Holland	2.387.193	1.193.597
4	4.2	Stichting JSO	5.868.308	2.934.154
4	4.2	Probiblio	5.092.642	5.092.640
		Totale	38.607.520	16.738.128

Toelichting op de tabel:

1. Conform het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 wordt voor lonen en prijzen voor 2017 geen prijscompensatie toegepast, alle budgetten volgen de nullijn en worden niet voor inflatie gecorrigeerd;
2. De kolom maximaal te subsidiëren bedrag 2016 is gebaseerd op de meest recente besluitvorming over de verstrekking van deze subsidies;
3. Uit de kolom maximaal te subsidiëren bedrag 2017 blijkt welke organisaties in 2017 subsidie ontvangen.

Boekjaar- en projectsubsidies 2017 (bedragen zijn in €)

Subsidie-regeling nr.	Paragraaf	Titel van de regeling	Doel	Totaal subsidieplafond 2016	Totaal subsidieplafond 2017
1.6.21		Natuur en Landschapsbeheer (SNL) 2013	1.5	7.300.000	200.000
1.6.36		Subsidieregeling restauratie van rijksmonumenten 2013	3.6	3.584.179	3.444.000
1.6.42		Subsidieregeling Erfgoedlijnen	3.6	4.256.548	3.514.381
1.6.46		Subsidieregeling molens Zuid-Holland 2013	3.6	500.000	300.000
1.6.59		Uitvoeringsregeling Groen Zuid-Holland 2014	1.5	26.916.905	69.000
1.6.62		Regionale netwerken topsectoren Zuid-Holland	3.4	1.500.000	750.000
1.6.68		Subsidieregeling Natuur-en Landschapsbeheer Zuid-Holland 2016	1.5	35.700.001	7.397.935
1.6.69		Uitvoeringsregeling Plattelands Ontwikkelingsprogramma 2014-2020 Zuid-Holland	1.5	9.400.000	23.114.599
1.6.73		Subsidieregeling publieksbereik archeologie Zuid-Holland	3.6	150.000	150.000
1.6.74		Subsidieregeling Mobiliteit Zuid-Holland 2017	2.2	0	21.594.000
		Totaal		89.307.633	60.333.915

Ter toelichting dient de volgende opmerking:

Indien bij de subsidieverstrekking rangschikking aan de orde is, is dit vermeld in de betreffende subsidieregeling.

Paragraaf EU-subsidies

Inleiding

De beleidsdoelen die de provincie heeft gesteld met het provinciale Uitvoeringsprogramma Groen, het economische clusterbeleid en duurzaam innovatiebeleid kunnen mede worden vormgegeven met steun vanuit Europese subsidieprogramma's. Daarom wordt ingezet op maximale benutting van middelen die beschikbaar zijn via Europese programma's om provinciale doelen te realiseren. Dit is vooral belangrijk nu de beleidsdoelen onder druk komen te staan door bezuinigingen vanuit het Rijk.

Er bestaan verschillende Europese subsidieprogramma's voor de lopende periode 2014-2020 die mogelijkheden bieden voor projecten op het grondgebied van Zuid-Holland. De uitdaging is deze mogelijkheden samen met partners binnen de provincie te verzilveren. De provincie speelt hierbij een actieve, sturende rol. Binnen diverse programma's heeft de provincie een rol in de besluitvorming over de toekenning van subsidies. Deze paragraaf biedt een overzicht van de middelen in de verschillende Europese subsidieprogramma's.

Europese subsidieprogramma's periode 2014-2020 (bedragen x € 1 mln)	
Kansen voor West II (EFRO)	33,8
Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3)	53,5
Interreg / Overig	32,7
Totaal	120,0

Realisatie

Aanvankelijk ligt de focus de komende jaren op het van de grond krijgen van voldoende projecten om 100% van het beschikbare budget te benutten, daarna is het van belang de voortgang van de projecten en de benutting (en uitputting) van de voor Zuid-Holland beschikbare budgetten goed te monitoren. Dit staat ook in directe relatie tot prestatie-indicator 4.1.7.a in programma 4 van de begroting: het bedrag (€ mln) dat is benut binnen EU subsidieprogramma's (Kansen voor West II, POP3, Interreg en overige) in de periode 2014-2023. Aan het einde van de programmaperiode in 2023 moet dus de volledige € 120 mln zijn gerealiseerd.

N+3

Tijdige realisatie van een voldoende hoog projectvolume is daarbij ook van groot belang om te voldoen aan de zogenaamde N+3 regel: elke jaartranche van de verschillende programma's (Kansen voor West II en POP3) moet uiterlijk drie jaar na afloop van dat jaar volledig zijn besteed. Deze N+3 regel geldt op programmaniveau en niet voor de provincie afzonderlijk. Toch monitoren we ook specifiek de opgave voor Zuid-Holland.

Rol provincie

De provincie is op drie manieren betrokken bij projecten: door zelf te participeren in een project als eindverantwoordelijke of als partner; door het verlenen van cofinanciering aan een project uit Zuid-Holland; door het begeleiden van projecten uit Zuid-Holland om succesvol gebruik te maken van de Europese subsidiemogelijkheden. Vanaf eind 2015 zijn de eerste Europese projecten binnen de lopende budgetperiode (2014-2020) in uitvoering gekomen. Deze projecten hebben een meerjarig karakter.

OP Kansen voor West (KvWII)

Binnen het Operationeel Programma Kansen voor West kunnen Europese subsidies worden aangevraagd door partijen binnen de vier Randstadprovincies voor projecten op het gebied van de kenniseconomie (Innovatie/Valorisatie MKB) en de koolstofarme economie. De provincie is actief betrokken bij de beoordeling en selectie van projecten die voor subsidie in aanmerking komen.

Vanwege het karakter van de N+3 regel hoeven pas eind 2017 de eerste uitgaven te worden verantwoord. Het programma is namelijk in 2014 gestart (2014+3=2017).

Plattelandsonwikkelingsprogramma (POP3)

De Europese subsidies voor plattelandsonwikkeling (POP3) worden ingezet binnen de kaders van het provinciale Uitvoeringsprogramma Groen en zijn gericht op bevordering van het agrarisch ondernemerschap (concurrentiekracht en innovatie), duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen (inclusief water) en goede conditie van het platteland (biodiversiteit, natuur en landschap). De verdeling van de Europese subsidie verloopt via de provinciale Uitvoeringsregeling POP3.

Vanwege het karakter van de N+3 regel hoeven pas eind 2017 de eerste uitgaven te worden verantwoord. Het programma is namelijk in 2014 gestart (2014+3=2017).

Interreg

De provincie Zuid-Holland kan binnen vijf Interreg programma's projecten indienen (Interreg VA 2 Zeeën, Interreg VA Vlaanderen – Nederland, Interreg VB Noordzee, Interreg VB Noord West Europa en Interreg Europe). Binnen de Interreg programma's kunnen Europese subsidies worden aangevraagd voor projecten waarin partijen uit meerdere landen 'grensoverschrijdend' samenwerken. De programma's werken met periodieke oproepen voor indiening van projectvoorstellen - een soort tenders waarbinnen projectaanvragen kunnen worden ingediend. De provincie heeft in alle Interreg programma's een adviserende rol bij de beoordeling van projecten. Daar waar relevant wordt projectdeelname als (lead)partner door de provincie zelf gestimuleerd.

Overige programma's

De provincie heeft als doelstelling om naast de gangbare programma's zoals EFRO, ook middelen te verwerven uit andere programma's, zoals Horizon 2020 en Life+. Zo is inmiddels het project Clinsh (Clean Inland Shipping) goedgekeurd binnen Life+ en zal van start gaan per 1 september 2016. Dit is een project waar PZH leadpartner is. De omvang van het project is € 8,5 mln.

Financiële begroting

1 Overzicht baten en lasten

(bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015	Begroting 2016 na VJN	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Lasten						
<i>Programma</i>						
1 Groen, Waterrijk en Schoon	193.209	238.873	215.751	208.369	189.671	174.705
2 Bereikbaar en Verbonden	315.089	322.168	275.063	299.911	288.909	304.708
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	68.364	98.573	85.203	60.673	52.147	38.323
4 Bestuur en Samenleving	45.997	44.896	28.799	24.077	23.603	22.420
5 Middelen	37.320	36.436	861	1.684	1.490	1.492
Heffing Vennootschapsbelasting	0	0	0	0	0	0
Onvoorzien	0	0	500	500	500	500
Overhead	0	0	84.664	84.381	84.136	83.390
Totaal Lasten	659.979	740.946	690.842	679.595	640.456	625.538
Baten						
<i>Programma</i>						
1 Groen, Waterrijk en Schoon	46.690	66.497	65.832	73.943	66.561	65.951
2 Bereikbaar en Verbonden	124.135	89.546	11.648	18.799	5.849	4.749
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	5.102	5.337	1.416	1.278	1.271	427
4 Bestuur en Samenleving	1.428	813	851	841	841	841
5 Middelen	529.035	606.547	0	0	0	0
Algemene dekkingsmiddelen	0	0	562.644	555.077	557.261	557.495
Overhead	0	0	2.085	2.085	2.085	2.085
Totaal Baten	706.391	768.740	644.477	652.023	633.869	631.549
Totaal saldo van baten en lasten	46.411	27.794	-46.365	-27.571	-6.588	6.011
Bijdrage uit reserve						
<i>Programma</i>						
1 Groen, Waterrijk en Schoon	35.104	42.146	36.684	29.947	18.465	12.690
2 Bereikbaar en Verbonden	36.346	55.704	119.380	135.506	120.800	125.707
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	23.489	33.074	32.169	11.318	3.341	755
4 Bestuur en Samenleving	1.100	464	0	0	0	0
5 Middelen	29.742	58.061	18.077	8.885	22.253	14.142
Totaal Bijdrage uit reserve	125.781	189.449	206.310	185.656	164.860	153.295
Storting in reserve						
<i>Programma</i>						
1 Groen, Waterrijk en Schoon	34.153	23.178	0	0	704	871
2 Bereikbaar en Verbonden	64.608	158.309	136.075	136.826	128.642	125.777
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	26.806	32.249	13.129	10.591	10.191	7.591
4 Bestuur en Samenleving	464	0	2.000	0	0	0
5 Middelen	8.330	3.507	8.741	10.668	18.736	25.067
Totaal Storting in reserve	134.362	217.243	159.945	158.085	158.272	159.305
Resultaat	37.831	0	0	0	0	0

2 Toelichting baten en lasten

2.1 Gronden waarop de ramingen zijn gebaseerd

De basis voor de begroting en het meerjarenperspectief is het financieel perspectief tot en met de Voorjaarsnota 2016. De Begroting 2017 en de meerjarenraming 2017-2020 zijn opgebouwd op basis van de vastgestelde meerjarenraming 2016-2019, de Voorjaarsnota 2016, het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 en de [Meicirculaire 2016](#). Voor de ontwikkeling van de financiële ruimte wordt verwezen naar het overzicht in het Budgettair kader aan het begin van dit boekwerk. Bij het opstellen van de begroting is verder onder andere rekening gehouden met de onderstaande uitgangspunten.

2.2 Indexering

Conform het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 volgen alle budgetten de nullijn en worden niet voor inflatie gecorrigeerd. Prijsontwikkelingen worden binnen de desbetreffende doelen en programma's opgevangen. Als de inflatie (substantieel) hoger wordt dan tot op heden voorzien, moet dit worden opgevangen binnen de ontwikkeling van het accres van het Provinciefonds. In alle andere gevallen wordt tot een integrale afweging binnen het financieel kader overgegaan. In deze begroting is geen sprake van een substantieel hogere inflatie.

2.3 Rente

Vanwege de wijzigingen in het BBV is de wijze waarop de rente wordt toegerekend veranderd ten opzichte van de vorige begrotingsjaren. Belangrijkste wijziging is het niet meer toerekenen van rente aan het eigen vermogen. Alleen de werkelijk betaalde rente, die voortvloeit uit de meerjarige ontwikkeling van de financieringsbehoefte, wordt doorbelast aan de overige programma's.

De rentekosten die aan vaste activa worden toegerekend wordt bepaald door middel van een zogenoemde omslagrente. De grondslag van toerekening is de boekwaarde van de vaste activa op 1 januari van het boekjaar en de te verwachten werkelijke rentekosten. Dit leidt tot een omslagrentepercentage van 1,91% in 2017.

2.4 Kostenverdeling

Als gevolg van de vernieuwing van het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV) worden met ingang van begrotingsjaar 2017 geen kosten meer doorbelast naar de beleidsprogramma's. Overhead wordt vanaf 2017 centraal gepresenteerd in de het programma 5 Middelen. Dit betekent een verschuiving van lasten van de beleidsprogramma's naar het overzicht overhead. In het budgettair kader van deze programmabegroting is een was-woordt tabel opgenomen waarin dit nader wordt toegelicht.

2.5 Uitkering Provinciefonds

De meerjarenraming voor de uitkering uit het Provinciefonds is gebaseerd op de [Meicirculaire 2016](#). Hierin zijn zowel de meerjarige ontwikkelingen aangegeven ten aanzien van de algemene uitkering als van decentralisatie-uitkeringen. Bij het ramen van de inkomsten uit het Provinciefonds hanteert de provincie een reguliere behoedzaamheid van € 2 mln voor het opvangen van kleine afwijkingen in de algemene uitkering door ontwikkelingen in het accres, verdeelmaatstaven en taakmutaties.

2.6 Opcenten Motorrijtuigenbelasting

Bij het ramen van de inkomsten uit de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting wordt rekening gehouden met de ontwikkelingen in het wagenpark. Hierbij gaat het zowel om volume (aantallen auto's) als gewicht. Deze variabelen zijn van invloed op de inkomsten. Bij de raming wordt rekening gehouden met een behoedzaamheidsmarge van 1% om beperkte afwijkingen in volume, gewicht en dergelijke op te kunnen vangen.

In het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 is ten aanzien van de opcenten opgenomen vanaf 2016 het tarief met 3% (€ 10 mln) te verlagen en dat verder de nullijn wordt gehanteerd.

Bij de behandeling van de Kadernota in de Provinciale Staten vergadering van 29 juni 2016 is besloten voor de periode 2017-2019 het tarief van de provinciale opcenten met 0,3 te verlagen. De inkomsten nemen hierdoor af met € 1 mln per jaar. Daarnaast wordt in de begroting een verlaging van 0,3 doorgevoerd als extra investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland. Ook hierdoor nemen de inkomsten af met € 1 mln per jaar. Het tarief van de opcenten wordt door deze verlagingen 91,4.

Op 5 juli 2016 is het wetsvoorstel Wet uitwerking Autobrief II door de Eerste Kamer aangenomen. Dit wetsvoorstel treedt op 1 januari 2017 in werking. Dit leidt ertoe dat de gewichtsaftrek van 125 kg. voor hybride personenauto's komt te vervallen. Als gevolg hiervan nemen de inkomsten hiervan toe met € 1 mln.

Voor 2017 is rekening gehouden met een ontwikkeling van het wagenpark met een lichte groei van de opbrengsten van 0,5%. Landelijk was de groei van het aantal personenauto's in 2016 1,5% ten opzichte van 2015, terwijl in de eerste helft van 2016 het aantal personenauto's in Zuid Holland is gestegen met 1,3%.

Voor de jaren 2018 -2020 is een groeipercentage gebruikt van 0,5%. Dit is conform het uitgangspunt in de (meerjaren-)begroting. In de raming voor 2017 is daarom rekening gehouden met een marge van 1% (€ 3 mln) voor onvoorziene omstandigheden die leiden tot lagere opbrengsten.

Dit bedrag is bij de Najaarsnota 2016 incidenteel vrijgevallen vanwege het toegenomen autobezit.

Het is echter nog niet bekend of (en zo ja in welke mate) deze ontwikkeling structureel doorzet. Ingeval van bestending van de ingezette groei van het aantal personenauto's zal bij Voorjaarsnota 2017 / Kadernota 2018 de opbrengstraming naar boven worden bijgesteld.

2.7 Kapitaallasten en bespaarde rente

De kapitaallasten bestaan uit rente en afschrijvingslasten. Bij dit onderdeel wordt nader ingegaan op:

- A. Afschrijvingen
- B. Rente

De ontwikkeling van de cijfers in de meerjarenbegroting zijn per programma in onderstaande tabellen weergegeven.

Ad A. Afschrijvingen

Er wordt op de investeringen afgeschreven vanaf het jaar na afronding van de voorbereidings- of uitvoeringsfase van een project.

De belangrijkste oorzaken voor de gewijzigde afschrijvingslasten zijn:

- Verwerken van de nieuwe PZI in de investeringen, de wijzigingen hiervan werken door in de afschrijvingslasten
- Verwerken van de effecten van de nieuwe BBV, zoals het niet meer mogen inzetten van reserve-geld en het activeren van investeringen met maatschappelijk nut zonder ondergrens van € 1 mln.

Afschrijvingslasten 2017-2020 volgens Begroting 2016 en Begroting 2017

(bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
---------------------	----------------	-------------	-------------	-------------

Afschrijvingslasten Begroting 2016 (stand VJN)

Programma

1 Groen, Waterrijk en Schoon	364	302	394	425
2 Bereikbaar en Verbonden	44.140	50.720	57.430	61.287
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	230	230	230	230
5 Middelen	9.780	11.537	10.772	10.563
Totaal Begroting 2016	54.515	62.789	68.826	72.505

Afschrijvingslasten Begroting 2017 (totaal)

Programma

1 Groen, Waterrijk en Schoon	325	258	344	431
2 Bereikbaar en Verbonden	43.567	46.849	58.201	63.766
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	230	230	230	230
5 Middelen	9.168	10.202	10.775	11.645
Totaal Begroting 2017	53.290	57.539	69.550	76.073
Verschil Begroting 2016 - 2017	1.224	5.250	-724	-3.567

Ad B. Rente

Vanwege de wijzigingen in het BBV is de wijze waarop de rente wordt toegerekend veranderd ten opzichte van de vorige begrotingsjaren. Belangrijkste wijziging is het niet meer toerekenen van rente aan het eigen vermogen. Alleen de werkelijk betaalde rente, welke voortvloeien uit de meerjarige ontwikkeling van de financieringsbehoefte, wordt doorbelast aan de overige programma's.

De rentekosten die aan vaste activa worden toegerekend wordt bepaald door middel van een zogenoemde omslagrente. De grondslag van toerekening is de boekwaarde van de vaste activa op 1 januari van het boekjaar en de te verwachten werkelijke rentekosten.

Verdeling rentelasten naar de programma's

(bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
---------------------	----------------	-------------	-------------	-------------

Betaalde rente Begroting 2017

Programma

5 Middelen	21.711	26.745	31.781	34.424
Totaal Begroting 2017	21.711	26.745	31.781	34.424

Toegerekende rente Begroting 2017

Programma

1 Groen, Waterrijk en Schoon	115	152	152	145
2 Bereikbaar en Verbonden	18.944	23.086	28.290	31.008
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	153	149	148	144
4 Bestuur en Samenleving	0	0	0	0
5 Middelen	2.499	3.359	3.191	3.127
Totaal Begroting 2017	21.711	26.745	31.781	34.424
Verschil betaald vs toegerekend	0	0	0	0

2.8 Investeren, waarderen en afschrijven

Investerings- en afschrijvingslasten voor 2017 en verder zijn opgenomen conform de beleidsuitgangspunten zoals opgenomen in de op 11 december 2013 door Provinciale Staten vastgestelde herziene beleidsnota Investerings-, waarderingen en afschrijvingen (nota IWA 2014). Daarnaast is, waar van toepassing, rekening gehouden met de wijzigingen vanuit de vernieuwing van het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV) welke per 1 januari 2017 ingaan. Zie het budgettaire kader voor een nadere toelichting op deze wijzigingen. Zie daarnaast paragraaf 5.8 voor een nadere toelichting op de investeringskredieten.

2.9 Verklaring verschillen Begroting 2016 na Voorjaarsnota - Begroting 2017

(bedragen x €1.000)	Begroting na wijziging 2016			Begroting 2017			Verschil		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Programma 1									
DOEL 1-1	4.889	537	-4.351	3.363	492	-2.870	1.526	-45	1.481
DOEL 1-2	5.241	2.370	-2.871	8.011	6.421	-1.590	-2.770	4.051	1.281
DOEL 1-3	53.164	11.363	-41.801	33.908	955	-32.953	19.256	-10.409	8.848
DOEL 1-4	93.029	47.329	-45.700	98.656	43.480	-55.177	-5.628	-3.849	-9.476
DOEL 1-5	9.123	1.379	-7.743	12.274	4.315	-7.959	-3.152	2.936	-216
DOEL 1-6	73.427	3.519	-69.909	59.539	10.170	-49.369	13.889	6.651	20.540
Subtotaal	238.873	66.497	-172.375	215.751	65.832	-149.918	23.122	-665	22.457
Programma 2									
DOEL 2-1	225.092	14.346	-210.747	181.687	10.856	-170.831	43.405	-3.489	39.916
DOEL 2-2	97.076	75.200	-21.876	93.376	792	-92.584	3.700	-74.408	-70.708
Subtotaal	322.168	89.546	-232.623	275.063	11.648	-263.415	47.105	-77.897	-30.792
Programma 3									
DOEL 3-1	22.903	1.298	-21.605	12.264	80	-12.184	10.639	-1.218	9.421
DOEL 3-2	4.930	280	-4.650	1.867	0	-1.867	3.062	-280	2.782
DOEL 3-3	23.217	995	-22.221	20.498	0	-20.498	2.718	-995	1.723
DOEL 3-4	5.127	0	-5.127	3.515	0	-3.515	1.611	0	1.611
DOEL 3-5	15.882	0	-15.882	23.179	0	-23.179	-7.297	0	-7.297
DOEL 3-6	14.873	504	-14.369	16.207	504	-15.703	-1.334	0	-1.334
DOEL 3-7	11.641	2.259	-9.382	7.672	832	-6.840	3.969	-1.428	2.542
Subtotaal	98.573	5.337	-93.236	85.203	1.416	-83.787	13.369	-3.921	9.448
Programma 4									
DOEL 4-1	25.670	756	-24.913	15.846	795	-15.051	9.824	39	9.862
DOEL 4-2	8.475	57	-8.419	6.708	57	-6.651	1.767	0	1.767
DOEL 4-3	10.288	0	-10.288	6.246	0	-6.246	4.042	0	4.042
DOEL 4-4	464	0	-464	0	0	0	464	0	464
Subtotaal	44.896	813	-44.084	28.799	851	-27.948	16.097	39	16.135
Programma 5									
DOEL 5-1	36.436	606.547	570.110	1.361	562.644	561.282	35.075	-43.903	-8.828
Subtotaal	36.436	606.547	570.110	1.361	562.644	561.282	35.075	-43.903	-8.828
Resultaat voor bestemming	740.946	768.739	27.793	606.178	642.391	36.213	134.768	-126.348	8.420

Conform het BBV is er een toelichting gemaakt op de aanmerkelijke verschillen tussen de geraamde bedragen van het begrotingsjaar 2017 en de geraamde bedragen van het vorig begrotingsjaar na wijziging (Begroting 2016 na Voorjaarsnota 2016). Voor de onderstaande tabellen geldt dat een bedrag met + een voordeel is en met een - teken een nadeel is.

Hieronder worden de aanmerkelijke verschillen per programma toegelicht.

Programma 1

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 1-1	<i>Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast</i>			
	Waterveiligheid, subsidie klimaatdijk Streefkerk	-150	0	-150
	Landelijk Overleg Kust (LOK)	60	-45	15
	Apparaatslasten	1.616	0-	1.616
Doel 1-2	<i>Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater</i>			
	Subsidies Plattegrond Ontwikkelings Programma (POP 3) Water	-4.461	4.051	-410
	Afloop Synergieproject water	281	0	281
	Apparaatslasten	1.410	0	1.410
Doel 1-3	<i>Groenblauwe structuur versterkt samenhang stad-land en recreatieve gebruiks- en belevingswaarde landschap</i>			
	Uitvoeringsprogramma Groen (UPG)	3.245	0	3.245
	RODS projecten inclusief Balij/Bieslandse Bos en Bentwoud	2.329	-309	2.020
	Uittreding G.Z-H	14.551	-10.100	4.451
	Toekomstig Beheer Recreatiegebieden en transitie- en frictiekosten Staatsbosbeheer als gevolg van uittreding G.Z-H	-2.708	0	-2.708
	Apparaatslasten	1.617	0	1.617
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	222	0	222
Doel 1-4	<i>De biodiversiteit is behouden en waar mogelijk versterkt</i>			
	UPG projecten in het kader van Nationaal Natuur Netwerk (NNN)	-17.407	5.723	-11.684
	Natura 2000 en beheermaatregelen PAS	2.026	-1.381	645
	Plattegrond Ontwikkelings Programma (POP 3) PAS en biodiversiteit	-4.412	2.106	-2.306
	Natuurbeheer waaronder Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer (SNL)	2.974	-2.938	36
	Project Mainport Rotterdam (PMR)	2.471	-2.471	0
	Programma Integrale Ontwikkeling Delft-Schiedam (IODS)	1.698	-323	1.375
	Grondtransacties Grond voor Gronden exploitatie-inkomsten verkoop en pacht Natuurgrond	4.565	-4.565	0
	Stelpost i.v.m. verwachte korting 2016op Decentralisatie Uitkering Natuur	1.200	0	1.200
	Apparaatslasten	1.145	0	1.145
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	113	0	113
Doel 1-5	<i>Sterke positie voor duurzame economisch rendabele grondgebonden landbouw</i>			
	Plattelands OntwikkelingsProgramma (POP3) landbouw en Uitvoeringsprogramma Groen (UPG)	-5.422	2.936	-2.486
	Subsidies Glastuinbouw	296	0	296
	Nota Ruimte middelen voor Greenports en Veenweidegebieden	160	0	160
	Apparaatslasten	1.721	0	1.721
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	94	0	94

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
<i>Doel 1-6</i>	<i>Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu</i>			
	BRZO, VTH taken en Leren voor duurzame ontwikkeling	2.949	-15	2.934
	Impuls Omgevingsveiligheid	13.107	0	13.107
	Luchtkwaliteit NSL en Clean Inlands shipping	-6.383	6770	387
	Luchtkwaliteit (EFRO) en overige geluid	-104	-104	-208
	Omgevingsdienst DCMR	-2.023	0	-2.023
	Omgevingsdienst Z-H Z	-411	0	-411
	Omgevingsdienst West-Holland	-12	0	-12
	Omgevingsdienst Midden-Holland	663	0	663
	Omgevingsdienst Haaglanden	321	0	321
	Omgevingsdienst algemeen, BRZO en Warmte Koude Opslag	-623	0	-623
	Stelpost RUD	852	0	852
	Apparaatslasten	5.571	0	5.571
	Kapitaallasten	-19	0	-19
Saldo		23.122	-665	22.457

Programma 2

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
<i>Doel 2-1</i>	<i>Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde</i>			
	Dagelijks beheer en onderhoud	-386	357	-29
	Planmatig en groot onderhoud	4.601	-4.748	-146
	Verkeer en vervoer beleid & ROV taken	-288	145	-143
	Uitvoering PZI	4.786	865	5.651
	Beter benutten goederenvervoer en Goederenvervoer kwaliteitsnet	2.114	-100	2.014
	Apparaatslasten	28.911	0	28.911
	Kapitaallasten	3.667	0	3.667
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	0	-8	-8
<i>Doel 2-2</i>	<i>Een adequaat aanbod van openbaar vervoer</i>			
	Exploitatie OV. De exploitatiebijdragen voor het OV worden tot en met 2016 nog gedekt uit de OVP BDU en tellen daarom mee in het resultaat voor bestemming. Met ingang van 2017 worden de bijdragen gedekt uit de reserve Mobiliteit.	-1.219	-74.408	-75.627
	Exploitatie regionaal vervoer	-915	0	-915
	PZI Openbaar vervoer	9.550	0	9.550
	Brandstofcelbussen en overige	-3.202	0	-3.202
	Apparaatslasten	2.011	0	2.011
	Kapitaallasten	-2.524	0	-2524
Saldo		47.106	-77.897	-30.790

Programma 3

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 3-1	<i>Een groeiende, duurzame en innovatieve economie</i>			
	Beklemming deel jaarresultaat 2015, ter begroting gebracht in 2016	2.483	0	2.483
	Overheveling budgetruimte bedrijventerreinen 2016 naar doel 3-1	5.000	0	5.000
	Budget onderzoek EXPO Rotterdam 2017-2019 gestort in reserve (het budget 2016 is pas in de najaarsnota gestort)	600	0	600
	Afronding Voordelta Maasvlakte II in 2016. Onderwerp vervalt in 2017	1.250	-1.250	0
	Apparaatslasten	966	32	998
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	340	0	340
Doel 3-2	<i>Schone en toekomstbestendige energie</i>			
	Minder Greendeal uitgaven in 2017 (asbestsanering)	875	0	875
	Extra kosten 2016 warmte, wind en revolverend fonds	400	0	400
	Kosten bureau Warmte / Koude	215	-280	-65
	Apparaatslasten	1.181	0	1.181
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	392	0	392
Doel 3-3	<i>Beter benut (bebouwd) gebied</i>			
	Duurzame ontwikkeling ZPP en overige	-1.868	0	-1.868
	Omgevingswet en sanering glasopstal	-1.388	0	-1.388
	ISV 2	995	-995	0
	Realisatie IRP's	-480	0	-480
	Apparaatslasten	5.454	0	5454
Doel 3-4	<i>Goede ruimtelijke kwaliteit</i>			
	Apparaatslasten	1.611	0	1.611
Doel 3-5	<i>Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans</i>			
	Activiteiten werklocatie Hoeksche Waard	-9.000	0	-9.000
	Minder subsidies bedrijventerreinen in 2017 (inclusief ORZ)	263	0	263
	Apparaatslasten	1.316	0	1.316
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	124	0	124
Doel 3-6	<i>Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed</i>			
	Extra budget monumenten 2017 (o.a. amendement Voorjaarsnota 2016)	-600	0	-600
	Fasering verleningen erfgoed, o.a. € 2,2 mln extra in 2017	-2.500	0	-2.500
	Doorgeschoven prestatie molens 2017	-200	0	-200
	Apparaatslasten	1.966	0	1.966
Doel 3-7	<i>Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond</i>			
	Saneringspoedlocaties	504	-1.427	-923
	Krimpenerwaard en Hollandsche IJssel	1.060	0	1.060
	Uitvoeringsprogramma bodem	550	0	550
	Apparaatslasten	1.795	0	1795
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	60	0	60
Saldo		13.368	-3.920	9.448

Programma 4

Programma 4 Bestuur en Samenleving (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 4-1	<i>Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur</i>			
	Fasering TOP project	-820	0	-820
	Apparaatslasten	10.547	0	10.547
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	97	39	136
Doel 4-2	<i>Cultuurparticipatie en bibliotheken</i>			
	Apparaatslasten	1.536	0	1.536
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	231	0	231
Doel 4-3	<i>Borgen kennis sociaal domein en afbouw subsidies maatschappelijke participatie</i>			
	Afbouw maatschappelijke-participatiesubsidies	4.100	0	4.100
	Apparaatslasten	-58	0	-58
Doel 4-4	<i>Afbouw taken jeugdzorg</i>			
	Apparaatslasten	464	0	464
Saldo		16.097	39	16.136

Programma 5

Programma 5 Middelen (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 5.1	<i>Financieel gezonde huishouding</i>			
	Ontwikkeling Provinciefonds	0	-15.872	-15.872
	Bespaarde rente	0	-18.916	-18.916
	Doorbelaast naar taakvelden	-819	0	-819
	Kapitaallasten deelnemingen	556	0	556
	Kapitaallasten verbonden partijen	34	0	34
	Effect te verdelen indirecte kosten	4.292	0	4.292
	Nominale reservering	-15	0	-15
	Niet verdeelde rentelasten	-25	0	-25
	Betaalde rente leningen	-368	0	-368
	Toegekende rente activa	21.711	-10.055	11.656
	Kapitaallasten	21	0	21
	Apparaatslasten	9.691	0	9.691
	Opcen Motorrijtuigenbelasting	0	940	940
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-3	0	-3
Saldo		35.075	-43.903	-8.828

2.10 Verklaringen verschillen Jaarrekening 2015 - Begroting 2017

(bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2015			Begroting 2017			Verschil		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Programma 1									
DOEL 1-1	3.816	646	-3.170	3.363	492	-2.870	453	-154	300
DOEL 1-2	5.181	1.760	-3.421	8.011	6.421	-1.590	-2.830	4.660	1.830
DOEL 1-3	58.449	13.703	-44.746	33.908	955	-32.953	24.541	-12.749	11.793
DOEL 1-4	57.150	25.596	-31.554	98.656	43.480	-55.177	-41.506	17.883	-23.622
DOEL 1-5	5.671	114	-5.557	12.274	4.315	-7.959	-6.603	4.201	-2.402
DOEL 1-6	62.942	4.871	-58.071	59.539	10.170	-49.369	3.403	5.299	8.702
Subtotaal	193.209	46.690	-146.519	215.751	65.832	-149.918	-22.542	19.142	-3.399
Programma 2									
DOEL 2-1	232.782	45.844	-186.938	181.687	10.856	-170.831	51.095	-34.988	16.107
DOEL 2-2	82.306	78.290	-4.016	93.376	792	-92.584	-11.069	-77.498	-88.568
Subtotaal	315.089	124.135	-190.954	275.063	11.648	-263.415	40.026	-112.487	-72.461
Programma 3									
DOEL 3-1	10.296	79	-10.217	12.264	80	-12.184	-1.968	1	-1.967
DOEL 3-2	1.494	191	-1.303	1.867	0	-1.867	-373	-191	-564
DOEL 3-3	17.189	2.794	-14.395	20.498	0	-20.498	-3.309	-2.794	-6.103
DOEL 3-4	1.589	0	-1.589	3.515	0	-3.515	-1.926	0	-1.926
DOEL 3-5	13.139	62	-13.077	23.179	0	-23.179	-10.040	-62	-10.102
DOEL 3-6	12.901	10	-12.891	16.207	504	-15.703	-3.307	494	-2.812
DOEL 3-7	11.755	1.966	-9.790	7.672	832	-6.840	4.083	-1.134	2.950
Subtotaal	68.364	5.102	-63.262	85.203	1.416	-83.787	-16.839	-3.686	-20.525
Programma 4									
DOEL 4-1	22.789	1.340	-21.450	15.846	795	-15.051	6.944	-545	6.399
DOEL 4-2	7.934	46	-7.888	6.708	57	-6.651	1.226	10	1.237
DOEL 4-3	10.763	22	-10.742	6.246	0	-6.246	4.517	-22	4.496
DOEL 4-4	4.511	21	-4.490	0	0	0	4.511	-21	4.490
Subtotaal	45.997	1.428	-44.569	28.799	851	-27.948	17.198	-577	16.621
Programma 5									
DOEL 5-1	37.320	529.035	491.716	1.361	562.644	561.282	35.958	33.608	69.566
Subtotaal	37.320	529.035	491.716	1.361	562.644	561.282	35.958	33.608	69.566
Resultaat voor bestemming	659.979	706.391	46.411	606.178	642.391	36.213	53.801	-63.999	-10.198

Conform het BBV wordt er een toelichting gegeven op de aanmerkelijke verschillen tussen Begroting 2017 en de Jaarrekening 2015. Voor de onderstaande tabellen geldt dat een bedrag met + een voordeel is en met een - teken een nadeel is.

Hieronder worden de aanmerkelijke verschillen per programma toegelicht.

Programma 1

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 1-1	<i>Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast</i>			
	Onderbesteding 2015 Waterveiligheidsbeleid	-290	0	-290
	Waterveiligheid, subsidie klimaatdijk Streefkerk	-150	0	-150
	Afloop subsidies Zwakke schakels en Waterkwaliteit	-285	0	-285
	Project Zandmotor	20	-302	-282
	Apparaatslasten	1.408	0	1.408
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-249	149	-101
Doel 1-2	<i>Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater</i>			
	Subsidies Plattgrond Ontwikkelings Programma (POP 3) Water	-5.461	5.051	-410
	Afloop Synergieproject water	485	0	485
	Afloop EU project Raingain	121	-34	87
	Voorziening Grondwaterheffing	857	-345	512
	Apparaatslasten	1.309	0	1.309
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-142	-11	-153
Doel 1-3	<i>Groenblauwe structuur versterkt samenhang stad-land en recreatieve gebruiks- en belevingswaarde landschap</i>			
	Uitvoeringsprogramma Groen (UPG)	5.469	-1.397	4.072
	RODS projecten inclusief Balij/Bieslandse Bos en Bentwoud	-187	800	613
	Uittreding G.Z-H	13.508	-11.320	2.188
	Afwaardering aankochte RodS gronden	5.259	0	5.259
	Toekomstig Beheer Recreatiegebieden en transitie- en frictiekosten	-3.758	0	-3.758
	Staatsbosbeheer als gevolg van uittreding G.Z-H			
	Onderbesteding 2015 Participatie in Recreatieschappen	-843	0	-843
	Vrijval OVP Groen Blauwe Slinger	0	-718	-718
	Apparaatslasten	4.750	0	4.750
Doel 1-4	<i>De biodiversiteit is behouden en waar mogelijk versterkt</i>			
	UPG projecten in het kader van Nationaal Natuur Netwerk (NNN)	-23.150	6.094	-17.056
	Natura 2000 en beheermaatregelen PAS	-2.413	-280	-2.693
	Plattgrond Ontwikkelings Programma (POP 3) PAS en biodiversiteit	-4.612	2.306	-2.306
	Project Mainport Rotterdam (PMR)	-3.290	3.341	51
	Programma Integrale Ontwikkeling Delft-Schiedam (IODS)	-734	-674	-1.408
	Grondtransacties Grond voor Gronden exploitatie-inkomsten verkoop en pacht Natuurgrond	-6.581	6.791	210
	Natuurbeheer waaronder Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer (SNL)	-722	260	-462
	Apparaatslasten	81	0	81
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-85	45	-40

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 1-5	<i>Sterke positie voor duurzame economisch rendabele grondgebonden landbouw</i>			
	Platteland OntwikkelingsProgramma (POP3) en Uitvoeringsprogramma Groen (UPG)	-8.234	4.186	-4.048
	Subsidies Glastuinbouw	99	0	99
	Nota Ruimte middelen voor Greenports en Veenweidegebieden	1.246	0	1.246
	Apparaatslasten	323	0	323
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-38	16	-22
Doel 1-6	<i>Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu</i>			
	Natuur en Milieu	216	-293	-77
	Impuls Omgevingsveiligheid	11.740	-519	11.221
	Luchtkwaliteit NSL en Clean Inlands Shipping	-7.480	4.599	-2.881
	Geluidshinder	-450	0	-450
	Omgevingsdienst DCMR	-1.901	0	-1.901
	Omgevingsdienst Z-H Z	-581	0	-581
	Omgevingsdienst West-Holland	519	0	519
	Omgevingsdienst Midden-Holland	44	0	44
	Omgevingsdienst Haaglanden	28	0	28
	RUD's algemeen en dekking	-2.574	1.513	-1.061
	Apparaatslasten	3.861	0	3.861
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-19	0	-19
	Saldo	-22.542	19.145	-3.398

Programma 2

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 2-1	<i>Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde</i>			
	Dagelijks beheer en onderhoud	-4.205	-1.368	-5.573
	Planmatig onderhoud	5.663	-11.220	-5.557
	Verbeteren bereikbaarheid en verkeersveiligheid	-1.559	695	-864
	PZI projecten	14.645	-24.196	-9.551
	Goederenvervoer kwaliteitsnet en beter benutten goederenvervoer	207	1.100	1.307
	Diverse aanpassingen van geringe omvang			
	Apparaatslasten	31.824	0	31.824
	Vanwege de wijzigingen van het BBV is het niet meer toegestaan om overhead naar de doelen binnen de programma's door te belasten. Dit betekent dat de bedragen voor overhead uit de doelen verwijderd zijn en centraal gepresenteerd worden.			
	Kapitaallasten	4.520	0	4.520

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 2-2	<i>Een adequaat aanbod van openbaar vervoer</i>			
	Regionaal openbaar vervoer	-294	-44	-338
	Regionale OV-concessies en contracten. De exploitatiebijdragen voor het OV worden tot en met 2016 gedekt uit de OVP BDU en tellen daarom mee in het resultaat voor bestemming. Met ingang van 2017 worden de bijdragen gedekt uit de reserve Mobiliteit.	-3.303	-77.399	-80.702
	PZI openbaar vervoer projecten	-764	-127	-891
	Brandstofcelbussen en overige	-5.376	72	-5.304
	Diverse aanpassingen van geringe omvang			
	Apparaatslasten	1.073	0	1.073
	Kapitaallasten	-2.406	0	-2.406
	Saldo	40.025	-112.487	-72.462

Programma 3

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 3-1	<i>Een groeiende, duurzame en innovatieve economie</i>			
	Innovatie MKB	-3.500	0	-3.500
	Schaalsprong	2.393	0	2.393
	IRP Goeree Overflakkee programma (deel DRM)	-491	0	-491
	Apparaatslasten	-612	0	-612
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	242	-1	243
Doel 3-2	<i>Schone en toekomstbestendige energie</i>			
	Afbouw programmabureau warmte / koude	243	-134	109
	Energie-agenda	-1.398	0	-1.398
	Apparaatslasten	1.004	0	1.004
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-222	-57	-279
Doel 3-3	<i>Beter benut (bebouwd) gebied</i>			
	Uitvoeren VRM	101	0	101
	Project Deltapoort	278	-277	1
	Duurzame ontwikkeling ZPP, Grondbank en overige	-6.743	-2.517	-9.260
	Sanering verspreid glas	-1.020	0	-1.020
	Transitie Omgevingswet	-2.620	0	-2.620
	Uitvoering IRP's	-1.575	0	-1.575
	Voorbereiden Omgevingsvisie	-201	0	-201
	Samenwerking in de Zuidvleugel, VRM en Beter Benutten	-635	0	-635
	Apparaatslasten	9.107	0	9.107
Doel 3-4	<i>Goede ruimtelijke kwaliteit</i>			
	Onderbesteding Ontwikkelen Landschapselementen en verbeteren landschappelijke kwaliteit 2015	-1.037	0	-1.037
	Apparaatslasten	-176	0	-176
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-173	0	-173

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 3-5	<i>Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans</i>			
	Bedrijventerreinen, jaarschijf 2015 is laag uitgevallen als gevolg van afrekeningen (inclusief Hoeksche Waard)	-4.037	0	-4.037
	Activiteiten werklocatie Hoeksche Waard	-9.000	0	-9.000
	Apparaatslasten	2.750	0	2.750
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	247	-62	185
Doel 3-6	<i>Beschermde, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed</i>			
	ISV-gelden opdrachten erfgoed en ruimte	0	497	497
	Extra middelen Hoofdlijnenakkoord Erfgoed en Rijksmonumenten	-5.707	0	-5.707
	Apparaatslasten	2.142	0	2.142
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	258	-3	-255
Doel 3-7	<i>Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond</i>			
	Aantal spoedlocaties gesaneerd	510	-902	-392
	Stichting Bodembeheer Krimpenerwaard	1.021	0	1.021
	Nazorg stortplaatsen	514	-202	312
	Uitvoeringsprogramma bodem	262	-29	233
	Apparaatslasten	1.791	0	1.791
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-15	0	-15
Saldo		-16.839	-3.685	-20.524

Programma 4

Programma 4 Bestuur en Samenleving (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 4-1	<i>Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur</i>			
	Transparante overheid	-1.970	0	-1.970
	Wegvallen Zuidvleugel / Stedenbaan	524	-617	-93
	Apparaatslasten	8.494	0	8.494
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-104	72	-32
Doel 4-2	<i>Cultuurparticipatie en bibliotheken</i>			
	Apparaatslasten	1.046	0	1.046
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	180	10	191
Doel 4-3	<i>Borgen kennis sociaal domein en afbouw subsidies maatschappelijke participatie</i>			
	Borgen kennis sociaal beleid	-1.700	0	-1.700
	Afbouw subsidies maatschappelijke participatie	5.960	0	5.960
	Apparaatslasten	257	-22	235
Doel 4-4	<i>Afbouw taken jeugdzorg</i>			
	Transitie jeugdzorg (niet meer in 2017)	3.183	0	3.183
	Apparaatslasten	1.673	0	1.673
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-345	-21	-366
Saldo		17.198	-578	16.620

Programma 5

Programma 5 Middelen (bedragen x € 1.000)				
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo
Doel 5.1	<i>Financieel gezonde huishouding</i>			
	Provinciefonds	0	70.443	70.443
	Precario en Leges	3	45	48
	Rente geldleningen < 1 jaar	-3	-41	-44
	Rentebaten hypothecaire lening	0	21	21
	Bespaarde rente	22.470	-29.284	-6.814
	Betaalde rente leningen	-21.711	0	-21.711
	Toegerekende rente activa	21.711	0	21.711
	Verkoop voormalige steunpunten	14	0	14
	Verkoop verspreide eigendommen	309	315	624
	Verkoop voormalige dienstwoning	37	-346	-309
	Focus met ambitie	6	0	6
	Hollandse IJssel Zuiderijsseldijk	10	0	10
	Dividend deelnemingen	0	345	345
	Nominale reservering	-15	0	-15
	Werkelijk onvoorzien	-500	0	-500
	Overige lasten	8	0	8
	Overige baten	0	-2	-2
	Voorzieningen	0	-16	-16
	Kapitaallasten	23	0	23
	Kapitaallasten deelnemingen	713	0	713
	Niet verdeelde rentelasten	-25	0	-25
	Apparaatslasten	8.861	0	8.861
	Niet verdeelde apparaatskosten	3.033	-189	2.844
	Financiële ruimte	1.836	-10	1.826
	Doorbelast naar taakvelden	-819	0	-819
	Diverse aanpassingen van geringe omvang	-3	3	0
	Opcenten MRB	0	-7.676	-7.676
Saldo		35.958	33.608	69.566

3. Algemene dekkingsmiddelen

Exploitatie bedragen (bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Lokale heffingen	325.990	326.987	328.977	330.050
Provinciefonds	236.431	227.868	227.062	226.223
Dividend	700	700	700	700
Saldo van de financieringsfunctie	0	0	0	0
Overige algemene dekkingsmiddelen	4	4	4	4
Totaal Algemene dekkingsmiddelen	563.126	555.559	556.743	556.977

Hieronder staat een toelichting per algemeen dekkingsmiddel.

Lokale heffingen

De inkomsten uit de opcenten nemen toe door een wijziging van de Wet Uitwerking Autobrief II. Deze wet houdt in dat de vrijstelling voor hybride auto's gedeeltelijk komt te vervallen. Dit levert voor de provincie een structureel voordeel op van € 1 mln. Van de belastingdienst wordt 2 maal per jaar (per 1 juli en per 1 december) een wagenparkoverzicht ontvangen. Het overzicht per 1 juli is de basis voor de raming in de begroting. Deze cijfers laten zien dat het autobezit binnen de provincie wat is toegenomen, wat leidt tot extra inkomsten voor de provincie uit de opcenten. Het is echter nog niet bekend of (en zo ja in welke mate) deze ontwikkeling structureel doorzet. Ingeval van bestendiging van de ingezette groei van het aantal personenauto's zal bij Voorjaarsnota 2017 / Kadernota 2018 de opbrengstraming naar boven worden bijgesteld.

Daarnaast wordt in de begroting een verlaging van 0,3 doorgevoerd als extra investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland. Ook hierdoor nemen de inkomsten af met € 1 mln per jaar. Het tarief van de opcenten wordt door deze verlagingen 91,4.

Provinciefonds

In de provinciale begroting is in voorgaande jaren rekening gehouden met door het Rijk doorgevoerde generieke kortingen op het Provinciefonds. Deze zijn al eerder meerjarig verwerkt in de provinciale begroting. De [Meicirculaire 2016](#) laat voor de provincie Zuid-Holland een structureel voordeel zien van € 2,1 mln voor de jaren 2017 en verder (bovenop het structurele voordeel van € 2,4 mln uit de Septembercirculaire 2015 wat verwerkt is in de Kadernota 2017). Dit komt hoofdzakelijk door een voordelige ontwikkeling van het accres. De omvang van het Provinciefonds beweegt via het zogeheten accres mee met de ontwikkeling van een deel van de rijksuitgaven ('trap op, trap af'). Hierdoor vertonen de inkomsten uit het Provinciefonds in de jaren 2017 en verder ten opzichte van de voorgaande meerjarenbegroting een positiever beeld.

Dividenduitkering

De provincie ontvangt dividend vanuit de deelnemingen waarin zij een aandeel heeft. De omvang van deze uitkeringen is constant en identiek aan de voorgaande meerjarenbegroting.

4 Recapitulatie structureel en reëel begrotingsevenwicht

Op basis van onderstaand overzicht wordt aangetoond dat de Begroting 2017 en meerjarenraming 2018-2020, conform de uitgangspunten in het BBV, structureel en reëel in evenwicht zijn. Dit houdt in dat structurele lasten kunnen worden gedekt met structurele baten. Indien dit niet het geval zou zijn, zou de kans groot zijn dat er op termijn een begrotingstekort ontstaat. De huidige ramingen tonen aan dat dit risico op dit moment niet aan de orde is.

Het structureel en reëel begrotingsevenwicht wordt berekend door de totale lasten en baten te verminderen met de incidentele lasten en baten. Het saldo dat over blijft moet op termijn positief zijn (de structurele baten zijn dan groter dan de structurele lasten). In 2017 is dit saldo € 70,6 mln voordelig. Ook in de jaren 2018 tot en met 2020 is op basis van de ramingen sprake van een positief saldo.

Algemeen uitgangspunt is dat structurele lasten en baten die lasten en baten zijn die betrekking hebben op posten of beleid met een looptijd van meer dan drie jaar. De volgende zaken worden altijd aangemerkt als structurele lasten en baten:

- kapitaallasten (exclusief eenmalige afschrijving van geactiveerde investeringen met maatschappelijk nut);
- doorbelaste apparaatslasten, inclusief lonen;
- inkomsten opcenten Motorrijtuigenbelasting;
- algemene uitkering Provinciefonds.

Voor wat betreft het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is uitgegaan van hetgeen aan Structureel en Incidenteel is aangegeven bij het financieel kader bij dit akkoord (bijlage 1 van het Hoofdlijnenakkoord).

De volgende zaken worden altijd aangemerkt als incidentele lasten en baten:

- eenmalige bijdragen aan derden (inclusief bijzondere subsidies);
- bijzondere projecten en eenmalig beleid met een looptijd van maximaal drie jaar;
- lasten en baten met betrekking tot meerjarige tijdelijke geldstromen waarvan de eindigheid vastligt vanwege een Provinciale Staten besluit en/of een toekenningsbesluit, ook als de geldstroom (nog) langer is dan drie jaar;
- eenmalige afschrijving van geactiveerde investeringen met maatschappelijk nut;
- stortingen in en onttrekkingen uit reserves.

In het verleden werd alleen het criterium van drie jaar gehanteerd. Alle begrotingswijzigingen met een looptijd van meer dan drie jaar werden aangemerkt als structurele lasten en baten. Met ingang van de Voorjaarsnota 2014 zijn de criteria aangescherpt, mede naar aanleiding van de wijzigingen in het BBV van 2013. Bovenstaande criteria worden nu gehanteerd voor alle nieuwe begrotingswijzigingen, waardoor een steeds beter beeld ontstaat van het meerjarig begrotingsevenwicht.

Per programma zijn in deze paragraaf meerjarige overzichten opgenomen met de belangrijkste incidentele lasten en baten. Het hierbij gehanteerde criterium is: alle incidentele lasten en baten groter dan € 1 mln. Dit is exclusief toevoegingen en onttrekkingen aan programmareserves. Deze worden als incidenteel aangemerkt. Structurele bijdragen uit reserves kunnen voorkomen als structurele kapitaallasten worden gedekt uit daartoe gevormde reserves. De provincie heeft geen reserves waaruit structurele kapitaallasten worden gedekt.

(bedragen x € 1.000)		Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
		waarvan			waarvan			waarvan			waarvan		
Programma		totaal	incidenteel	structureel	totaal	incidenteel	structureel	totaal	incidenteel	structureel	totaal	incidenteel	structureel
Lasten													
1 Groen, Waterrijk en Schoon		215.751	97.633	118.117	208.369	98.992	109.377	189.671	83.300	106.371	174.705	67.997	106.708
2 Bereikbaar en Verbonden		275.063	33.265	241.798	299.911	35.503	264.408	288.909	5.465	283.444	304.708	8.248	296.460
3 Aantrekkelijk en Concurrerend		85.203	46.003	39.200	60.673	21.610	39.063	52.147	13.127	39.020	38.323	1.341	36.982
4 Bestuur en Samenleving		28.799	2.339	26.460	24.077	1.399	22.678	23.603	1.143	22.460	22.420	0	22.420
5 Middelen		1.361	0	1.361	2.184	0	2.184	1.990	0	1.990	1.992	0	1.992
overhead		84.664	463	84.201	84.381	49	84.331	84.136	-424	84.561	83.390	-301	83.690
Totaal lasten (A)		690.842	179.704	511.138	679.595	157.553	522.042	640.456	102.611	537.845	625.538	77.285	548.253
Baten													
1 Groen, Waterrijk en Schoon		65.832	46.952	18.881	73.943	56.616	17.328	66.561	52.806	13.756	65.951	52.416	13.535
2 Bereikbaar en Verbonden		11.648	9.099	2.549	18.799	16.250	2.549	5.849	3.300	2.549	4.749	2.200	2.549
3 Aantrekkelijk en Concurrerend		1.416	1.409	7	1.278	1.271	7	1.271	1.271	0	427	427	0
4 Bestuur en Samenleving		851	0	851	841	0	841	841	0	841	841	0	841
5 Middelen		562.644	6.055	556.589	555.077	6.055	549.022	557.261	6.055	551.206	557.495	6.055	551.440
Overhead		2.085	0	2.085	2.085	0	2.085	2.085	0	2.085	2.085	0	2.085
Totaal Baten (B)		644.477	63.515	580.962	652.023	80.191	571.832	633.869	63.431	570.437	631.549	61.098	570.451
Totaal saldo van baten en lasten (C = B-I-A)		-46.365	-116.189	69.824	-27.571	-77.361	49.790	-6.588	-39.180	32.592	6.011	-16.188	22.198
Stortingen in reserves (D)		159.945	159.945	0	158.085	158.085	0	158.272	158.272	0	159.305	159.305	0
Onttrekkingen uit reserves (E)		206.310	206.310	0	185.656	185.656	0	164.860	164.860	0	153.295	153.295	0
Geraamde resultaat(F = C-I-D+E)		0	-69.824	69.824	0	-49.790	49.790	0	-32.592	32.592	0	-22.198	22.198
Totaal structurele lasten en stortingen in reserves				511.138			522.042			537.845			548.253
Totaal structurele baten en bijdrage uit reserves				580.962			571.832			570.437			570.451
Structurele baten -/- structurele lasten				69.824			49.790			32.592			22.198

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon: Incidentele Baten (bedragen x € 1.000)					
Doel	Omschrijving	Bedrag 2017	Bedrag 2018	Bedrag 2019	Bedrag 2020
1-1	Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast	492	492	300	300
1-2	Platteland OntwikkelingsProgramma (POP3) Water	1.539	1.327	0	0
1-3	Ontwikkelopgave RodS en UPG (Recreatie om de Stad en Uitvoeringsprogramma Groen)	800	800	800	0
1-4	Ontwikkelopgave EHS en UPG (inclusief grote projecten Deltanatuur, Gouwe Wiericke en Krimpenerwaard)(Ecologische Hoofdstructuur thans Natuur Netwerk Nederland en Uitvoeringsprogramma Groen)	26.769	27.018	27.845	25.650
1-4	Integrale Ontwikkeling Delft Schiedam (IODS)/Midden Delfland	177	911	0	0
1-4	PMR/Midden IJsselmonde	10.274	25.753	23.827	26.553
1-6	Luchtkwaliteit NSL	5.450			
1-6	Clinsh	1.320	450	300	180
-	Overige Incidentele Baten Programma 1	131	-135	-266	-267
Totaal		46.952	56.616	52.806	52.416

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon: Incidentele Lasten (bedragen x € 1.000)					
Doel	Omschrijving	Bedrag 2017	Bedrag 2018	Bedrag 2019	Bedrag 2020
1-1	Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast	942	792	600	500
1-2	Platteland OntwikkelingsProgramma (POP3) Water	1.539	1.327	0	519
1-3	Ontwikkelopgave RodS en UPG (Recreatie om de Stad en Uitvoeringsprogramma Groen)	23.001	19.242	14.828	2.200
1-3	Transitie Groenservice Zuid-Holland (G.Z-H)	3.400	3.400	2.900	2.900
1-4	Natura 2000 en beheermaatregelen PAS	1.059	564	234	234
1-4	Ontwikkelopgave EHS en UPG inclusief grote projecten Deltanatuur, Gouwe Wiericke en Krimpenerwaard)(Ecologische Hoofdstructuur, thans Natuur Netwerk Nederland) en Uitvoeringsprogramma Groen)	31.594	37.493	36.020	30.575
1-4	Integrale Ontwikkeling Delft Schiedam (IODS)/Midden Delfland	4.934	2.159	0	0
1-4	Project Mainport Rotterdam (PMR)/Midden IJsselmonde	10.274	25.753	23.827	26.553

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon: Incidentele Lasten (bedragen x € 1.000)					
Doel	Omschrijving	Bedrag 2017	Bedrag 2018	Bedrag 2019	Bedrag 2020
1-4	Toekomstige Beheer Recreatiegebieden (TBR)	400	216	0	0
1-5	POP3 en UPG (Platteland OntwikkelingsProgramma en Uitvoeringsprogramma Groen	5.251	4.253	2.657	2.708
1-5	Nota Ruimte Greenports	810	800	500	500
1-6	Impuls omgevingsveiligheid	2.780			
1-6	Luchtkwaliteit NSL	7.113	-393		
1-6	Clinsh	2.020	750	500	280
1-6	Geluid	470	484		
1-6	Onderzoek uitstoot Dupont/Chemours	119			
-	Overige Incidentele lasten programma 1	1.927	2.152	1.234	1.028
Totaal		97.633	98.992	83.300	67.997

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden: Incidentele Baten (bedragen x € 1.000)					
Doel	Omschrijving	Bedrag 2017	Bedrag 2018	Bedrag 2019	Bedrag 2020
2-1	Dagelijks beheer en onderhoud	3.000	3.000	2.200	2.200
2-1	Planmatig onderhoud	631	7.635	0	0
2-1	Kaders verbeteren bereikbaarheid en verkeersveiligheid	18	0	0	0
2-1	Projectenverbeteren bereikbaarheid en verkeersveiligheid	4.350	4.515	0	0
2-1	Beter benutten infrastructuur	1.100	1.100	1.100	0
Totaal		9.099	16.250	3.300	2.200

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden: Incidentele Lasten (bedragen x € 1.000)					
Doel	Omschrijving	Bedrag 2017	Bedrag 2018	Bedrag 2019	Bedrag 2020
2-1	Dagelijks beheer en onderhoud	735	-101	-3.347	-10.580
2-1	Planmatig onderhoud	2.950	10.830	-9.249	1.514
2-1	Kaders verbeteren bereikbaarheid en verkeersveiligheid	25	-60	-60	0
2-1	Projectenverbeteren bereikbaarheid en verkeersveiligheid	20.390	20.350	9.520	15.190
2-1	Beter benutten infrastructuur	1.100	1.100	1.100	0
2-2	Regionale OV-concessies en- contracten	391	1.910	650	650
2-2	Openbaar vervoer infrastruct.	1.350	0	5.377	0
2-2	Verbetering kwaliteit van het OV	6.324	1.474	1.474	1.474
Totaal		33.265	35.503	5.465	8.248

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend: Incidentele Baten (bedragen x € 1.000)					
Doel	Omschrijving	Bedrag 2017	Bedrag 2018	Bedrag 2019	Bedrag 2020
3-1	Vergoeding Interregprojecten	80	80	80	80
3-6	ISV3-gelden voor opdrachten erfgoed en ruimte	498	498	498	0
3-7(.1)	Stichting herontwikkeling Zellingwijk	138	0	0	0
-	Overige incidentele baten programma 3	693	693	693	347
Totaal		1.409	1.271	1.271	427

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend: Incidentele Lasten (bedragen x € 1.000)					
Doel	Omschrijving	Bedrag 2017	Bedrag 2018	Bedrag 2019	Bedrag 2020
3-1	Interregprojecten	80	80	80	80
3-1	Stimuleren innovatie MKB	3500	3500	3500	0
3-1	Impuls Regionale Netwerken Topsectoren Economie	1500	1500	1500	0
3-1	IRP Goeree-Overflakkee	450	0	0	0
3-1	Thema Economie: stageplekken arbeidsmarkt	250	0	0	0
3-2	Energie-agenda	1300	1100	900	0
3-2	Warmte opgave e.a.	300	300	0	80
3-3(.1)	Sanering glasopstal herstructurering sierteelt	688	0	0	0
3-3	Transitie omgevingswet	2.620	2.180	0	0
3-3	Duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder	7.570	3.882	2.366	0
3-3(.4)	Integrale onderzoeks-/verkenningenagenda	97	0	0	0
3-5	Exploitatie Hoeksche Waard	9615	0	0	0
3-5	Bedrijventerreinen	3.589	2.976	440	500
3-6	Hoofdpijnenakkoord: behoud en intensivering erfgoedlijnen	3.500	3.500	3.500	0
3-6	Amendement Voorjaarsnota 2016: extra middelen voor Rijksmonumenten	2.000	0	0	0
3-6	Onttrekkingen uit reserve erfgoed	2.200	1.600	300	0
3-6	Doorgeschoven prestatie molens	200	0	0	0
3-7(.1)	Bodemsaneringsactiviteiten	5.447	737	642	642
-	Overige incidentele lasten programma 3	1.097	255	-101	39
Totaal		46.003	21.610	13.127	1.341

Programma 4 Bestuur en Samenleving: Incidentele Lasten (bedragen x € 1.000)					
Doel	Omschrijving	Bedrag 2017	Bedrag 2018	Bedrag 2019	Bedrag 2020
4-1	Financieel toezicht en archiefinspectie	150	150	0	0
4-1	TOP transparante overheid	2.120	1.200	1.200	0
-	Overige incidentele lasten programma 4	70	49	-58	0
Totaal		2.339	1.399	1.143	0

5 Uiteenzetting financiële positie

5.1 Nieuw beleid

De Kadernota 2017 had een beleidsrijk karakter. Zo is extra geld vrijgemaakt voor diverse intensiveringen op het gebied van cultureel erfgoed, gebiedsgerichte projecten en de opstart van de energietransitie. Ook is het opcententarief verlaagd voor een periode van drie jaar. De ontwikkelingen uit de kadernota zijn verwerkt in de meerjarenraming en daarmee ook in deze begroting. In de Begroting 2017 wordt geen aanvullend nieuw beleid voorgesteld ten opzichte van hetgeen in de Kadernota 2017 is opgenomen.

5.2 EMU saldo en geprognosticeerde balans

Het EMU-saldo is het totaal aan inkomsten minus uitgaven van de rijksoverheid, sociale fondsen en lokale overheden. Als de uitgaven hoger zijn dan de inkomsten spreken we van een EMU-tekort. Het Rijk en de decentrale overheden hebben afgesproken dat de decentrale overheden samen een EMU-tekort mogen hebben van maximaal 0,5% van het bruto binnenlands product (bbp). Het Rijk stelt vervolgens periodiek vast wat het maximale aandeel hiervan mag zijn van gemeenten, provincies en waterschappen.

Met ingang van 2017 is er een wijziging vanuit het BBV rondom het EMU-saldo. Het EMU-saldo is gebaseerd op kasbasis. Omdat sturing op basis van het stelsel van baten en lasten plaatsvindt, kreeg het EMU-saldo niet de gewenste aandacht in de begrotings- en verantwoordingscyclus die nodig wordt geacht. Met het oog op een betere raming en beheersing van het EMU-saldo wordt in het nieuwe BBV een geprognosticeerde balans voorgeschreven en moet het meerjarig EMU-saldo in de begroting worden opgenomen. Met het opnemen van een geprognosticeerde balans krijgt Provinciale Staten meer inzicht in de ontwikkeling van onder meer investeringen, het aanwenden van reserves en voorzieningen en in de financieringsbehoefte.

In onderstaande tabel is weergegeven hoe het EMU-saldo zich meerjarig ontwikkelt.

(bedragen x € 1.000)	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
EMU-saldo	-243,8	-243,1	-130,9	-64,5

De ontwikkeling van het saldo heeft geen consequenties voor de provincie Zuid-Holland. Het Rijk treft vooralsnog geen maatregelen. Bovendien verwacht het CBS (op basis van cijfers van decentrale overheden) dat decentrale overheden binnen de norm blijven. Daarnaast is van belang dat de minister van Financiën bij de behandeling van de wet Houdbare Overheidsfinanciën (HOF) heeft aangegeven dat de wet geen gevolgen zal hebben voor investeringen van decentrale overheden. Dat geldt voor deze kabinetsperiode, maar ook daarna.

Onderstaand is de geprognosticeerde balans opgenomen.

Activa (bedragen x €1.000)	Beginbalans 2016	Begroting 2016	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
Vaste activa						
<i>Financiële vaste activa</i>	24.113	32.608	50.978	63.436	83.056	103.677
Deelnemingen	18.418	23.661	39.411	50.411	67.411	88.411
Overige uitzettingen looptijd >=1jaar	3.779	7.031	9.652	11.109	13.730	13.350
Overige verbonden partijen	1.916	1.916	1.916	1.916	1.916	1.916
<i>Immateriële vaste activa</i>	110.404	130.781	166.251	208.139	214.657	217.887
*Kosten onderzoek en ontwikkeling activa	71.596	77.241	99.859	121.023	121.348	115.505
*Onderhanden werk (immateriële vaste activa)	38.808	53.540	66.392	87.115	93.309	102.382
<i>Materiële vaste activa</i>	870.560	937.649	1.111.854	1.286.572	1.405.470	1.479.133
*Investerings met economisch nut	122.243	115.860	119.668	133.168	128.110	120.107
*Investerings met maatschappelijk nut	668.334	719.742	755.060	1.067.094	1.201.604	1.302.668
*Onderhanden werk (materiële vaste activa)	79.982	102.048	237.126	86.310	75.756	56.358
Totaal Vaste activa	1.005.077	1.101.038	1.329.083	1.558.146	1.703.183	1.800.698
Viottende activa						
<i>Liquide middelen</i>	14.030	4.500	4.000	3.500	3.000	2.500
Banksaldi	14.024	4.494	3.994	3.494	2.994	2.494
Kassaldi	6	6	6	6	6	6
<i>Overlopende activa</i>	56.349	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
Nog te ontv.bedrag op uitk.overheden met spec.bestedingsdoel	22.086	22.086	22.086	22.086	22.086	22.086
Overige overlopende activa	28.323	28.323	28.323	28.323	28.323	28.323
Vooruitbetaalde bedragen	5.941	-409	-409	-409	-409	-409
<i>Uitzetting met een rentetypische looptijd < 1 jaar</i>	398.704	271.222	134.950	124.950	114.950	104.950
Overige uitzettingen	88.750	88.750	63.000	53.000	43.000	33.000
Overige vorderingen	7.383	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
Uitzettingen in 's Rijks schatkist met looptijd < 1 jaar	193.923	110.272	0	0	0	0
Verstekte kasgeldleningen	0	0	0	0	0	0
Vordering op openbare lichamen	108.648	67.200	66.950	66.950	66.950	66.950
<i>Voorraden</i>	30.038	41.656	30.186	30.186	30.186	25.186
*Niet in exploitatie genomen bouwgronden	1.784	1.784	0	0	0	0
*Onderhanden werk voorraden	28.254	39.873	30.186	30.186	30.186	25.186
Totaal Viottende activa	499.122	367.378	219.136	208.636	198.136	182.636
TOTAAL GENERAAL ACTIVA	1.504.199	1.468.417	1.548.219	1.766.782	1.901.319	1.983.334

Passiva (bedragen x €1.000)	Beginbalans 2016	Begroting 2016	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
Vaste passiva						
<i>Eigen vermogen</i>	503.923	554.419	508.054	480.483	473.895	479.906
*Algemene reserve	84.868	77.479	67.457	69.029	67.142	78.324
*Bestemmingsreserve	381.216	476.940	440.598	411.453	406.753	401.582
*Nog te bestemmen resultaat lopend jaar	37.839	0	0	0	0	0
<i>Vaste schulden, rentetypische looptijd van één jaar of langer</i>	469.870	435.712	565.989	836.327	996.231	1.078.855
Binnenlandse banken	469.870	435.712	565.989	836.327	996.231	1.078.855
Overige binnenlandse sectoren	0	0	0	0	0	0
<i>Voorzieningen (exclusief voorzieningen dub.deb.)</i>	32.663	36.505	37.316	38.377	39.438	40.817
*Voor geschatte onzekere verplichtingen en verliezen	32.663	36.505	37.316	38.377	39.438	40.817
Totaal Vaste passiva	1.006.456	1.026.636	1.111.360	1.355.186	1.509.564	1.599.578
Viottende passiva						
<i>Overlopende passiva</i>	461.832	406.781	401.858	376.596	356.755	348.755
Nog te betalen kosten	194.633	223.907	215.000	215.000	215.000	215.000
Overige vooruit ontvangen bedragen	1.093	1.093	10.000	10.000	10.000	10.000
Uitkeringen van overheden met specifiek bestedingsdoel	266.106	181.781	176.858	151.596	131.755	123.755
<i>Viottende schulden met een rentetypische looptijd <1jr</i>	35.911	35.000	35.000	35.000	35.000	35.000
Overige schulden	35.911	35.000	35.000	35.000	35.000	35.000
Totaal Viottende passiva	497.743	441.781	436.859	411.596	391.755	383.755
TOTAAL GENERAAL PASSIVA	1.504.199	1.468.417	1.548.218	1.766.782	1.901.319	1.983.334

5.3 Arbeidskosten gerelateerde verplichtingen

Dit overzicht geeft inzicht in de jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van een vergelijkbaar volume. De reden om dit overzicht op te nemen is dat deze verplichtingen niet in de balans worden opgenomen.

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	2017	2018	2019	2020
Werkloosheidsuitkeringen	300	300	300	300
Totaal	300	300	300	300

5.4 Verleende garanties en waarborgen

Garantstellingen (bedragen x € 1 mln)	Ultimo 2016	Ultimo 2017
Zorginstellingen	2,6	2,6
Totaal	2,6	2,6

Zie paragraaf Weerstandvermogen en Risicobeheersing, onderdeel 'Geen aflossing gegarandeerde lenigen derden'.

5.5 Staat van reserves en voorzieningen

Naam (bedragen x €1.000)	Saldo per 31-12-2015	Vermeerde- ringen 2016	Verminde- ringen 2016	Saldo per 1-1-2017	Vermeerde- ringen 2017	Verminde- ringen 2017	Saldo per 1-1-2018	Vermeerde- ringen 2018	Verminde- ringen 2018	Saldo per 1-1-2019	Vermeerde- ringen 2019	Verminde- ringen 2019	Saldo per 1-1-2020	Vermeerde- ringen 2020	Verminde- ringen 2020	Saldo per 1-1-2021
Reserves																
Algemene reserve	84.868	49.324	56.713	77.479	4.657	14.680	67.457	7.060	5.487	69.029	15.486	17.373	67.142	21.817	10.635	78.324
Totaal Algemene reserve	84.868	49.324	56.713	77.479	4.657	14.680	67.457	7.060	5.487	69.029	15.486	17.373	67.142	21.817	10.635	78.324
Programmareserve 1	189.184	29.493	43.437	175.240	3.250	40.712	137.778	3.250	33.471	107.557	3.954	21.855	89.656	4.121	16.081	77.696
Programmareserve 2	82.997	186.267	88.362	180.902	136.075	116.102	200.875	136.826	135.519	202.182	128.642	120.813	210.011	125.777	125.720	210.068
Programmareserve 3	101.830	37.848	24.513	115.165	15.129	32.216	98.078	10.591	9.363	99.306	10.191	3.036	106.461	7.591	750	113.301
Programmareserve 4	4.299	3.200	3.314	4.185	0	2.200	1.985	0	1.600	385	0	300	85	0	0	85
Programmareserve 5	2.905	257	1.715	1.448	834	400	1.882	358	216	2.023	0	1.483	541	0	109	432
Totaal Programmareserves	381.216	257.065	161.341	476.940	155.288	191.630	440.598	151.024	180.169	411.453	142.786	147.487	406.753	137.489	142.659	401.582
Totaal Reserves	466.084	306.389	218.054	554.419	159.945	206.310	508.054	158.085	185.656	480.483	158.272	164.860	473.895	159.305	153.295	479.906
Voorzieningen																
Voorziening Grondwaterheffing	3.103	0	289	2.814	0	303	2.511	0	55	2.456	0	54	2.402	0	53	2.349
Voorziening Premieleningen	73	0	0	73	0	0	73	0	0	73	0	0	73	0	0	73
Voorziening Pensioenen GS	11.622	115	515	11.222	115	0	11.337	115	0	11.452	115	0	11.567	115	0	11.682
Voorziening Grondbank RZG Zuidplas	9.600	0	0	9.600	0	0	9.600	0	0	9.600	0	0	9.600	0	0	9.600
Voorziening Nazorg stortplaatsen	8.266	0	0	8.266	0	0	8.266	0	0	8.266	0	0	8.266	317	0	8.583
Voorz. Groot onderhoud MJOP gebouwen	0	4.530	0	4.530	1.000	0	5.530	1.000	0	6.530	1.000	0	7.530	1.000	0	8.530
Totaal	32.663	4.645	804	36.505	1.115	303	37.316	1.115	55	38.377	1.115	54	39.438	1.432	53	40.817
Totaal Voorzieningen	32.663	4.645	804	36.505	1.115	303	37.316	1.115	55	38.377	1.115	54	39.438	1.432	53	40.817
Totaal reserves en voorzieningen	498.748	311.034	218.858	590.924	161.060	206.613	545.371	159.200	185.711	518.859	159.387	164.913	513.333	160.737	153.347	520.723

5.6 Toelichting op de reserves en voorzieningen

De totale reserveomvang van de provincie Zuid-Holland bestaat uit de som van de algemene reserve en de bestemmingsreserves. Hieronder worden beide toegelicht.

5.6.0 Algemene reserves

Algemene reserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 1-1-2017	Vermeerderingen 2017	Verminderings 2017	Saldo per 1-1-2018
Algemene reserve	77.479	4.657	14.680	67.457

5.6.1 Programmareserve 1

Onderwerp (bedragen x €1.000)	Saldo per 1-1-2017	Vermeerderingen 2017	Verminderings 2017	Saldo per 1-1-2018
Groene ambities	79.438	0	19.473	59.965
Sanering glastuinbouw	1.449	0	1.101	348
Luchtkwaliteit (NSL)	3.378	0	2.363	1.015
NORAH	0	0	0	0
Beheerplannen Natura 2000 en PAS	4.807	0	1.058	3.748
Vlietland	576	0	82	494
Decentralisatieakkoord natuur	61.128	0	4.879	56.249
Reserve apparaatslasten DLG	590	3.250	3.398	443
Reserve Natuurcompensatie	1.285	0	52	1.234
Ontw.persp.Grevelingen/Volkerak-Zoom	10.000	0	0	10.000
Milieuaspecten omgevingbeleid	993	0	470	523
Kosten/risico bestuursdwang OD's	24	0	0	24
Reserve Omgevingsveiligheid	2.780	0	2.780	0
IODS	6.841	0	4.757	2.084
Programmamanagement Kustontwikkeling	463	0	100	363
Zandmotor	1.488	0	200	1.288
Totaal	175.240	3.250	40.712	137.778

Onderwerp programmareserve:	Groene ambities
Inhoud en doel	Het onderdeel Groene ambities binnen programmareserve 1 is bestemd voor het provinciale aandeel in het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget 50% en financiële ruimte 50%
Looptijd	2038
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Van de middelen ter dekking van de kosten met betrekking tot de transitie G.Z-H / Staatsbosbeheer is er naar verwachting in 2019 en 2020 een ruimte van € 0,5 mln per jaar. Deze wordt gestort in de reserve Groene Ambities.
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2017 wordt er € 3,25 mln onttrokken voor de projecten Gouwe Wiericke en Krimpenerwaard in het kader van het Nationaal Natuur Netwerk Nederland (NNN). In 2018 wordt hiervoor € 8,9 mln onttrokken, in 2019 € 6,6 mln en in 2020 € 3,35 mln. Daarnaast wordt er in 2017 voor cofinanciering van projecten in het kader van POP3-regeling € 2,9 mln onttrokken. In 2018 wordt hiervoor € 1,9 mln en in 2020 € 3,48 mln onttrokken. In 2017 wordt er € 4 mln onttrokken voor het realiseren en verbeteren van recreatieve groen- en watergebieden (RodS-projecten) in het kader van het UPG. In 2018 wordt hiervoor € 4 mln onttrokken en in 2019 € 2,5 mln. Ter dekking van subsidieelasten van de subsidieregeling Uitvoeringsregeling Groen (URG) in het kader van grondgebonden landbouw wordt in 2017 tot met 2019 jaarlijks € 1,2 mln onttrokken. Voor subsidies in het kader van routestructuren en aansluiting stedelijk gebied wordt er in 2017 € 5 mln

	onttrokken. In 2018 betreft dat ook € 5 mln en in 2019 € 2 mln. Verder wordt er in 2017 € 0,99 mln onttrokken voor SNL Natuurbeheer. In 2018 is dit € 1,41 mln, in 2019 € 0,75 mln en in 2020 € 0,73 mln. Voor de frictiekosten met betrekking tot de transitie G.Z-H/Staatsbosbeheer wordt er in 2017 € 0,82 mln onttrokken uit de reserve. Voor de jaren 2018 tot en met 2020 bedraagt dat respectievelijk € 0,52 mln, € 0,22 mln en € 0,05 mln. In 2017 wordt er € 0,15 mln onttrokken voor de begrotingssubsidie voor de Klimaatdijk Streefkerk. Meerjarig wordt er € 0,01 mln per jaar onttrokken voor de subsidie Boeren voor Natuur.
--	---

Onderwerp programmareserve:	Sanering glastuinbouw
Inhoud en doel	De programmareserve wordt aangewend voor planschades en saneringsactiviteiten verspreid liggende glastuinbouw.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte en programmabudget
Looptijd	2018
<i>Toelichting vermindering</i>	Ter dekking van meerjarige subsidieverplichtingen voor het opruimen van verspreid glas wordt in 2017 € 1,1 mln onttrokken aan de reserve. In 2018 gaat het om € 0,35 mln.

Onderwerp programmareserve:	Luchtkwaliteit (NSL)
Inhoud en doel	De reserve wordt ingezet voor projecten ter verbetering van de luchtkwaliteit waardoor het mogelijk is te blijven voldoen aan de grenswaarden en daarmee ruimtelijke ontwikkeling mogelijk te maken. Deze projecten vormen onder andere onderdeel van het (nieuwe) provinciale actieprogramma luchtkwaliteit en het programma Integrale Aanpak Binnenvaart gericht op verduurzaming van de binnenvaartketen.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2017
<i>Toelichting vermindering</i>	Voor het programma luchtkwaliteit NSL wordt de laatste tranche afgerekend. Ter dekking wordt € 1,7 aan de reserve onttrokken. Voor het programma Clean inland shipping wordt € 0,7 mln aan de reserve onttrokken.

Onderwerp programmareserve:	Beheerplannen Natura 2000 / PAS
Inhoud en doel	Doel is het bekostigen van activiteiten, namelijk in het kader van Natura 2000 de uitvoering van de (met elkaar samenhangende) beheersplannen en -maatregelen Programmatische Aanpak Stikstof. Conform de Decemercirculaire 2014 zijn er middelen vanuit het Rijk beschikbaar gesteld voor dit doel.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2020
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2017 wordt er € 1,1 mln onttrokken voor Beheersmaatregelen Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) Natura 2000. In 2018, 2019 en 2020 wordt er respectievelijk € 0,7 mln, € 0,5 mln en € 0,5 mln onttrokken voor Natura 2000 beheerplannen.

Onderwerp programmareserve:	Vlietland
Inhoud en doel	Deze programmareserve is bedoeld voor het financieren van de (proces)kosten van het project Vlietland / Meeslouwerplas.
Functie	Spaar
Voeding	Voormalige OVP Vlietland
Looptijd	2020
<i>Toelichting vermindering</i>	Ter dekking van de procesmiddelen voor de herinrichting Meeslouwersplas wordt € 0,08 mln onttrokken in de jaren 2017 en 2018. In 2019 gaat het om € 0,23 mln.

Onderwerp programmareserve:	Decentralisatieakkoord natuur
Inhoud en doel	In 2011 is een akkoord gesloten tussen Rijk en provincies over de decentralisatie van het natuurbeleid. Hierbij zijn afspraken gemaakt over de afwikkeling ILG, realisatie herijkte EHS en het natuurbeheer. Voor de uitvoering van dit akkoord ontvangt de provincie via het Provinciefonds middelen (integratie-uitkering natuur). Via deze reserve worden deze middelen bestemd voor de uitvoering van het natuurakkoord en de aanvullend daarop gemaakte afspraken met het Rijk en in IPO-verband.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Looptijd	2027
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2017 wordt voor RodS- projecten in het kader van het UPG in totaal € 4,1 mln onttrokken (onder andere voor Bentwoud en Balij/Bieslandse Bos). In 2018 tot en met 2020 betreft dit € 2 mln per jaar voor RodS- projecten. Daarnaast wordt er in 2017 € 0,8 mln onttrokken voor projecten Nota Ruimte Greenports. Meerjarig wordt er € 0,8 mln (2018) en € 0,5 mln (2019, 2020) voor Nota Ruimte Greenports onttrokken.

Onderwerp programmareserve:	Reserve apparaatslasten DLG
Inhoud en doel	Met de reserve Apparaatslasten DLG worden de financiële effecten voor de provincie Zuid-Holland gevolgd die ontstaan als gevolg van de overkomst van de medewerkers van Dienst Landelijk Gebied (DLG). Deze reserve wordt gebruikt om de apparaatslasten te dekken van deze DLG-medewerkers. De reserve wordt gevoed uit de voor dit doel extra ontvangen gelden via het Provinciefonds. Deze gelden zijn in de periode tot 2021 onvoldoende zodat een tijdelijke overheveling uit de reserve Groene Ambities nodig is. In verband met de afnemende werkhoeveelheid wordt de formatie van deze voormalige DLG-medewerkers afgebouwd zodat de lasten gaan dalen. De daling vindt vooral plaats in de jaren 2021 en 2022. Naar verwachting is de bijdrage uit het Provinciefonds vanaf 2021 voldoende. In 2022 zal het voorgefinancierde bedrag uit de reserve Apparaatslasten DLG worden 'terugbetaald' aan de reserve Groene Ambities.
Functie	Egalisatie
Voeding	Financiële ruimte en deelreserve Groene ambities
Looptijd	2022
<i>Toelichting vermeerdering</i>	In 2017 wordt € 3,25 mln gestort.
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2017 wordt € 3,4 mln onttrokken om de apparaatslasten te dekken van DLG-medewerkers.

Onderwerp programmareserve:	Reserve Natuurcompensatie
Inhoud en doel:	Als door aanleg van onder meer infrastructuur natuurwaarden verloren gaan dan moeten deze worden gecompenseerd volgens Provinciaal beleid. Dat geldt zowel voor Gedeputeerde Staten als voor andere initiatiefnemers. Compensatiemaatregelen voor herstel van natuurwaarden geschiedt vaak in de vorm van aanleg natuur of natuurbeheer. Reserve Natuurcompensatie dient ter dekking van de op basis van de Subsidieregeling Natuurcompensatie Zuid-Holland vastgestelde compensatiemaatregelen. Veel van deze maatregelen moeten nog gepland worden.
Functie	Spaar
Voeding	Voormalig reserve NORAH / Voormalig reserve Zuidwestelijke Randweg Gouda-N207 / Natuurcompensatie RijnlandRoute vanuit de programmareserve 2 (Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI).
Looptijd	2028
<i>Toelichting vermindering</i>	Jaarlijks wordt er € 0,04 mln onttrokken voor de verleende subsidies met betrekking tot Natuurcompensatie RijnlandRoute. Tevens wordt er jaarlijks € 0,01 mln onttrokken uit deze reserve voor het laten uitvoeren van natuurbeheer van de dotterbloemhooilanden.

Onderwerp programmareserve:	Ontwikkelingsperspectief Grevelingen en Volkerak-Zoom
Inhoud en doel	De provincie is voornemens € 10 mln bij te dragen in het door het Rijk en de regio op te richten fonds waaruit het ontwikkelingsperspectief van de ontwerp-Rijksstructuurvisie Grevelingen / Volkerak-Zoommeer wordt gefinancierd. Het gaat daarbij om maatregelen voor herstel van het getij op de Grevelingen en verzilting van het Volkerak-Zoommeer. Dit komt ook de ecologie en economie in het gebied ten goede. Het bestuurlijke overleg hierover en de uitwerking (waaronder de financiering) is nog gaande.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2019

Onderwerp programmareserve:	Milieuaspecten omgevingbeleid
Inhoud en doel	Specifiek worden hieruit de jaarlijkse metingen en inspecties gefinancierd die in het kader van de uitvoering van actieplannen Geluid voor provinciale wegen worden uitgevoerd om de mate van geluidreductie vast te stellen. Deze metingen hebben betrekking op de periode 2014-2018. Daarnaast worden middelen gereserveerd voor incidentele projecten op het gebied van (integraal) strategisch milieubeleid, die voortvloeien uit (tussentijds) evaluaties (zoals evaluatie RUD's en beleidsvisie) en herziening van beleid .
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2018
<i>Toelichting vermindering</i>	Voor het project Monitoring stille wegdekken (2015-2018) wordt € 0,5 mln aan de reserve onttrokken.

Onderwerp programmareserve:	Kosten / risico bestuursdwang OD's
Inhoud en doel	Dekken van niet voorziene handhavingskosten, bijvoorbeeld voor het opleggen van dwangsommen dan wel het uitoefenen van bestuursdwang of het uitvoeren van incidentele onvoorziene toezicht- en handavingsacties. Dit kan ook betrekking hebben op soortgelijke bedrijven. Bij het opleggen van dwangsommen dan wel bestuursdwang zijn veelal extra (juridische) kosten gemoeid.
Functie	Egalisatie
Voeding	Baten opgelegde dwangsommen (of gedeelte daarvan)
Looptijd	Doorlopend

Onderwerp programmareserve:	Reserve Omgevingsveiligheid
Inhoud en doel	De provincie Zuid-Holland voert namens alle decentrale overheden in Nederland het secretariaat voor de Impuls Omgevingsveiligheid. Dit is het landelijk programma waarbij het structureel vergroten en verankeren van veiligheid centraal staat. De reserve heeft tot doel het borgen van middelen voor de uitvoering van het landelijk programma Impuls Omgevingsveiligheid.
Functie	Bestemming
Voeding	Rijksbijdrage
Looptijd	2019
<i>Toelichting vermindering</i>	Voor de uitvoering van het Impulsprogramma veiligheid (IOV) 2017 wordt € 2,8 mln aan de reserve onttrokken.

Onderwerp programmareserve:	IODS
Inhoud en doel	De integrale ontwikkeling Delft-Schiedam (IODS) hangt samen met de verlenging van de Rijksweg A4 in deze regio. De provincie heeft een rol in de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit in dit gebied, als de A4 verlengd wordt. De IODS-partners hebben afgesproken dat alle werkzaamheden gelijktijdig zullen aanvangen, in 2011. In de programmareserve zitten middelen voor de uitvoering van de versterking van de ruimtelijke kwaliteit die uit de programmareserve onttrokken worden.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte

Looptijd	2018
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2010 is de Uitvoeringsorganisatie IODS gestart samen met de andere IODS partijen. Vanaf dat jaar vinden ook de provinciale bijdragen voor het programma plaats. In de reserve zit tevens de bijdrage van de provincie aan het Traject A4 Delft - Schiedam van € 25 mln (prijsspeil 2006), hiervan is in 2014 € 20 mln betaald, het resterende bedrag ad € 5 mln zal in 2016 worden betaald. In 2017 zal de indexering betaald worden, deze is berekend op € 3,37 mln. Daarnaast zal in 2017 het grootste deel van de overdracht van de middelen in het kader van het weidevogelpact plaatsvinden (€ 1,2 mln). Ook wordt er in 2017 € 0,2 mln onttrokken voor de Eco-passage de Schie. In 2018 zal de Eco-passage worden afgerond. De resterende middelen ad € 2 mln zijn in 2018 opgenomen als risicoreservering.

Onderwerp programmareserve:	Programmamanagement Kustontwikkeling
Inhoud en doel	Ter dekking van uitvoeringskosten die op middellange en lange termijn worden voorzien voor de Kustprojecten.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Looptijd	2020
<i>Toelichting vermindering</i>	Voor lasten met betrekking tot de Zandmotor wordt jaarlijks € 0,1 mln onttrokken uit de reserve.

Onderwerp programmareserve:	Zandmotor
Inhoud en doel	Het kustprogramma van de provincie Zuid-Holland heeft tot doel om de kust veilig te maken voor huidige en komende generaties. Dit is in lijn met het advies van de commissie Veerman (Deltacommissie), waarin de Zandmotor is genoemd. Ter dekking van de provinciale bijdrage aan de aanleg van de Zandmotor is geld in de programmareserve opgenomen. Daarnaast is de provincie volgens de overeenkomsten die met Rijkswaterstaat zijn gesloten gehouden het natuurbeheer van de Zandmotor te regelen via opdrachtverlening aan Zuid-Hollands Landschap.
Functie	Spaar
Voeding	Deels door beschikking binnen het programma (Kust-onderdelen en reservering IRP's). Vanuit het innovatiebudget is € 1 mln beschikbaar gesteld. Daarnaast is € 1 mln uit de financiële ruimte beschikbaar gesteld (Najaarsnota 2010).
Looptijd	2020
<i>Toelichting vermindering</i>	Voor de verlening van de opdracht aan Zuid-Hollands Landschap voor beheer van de Zandmotor wordt in de periode 2013-2020 jaarlijks € 0,1 mln uit de reserve onttrokken. Daarnaast wordt er € 0,1 mln onttrokken voor met name monitoring en onderzoek.

Onderwerp programmareserve:	Frictiekosten RUD
Inhoud en doel	De gelden in deze programma reserve zijn bedoeld om de omgevingsdiensten in oprichting te bekostigen en, na oprichting, om de frictiekosten te betalen.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2016 (was 2014)

5.6.2 Programmareserve 2

Onderwerp (bedragen x €1.000)	Saldo per 1-1-2017	Vermeerderingen 2017	Verminderings 2017	Saldo per 1-1-2018
Milieueisen openbaar vervoer	1.260	0	0	1.260
1%-regeling Kunst	149	0	13	137
Egalisatiereserve expl proj PZI	12.790	10.662	1.667	21.785
Reserve bereikbaarheid	8.341	259	8.600	0
HOV Net Zuid-Holland Noord	5.377	0	0	5.377
Egal.kaplast nota IWA	67.849	23.191	1.224	89.816
Mobiliteit	83.835	95.196	104.598	74.433
Revolverend Verenfonds	1.300	1.300	0	2.600
Egalisatieres.beheer & onderhoud DBI	0	5.467	0	5.467
Totaal	180.902	136.075	116.102	200.875

Onderwerp programmareserve:	Milieueisen openbaar vervoer
Inhoud en doel	In de Visie Ruimte en Mobiliteit is de ambitie opgenomen dat het openbaar vervoer binnen twee concessieperiodes (15-20 jaar) energieneutraal is. Ook is energietransitie een belangrijk speerpunt in het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019. In dit kader wordt het nog in de reserve aanwezige saldo ingezet als bijdrage in het project 3Emotion voor de aanschaf van 4 brandstofcelbussen op waterstof. De bussen worden ingezet in de concessie Drechtsteden, Alblasserdam en Vijfherenlanden (DAV).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2018

Onderwerp programmareserve:	1%-regeling Kunst
Inhoud en doel	De 1%-regeling Publieke kunstprojecten is beëindigd. Van de zes projecten loopt alleen Buytenland nog in programma 1.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Looptijd	2018
Toelichting vermindering	In 2017 tot en met 2020 wordt er jaarlijks € 0,01 mln onttrokken (ten behoeve van programma 1) ter dekking van kosten voor het kunstproject in het Buytenland.

Onderwerp programmareserve:	Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI
Inhoud en doel	De programmareserve dient om vertragingen en versnellingen bij projecten op te vangen, waarbij de projecten binnen het totale projectbudget blijven, maar verschillen ontstaan in de kasritmes. In verband met de invoering van het nieuwe BBV voor de Begroting 2017 zijn de exploitatieprojecten omgezet naar investeringsprojecten. Na verwerking van het Kaderbesluit Infra en de financiële consequenties van de BBV-wijziging resteert vanaf 2023 een structurele storting van € 3,1 mln. Bij Voorjaarsnota 2017 zal een voorstel worden voorgelegd over de inzet van deze middelen.
Functie	Egalisatie
Voeding	Programmabudget
Looptijd	Doorlopend
Toelichting vermeerdering	De storting in de reserve ad € 11 mln is als volgt opgebouwd: • € 5,1 mln voor de uitvoering van projecten < € 1 mln; • € 6 mln als uitvloeisel van de voormalige provinciale extra inzet voor het BDU-bestedingsplan; • € - 0,1 mln incidenteel in verband met een herverdeling van mobiliteitsmiddelen tussen nieuwbouw en beheer en onderhoud.

<i>Toelichting vermindering</i>	De bijdrage uit de reserve ad € 1,7 mln is als volgt opgebouwd: • € 1,1 mln ten gunste van de financiële ruimte in verband met de gedeeltelijke dekking van het project Kwaliteitsnet goederenvervoer uit de OVP ISV (Hoofdlijnenakkoord); • € 0,6 mln ten behoeve van het beheer en onderhoud.
---------------------------------	---

Onderwerp programmareserve:	RijnGouweLijn
Inhoud en doel	Dit is een risicoreserve. Er zijn kosten gemaakt die mogelijk niet in de scope van het project HOV-Net Zuid-Holland passen. In dat geval moeten deze kosten in de exploitatie worden genomen waarvoor we deze reserve aanhouden. Dat zal blijken wanneer het voorlopig ontwerp van het HOV-Net Zuid-Holland Noord in 2016 is vastgesteld.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2016

Onderwerp programmareserve:	Reserve bereikbaarheid
Inhoud en doel	Het doel van deze programmareserve is het kunnen opvangen van meevallers op de mobiliteitsprojecten en- programma's van Verkeer en Vervoer en DBI. De middelen kunnen dan tijdelijk als vrij besteedbaar deel worden gereserveerd voor nieuwe of andere bestaande bereikbaarheidsdoeleinden. Dit kunnen projecten zijn in het kader van Verkeer en vervoer (aanleg van nieuw) als in het kader van Beheer en onderhoud (zorg voor bestaand). De programmareserve is ingesteld als instrument om middelen voor mobiliteit te kunnen behouden voor mobiliteitsdoeleinden. Dit conform het Hoofdlijnenakkoord.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	Doorlopend
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Als gevolg van de bijstelling van het contract voor de Waterbus wordt € 0,3 mln in de reserve gestort.
<i>Toelichting vermindering</i>	€ 4,9 mln ten behoeve van beheer en onderhoud. Jaarlijks wordt het jaarrekeningsaldo van het programma Mobiliteit verrekend met de reserve. In verband met de instelling van een aparte reserve voor het beheer en onderhoud wordt het aandeel van beheer en onderhoud in de rekeningsaldi aan de reserve onttrokken en in de nieuwe reserve gestort. € 1,5 mln ten behoeve van E-motion waterstofbussen € 2,2 mln op basis van het Kaderbesluit 2015, waarin verrekeningen met deze reserve zijn opgenomen om de fluctuaties in de kapitaal- en beheerlasten op te vangen.

Onderwerp programmareserve:	HOV-Net Zuid-Holland Noord
Inhoud en doel	Het HOV-Net Zuid-Holland Noord geeft invulling aan R-net en strekt zich uit van Utrecht tot de kust, met aftakkingen richting Noordvleugel en Haaglanden. Het resultaat is een duurzaam, hoogwaardig, frequent en herkenbaar openbaar vervoernetwerk, met diverse knooppunten, waar de verbindingen naadloos op elkaar aansluiten. De middelen in de reserve zijn toegezegd voor no regret- maatregelen voor korte termijnoplossingen voor de corridor Leiden-Centraal-Leiden Lammenschans (PS 6549 januari 2013).
Functie	Spaar
Voeding	Vanuit de vrijvallende gelden voor OV (€ 5 mln in 2012)
Looptijd	2019

Onderwerp programmareserve:	Egalisatiereserve kapitaallasten nota IWA
Inhoud en doel	Als gevolg van de implementatie nota IWA (activeren na gereedmelding in plaats van jaarlijks activeren) dalen de kapitaallasten in de eerstkomende jaren. Deze gereserveerde middelen kunnen in latere jaren worden ingezet om pieken in de toekomstige kapitaallasten af te dekken.
Functie	Egalisatie
Voeding	Uit de vrijvallende kapitaallasten mobiliteit
Looptijd	2044
<i>Toelichting vermeerdering</i>	De berekende vrijval van afschrijvingslasten ad € 23,2 mln als gevolg van doorgeschoven investeringen in voorgaande jaren wordt in de reserve gestort.
<i>Toelichting vermindering</i>	Ter verevening van de afschrijvingslasten wordt € 1,2 mln aan de reserve onttrokken

Onderwerp programmareserve:	Mobiliteit
Inhoud en doel	De provincie ontvangt vanaf 2016 de rijksbijdrage voor verkeer en vervoer (BDU) via het Provinciefonds. De rijksbijdrage voor verkeer en vervoer wordt gestort in de reserve Mobiliteit. Toelichting over de besteding en ontvangst van de middelen wordt opgenomen in het bestedingsplan Mobiliteit. Van de jaarlijks te ontvangen rijksbijdrage is een groot deel bestemd ter dekking van de kosten van de regionale OV-Concessies.
Functie	Spaar
Voeding	Decentralisatie Provinciefonds
Looptijd	2099
<i>Toelichting vermeerdering</i>	€ 95,2 mln decentralisatie-uitkering Verkeer en Vervoer, ontvangen in het Provinciefonds.
<i>Toelichting vermindering</i>	€ 104,6 mln ten behoeve van de realisatie van het Bestedingsplan mobiliteit 2017.

Onderwerp programmareserve:	Revolverend Verenfonds
Inhoud en doel	Doelstelling van het fonds is om in de provincie veerverbindingen voor forensen en scholieren in stand te houden die voldoen aan de maatschappelijk gewenste kwaliteitsniveau. Beoogd wordt onder meer om de verduurzaming van de veerponten te stimuleren via vernieuwing en renovatie. Via het fonds kunnen veerexploitanten hiervoor een lening krijgen van de provincie. De reserve heeft de functie van risicoreserve.
Functie	Buffer
Voeding	Financiële ruimte
Looptijd	2099
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Conform het Hoofdpijnenakkoord 2015-2019 wordt € 1,3 mln toegevoegd aan de reserve.

Onderwerp programmareserve:	Egalisatiereserve beheer en onderhoud
Inhoud en doel	De door PS vastgestelde Nota budgetbehoefte geeft een gemiddeld jaarbudget voor beheer en onderhoud. Door de toestandafhankelijke aanpak van het onderhoud, waarbij het areaal op het economisch meest rendabele moment wordt onderhouden, ontstaan pieken en dalen in de jaarlijkse uitgaven. Bij het Kaderbesluit infrastructuur 2016 is een egalisatiereserve ingesteld om deze schommelingen op te vangen en voor de provinciale begroting een gelijkmatige lastenontwikkeling te presenteren.
Functie	Egalisatie
Voeding	Programmaresultaat / programmabegroting
Looptijd	Doorlopend
<i>Toelichting vermeerdering</i>	De reserve wordt in 2017 gevoed met het resultaat op het beheer en onderhoud in de jaren 2014 en 2015 (bijdrage uit de reserve bereikbaarheid). Gezien de huidige staat van het areaal wordt in de periode 2019 tot en met 2022 weinig planmatig onderhoud aan wegen uitgevoerd. De in deze jaren niet benodigde middelen worden toegevoegd aan de reserve.

5.6.3 Programmareserve 3

Onderwerp (bedragen x €1.000)	Saldo per 1-1-2017	Vermeerderingen 2017	Verminderings 2017	Saldo per 1-1-2018
Meerjarenplan Bodemsanering	36.979	3.729	4.805	35.903
Bedrijventerreinen	4.995	0	2.899	2.096
EFRO middelen	31	0	0	31
Manden maken	615	0	615	0
Alt.locatie Hoeksche Waard	9.000	0	9.000	0
Coolport middelen	3.290	0	3.290	0
Mitigatie/Energie	27	0	0	27
Interreg-cofinanciering EFRO	15.498	2.500	0	17.998
Greenddeal Zonnepanelen-asbest	673	0	0	673
InnovationQuarter v.h.ROM Zuidvleug.	4.700	0	0	4.700
Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	13.718	0	7.470	6.248
Regionale netwerken topsectoren	2.308	0	0	2.308
Duurz.expl.energiepotent.Zuidplasp.	113	0	0	113
Risicoreserve Energiefonds	3.000	6.000	0	9.000
Versterking economie	5.335	0	170	5.165
MIT MKB Innovatiestimulering topsect	4.500	0	0	4.500
Implementatie Omgevingswet	4.800	0	2.620	2.180
Opstellen integrale onderzoeksagenda	97	300	97	300
Regionale gebiedsgerichte projecten	0	2.000	0	2.000
WorldExpo 2025	600	600	0	1.200
Bedrijventerreinen:IRP Oude Rijnzone	4.188	0	750	3.438
IRP Goeree-Overflakkee	498	0	300	198
Totaal	114.965	15.129	32.016	98.078

Onderwerp programmareserve:	Meerjarenplan Bodemsanering
Inhoud en doel	Via het Provinciefonds ontvangt de provincie een decentralisatieuitkering voor de uitvoering van het meerjaren werkprogramma bodem 2010-2014. Het werkprogramma is een uitwerking van het Bodemconvenant dat met Rijk en gemeenten is overeengekomen. Met ingang van 2015 (tot en met 2020) ontvangt de provincie, als decentralisatieuitkering via het Provinciefonds, middelen voor uitvoering van het convenant "Bodem en ondergrond" (op 17 maart 2015 door Rijk, VNG, IPO en UvW vastgesteld). Op landelijk niveau participeert de provincie in de voorbereiding van een nieuw bodemconvenant 2016-2020. Of hierna nog continuering van de decentralisatieuitkering zal plaatsvinden is niet zeker. Met de programmareserve (Egalisatiereserve) kunnen verschillen in het kasritme over de looptijd van het werkprogramma worden opgevangen. Kasritmeverschillen kunnen ontstaan door versnellingen of vertragingen in de uitvoering van projecten en door verschillen in de uitgaven voor het werkprogramma en het vaste kasritme van inkomsten uit de decentralisatieuitkering.
Functie	Spaar
Voeding	Programma-budget
Looptijd	Doorlopend
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Dit betreft de ontvangst van de decentralisatieuitkering van het Rijk voor uitvoering van het convenant "Bodem en ondergrond".
<i>Toelichting vermindering</i>	De geraamde onttrekking heeft onder andere betrekking op de Aanpak spoedlocaties en uitvoering nazorg door de Omgevingsdiensten.

Onderwerp programmareserve:	Bedrijventerreinen
Inhoud en doel	Het leveren van een bijdrage aan de groei van de werkgelegenheid via het stimuleren van investeringen in de noodzakelijke ruimtelijke voorwaarden. De middelen in de programmareserve zijn bestemd voor de ontwikkeling van bedrijventerreinen door middel van uitgifte van meerjarige projectsubsidies met een looptijd van maximaal zeven jaar (met de mogelijkheid om met drie jaar extra te verlengen).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2023. Alle beschikkingen hebben een standaard looptijd van zeven jaar met een optie tot verlenging van maximaal drie jaar. De aanvrager moet binnen tien jaar nadat de beschikking is afgegeven het project hebben afgerond. Op dit moment staan er mogelijk nog drie tender rondes/plafonds op de planning.
<i>Toelichting vermindering</i>	De ramingen van de verminderingen zijn gebaseerd op actuele informatie over de kasritmes van de uitgaven voor bedrijventerreinen.

Onderwerp programmareserve:	EFRO-middelen
Inhoud en doel	Het doel van het EFRO (Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling) is versterking van concurrentiekracht door middel van kennisontwikkeling, innovatie en ondernemerschap in kansrijke clusters en versterking attractiviteit van de provincie. Het EFRO heeft een meerjarig karakter met een looptijd van 2007-2013.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2016 (indicatie was 2015)

Onderwerp programmareserve:	Manden Maken
Inhoud en doel	Deze programmareserve is ingesteld voor bekostiging van ontsluitende infrastructuur van de Stork JSF-fabriek voor de vestiging op de uiteindelijk te kiezen locatie op bedrijventerrein Polder Nieuwland te Papendrecht en Alblasserdam.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Looptijd	2017. De looptijd is in overeenstemming met de subsidieverlening 2013-2017.
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2016 wordt volgens de subsidieverlening € 200.000 onttrokken en in 2017 € 615,000 zodat de reserve aan het einde van de periode op nul loopt.

Onderwerp programmareserve:	Alternatieve locatie Hoeksche waard
Inhoud en doel	De programmareserve is ingesteld voor het realiseren van 120 ha haven gerelateerd bedrijventerrein ten behoeve van de Rotterdamse regio en voor de versterking van de Rotterdamse haven.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget en financiële ruimte
Looptijd	De groene inpassing van het bedrijventerrein wordt door de Gemeenschappelijke Regeling Nieuw Reijerwaard nader uitgewerkt in samenspraak met de omgeving. Dit zal naar verwachting in het najaar van 2016 zijn gerealiseerd. Op basis daarvan zal de subsidieverlening worden voorbereid. Het Inpassingsplan heeft inmiddels de Raad van State-procedure doorlopen en is eind 2015 onherroepelijk geworden. Er van uit gaande dat de subsidie nog in 2016 kan worden verleend, is in de Najaarsnota 2016 € 9 mln onttrokken aan de reserve Alternatieve locatie Hoeksche Waard.

Onderwerp programmareserve:	Coolport-middelen
Inhoud en doel	De via het Provinciefonds ontvangen middelen worden gereserveerd voor de uitvoering van het project Coolport. Doel van dit project is om de Greenportbedrijven meer gebruik te laten maken van, in eerste instantie, de binnenvaartfaciliteiten van de Rotterdamse haven. Volgens de Havenvisie 2030 wordt de Coolport daarmee het verscentrum van Europa.
Functie	Spaar
Voeding	Decentralisatie € 3,2 mln in 2012, € 1,8 mln in 2013, € 1,7 mln in 2014, € 2,3 mln in 2015 en € 1 mln in 2016
Looptijd	2018
<i>Toelichting vermindering</i>	Voor de uitvoering van het project Kwaliteitsnet goederenvervoer (Beter benutten) wordt € 3,3 mln aan de reserve onttrokken.

Onderwerp programmareserve:	Mitigatie / Energie
Inhoud en doel	Ter uitvoering van een aantal specifieke projecten op energiegebied is de programmareserve bestemd voor aanvragen in het kader van de subsidieregeling warmte. Bij Voorjaarsnota 2012 werd een deel van programmareserve in programma 1 overgebracht naar programma 3, dit vanwege de nieuwe programmastructuur.
Functie	Bestemmingsreserve
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2018 (was 2016). Reserve wordt ingezet voor uitvoering van de Nota Intensivering Energiebeleid, onder andere voor wind- en zonne-energie. Voor de uitvoering van het energiebeleid en het maken van de energieagenda is in de meerjarenbegroting 2016-2019 € 5 mln geraamd, gelijkmatig verdeeld over de vier planjaren. In de opstartfase is echter sprake van meerkosten. Daarnaast vergt de partiële herziening van de VRM voor de windopgave veel incidentele inspanning en kosten. De extra uitgaven zijn in de Voorjaarsnota 2016 geraamd op € 0,4 mln. Dekking vindt plaats ten laste van de programmareserve (reserve Mitigatie). In 2018 en 2019 zal sprake zijn van lagere lasten en terugstorting in de reserve.

Onderwerp programmareserve:	Overcommittering OP-West
Inhoud en doel	Deze reserve dient ter dekking van risico's door overcommittering en de dekking van de bevoorschotting van de management autoriteit van het Landsdeel West voor overcommitteringsprojecten OP West.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2017 (was 2016). 2017 omdat Europa nog niet alle subsidies heeft afgerekend waar de provincie garant voor staat.

Onderwerp programmareserve:	Interreg-cofinanciering EFRO
Inhoud en doel	De voor de uitvoering van de vastgestelde Beleidsvisie en Uitvoeringsprogramma Regionale Economie en Energie beschikbare middelen worden voor dit doel gereserveerd. Het betreft de provinciale cofinanciering van EFRO-projecten. Deze programmareserve zal voorzien in het kasritme van deze projecten. .
Functie	Spaar

Voeding	Er is voor Interreg en Cofinanciering EFRO € 18 mln nodig. Dit wordt bereikt door: € 9,8 mln stand reserve 31-12-2015 Mutaties Voorjaarsnota 2016: € 1,5 mln uit reserve Overcommittering; € -1 mln naar reserve MIT; € 2,5 mln uit exploitatiebudget 2016 Schaalsprong; € 2,5 mln idem 2017 € 0,4 mln uit reserve RNT. ----- + €15,7 mln In de Najaarsnota 2016 is met het oog op fasering van de uitgaven € 2,3 mln exploitatiebudget 2016 in de reserve gestort.
Looptijd	2020
Toelichting vermeerdering	In 2017 wordt € 2,5 mln uit het exploitatiebudget voor Schaalsprong in deze reserve gestort.

Onderwerp programmareserve:	Greendeal Zonnepanelen-asbest
Inhoud en doel	Met het ministerie van Infrastructuur en Milieu is het convenant 'asbestdak eraf, zonnepanelen erop' aangegaan, waarin de provincie met behulp van rijksgeld zorg draagt voor de uitvoeringsregeling om asbestdaken bij agrarische ondernemers te saneren, in die gevallen waarin zonnepanelen op de betreffende daken wordt geplaatst.
Functie	Spaar
Voeding	Rijksbijdrage
Looptijd	2020

Onderwerp programmareserve:	InnovationQuarter
Inhoud en doel	Deze programmareserve is ingesteld met het oog op de kapitaalbreng van de provincie Zuid-Holland in het Participatiefonds ROM Zuidvleugel BV. Deze middelen worden later benut voor het treffen van een voorziening om het risico van de waardedaling van het provinciale aandelenbezit in het Participatiefonds af te dekken.
Functie	Buffer
Voeding	Programma-budget (herallocatie middelen Economie van in totaal € 4,7 mln (2013 tot en met 2016)
Looptijd	Einddatum wordt definitief bepaald na de volstorting van het Participatiefonds.

Onderwerp programmareserve:	ROM-D
Inhoud en doel	Afdekken eventuele waardedaling van de aandelen die provincie Zuid-Holland heeft in het samenwerkingsverband Regionale OntwikkelingsMaatschappij Drechtsteden (ROM-D).
Functie	Buffer. Bij een vertraagde uitgifte nemen de rentekosten toe ten opzichte van de raming terwijl de bedrijfsvoeringskosten relatief hoog zijn. Dit brengt met zich mee dat de waarde van de provinciale deelnemingen in de ROM-D in 2014 (verder) in waarde zijn gedaald. Als gevolg hiervan is bij de Jaarrekening 2015 van de provincie een voorziening gevormd tot een bedrag van € 1,8 mln waarbij € 1,1 mln uit de risicoreserve ROM-D is gedoteerd.
Voeding	Reserve transitie subsidies
Looptijd	Nog onbekend, is afhankelijk van ontwikkelingen.

Onderwerp programmareserve:	Project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder
Inhoud en doel	Betreft de inzet van de Nota Ruimte-middelen ten behoeve van het Project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder.
Functie	Spaar
Voeding	De bestemmingsreserve wordt gevoed door het restant van de aan het ROZ toegekende Nota Ruimte-middelen en de aan de provincie gedecentraliseerde middelen naar aanleiding van de Nota Ruimte.
Looptijd	2020
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2017 worden uitgaven verwacht voor Energieweb Glaspapel + en Waterhergebruik Knibbelweg Oost

Onderwerp programmareserve:	Regionale netwerken topsectoren
Inhoud en doel	Doel is om samenwerkingsverbanden te ondersteunen tussen de publieke en private partijen met groeipotentie.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2020

Onderwerp programmareserve:	Duurzame exploitatie energiepotentieel in de Zuidplaspolder
Inhoud en doel	Betreft middelen voor verdere uitwerking convenant 'Duurzame exploitatie energiepotentieel Zuidplaspolder-Noord'. Deze taak is overgedragen aan de provincie na opheffing van de Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplaspolder (ROZ)
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2020

Onderwerp programmareserve:	Risicoreserve Energiefonds
Inhoud en doel	In het Hoofdpijnenakkoord 2015-2019, is de oprichting van een risicoreserve Energiefonds verwoord. Voor nieuwe ambities en technieken die nodig zijn voor de energietransitie is een energiefonds in het leven geroepen ter grootte van € 100 mln. Daarbij worden deelnemingen en participaties geselecteerd op rendement. Voor dit fonds wordt tevens een risicoreserve aangelegd van € 25 mln, ter afdekking van het financieel risico dat de provincie loopt in de deelnemingen en participaties. De middelen voor dit laatste aspect worden vrijgemaakt en worden gestort in een aparte reserve.
Functie	Buffer
Voeding	Financiële ruimte
Looptijd	2020
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Conform het Hoofdpijnenakkoord wordt in 2017 € 6 mln in de risicoreserve Energiefonds gestort.

Onderwerp programmareserve:	Versterking economie
Inhoud en doel	In het Hoofdpijnenakkoord 2015-2019 is afgesproken dat er extra geïnvesteerd wordt in het domein Economie. In de nadere uitwerkingsfase hiervan is een aantal afzonderlijke grote onderwerpen gedefinieerd, en daarnaast een cluster initiatieven waarvan de uitwerking pas in een tweede fase aan de orde is. Om de middelen die voor dit laatste onderdeel worden vrijgemaakt goed te kunnen monitoren is een extra reserve noodzakelijk. Voorzien wordt dat deze middelen worden ingezet voor subsidieverstrekking aan derden, waarbij die derden meer dan één jaar (het verleningsjaar) nodig zullen hebben voor uitvoering. Dat betekent dat de middelen die beschikbaar moeten zijn in het verleningsjaar, gedeeltelijk aan het einde van dat jaar opgespaard moeten worden in een reserve, om in de latere jaren onttrokken te worden zodra de activiteiten zijn uitgevoerd.
Functie	Spaar

Voeding	Programmabudget
Looptijd	2019
<i>Toelichting vermindering</i>	De kosten van vergunning en handhaving RUD's (VTH-taken) bedragen structureel € 0,17 mln per jaar. Deze kosten worden in de periode 2016-2019 gedekt vanuit deze reserve.

Onderwerp programmareserve:	MIT MKB Innovatieregeling Topsectoren
Inhoud en doel	In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is afgesproken dat er extra geïnvesteerd wordt in het domein Economie. Een van de onderdelen die de nadere uitwerkingsfase hiervan naar voren zijn gekomen is innovatiestimulering van het MKB. Om dit geïdentificeerde onderdeel goed te kunnen aansturen, is een extra reserve noodzakelijk, Voorzien wordt dat deze middelen worden ingezet voor subsidieverstrekking aan derden, waarbij die derden meer dan één jaar (het verleningsjaar) nodig zullen hebben voor uitvoering. Dat betekent dat de middelen die beschikbaar moeten zijn in het verleningsjaar, gedeeltelijk aan het einde van dat jaar opgespaard moeten worden in een reserve, om in de latere jaren onttrokken te worden zodra de activiteiten zijn uitgevoerd.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2019

Onderwerp programmareserve:	Implementatie Omgevingswet
Inhoud en doel	Op 22 maart 2016 heeft de eerste kamer ingestemd met het wetsvoorstel Omgevingswet. De Omgevingswet vervangt 26 wetten geheel of gedeeltelijk (zoals de Wro, Wabo en Tracéwet). Invoering van deze wet zal zowel incidenteel als structureel financiële consequenties hebben voor decentrale overheden. De transitiekosten voor de provincie Zuid-Holland worden ingeschat op € 6 mln in de periode 2016 -2020.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Looptijd	2020
<i>Toelichting vermindering</i>	Voor dit jaar wordt voor activiteiten opgenomen in het programmaplan Omgevingswet, € 2,8 mln onttrokken aan de reserve.

Onderwerp programmareserve:	Opstellen integrale onderzoeksagenda
Inhoud en doel	Om maatschappelijke opgaven op te kunnen lossen wordt een integrale onderzoeks- en verkenningagenda opgesteld. Hiervoor zullen in de komende jaren nieuwe sectordoorsnijdende lange termijn onderzoeken worden opgestart. De benodigde middelen worden beschikbaar gesteld door de 5 beleidsafdelingen en kunnen door de inzet van deze reserve flexibel worden ingezet. Wanneer er duidelijkheid is over de inhoud van de agenda en op te starten onderzoeken zullen de benodigde middelen aan deze reserve worden onttrokken.
Functie	Bestemming / spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2019
<i>Toelichting vermeerdering</i>	De vermeerdering betreft de jaarlijkse bijdrage door de 5 beleidsafdelingen.
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2017 worden uitgaven verwacht voor de laatste fase van het onderzoek "MINT" en de resultaten van het onderzoek "Water en economische clusters". Voor de jaren 2017 tot en met 2019 zal in een later stadium uitgaven worden begroot.

Onderwerp programmareserve:	Regionale gebiedsgerichte economische projecten
Inhoud en doel	Deze programmareserve is bedoeld voor regionale gebiedsgerichte projecten.
Functie	Bestemming
Voeding	Financiële Ruime
Looptijd	2020
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Provinciale Staten hebben bij amendement op de Kadernota € 2 mln voor 2017 voor regionale gebiedsgerichte projecten beschikbaar gesteld.

Onderwerp programmareserve:	World Expo 2025
Inhoud en doel	De in deze reserve gestorte middelen zijn bedoeld om de (ruimtelijke) economische groei en daarmee de werkgelegenheid in Rotterdam en andere delen van Nederland te stimuleren. Ook nu het Kabinet de kandidaatstelling voor programma Expo 2025 niet ondersteund blijft het oorspronkelijke doel overeind.
Functie	Reservering middelen
Voeding	Middelen PZH vanuit exploitatie. In de Voorjaarsnota 2016 beschikbaar gestelde middelen voor 2016 (€ 0,6 mln) zijn in de Najaarsnota 2016 in de programmareserve gestort. In totaal behelst de bijdrage € 1,8 mln (€ 0,6 mln in 2016, 2017 en 2018).
Looptijd	2025
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Bijdrage 2017 € 0,6 mln.

Onderwerp programmareserve:	Bedrijventerreinen: IRP Oude Rijnzone
Inhoud en doel	Doel van het project Oude Rijnzone is het realiseren van een samenhangende ontwikkeling en integrale uitvoering van werken, wonen, infrastructuur, recreatieve en groen-blauwe structuur, gericht op duurzame ruimtelijke ontwikkeling van het gebied de Oude Rijnzone als onderdeel van het Groene Hart. De middelen in de reserve zijn specifiek ter dekking van de (nog af te geven) Uitvoeringssubsidies Herstructurering Bedrijventerreinen in de Oude Rijnzone (Rijnhaven, Hoogwaard, Broekvelden).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2020

Onderwerp programmareserve:	IRP Goeree-Overflakkee
Inhoud en doel	Het doel van deze reserve betreft het realiseren van projecten die een rechtstreeks verband hebben met Goeree-Overflakkee.
Functie	Spaar
Voeding	Eenmalig, uit reserve IRP Delflandse kust
Looptijd	Einddatum 2018
<i>Toelichting vermindering</i>	Voor de uitvoering van het programma wordt € 0,3 mln aan de reserve onttrokken.

Onderwerp programmareserve:	DP molens CVT groot onderhoud
Inhoud en doel	Door middel van deze tijdelijke reserve wordt het budget uit het jaar 2016 dat bestemd was voor groot onderhoud molens in dat jaar doorgeschoven naar het jaar 2017. Er is meer doorlooptijd voor het volledige proces nodig dan eerder was voorzien.
Functie	Doorgeschoven prestatie
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2017
<i>Toelichting vermindering</i>	Onttrekking € 0,2 mln voor groot onderhoud molens in 2017.

5.6.4 Programmareserve 4

Onderwerp (bedragen x €1.000)	Saldo per 1-1-2017	Vermeerderingen 2017	Verminderings 2017	Saldo per 1-1-2018
Restauratie rijksmonumenten en erfgo	4.185	0	2.200	1.985
Totaal	4.185	0	2.200	1.985

Onderwerp programmareserve:	Restauratie rijksmonumenten en erfgoed
Inhoud en doel	De programmareserve is bedoeld voor de uitvoering door de provincie van het gedecentraliseerde restauratiebeleid van rijksmonumenten. De middelen worden ingezet voor subsidieverlening en de matchingsafspraken met betrekking tot het ruimtelijk beleid voor het erfgoed. Vanwege het meerjarige karakter van de subsidies loopt het uitgavenpatroon niet synchroon met het vaste kasritme van de decentralisatie-uitkering.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	Onbepaald
<i>Toelichting vermindering</i>	Door wijzigingen in de kasritmes voor verleningen erfgoed en rijksmonumenten 2016 is in de Najaarsnota 2016 € 1,2 mln in de programmareserve gestort. Diverse activiteiten vinden in 2017 en volgende jaren plaats. Deze fasering is verwerkt in de onttrekking 2017 aan de reserve Restauratie rijksmonumenten en erfgoed die in totaal €2,2 mln bedraagt.

Onderwerp programmareserve:	Transitie subsidie
Inhoud en doel	Een deel van het teveel bezuinigde budget op subsidies is ingezet voor de vorming van een behoudzaamheidsbuffer met het oog op de onzekerheid over de werkelijk te realiseren bezuiniging van de subsidies, alsmede ter dekking van voor rekening van de provincie komende extra kosten als gevolg van het transitieproces. Zodra er duidelijkheid is over lopende rechtszaken kunnen middelen worden onttrokken dan wel de reserve worden herbestemd. Hier is op dit moment nog geen duidelijkheid over.
Functie	Spaar
Voeding	Programma Middelen (€ 3,2 mln in 2012)
Looptijd	2016

5.6.5 Programmareserve 5

Onderwerp (bedragen x €1.000)	Saldo per 1-1-2017	Vermeerderingen 2017	Verminderings 2017	Saldo per 1-1-2018
Frictiekosten algemeen	848	0	400	448
Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	400	834	0	1.234
Jonge ambtenaren	200	0	0	200
Totaal	1.448	834	400	1.882

Onderwerp programmareserve:	Frictiekosten Algemeen
Inhoud en doel	Om aan de benodigde frictiekosten bij de taakstelling Focus met Ambitie (FmA) en het eerdere Organisatie van de Toekomst (OvT)-traject te kunnen voldoen is bij Najaarsnota 2012 de reserve Frictie algemeen gevormd. De middelen voor OvT-traject zijn in ieder geval beschikbaar t/m 2018, voor het deel FmA gereserveerd is de looptijd nog niet bekend. Door middel van deze reserve kunnen fricties integraal worden opgelost. De beschikbare middelen kunnen binnen de kaders flexibel worden ingezet.
Functie	Spaar

Voeding	Programma Middelen
Looptijd	Nog niet bekend
<i>Toelichting vermindering</i>	De middelen in de algemene frictie reserve worden niet in zijn geheel uitgeput. Bij Najaarsnota 2016 is voorgesteld om de frictiemiddelen ad € 0,6 mln te laten vrijvallen in de financiële ruimte.

Onderwerp programmareserve:	Egalisatiereserve kapitaallasten nota IWA Bedrijfsvoering
Inhoud en doel	Opvangen van de effecten van het verschuiven van kasritmes van de investeringen op de berekende kapitaallasten. Deze reserve is ingesteld voor afwijkingen op gebied van bedrijfsvoering op basis van de nota IWA (2013).
Functie	Egalisatie
Voeding	Vrijval kapitaallasten
Looptijd	2044
<i>Toelichting vermeerdering</i>	In 2017 zijn de kapitaallasten lager dan in 2016 geraamd door uitstel van oorspronkelijk in 2016 te activeren projecten huisvesting en automatisering. Het surplus wordt toegevoegd aan de egalisatiereserve.

Onderwerp programmareserve:	Jonge ambtenaren
Inhoud en doel	Eind 2014 is in het Georganiseerd Overleg een besluit genomen dat 50% van het budget gedifferentieerd belonen 2014, te weten € 0,6 mln beschikbaar wordt gesteld voor het aantrekken van jonge ambtenaren. Dit is daarmee bestuurlijk beklemd. Deze middelen zijn in de Voorjaarsnota 2015 beschikbaar gekomen en dienen de komende jaren beschikbaar te blijven voor het aantrekken van Jonge Ambtenaren. In de Najaarsnota 2015 is deze reserve ingesteld, in 2016 komt het beleid, waarna meer duidelijkheid komt over de uitnutting van deze reserve.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Looptijd	2017

5.6.6 Voorzieningen

Onderwerp voorziening:	Grondwaterheffing
Inhoud en doel	De voorziening is bij Jaarrekening 2004 gevormd voor het saldo van ontvangen heffingen en gemaakte kosten. Deze voorziening heeft zowel een egalisatiefunctie als een functie om mogelijke toekomstige schadeclaims te kunnen dekken.
<i>Toelichting vermindering</i>	In 2017 wordt er € 0,3 mln onttrokken uit de voorziening Grondwaterheffing, dit betreft voor € 0,23 mln kosten met betrekking tot instandhoudingsmaatregelen in de Natura 2000 gebieden en voor € 0,06 mln de bijdrage van de PZH aan lening aan de GR Grondwateronttrekking Delft Noord voor investeringen.

Onderwerp voorziening:	Nazorg stortplaatsen
Inhoud en doel	Met ingang van 1 april 1998 zijn provincies verantwoordelijk voor de eeuwigdurende nazorg van provinciale stortplaatsen. Daartoe is het provinciaal Fonds Nazorg gesloten Stortplaatsen Zuid-Holland ingesteld. Zij beheert het vermogen dat beschikbaar dient te zijn om de kosten van eeuwigdurende nazorg te dekken. Dit vermogen wordt in eerste instantie bijeengebracht door de stortplaats-exploitanten via heffingen. De rendementen uit dit vermogen dienen toereikend te zijn om de eeuwigdurende nazorg te kunnen dekken. Om deze risico's van een mogelijk dekkingstekort voor de gesloten stortplaatsen, waarvoor voor de provincie een zorgplicht geldt, af te dekken, heeft de provincie bij Jaarrekening 2012 een voorziening Nazorg gesloten stortplaatsen gecreëerd.

Onderwerp voorziening:	Pensioenen GS
Inhoud en doel	Deze voorziening is ingesteld om aan de pensioenverplichtingen van de GS-leden te kunnen voldoen.
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Om de voorziening Pensioenen GS toereikend te laten zijn is voor alle rechten van de huidige GS-leden en gewezen GS-leden voor en na pensioendatum een dotatie van € 1,8 mln aan de voorziening toegevoegd. Als grondslag voor de dotatie is een berekening van de contante waarde uitgevoerd waarbij is uitgegaan van: • Ervaringscijfers sterftekansen ABP, inclusief kostenopslag • Sterftecijfers volgens de prognosetafels ABP met trend CBS 2014 • Pensioenrichtleeftijd 67 jaar • Rekenrente: naar 31-12-2015 geforwarde rentetermijnstructuur (basis 30-06-2015); bij deze rekenrente is rekening gehouden met het aangepast beleid van de DNB (juli 2015) • Excasso-opslag: 1,25%
Onderwerp voorziening:	Grondbank RZG Zuidplas
Inhoud en doel	De provincie is voor 40% deelnemer in de GR Grondbank RZG. Per 31 december 2011 zijn de gronden in het bezit van de Grondbank met € 30 mln afgewaardeerd waardoor een tijdelijk negatief eigen vermogen bij de GR is ontstaan. BZK (toetsbrief begroting Grondbank 2015) gaat er vanuit dat er in 2018 voldoende zicht is op ontwikkeling en zo het tijdelijk negatief eigen vermogen weer positief en toereikend zal zijn om de in de paragraaf Weerstandvermogen en Risicobeheersing geïnventariseerde risico's te kunnen opvangen. Voor het tijdelijk negatief eigen vermogen heeft de provincie bij Jaarrekening 2011 een voorziening van € 12 mln getroffen.
Onderwerp voorziening:	Premieleningen
Inhoud en doel	De voorziening heeft als doel het uitbetalen van obligaties en het verzilveren van coupons van de uitgelote premieleningen 1957 en 1959.
Onderwerp voorziening:	Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplas (ROZ)
Inhoud en doel	De ROZ is per 1 januari 2015 opgeheven en opgevolgd door een informeel afstemmingsoverleg van de betrokken partners. De provincie was voor 40% deelnemer in de ROZ. De ROZ ontving van alle deelnemers een jaarlijkse bijdrage voor de uitvoering van de activiteiten. Uitgangspunt daarbij was dat deze bijdragen op enig moment zouden worden terugbetaald uit de opbrengsten van de gebiedsontwikkeling. Gelet op de gebiedsontwikkelingen in de Zuidplas werd dit uitgangspunt niet meer als reëel gezien en is de voorziening opgebouwd..
Onderwerp voorziening:	Warmtebedrijf
Inhoud en doel	De provincie Zuid-Holland is voor 9,52% aandeelhouder van het Warmtebedrijf Infra NV (WbR). Bij de start van het Warmtebedrijf heeft de provincie in 2006 in totaal € 2 mln aandelenkapitaal geplaatst. De slechte financiële situatie bij het Warmtebedrijf is een aantal jaren geleden bij de provincie aanleiding geweest om een voorziening te treffen van € 1,8 mln. Dit bedrag is gelijk aan het aankoopbedrag van de aandelen (€ 2 mln) minus reeds uitgekeerde bedragen aan de provincie (€ 0,2 mln).
Onderwerp voorziening:	ROM-D Capital BV
Inhoud en doel	De provincie Zuid-Holland heeft bij Jaarrekening 2015 een voorziening getroffen voor de waardeontwikkeling van de deelname in Regionale OntwikkelingsMaatschappij Drechtsteden (ROM_D) Capital BV.

Onderwerp voorziening:	Dubieuze debiteuren
Inhoud en doel	De voorziening heeft als doel om verwachte verliezen ten aanzien van dubieuze debiteuren af te dekken.
<i>Toelichting algemeen</i>	De verwachting is, dat op basis van het huidige debiteurensaldi, er geen dotatie aan de voorziening hoeft plaats te vinden.

Onderwerp voorziening:	Groot onderhoud MJOP gebouwen
Inhoud en doel	De kosten van groot onderhoud op de gebouwen werden voorheen als investeringen aangemerkt en dan ook geactiveerd. Als gevolg van regelgeving van het BBV en de Nota Investeren, Waardering en Afschrijvingen (IWA) is in 2015 een gedeelte van de kosten die betrekking hebben op klein en groot onderhoud in exploitatie genomen. Deze exploitatiekosten fluctueren jaarlijks en daarom is in de nota beheer en kapitaallasten MJOP, vastgesteld door Gedeputeerde Staten op 7 juli 2015, opgenomen dat een voorziening Groot onderhoud MJOP gebouwen wordt ingesteld om de exploitatiekosten over de periode 2016 - 2030 te egaliseren. Aan de voorziening wordt jaarlijks een dotatie van € 1 mln toegevoegd met bij aanvang in 2016 een eenmalige dotatie van € 3,8 mln. Periodiek wordt het MJOP voor provinciale gebouwen geactualiseerd. Op basis van deze informatie kan het jaarlijkse bedrag voor dotatie aan de voorzieningen worden aangepast.
<i>Toelichting vermeerdering</i>	Aan de voorziening wordt jaarlijks een dotatie van € 1 mln toegevoegd met bij aanvang in 2016 een eenmalige extra dotatie van € 3,8 mln.

5.7 Staat van activa

	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Boekwaarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01
Omschrijving van de kapitaaluitgaven	2016	2016	2016	2017	2017	2017	2017	2018	2018	2018	2018	2019	2019	2019	2019	2020	2020	2020	2020	2021
Immateriële vaste activa																				
<i>Kosten onderzoek en ontwikkeling activa</i>																				
O&O Rijkswegen	25	0	0	8	0	0	4	3	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
O&O Vaarwegen	1.555	1.098	0	2.317	7.781	0	580	9.565	974	0	2.282	8.452	1.846	0	2.457	8.017	1.846	0	2.791	7.240
O&O Wegen	5.581	4.715	0	8.181	3.048	10	2.893	8.492	1.868	0	2.579	7.954	2.373	0	2.573	7.920	1.900	0	2.908	7.077
<i>Bijdrage aan activa in eigendom van derden</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Doorstroming OV	14.070	0	0	13.524	0	0	820	12.978	0	0	810	12.432	0	0	806	11.886	0	0	795	11.340
Bijdr activa derden Wegen	23.967	0	0	23.093	0	0	1.342	22.218	0	0	1.325	21.344	0	0	1.320	20.469	0	0	1.302	19.595
Bijdr activa derden Rijkswegen	26.397	4.747	0	30.119	17.668	0	1.794	46.603	26.012	0	2.719	70.842	4.853	0	4.120	73.055	0	0	4.328	70.253
Subtotaal Immateriële vaste activa	71.596	10.560	0	77.241	28.497	10	7.432	99.859	28.855	0	9.718	121.023	9.072	0	11.277	121.348	3.746	0	12.125	115.505
Materiële vaste activa																				
INVESTERINGEN MET ECONOMISCH NUT																				
Automatisering concern	645	390	0	761	0	0	373	404	930	0	271	1.070	2.673	0	468	3.298	0	0	1.275	2.092
Beheerssysteem infrastructuur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Dienstvaartuigen	145	0	0	139	0	0	9	133	0	0	9	126	0	0	9	120	0	0	9	114
Gladheidsbestrijding	1.239	160	0	1.113	364	0	327	1.173	500	0	401	1.295	350	0	436	1.236	0	0	505	757
Informatieplan	9.681	3.346	0	8.989	6.825	0	4.451	11.545	5.300	0	5.221	11.807	4.300	0	4.155	12.125	4.300	0	4.480	12.125
Landschapszorg	56	0	0	53	0	0	4	50	0	0	5	47	0	0	5	43	0	0	4	40
Meubilair en inventaris	426	0	0	299	0	0	91	215	700	0	87	832	0	0	170	679	0	0	113	580
Onderkomen muskurs.vangers	115	0	0	98	0	0	19	81	0	0	17	65	0	0	11	55	0	0	11	45
Provinciehuis grond	30.000	0	0	30.000	0	0	0	30.000	0	0	0	30.000	0	0	0	30.000	0	0	0	30.000
Provinciehuis installaties	3.974	0	0	3.268	6.338	0	701	8.971	9.331	0	1.200	17.284	0	0	1.921	15.723	650	0	1.734	14.968
Provinciehuis pand	57.353	0	0	54.771	0	0	3.679	52.189	0	0	3.630	49.608	0	0	3.607	47.026	0	0	3.553	44.444
Rijgend en rollend materieel	1.655	0	0	1.484	717	0	201	2.030	0	0	251	1.820	0	0	246	1.613	0	0	241	1.405

	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Boekwaarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01
Omschrijving van de kapitaaluitgaven	2016	2016	2016	2017	2017	2017	2017	2018	2018	2018	2018	2019	2019	2019	2019	2020	2020	2020	2020	2021
Steunpunten	8.444	0	0	7.631	1.201	0	967	8.020	0	0	1.023	7.159	0	0	976	6.333	0	0	942	5.523
Verbouwingen	8.460	0	0	7.363	240	0	1.218	6.534	8.705	0	1.140	14.231	0	0	2.143	12.386	0	0	2.104	10.541
Voorfinanciering grondverwerving	50	0	0	50	0	0	2	49	0	0	2	48	0	0	2	48	0	0	2	47
Subtotaal investeringen met economisch nut	122.243	3.896	0	116.020	15.685	0	12.042	121.393	25.465	0	13.258	135.393	7.322	0	14.148	130.684	4.950	0	14.972	122.681
INVESTERINGEN MET MAATSCHAPPELIJK NUT																				
<i>Kapitaallasten direct toegerekend</i>																				
Delftse Schie	87	0	0	81	0	0	8	75	0	0	8	69	0	0	8	62	0	0	8	56
Openbaar vervoer	15.050	30.197	30.100	14.186	14.488	1.000	1.247	26.714	119.868	70.523	1.963	74.638	43.607	0	4.625	115.180	72.109	29.365	6.924	153.407
Recreatie eigen beheer	4.267	4.400	0	8.395	0	0	551	8.014	0	0	420	7.757	2.266	0	511	9.674	450	1.860	639	7.827
Rijwielpaden	42.384	0	0	39.343	8.642	4.735	3.730	40.316	6.443	800	3.756	43.001	0	0	3.836	40.022	0	0	3.682	37.135
Vaarwegen	203.335	14.980	946	210.883	33.965	774	11.074	237.269	57.523	2.701	12.368	284.527	40.740	15.413	14.780	300.997	42.363	1.359	15.694	332.561
Vaarwegen objectbediening	1.817	0	0	1.491	0	0	272	1.249	0	0	256	1.018	0	0	252	787	0	0	247	557
Verkeersveiligheid	168.908	23.311	694	184.289	18.300	4.150	11.716	190.453	94.358	8.012	12.209	268.433	33.541	6.759	16.781	284.019	35.969	3.545	18.279	304.194
Provinciale wegen	232.485	76.902	31.923	260.915	26.453	20.689	22.369	249.608	252.048	98.649	21.983	386.152	111.234	26.648	29.521	449.378	39.470	0	32.424	465.809
Subtotaal investeringen met maatschappelijk nut	668.335	149.790	63.663	719.582	101.848	31.348	50.966	753.698	530.239	180.685	52.963	1.065.596	231.388	48.820	70.314	1.200.119	190.361	36.129	77.896	1.301.546
Subtotaal materiële activa	790.578	153.686	63.663	835.601	117.533	31.348	63.008	875.091	555.705	180.685	66.221	1.200.989	238.711	48.820	84.462	1.330.804	195.311	36.129	92.868	1.424.228
<i>Financiële vaste activa</i>																				
NV BNG	142	0	0	142	0	0	3	142	0	0	3	142	0	0	3	142	0	0	3	142
NV NWB	5	0	0	5	0	0	0	5	0	0	0	5	0	0	0	5	0	0	0	5
Holding IOPW NV	7	-7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Warmtebedrijf NV	1.800	0	0	1.800	0	0	36	1.800	0	0	36	1.800	0	0	38	1.800	0	0	38	1.800
Voorziening Warmtebedrijf NV	-1.731	0	0	-1.731	0	0	-35	-1.731	0	0	-35	-1.731	0	0	-36	-1.731	0	0	-36	-1.731
R.O.M. Drechtsteden Capital BV	10.000	0	0	10.000	0	0	202	10.000	0	0	203	10.000	0	0	209	10.000	0	0	209	10.000
Voorziening R.O.M. Drechtsteden Capital BV	-1.810	0	0	-1.810	0	0	-37	-1.810	0	0	-37	-1.810	0	0	-38	-1.810	0	0	-38	-1.810
R.O.M. Drechtsteden Holding NV	4	0	0	4	0	0	0	4	0	0	0	4	0	0	0	4	0	0	0	4

	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Boekwaarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01	Investe- ringen	Investe- rings- bijdragen	Totaal kapitaal- lasten	Boek- waarde per 01-01
Omschrijving van de kapitaalluitgaven	2016	2016	2016	2017	2017	2017	2017	2018	2018	2018	2018	2019	2019	2019	2019	2020	2020	2020	2020	2021
R.O.M. Drechtsteden Beheer NV	2	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	2
R.O.M. Drechtsteden	561	0	0	561	0	0	11	561	0	0	11	561	0	0	12	561	0	0	12	561
Ontwikkelingsmaatschappij Het nieuwe Westland CV	1.355	0	0	1.355	0	0	27	1.355	0	0	27	1.355	0	0	28	1.355	0	0	28	1.355
InnovationQuarter (R.O.M. Zuidvleugel)	10.000	5.000	0	15.000	10.000	0	304	25.000	0	0	508	25.000	0	0	523	25.000	0	0	523	25.000
Energiefonds	0	250	0	250	5.750	0	5	6.000	11.000	0	122	17.000	17.000	0	355	34.000	21.000	0	711	55.000
Geldleningen verstrekt aan personeel en derden	3.779	3.252	0	7.031	2.620	0	142	9.651	1.457	0	196	11.108	2.621	0	232	13.729	-379	0	287	13.350
Subtotaal financiële vaste activa	24.113	8.495	0	32.608	18.370	0	660	50.978	12.457	0	1.035	63.435	19.621	0	1.326	83.056	20.621	0	1.736	103.677
Totaal vaste activa	886.286	172.741	63.663	945.450	164.400	31.359	71.100	1.025.928	597.016	180.685	76.974	1.385.447	267.403	48.820	97.065	1.535.207	219.677	36.129	106.729	1.643.410

5.8 Investeringskredieten

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

In verband met de verdere ontwikkeling van Vlietland met recreatiewoningen verlegt de provincie in 2017 de infrastructuur van de hoofdontsluitingsweg. Dit gebeurt op basis van eerdere privaatrechtelijke afspraken met de exploitant die de gronden voor de verdere ontwikkeling in erfpacht neemt. Ten behoeve van diezelfde ontwikkeling zal in de jaren vanaf 2017 (gefaseerd) in het noordoosten van Vlietland een geluid- of zichtwerende voorziening worden aangelegd in de vorm van een geluidswal. De werkzaamheden lopen naar verwachting tot en met 2019. De periode waarin het investeringskrediet loopt verschuift daarmee naar 2019.

Pgr	Doel	Projectnr.	Projectnaam	Fase V/U	Toelichting wijziging	Was	Wordt	Was	Wordt
1	1.3	F004119	Proj. Inricht Vlietland erfpachtcontr	U		2,3 mln	2,3 mln	2016	2019

In afwijking van de Begroting 2016, waarin een apart overzicht voor de investeringskredieten was opgenomen, wordt voor de infrastructurele projecten verwezen naar het PZI 2017-2046, die tegelijkertijd met de begroting voorligt.

Programma 5 Middelen

De investeringen uit programma 5 Middelen vloeien voort uit het huisvestingsplan en het informatieplan. Deze bedragen waren in de meerjarenbegroting 2016 opgenomen voor de jaarschijf 2017.

Pgr	Doel	Projectnr.	Projectnaam	Fase V/U	Toelichting wijziging	Was	Wordt	Was	Wordt
5	5.1	T002346 / T003565	Projecten I&A / BIS inrichten werkplekken	U			4.300		2016
		T 120001	Project E-hrm	U			1.800		2017
			Project verhuizing	U			1.000		2018
			Project RIO	U			750		2018
		V000001 / V000002 / V000007	MJOP Huisvesting en verbouwingen (investeringsdeel)	U			6.338		2017
		V000001 / V000002	MJOP Huisvesting (investeringsdeel)	U			9.330		2018
		V000001	MJOP Huisvesting (investeringsdeel)	U			650		2020
		Diverse SHV	Strategische Huisvestingsvisie	U			957		2017
		Diverse SHV	Strategische Huisvestingsvisie	U			9.405		2018

Bijlagen

Bijlage 1 Voordracht

Besluit

Vergadering
9 November 2016

nummer
6946

Onderwerp
Begroting 2017

1 Besluit

Provinciale Staten van Zuid-Holland,

Gelet op:

De artikelen 105, 143, 145, 193 t/m 195 van de Provinciewet en artikelen 7, 22 en 23 van het Besluit begroten en verantwoorden provincies en gemeenten (BBV);

Besluiten:

1. de Begroting 2017 vast te stellen.
2. Het volgend nieuwe doel toe te voegen aan de paragraaf bedrijfsvoering: doel 2 we zijn een aantrekkelijk en goed werkgever
3. Doel 2 van de paragraaf bedrijfsvoering: (vanuit de begroting 2016) de provincie voert een duurzaam inkoop- en aanbestedingsbeleid te hernoemen naar doel 3.
4. Doel 4-4 Afbouw taken jeugdzorg te laten vervallen met ingang van 2017.
5. De volgende nieuwe prestatie indicator toe te voegen aan doel 1 van de paragraaf bedrijfsvoering:
 - 2.5 klanttevredenheid
6. De volgende prestatie indicatoren te wijzigingen bij doel 1 van de paragraaf bedrijfsvoering:
 - 1.1 percentage bedrijfsvoering wordt 1.1 percentage overhead
7. De volgende nieuwe effectindicatoren toe te voegen aan doel 2 van de paragraaf bedrijfsvoering:
 - 1 we zijn maatschappelijk betrokken en streven naar een divers personeelsbestand.
 - 2 we doen onderzoek naar en werken actief aan het werkgeversmerk 'provincie Zuid-Holland' bij werkzoekenden en personeel.
8. De volgende nieuwe prestatie indicatoren toe te voegen aan doel 2 van de paragraaf bedrijfsvoering:
 - 1.1 aantal trainees.
 - 1.2 aantal participatiebanen.
 - 1.3 aantal stageplekken.
 - 1.4. aantal werk- ervaringsplaatsen (o.a. statushouders, mbo-ers)
 - 1.5 aantal uitwisselingen van personeel tussen verschillende overheden.
 - 2.1 Rapportcijfer beste werkgever/werkplezier
9. De volgende nieuwe effectindicator toe te voegen aan doel 1.5 van Programma 1:
 - 1.5.a Barometer Duurzame landbouw (in ontwikkeling)

10. De volgende nieuwe prestatie indicatoren toe te voegen aan doel 1.5 van Programma 1:

- 1.5.1.1 Het aantal proeftuinen (in voortgangsrapportage wordt dit verder uitgewerkt naar doelen 1) kringlopen van grondstoffen, 2) regionale voedselketens en 3) biodiversiteit)
- 1.5.1.2 Het aantal deelnemers aan samenwerkingsverbanden die uitvoering geven aan proeftuinen
- 1.5.1.3 De jaarlijkse kosten van proeftuinen inclusief het aandeel POP-3 subsidie (in €)
- 1.5.2.1 Samenwerkingsverband Platform Duurzame Landbouw
- 1.5.2.2 Samenwerkingsverband Kennis- en Ontwikkelprogramma
- 1.5.2.3 Het aantal samenwerkingen met andere netwerkorganisaties

11. De bestemmingsreserve Egalisatiereserve beheer & onderhoud DBI vast te stellen.

12. De nieuwe investeringskredieten zoals opgenomen in paragraaf 5.8 van de Begroting 2017 vast te stellen.

13. Vastgesteld de brief aan de Randstedelijke Rekenkamer waarin de Kalender beleids- en subsidie-evaluaties 2016-2019 conform de Verordening beleidsevaluaties aan de Randstedelijke Rekenkamer wordt aangeboden.

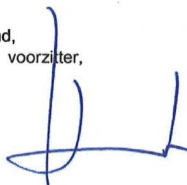
14. De productenraming te laten vervallen met ingang van 2017.

Den Haag, 9 november 2016

Provinciale Staten van Zuid-Holland,
wnd. griffier,

voorzitter,

2 Toelichting

Jaarlijks stellen PS vóór 15 november de begroting vast, conform Provinciewet en Besluit begroten en verantwoorden voor provincies en gemeenten (BBV). Met het vaststellen van de begroting autoriseren PS de doelen en de middelen die nodig zijn om deze doelen te realiseren voor het begrotingsjaar 2017 vast. GS geven aan op welke wijze zij invulling geven aan de realisatie van de doelen door het formuleren van taken.

De opgenomen meerjarige informatie (2018 tot en met 2020) wordt ter informatie aangeboden.

De begroting is opgebouwd uit de Bestuurlijke inleiding, Budgettair kader (met daarin opgenomen het meerjarenperspectief), Programmabegroting (met doelen, taken en middeleninzet), Paragrafen (met daarin opgenomen diverse programma overstijgende thema's) en de Financiële Begroting.

Provinciale Staten stellen bij begroting de nieuwe Investeringskredieten vast. Voor een overzicht van de investeringskredieten wordt verwezen naar paragraaf 5.8 van de Begroting (zie beslispoint 2.4).

3

Wat willen we bereiken?	Vaststellen van de Begroting 2017
Wat gaan we daarvoor doen?	In de begroting zijn de doelen opgenomen, die Zuid-Holland wil realiseren. Tevens zijn de taken opgenomen. Daarin wordt beschreven wat de provincie gaat doen om de doelen te bereiken
Wat mag het kosten?	In de programma's is aangegeven welke middelen beschikbaar zijn voor het realiseren van de doelen. In de Financiële Begroting is dit nader toegelicht.

Den Haag, 1 november 2016

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland,
secretaris, voorzitter,

drs. J.H. de Baas

drs. J. Smit

Bijlage 2 Amendementen en Moties

MOTIE

In te vullen door de Statengriffier

M - 668

F.V.

Titel motie : Voorlichting omwonenden BRZO bedrijven
Datum PS : 9 november 2016
Voordrachtnr. : 6946
Onderwerp : Begroting 2017

Provinciale Staten van Zuid-Holland, in vergadering bijeen ter behandeling van bovenvermeld onderwerp;

Constateerende dat:

- Informatie over BRZO-bedrijven nog steeds moeilijk te vinden is;
- De risicokaart slechts summiere informatie geeft op een niet al te gebruikersvriendelijke wijze;
- DCMR slechts inspectierapporten op bedrijfsnaam op haar website aanbiedt.

Overwegende dat:

- Omwonenden recht hebben op een goede voorlichting over BRZO-bedrijven en de risico's die daaraan verbonden zijn.

Verzoeken GS:

- DCMR een interactieve kaart te laten opnemen op hun website met alle BRZO-bedrijven in Zuid-Holland, waaraan informatie over BRZO-bedrijven gelinkt is;
- Per BRZO-bedrijf een pagina aan te maken met in ieder geval: een bedrijfsprofiel, het risicoprofiel, (een bondige samenvatting van) de verleende omgevingsvergunning (waarin in ieder geval aard een omvang van lozingen op het leefmilieu genoemd staan) en de inspectierapporten;
- Deze interactieve kaart zo te ontwerpen dat gemeenten het voor hen relevante gedeelte op de gemeentelijke websites kunnen publiceren;
- Door middel van een publieksvoorlichting de aandacht op deze informatiebron te richten.

en gaan over tot de orde van de dag!

Ron Hillebrand, PvdA
Willem Minderhout, PvdA

MOTIE

Vertaling van de nationale energiedoelstellingen

Nummer:

M. 669

Invullen door Statengriffier

Agendapunt : 2B

Voordrachtnr. : 6946

Onderwerp : Afspraken over de energiedoelen van CO2-reductie op rijksniveau

Provinciale Staten van Zuid-Holland, in vergadering bijeen op woensdag 09 november 2016
ter behandeling van bovenvermeld agendapunt;

Constateernde dat:

- de provincie Zuid-Holland de ambitie heeft om de transitie naar een schone, betaalbare en toekomstbestendige energievoorziening te faciliteren en te versnellen
- de provincie in het document *Watt Anders*, Energie-agenda 2016-2020-2050 heeft vastgelegd dat het deze ambitie wil realiseren door middel van energiebesparing, door vergroting van het aandeel duurzame energie en via economische en technische innovaties
- de provincie hierdoor wil bijdragen aan de afspraken die in Parijs zijn gemaakt om de CO2-uitstoot terug te dringen.

Overwegende dat:

- dat de transitie niet als bedreiging maar vooral ook als kans ervaren kan worden
- dat bewustwording van de noodzaak van de transitie en draagvlak voor de te nemen maatregelen essentiële onderdelen van het beleid zijn
- dat het de voorkeur heeft om de plannen en maatregelen uit te werken in samenspraak met gemeenten, ondernemingen en maatschappelijke organisaties

Spreekt uit dat:

- aanvullende afspraken op nationaal niveau betrekking moeten hebben op de doelstellingen ten aanzien van de CO2-reductie, niet over de manieren waarop deze doelen gerealiseerd moeten worden.
- de provincie vervolgens de ruimte moet hebben om deze doelen samen met lokale overheden en maatschappelijke partners te vertalen naar concrete afspraken, maatregelen en projecten.

Verzoekt het college

- dit als uitgangspunt te hanteren bij de overleggen over het energiebeleid met het rijk

en gaat over tot de orde van de dag

1. M. (Meindert) Stolk, CDA

2. P.J.H.D. (Ellen) Verkoelen, CDA

3. F.J. Heugendaal (SP)

4. J. Meijer (PvdD)

5. C. van Veen (PvdD)

6. W. B. Bakker (SP)

7. M. W. L. de Vries

MOTIE

Titel motie : Indicator Informatieveiligheid

Datum PS : 9 november 2016

Voordrachtnr. : 6946

Onderwerp : Voorstel van GS tot vaststelling Provinciale Begroting 2017

In te vullen door de Statengriffier

M - 685

Provinciale Staten van Zuid-Holland, in vergadering bijeen ter behandeling van bovenvermeld onderwerp;

Constateerende dat:

- Informatieveiligheid nu en in de toekomst een kernthema is voor iedere publieke en private organisatie
- De Provincie Zuid-Holland voor de uitvoering van haar taken moet beschikken over veilige informatiesystemen en werkprocessen en een cultuur en organisatie die zich bewust is van de risico's op het gebied vna informatieveiligheid.

Overwegende dat:

- Het thema permanente aandacht vereist
- Ook de accountant in zijn jaarverslag heeft gemeld dat zijn belangrijkste bevindingen uit de controle van de IT-omgeving aandachtspunten op het gebied van informatiebeveiliging betroffen

Verzoeken het college

- In de begroting van 2018 een indicator informatieveiligheid op te nemen

en gaan over tot de orde van de dag!

1. Ria Oosterop (D66)

2. Josine Meurs (D66)

3. Henk de Vree, COA

4. JP van Staalduinen, WD

5. HENK DE VREE, HANKEE

6. Servaas Stoop (SGP & Christen Unie)

f. Huri Salim Groeninkes

8. Ron Hellebruggen

(9) Wm Bakker Soplus

(10) R. van Aelst (SP) Wapman

MOTIE

Titel motie : Plaatsing defibrillatoren in de provincie

Datum PS : 9 november 2016

Voordrachtnr. : 6946

Onderwerp : Voorstel van GS tot vaststelling Provinciale Begroting 2017

In te vullen door de Statengriffier

M - 686

Provinciale Staten van Zuid-Holland, in vergadering bijeen ter behandeling van bovenvermeld onderwerp;

Constateerende dat:

- Bij een hartstilstand het direct starten met reanimeren en het inzetten van een defibrillator (AED) van levensbelang kan zijn;
- In Nederland een uitgebreid netwerk van burgerhulpverleners bestaat die getraind zijn AEDs te bedienen wanneer dat noodzakelijk is;
- Gestreefd wordt naar beschikbaarheid van een AED binnen zes minuten, ongeacht de locatie waar een hartstilstand zich voordoet¹;
- De kans op reanimatie in Zuid-Holland volgens de Hartstichting het kleinst is van alle provincies²;
- AEDs zo geplaatst kunnen worden dat zij alleen toegankelijk zijn wanneer dat nodig is, bijvoorbeeld door middel van een toegangscode die bij een noodoproep kan worden verstrekt;

Overwegende dat:

- In Nederland een uitgebreid netwerk van burgerhulpverleners bestaat die getraind zijn AEDs te bedienen wanneer dat noodzakelijk is;
- De provincie eerder in antwoord op schriftelijke vragen van het CDA³ heeft toegezegd om op de bemenste locaties die bij de provincie in beheer zijn AEDs te (doen) plaatsen;
- Er nog veel kansrijke locaties in provinciaal beheer overblijven (bruggen, toeristische overstappunten, bushaltes) waar een AED geplaatst zou kunnen worden;

Verzoeken het college

1. In overleg met de Hartstichting en het Rode Kruis een inventarisatie te maken van bij de provincie in beheer zijnde locaties waar het wenselijk en nuttig zou zijn een AED te plaatsen, onder meer gelet op de drukte van de locatie;
2. Voor de zomer 2017 hierover aan Provinciale Staten te rapporteren, inclusief de financiële gevolgen van plaatsing en onderhoud van AEDs op deze locaties;

en gaan over tot de orde van de dag!

1. Ria Oosterop – Van Leussen (D66)

2. Paul Breitbarth (D66)

3. Marischa Kip (CDA)

4. Lies van Aelst (SP)

5. Tiemen Brill (VVD)

6. Huri Sahin (GL)

7. Ed Braam (PvdA)

8. Servaas Stoop (SGP & ChristenUnie)

¹ <https://www.hartstichting.nl/doe-mee/aed#>

² <https://www.hartstichting.nl/persberichten/kans-op-hulp-bij-hartstilstand-verschilt-per-regio>

³ Statenvragen nr. 3125 d.d. 2 februari 2016

W. M. B. A. L. S. O. P. H. I. S.

MOTIE

Titel motie : Herstel intercity's Dordrecht

Datum PS : 9 november 2016

Voordrachtnr. : 6946

Onderwerp : Voorstel van GS tot vaststelling Provinciale Begroting 2017

In te vullen door de Statengriffier

M - 187

Provinciale Staten van Zuid-Holland, in vergadering bijeen ter behandeling van bovenvermeld onderwerp;

Constaterende dat:

- Het aantal intercity's op Dordrecht bij de nieuwe NS dienstregeling sterk terug zal gaan;
- De lijn Venlo- Den Haag niet meer via Dordrecht maar via de HSL zal rijden;
- De lijn Amsterdam-Vlissingen niet meer via Schiphol zal lopen en Dordrecht daarmee geen directe verbinding met Schiphol zal hebben;
- De regio Dordrecht een regio is met 260.000 inwoners, en station Dordrecht een station met hoge reizigersaantallen;
- Dat de voeding van de Merwede-Lingelijn naar Dordrecht een groot gebied in Zuid-Holland tot aan Gorinchem en Leerdam en omgeving omvat.

Overwegende dat:

- Het succes van de provinciale Merwede-Lingelijn gedeeltelijk afhangt van de goede vervolgverbinding vanaf station Dordrecht;
- Het verminderen van het aantal intercity's waarschijnlijk een negatief effect zal hebben op het provinciale vervoer in de regio;
- Het verminderen van de Intercityverbindingen van Dordrecht de mobiliteit van de inwoners in de regio sterk zal doen afnemen.

Spreken als mening uit dat:

1. De vermindering van het aantal intercity's op Dordrecht, zowel naar het zuiden als naar de randstad een zeer onwenselijk besluit geweest is;

Verzoeken het college om:

2. Samen met Dordrecht en de gemeenten langs de MerwedeLingelijn bij het Rijk en de NS te blijven pleiten voor een goede intercityverbinding op station Dordrecht;
3. De effecten van de verslechtering van de verbinding per december (zoals vollere treinen, langere wachttijden, langere reistijden) in kaart te brengen en over te brengen aan Rijk en NS.

en gaan over tot de orde van de dag!

1. Lies van Aelst (SP) *Lies van Aelst*
2. Paul Breitburg (D66) *Paul Breitburg*
3. Wilco Scheunwater (SGP-CU) *Wilco Scheunwater*
4. *Henk Stolk*
5. *Wim Bakker* 50 plus
6. *Ron Hillebrand*
B. Canton PvdA
Barend Polzer GroenLinks
Rf. Weide VVD

Bijlage 3 Beklemming reserves in de Begroting 2017

Progr.	Looptijd	Dekkings-bron	Onderwerp	Functie	Saldo per 31-12-2015	Saldo per 31-12-2016	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	waarvan niet verplicht	Toelichting
AR	Continue	00001	Algemene reserve		84.868.268	77.479.453	-	-	77.479.453	
1	2027	01000	Groene ambities	Spaar	76.739.153	79.437.653	110.813	79.326.840	-	De programmareserve Groene Ambities is een belangrijke pijler in de financiering van het uitvoeringsprogramma Groen (UPG). Het betreft onder meer het nakomen van afspraken met de regionale partners over de afronding van de RodS, financiering lopende UPG-projecten, afkoop beheer recreatiegebieden en financiering aandeel provincie van de uitvoeringsstrategie EHS. In de Uitvoeringsstrategie EHS is de reserve tevens aangemerkt als buffer om een tijdelijk liquiditeitstekort van de programmering op te vangen.
1	2018	01037	Milieuaspecten omgevingbeleid	Spaar	-	992.819	-	992.819	-	Het restant van deze reserve kan gebruikt worden voor dekking van het onderdeel energietransitie uit de Visie Ruimte en Mobiliteit.
1	2038	01002	Groene subsidies	Bestemming	-42.541	-	-	-	-	Deze reserve is in 2016 gecorrigeerd.
1	2018	01003	Sanering glastuinbouw	Spaar	2.548.681	1.449.128	169.916	1.279.212	-	Voor de sanering van glastuinbouw zijn meerdere meerjarige subsidies verleend in 2014 en eerdere jaren, ten behoeve van de sanering en bemiddeling verspreide glastuinbouw waaronder Duivenvoorde corridor en sanering Deltapoort.
1	2020	01027	Beheerplannen Natura 2000 en PAS	Bestemming	4.900.000	4.806.581	-	4.806.581	-	De programmareserve Beheerplannen Natura 2000 en PAS is bedoeld voor het bekostigen van de Beheerplannen Natura 2000 en de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS)
1	2020	01028	Vlietland	Spaar	657.643	575.643	-	575.643	-	De programmareserve Vlietland is bedoeld voor het financieren van de (proces)kosten van het project Vlietland / Meeslouwervlas.
1	2027	01032	Decentralisatie-akkoord natuur	Spaar	69.313.045	61.127.574	145.000	60.982.574	-	Bij Jaarrekening 2013 is de OVP ILG gelden n.a.v. de accountantscontrole omgezet in de bestemmingsreserve Decentralisatieakkoord natuur. Het betreft hier de ontvangen Rijksmiddelen voor de uitvoering van de afspraken zoals gemaakt in het kader van de met het Rijk afgesloten bestuursakkoord decentralisatie natuur en de afrondingsovereenkomst natuur. Met de vastlegging van het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG 2015) en het Decentralisatieakkoord Natuur (2013) zijn deze middelen bestuurlijk beklemd binnen het "gesloten systeem" voor de groenmiddelen zoals deze in het Hoofdpijnenakkoord is vastgesteld.
1	2022	01034	Reserve apparaatslasten DLG	Egalisatie	908.004	590.385	-	-	590.385	Deze reserve wordt gebruikt om de loonkosten te dekken van de medewerkers die vanuit Dienst Landelijk Gebied (DLG) zijn overgekomen. Er is geen formele beklemming, maar alternatieve inzet van deze middelen zou leiden tot onvoldoende dekking voor de loonkosten van deze groep medewerkers.

Progr.	Looptijd	Dekkings-bron	Onderwerp	Functie	Saldo per 31-12-2015	Saldo per 31-12-2016	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	waarvan niet verplicht	Toelichting
1	2028	01035	Reserve Natuurcompensatie	Spaar	1.052.677	1.285.302	187.873	1.097.429	-	De programmareserve Natuurcompensatie bevat vanaf de Najaarsnota 2015 de resterende middelen van de programmareserve 1 NORAH, middelen voor natuurcompensatie N207 Zuidwest randweg en middelen voor de natuurcompensatie RijnlandRoute afkomstig uit de programmareserve 2 (Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI).
1	2019	01036	Ontwikkelings-perspectief Grevelingen / Volkerak-Zoom	Spaar	10.000.000	10.000.000	-	10.000.000	-	In de programmareserve Ontwikkelingsperspectief Greveling Volkerak-Zoommeer zijn middelen opgenomen voor de verbetering van de waterkwaliteit van de Grevelingen en het Volkerak-Zoommeer. Deze middelen worden te zijner tijd ingebracht in het door het Rijk en de regio op te richten fonds waaruit het ontwikkelingsperspectief van de ontwerp Rijksstructuurvisie Grevelingen/Volkerak-Zoommeer (RGV) zal worden gefinancierd. Het bestuurlijke overleg hierover en de uitwerking (waaronder de financiering) is nog gaande.
1	2018	05000	IODS	Spaar	12.790.847	6.841.302	-	6.841.302	-	Het project IODS (Integrale Ontwikkeling Delft Schiedam) hangt samen met de verlenging van de Rijksweg A4 in deze regio. De provincie heeft een rol in de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit in dit gebied. Hiervoor zijn bestuurlijke afspraken gemaakt met een groot aantal partners (IODS-convenant en bestuursovereenkomst IODS). Hierin is de financiële bijdrage van provincie vastgelegd.
1	2020	05011	Programma-management Kustontwikkeling	Spaar	563.072	463.072	-	463.072	-	De reserve Programmamanagement Kustontwikkeling wordt ingezet voor de dekking van de projectleiding van het beheer van de Zandmotor. Met Rijkswaterstaat is afgesproken dat de provincie in de periode 2013-2020 de coördinatie van het beheer en de verantwoordelijkheid voor het beheer op zich zal nemen (procesgeld).
1	2020	05013	Zandmotor	Spaar	1.688.494	1.488.494	86.262	1.402.232	-	De reserve wordt ingezet voor het (natuur)beheer van Zuid-Hollands Landschap op de Zandmotor.
1	2018	01008	Stimulering duurzame energie	Spaar	1.079.819	-	-	-	-	Het restant van deze reserve kan gebruikt worden voor dekking van het onderdeel energietransitie uit de Visie Ruimte en Mobiliteit.
1	2017	01024	Luchtkwaliteit (NSL)	Spaar	4.928.087	3.378.087	1.800.000	1.578.087	-	Voor € 1,8 mln zijn (meerjarige) (subsidie)verplichtingen aangegaan. Daarnaast is voor € 1,5 mln cofinanciering aan een Europees project toegezegd. De Europese subsidie is beschikbaar dus de cofinanciering gaat de komende jaren van start.
1	2016	02017	Kosten/risico bestuursdwang OD's	Egalisatie	500.000	24.000	-	-	24.000	Bij Najaarsnota 2013 is besloten tot instellen van deze reserve ter dekking van kosten die voortvloeien uit bestuursdwang.
1	2019	02021	Reserve Omgevings-veiligheid	Spaar	229.603	2.779.603	-	2.779.603	-	De middelen worden ingezet ter dekking van veiligheidsactiviteiten waarover met andere overheden afspraken zijn gemaakt.
1	2016	06003	Frictiekosten RUD	Spaar	1.327.612	1	-	-	-	In 2016 loopt de reserve officieel af. Voor Omgevingsdienst West Holland worden voor 2017 nog betaling verwacht. Dit naar aanleiding van frictiekosten als gevolg van overgang van werkzaamheden naar andere omgevingsdiensten. Deze bedragen worden pas eind 2016 bekend. In de opdrachtbrief West Holland voor 2016 is hier melding van gemaakt.

Progr.	Looptijd	Dekkings- bron	Onderwerp	Functie	Saldo per 31-12-2015	Saldo per 31-12-2016	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	waarvan niet verplicht	Toelichting
2	2018	02006	Milieueisen openbaar vervoer	Spaar	1.260.223	1.260.223	-	-	1.260.223	De middelen in deze reserve kunnen worden ingezet ter dekking van het onderdeel energietransitie uit de Visie Ruimte en Mobiliteit bij de komende aanbesteding van de concessie Drechtsteden, Alblasserwaard en Vijfherenlanden (DAV).
2	2018	02008	1%-regeling Kunst	Spaar	221.574	149.074	149.074	-	-	Voor de 1% kunstregeling is in 2014 de laatste meerjarige opdracht afgerond (kunstwerk melarium). Daarnaast worden er nog opdrachten verleend voor het projectbureau Buitenland van Rhoon, voor € 0,2 mln. Na voltooiing van deze opdrachten zullen er geen middelen meer nodig zijn in deze reserve.
2	Doorlopend	02009	Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI	Egalisatie	10.760.839	13.140.132	-	13.140.132	-	De middelen dienen ter dekking van de in het PZI opgenomen exploitatieprojecten. Per 1-1-2017 wordt de BBV (Besluit Begroten en Verantwoorden) herzien, waarbij onder andere de voorschriften over het activeren van investeringen in maatschappelijk nut worden aangepast. Deze herziening raakt het doel van deze reserve. Het doel en de inhoud van deze reserve vanaf 2017 zullen onderdeel zijn van het Kaderbesluit 2017.
2	2016	02011	RijnGouwelijn	Spaar	10.900.261	-	-	-	-	De gereserveerde middelen worden aangehouden ter dekking van reeds geactiveerde kosten, die mogelijk als gevolg van het nog op te stellen VO+ (verwacht 2016) van het HOV-Net Zuid-Holland Noord buiten de scope van het project gaan vallen en die daardoor direct ten laste van de exploitatie moeten worden genomen.
2	Doorlopend	02015	Reserve bereikbaarheid	Spaar	46.365.276	8.340.815	-	8.340.815	-	Bestuurlijk: Bij Voorjaarsnota 2012 is een besluit genomen over de inzet van vrijvallende middelen voor mobiliteit die in deze reserve zijn gestort. In 2015 is de verkoopopbrengst van de verkoop Gnephoek ad € 1,2 mln in de reserve gestort. Deze opbrengst wordt ingezet ter dekking van de nieuwbouw steunpunten. In de Kadernota 2015-2018 is besloten de fluctuaties uit de notitie "Lange termijn inzicht kapitaal- en beheerlasten" over deze reserve te laten lopen. Dat betekent dat in 2017 nog € 2,2 mln aan de reserve gaat worden onttrokken.
2	Doorlopend	02024	Egalisatiereserve beheer & onderhoud DBI	Egalisatie	-	-	-	-	-	NVT
2	2019	02016	HOV Net Zuid-Holland Noord	Spaar	5.377.025	5.377.025	5.377.025	-	-	In de ten behoeve van de uitvoering van het HOV-Net afgesloten overeenkomsten is opgenomen dat de gemeenten Gouda en Leiden een subsidie krijgen van € 3,2 mln respectievelijk € 5 mln (prijsspeil 1-1-2012). De subsidie aan de gemeente Gouda is in 2014 beschikt voor € 3,1 mln.
2	2044	02020	Egalisatiereserve kapitaallasten nota IWA	Egalisatie	7.963.089	67.849.312	-	-	67.849.312	De middelen in deze reserve zijn bedoeld om de pieken in de toekomstige kapitaallasten te dekken. Deze reserve is niet beklemd, maar gezien het doel van de reserve (dekking toekomstige kapitaallasten) is alternatieve aanwending niet verstandig.

Progr.	Looptijd	Dekkings- bron	Onderwerp	Functie	Saldo per 31-12-2015	Saldo per 31-12-2016	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	waarvan niet verplicht	Toelichting
2	2099	02022	Mobiliteit	Spaar	-	83.835.374	83.835.374	-	-	De bekleemde middelen uit de OVP BDU zijn via een legale transitie (wijze is aangegeven door ministerie van Infrastructuur & Milieu) overgegaan naar bekleemde middelen reserve Mobiliteit. Ze worden ingezet voor infrastructurale projecten die in het verleden in bestedingsplannen zijn toegekend. Ook is een deel te besteden aan de indexatieafspraken die gemaakt zijn in het Heerenveenakkoord.
2	2099	02023	Revolverend Verenfonds	Buffer	-	1.300.000	-	1.300.000	-	Met het revolverend verenfonds wordt beoogd de Zuid-Hollandse veren voor forensen en scholieren duurzaam te behouden, ten bate van een Zuid-Hollands verenennetwerk / integraal netwerk voor personenvervoer over water. Hiertoe wordt in samenwerking met Milieu €12 mln, waarvan € 5 mln risicoreserve beschikbaar gesteld. De voorwaarden van steunverlening worden opgenomen in een subsidieregeling Mobiliteit Zuid-Holland.
2	2015	06015	2014 DP Verbetering proces financieel inzicht Mobiliteit	Bestem- ming	148.994	-	-	-	-	De middelen zijn bestemd voor activiteiten in het kader van de verbetering van de procedures en het verbeteren van het financieel inzicht
3	Doorlopend	01023	Meerjarenplan Bodemsanering	Spaar	37.611.334	36.978.987	-	36.978.987	-	Via het Provinciefonds ontvangt de provincie van het Rijk middelen voor de uitvoering van het meerjaren werkprogramma bodemsanering, dat is gebaseerd op het Bodemconvenant. Deze middelen worden gestort in deze egaliseringsreserve, waarmee pieken en vertragingen of versnellingen in de uitvoering van projecten over de looptijd van het werkprogramma kunnen worden opgevangen.
3	2019	03027	Versterking economie	Spaar	-	5.334.855	-	5.334.855	-	Het betreft een reserve voor nieuwe initiatieven in het domein Economie. De uitwerking vindt momenteel plaats. Zodra besluitvorming heeft plaats gevonden zal de mutatie van deze reserve in het budget van 2017 en verder worden verwerkt.
3	2020	03029	Implementatie Omgevingswet	Spaar	-	4.799.638	-	4.799.638	-	De nieuwe omgevingswet beoogt het huidige omgevingsrecht (zoals de WRO, Wabo en Tracéwet) eenvoudiger en beter te maken en integreert 26 wetten. Invoering van deze wet zal financiële consequenties voor decentrale overheden hebben. De transitiekosten die conform het bestuursakkoord voor Zuid-Holland verwacht worden dienen tot einde van het implementatie traject via de reserve beschikbaar te blijven.
3	2019	03030	Opstellen integrale onderzoeksagenda	Spaar	-	97.000	-	97.000	-	Ten behoeve van het opstellen van een integrale onderzoeks- en verkenningagenda is een programmareserve gevormd ten laste van bestaande materiële budgetten. In 2016 zullen onderzoeken en verkenningen worden gestart over lange termijn opgaven van de provincie Zuid-Holland die ten laste komen van deze reserve.
3	2020	03032	Regionale gebiedsgerichte projecten	Bestem- ming	-	-	-	-	-	

Progr.	Looptijd	Dekkings- bron	Onderwerp	Functie	Saldo per 31-12-2015	Saldo per 31-12-2016	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	waarvan niet verplicht	Toelichting
3	Onbepaald	03033	WorldExpo 2025	Bestem- ming	-	600.000	-	600.000	-	Het programma Expo 2025 zou als middel ingezet worden voor het aanjagen / versnellen van (ruimtelijk-)economische groei en werkgelegenheid en innovatie in Rotterdam, de regio en elders in Nederland.. Het doel blijft vanzelfsprekend overeind, ook nu het Kabinet de kandidaatstelling niet ondersteunt. De minister van Economische Zaken heeft de initiatiefnemers - het bedrijfsleven en de regiopartners - aan tafel genodigd om van gedachten te wisselen over gezamenlijke inspanningen om de economische ontwikkelingen op een andere manier een boost te geven.
3	2023	03000	Bedrijventerreinen	Spaar	6.802.353	4.995.353	4.995.353	-	-	In het kader van de subsidieregeling Uitvoering Herstructurering Bedrijventerreinen (UHB) zijn afgelopen jaren tientallen meerjarige subsidiebeschikkingen verleend. Een gemiddeld bedrijventerreinenproject kent een looptijd van 8-10 jaar, waarbij op basis van verantwoordingrapportages voorschotten worden verleend. De reservemiddelen zijn volledig juridisch verplicht.
3	2016	03006	EFRO middelen	Spaar	30.937	30.937	-	30.937	-	Reserve is in afwachting van de eindafrekeningen van de gesubsidieerde projecten, mogelijk in combinatie met beoordeling door EU. Vermindering vindt op basis hiervan in 2016 of 2017 plaats
3	2017	03011	Manden maken	Spaar	815.000	615.000	615.000	-	-	Het besluit op subsidieverlening ad € 1mln ten behoeve van realisatie ontsluitende infrastructuur voor de productielocatie van onderdelen van de Joint Strike Fighter door Stork / Fokker op het bedrijventerrein Polder Nieuwland in Alblasterdam en Papendrecht, is in maart 2014 door PS genomen. De meerjarige subsidie zal volledig worden gedekt uit deze deelreserve.
3	2015	03012	Alternatieve locatie Hoeksche Waard	Spaar	9.000.000	9.000.000	-	9.000.000	-	De groene inpassing van het bedrijventerrein zal door de Gemeenschappelijke Regeling Nieuw Reijerwaard nog nader worden uitgewerkt in samenspraak met de omgeving. Dit is bestuurlijk afgesproken. Momenteel loopt er een beroepsprocedure bij de Raad van State. Na deze beroepsprocedure zal in samenspraak met de omgeving het plan voor de groene inpassing worden uitgewerkt. Dit vormt de basis voor subsidieverlening en zal naar verwachting in 2017 worden gerealiseerd.
3	2018	03013	Coolport middelen	Spaar	5.605.129	3.290.129	3.290.129	-	-	De totale decentralisatieuitkering voor de Coolport bedraagt € 10 mln. Deze bijdrage wordt ingezet voor het kwaliteitsnet goederenvervoer en voor beter benutten goederenvervoer centrale as. Deze reserve wordt bij de Begroting 2017 heroverwogen in verband met de herziening van het BBV. Zie ook de toelichting bij de Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI.
3	2016	03014	Mitigatie/Energie	Bestem- ming	617.373	27.373	-	27.373	-	In 2016 zijn nog lopende subsidieverplichtingen en zal de reserve worden ingezet voor de verdere uitvoering van de Nota Intensivering Energiebeleid
3	2016	03015	Overcommittering OP-West	Spaar	5.885.071	-	-	-	-	Ter dekking van de overcommitteringsprojecten OP West is deze reserve ingesteld, waarbij na de uiteindelijke afrekening van alle projecten een beroep gedaan zal worden op de gereserveerde middelen. Dit heeft in 2016 plaatsgevonden, waardoor de reserve volledig benut is.

Progr.	Looptijd	Dekkings-bron	Onderwerp	Functie	Saldo per 31-12-2015	Saldo per 31-12-2016	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	waarvan niet verplicht	Toelichting
3	2020	03016	Economische agenda Zuidvleugel	Spaar	9.797.888	15.497.888	-	15.497.888	-	De middelen van de Economische Agenda Zuidvleugel dienen ter dekking van het Investeringsprogramma Economische Agenda Zuidvleugel. In 2015 is PZH een nieuwe subsidieregeling voor Kansen voor West, Interreg en Topsectoren MKB gestart. Besluitvorming door GS/PS heeft plaatsgevonden.
3	2017	03017	Greendeal Zonnepanelen-asbest	Spaar	1.423.424	673.424	-	673.424	-	Deze reserve is gekoppeld aan het subsidieprogramma zonnepanelen voor asbestdaken.
3	2016	03018	InnovationQuarter	Buffer	4.700.000	4.700.000	-	4.700.000	-	Deze programmareserve is ingesteld met het oog op de kapitaalbreng in InnovationQuarter. Deze middelen zullen worden benut voor het treffen van een voorziening om het risico van de waardedaling van provinciaal aandelenbezit in het participatiefonds af te dekken
3	2020	03020	Project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder	Spaar	14.444.782	13.717.782	-	13.717.782	-	Het restant van de door het Rijk definitief vastgestelde bijdrage op basis van de business case voor de duurzame ontwikkeling van de Zuidplaspolder en de restant middelen na opheffing van de GR ROZ zijn in 2014 aan de provincie overgedragen. De middelen in deze reserve moeten worden ingezet ten behoeve van de verdere ontwikkeling van de Zuidplaspolder in de vorm van diverse deelprojecten.
3	2016	03022	Programma Warmte en koude Z-H	Bestemming	51.770	-	-	-	-	Door fasering in activiteiten zijn in 2014 en 2015 niet alle middelen besteed en in de reserve gebleven. Binnen het programma is er echter wel degelijk behoefte om deze middelen in te zetten in het jaar 2016, dit is tevens het laatste jaar van het huidige Warmte / Koudeproject. De middelen zijn in 2016 ten gunste van het programma gebracht.
3	2016	03023	2015 DP Impulsprogramma CVT	Doorgeschoven prestatie	250.000	-	-	-	-	Het betreft de doorgeschoven prestatie van Impulsprogramma CVT naar 2016. De middelen zijn in 2016 ten gunste van het programma gebracht
3	2020	03024	Samenwerkingsverbanden economische clusters	Spaar	2.082.587	2.308.063	-	2.308.063	-	De subsidieregeling voor samenwerking economische clusters is opgestart en gepubliceerd. Intekening moet worden afgewacht alvorens eventueel een gedeelte als niet verplicht beschouwd kan worden.
3	2020	03025	Duurzame exploitatie energiepotentieel Zuidplaspolder	Spaar	113.266	113.266	-	113.266	-	Bij de opheffing van de Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplaspolder (ROZ) zijn deze middelen overgedragen aan de provincie ten behoeve van de verdere uitwerking van het covenant "Duurzame exploitatie energiepotentieel Zuidplaspolder-Noord".
3	2020	03026	Risicoreserve Energiefonds	Buffer	-	3.000.000	-	3.000.000	-	De opbouw van deze risicoreserve vindt plaats conform afspraken uit het Hoofddlijnenakkoord 2015-2019. In 2017, 2018 en 2019 zal telkens € 6 mln worden toegevoegd, in 2020 nog eens € 4 mln. In totaal wordt dit fonds € 25 mln groot.
3	2019	03028	MIT MKB Innovatiestimulering topsectoren	Spaar	-	4.500.000	-	4.500.000	-	De subsidieregeling voor MIT MKB Innovatiestimulering topsectoren is opgestart en gepubliceerd. Intekening moet worden afgewacht alvorens eventueel een gedeelte als niet verplicht beschouwd kan worden.
3	2017	03031	2016 DP Molens CVT groot onderhoud	Doorgeschoven prestatie	-	200.000	-	200.000	-	Het betreft de doorgeschoven prestatie van Cultuur en Vrije Tijd naar 2017.

Progr.	Looptijd	Dekkings- bron	Onderwerp	Functie	Saldo per 31-12-2015	Saldo per 31-12-2016	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	waarvan niet verplicht	Toelichting
3	Na besluitvorming uitkomsten verkenning	05004	Zuidvleugelfonds / onderdeel Driehoek RZG	Spaar	136.590	-	-	-	-	Uit navraag blijkt dat er geen juridische beklemming zit op de reserve Zuidvleugelfonds / onderdeel Driehoek RZG ad € 136.590. De directeur DRM heeft ingestemd met het voorstel om deze middelen in 2015 te gebruiken om de overgang naar de lijn van ZPP naar bureau Ontwikkeling RWB te dekken en dit bij Voorjaarsnota 2015 te regelen. Dit is blijkbaar niet nodig geweest en de middelen zijn vrijgevallen ten gunste van de algemene middelen.
3	2020	05006	Bedrijventerreinen IRP Oude Rijnzone	Spaar	1.000.000	4.187.767	4.187.767	-	-	De besteding van deze middelen is vastgelegd in besluit "Oude Rijnzone Subsidieregeling en - beschikking herstructurering bedrijventerrein Hoogewaard" die 25 juni 2013 door GS is vastgesteld. De fasering is in 2016 bijgesteld in de tijd, waardoor uitgaven vertraagd plaatsvinden en middelen zolang bewaard worden in de reserve.
3	2018	05015	IRP Goeree Overflakkee	Spaar	1.462.702	497.702	497.702	-	-	Tot en met 2017 is zijn de reserves beklemd. Hierover ligt een besluitnota van 5 minutenversie GS aan PS - Programmaplan IRP Goeree-Overflakkee - DOS-2012-0003864.
4	Onbepaald	04012	Restauratie rijksmonumenten en erfgoed	Spaar	3.835.292	4.185.292	4.185.292	-	-	Voor de uitvoering van het gedecentraliseerde restauratiebeleid van rijksmonumenten zijn meerjarige beschikkingen verleend die ook gedekt worden uit de reservemiddelen. In 2015 en 2016 zijn subsidieplafonds afgegeven die voor 2017 en verder gedekt zullen worden uit de beschikbare middelen uit de reserve.
4	2016	04014	2015 DP Afbouw jeugdzorg	Doorge- schoven prestatie	464.000	-	-	-	-	Dit betreft een doorgeschoven prestatie voor jeugdzorg. Het bedrag wordt in 2016 aan deze reserve onttrokken om de afbouw in uitgaven voor personeelskosten jeugdzorg mede uit te financieren. De middelen zijn in 2016 ten gunste van het programma gebracht
5	Onbepaald	06011	Frictie algemeen	Spaar	1.726.757	848.061	59.000	616.000	173.061	De middelen in de reserve zijn bestemd om lopende en toekomstige verplichtingen in het kader van OvT / PNS en Focus met Ambitie te dekken. Daarnaast zijn nog beklemden middelen voor de verwachte overgang van G.Z-H.
5	2044	06017	Egalisatie kapitaallasten nota IWA Bedrijfsvoering	Egalisatie	142.119	399.557	-	-	399.557	De middelen in deze reserve zijn bedoeld om de pieken in de toekomstige kapitaallasten te dekken. Deze reserve is niet beklemd, maar gezien het doel van de reserve (dekking toekomstige kapitaallasten) is alternatieve aanwending niet verstandig.
5	2017	06018	Jonge ambtenaren	Spaar	566.000	200.000	-	200.000	-	Met de vakbonden is overeengekomen om een deel van de budgetten voor gedifferentieerd belonen in te zetten om medewerkers aan te trekken die van meerwaarde zijn voor de provincie.
5	2016	06019	2015 DP Trainees	Doorgescho- ven prestatie	470.000	-	-	-	-	In 2015 zijn er middelen beschikbaar gesteld om het traineeprogramma te financieren. Een deel van de lasten valt in 2016. De middelen worden doorgeschoven om de loonkosten van de trainees in 2016 te kunnen dekken.
			Totalen		466.084.119	554.769.126	109.691.580	297.301.555	147.775.991	

Bijlage 4 Kalender beleids- en subsidie-evaluaties 2017-2019

De Verordening beleidsevaluaties (vastgesteld in maart 2016) bepaalt dat de begroting een evaluatiekalender bevat. Deze kalender bestaat uit een overzicht van de onderzoeken naar de doelmatigheid en doeltreffendheid die worden ingesteld. De doeltreffendheid van beleid betreft de mate waarin de beleidsdoelstelling dankzij de inzet van de onderzochte beleidsinstrumenten wordt gerealiseerd. De doelmatigheid van beleid betreft de relatie tussen de effecten van het beleid en de kosten van het beleid.

Onderstaande tabel bevat een overzicht van beleids- en subsidie-evaluaties die gepland zijn voor de periode 2017-2019. Over de uitkomsten van de evaluaties die in het voorafgaande jaar zijn verricht, worden Provinciale Staten tegelijk met de jaarrekening geïnformeerd.

Product	2017	2018	2019	Bijzonderheden
Programma Groen, Waterrijk Schoon				
Beleidsvisie Duurzaamheid en Milieu 2013-2017	X			
Extern veiligheidsbeleid en bijbehorend uitvoeringsprogramma	X			
Gemeente Westland – bijdrage zandmotor (subsidie)		X		
Coöperatie Hoeve Biesland (subsidie)	X			
Uitvoeringsregeling Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 Zuid-Holland (subsidie)				Geen specifiek evaluatiemoment, maar 'ongoing evaluation' wat wil zeggen dat er een constante monitoring, en jaarlijkse rapportage, over besteding subsidiegelden plaatsvindt.
Actieprogramma Luchtkwaliteit Zuid-Holland en Subsidieregeling Programma financiering lokale luchtkwaliteitsmaatregelen Zuid-Holland 2009 en 2016	X			
Subsidieregeling Natuurcompensatie				Evaluatiemoment moet nog bepaald worden.
Programma Bereikbaar en Verbonden				
Luchthavenregeling helihaven Spoorlaan Den Haag				Evaluatiemoment moet nog bepaald worden.
Fietsprojecten Zuid-Holland 2013			X	
Subsidieregeling Mobiliteit 2015	X			
Scheepvaartverordening (ligplaatsenbeleid)	X			
Programma Aantrekkelijk en Concurrerend				
Beleidsvisie en uitvoeringsprogramma regionale economie en energie 2012-2015	X			
Subsidieregeling molens Zuid-Holland 2013		X		
Subsidieregeling planvorming bedrijventerreinen en greenports Zuid-Holland				Evaluatie aan het einde van de looptijd (in 2020).
Restauratie rijksmonumenten Zuid-Holland 2013		X		
Subsidieregeling erfgoedlijnen		X		
Regionale netwerken topsectoren Zuid-Holland 2013	X			
InnovationQuarter		X		
EFRO/Kansen voor West			X	Tussenevaluatie beschikbaar in 2019. Ex-post evaluatie uiterlijk in 2024 voltooid.
Erfgoedhuis Zuid-Holland		X	of X	
Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland		X	of X	
Kunstgebouw		X	of X	
Zuid-Hollandse Popunie		X	of X	
SKR/S.E.O.P.		X	of X	
Probiblio		X	of X	

Bijlage 5 Overzicht kosten Provinciale Staten 2017

In deze bijlage is een overzicht opgenomen van de kosten die betrekking hebben op Provinciale Staten. Er wordt onderscheid gemaakt in directe kosten voor Provinciale Staten en directe kosten voor de Griffie. Met ingang van 2017 worden, als gevolg van wijzigingen in het Besluit Begroting en Verantwoording, indirecte kosten centraal gepresenteerd in programma Middelen.

(bedragen x € 1.000)	
Directe kosten Provinciale Staten	1.569
Directe kosten Griffie	1.792
Totaal	3.361

Toelichting

Directe kosten Provinciale Staten

(bedragen x € 1.000)	
Vaste vergoedingen	842
Wachtgeld oud PS-leden	30
Fractie-ondersteuning	485
ICT middelen	212
Totaal	1.569

De vaste vergoeding is gebaseerd op het rechtspositiebesluit staten- en commissieleden. Daarnaast worden de fracties ondersteund door een staf. Alle kosten die betrekking hebben op deze ondersteuning worden uit dit budget betaald. De ICT-middelen betreffen enerzijds incidentele aanschaf van ICT- middelen en anderzijds een variabele vergoeding voor het gebruik van zaken als internet, printers en dergelijke.

Directe kosten Griffie

(bedragen x € 1.000)	
Lonen en salarissen	1.004
Bijdrage Randstedelijke Rekenkamer	489
Vergaderingen/notulen PS	143
Algemene ondersteuning PS/ communicatie	74
Projecten PS/ automatisering	35
Onderzoeksbudget commissie Rekening	25
Werkbezoeken PS/commissies	22
Totaal	1.792

Bijlage 6 Overzicht van lasten en baten per taakveld / Uitvoeringsinformatie

(bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Lasten				
Algemene dekkingsmiddelen				
0.1 Uitkering Provinciefonds	0	0	0	0
0.2 Opbrengst provinciale belastingen	56	56	56	56
0.3 Geldleningen en uitzettingen	25	473	-11	-419
0.4 Deelnemingen	676	997	1.251	1.606
0.5 Alg.dekkingsmidd.,over.baten&lasten	1.242	1.296	1.332	1.387
0.6 Overhead	85.051	84.767	84.523	83.776
0.8 Mutaties reserves	9.004	3.620	6.694	6.601
Subtotaal	96.054	91.209	93.845	93.008
Bestuur				
1.1 Provinciale staten	3.357	3.334	3.327	3.323
1.2 Gedeputeerde staten	1.534	1.534	1.434	1.464
1.3 Kabinetszaken	2.055	2.062	1.997	1.986
1.4 Bestuurlijke organisatie	3.040	2.279	2.243	1.066
1.5 Interbestuurlijk toez.op de regio	1.220	1.232	1.037	1.029
1.6 Openbare orde en veiligheid	1.207	1.218	1.173	1.165
1.9 Bestuur,overige baten en lasten	3.676	3.667	3.598	3.561
Subtotaal	16.089	15.327	14.809	13.596
Verkeer en vervoer				
2.1 Landwegen	103.327	116.596	107.632	119.739
2.2 Waterwegen	38.392	41.044	43.743	45.166
2.3 Openbaar vervoer	92.226	101.669	107.771	104.681
2.9 Verkeer en vervoer,over.baten&lasten	31.245	36.193	22.328	27.811
Subtotaal	265.190	295.503	281.473	297.396
Water				
3.1 Waterkeringen	3.048	2.440	2.432	2.329
3.2 Kwantiteit oppervlaktewater	1.032	1.032	840	900
3.3 Kwantiteit grondwater	1.444	1.441	1.439	1.437
3.4 Kwaliteit oppervlaktewater	0	0	0	0
3.5 Kwaliteit grondwater	845	843	841	1.156
3.9 Water,overige baten en lasten	6.033	5.462	2.671	2.983
Subtotaal	12.403	11.218	8.224	8.806
Milieu				
4.1 Bodembescherming	6.943	2.215	2.118	1.769
4.2 Luchtverontreiniging	11.085	2.307	2.449	2.228
4.3 Geluidhinder	523	537	53	53
4.4 Vergunningverlening en handhaving	40.980	40.847	40.846	40.846
4.5 Ontgronding	0	0	0	0
4.6 Duurzaamheid	30.213	16.743	13.701	10.931
Subtotaal	89.744	62.648	59.168	55.828
Natuur				
5.1 Natuurontwikkeling	88.320	84.998	83.060	74.252
5.2 Beheer natuurgebieden	3.400	3.400	2.900	2.900
5.9 Natuur,overige baten en lasten	7.964	6.214	2.478	1.928
Subtotaal	99.684	94.612	88.438	79.080

(bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Regionale economie				
6.1 Agrarische aangelegenheden	7.944	6.775	5.855	4.795
6.3 Kennis en innovatie	7.065	7.065	7.065	3.565
6.4 Recreatie en toerisme	42.123	51.792	43.174	38.584
6.9 Reg.economie,overige baten & lasten	4.343	4.333	4.327	2.821
Subtotaal	61.475	69.966	60.422	49.766
Cultuur en maatschappij				
7.1 Cultuur	16.123	13.316	12.004	8.200
7.2 Maatschappij	7.389	7.387	7.385	7.384
7.9 Cult&Maatsch.,overige baten & lasten	3.973	0	0	0
Subtotaal	27.485	20.702	19.390	15.583
Ruimte				
8.1 Ruimtelijke ordening	11.290	10.832	8.641	8.789
8.2 Volkshuisvesting	0	0	0	0
8.3 Stedelijke vernieuwing	0	0	0	0
8.9 Ruimte, overige baten en lasten	11.427	7.577	6.047	3.688
Subtotaal	22.717	18.409	14.688	12.477
Totaal Lasten	690.842	679.595	640.456	625.538
Baten				
Algemene dekkingsmiddelen				
0.1 Uitkering Provinciefonds	236.431	227.868	227.062	226.223
0.2 Opbrengst provinciale belastingen	324.990	325.987	328.977	330.050
0.3 Geldleningen en uitzettingen	0	0	0	0
0.4 Deelnemingen	1.200	1.200	1.200	1.200
0.5 Alg.dekkingsmidd.,over.baten&lasten	0	0	0	0
0.6 Overhead	2.085	2.085	2.085	2.085
0.8 Mutaties reserves	0	0	0	0
Subtotaal	564.707	557.140	559.324	559.558
Bestuur				
1.1 Provinciale staten	0	0	0	0
1.2 Gedeputeerde staten	0	0	0	0
1.3 Kabinetszaken	10	0	0	0
1.4 Bestuurlijke organisatie	0	0	0	0
1.5 Interbestuurlijk toez.op de regio	0	0	0	0
1.6 Openbare orde en veiligheid	0	0	0	0
1.9 Bestuur,overige baten en lasten	221	221	221	221
Subtotaal	231	221	221	221
Verkeer en vervoer				
2.1 Landwegen	582	9.545	1.732	632
2.2 Waterwegen	4.858	3.035	2.277	2.277
2.3 Openbaar vervoer	720	720	720	720
2.9 Verkeer en vervoer,over.baten&lasten	5.488	5.499	1.120	1.120
Subtotaal	11.648	18.799	5.849	4.749
Water				
3.1 Waterkeringen	300	300	300	300
3.2 Kwantiteit oppervlaktewater	192	192	0	0
3.3 Kwantiteit grondwater	1.370	1.370	1.370	1.370
3.4 Kwaliteit oppervlaktewater	0	0	0	0
3.5 Kwaliteit grondwater	0	0	0	0
3.9 Water,overige baten en lasten	5.182	4.559	1.712	2.024
Subtotaal	7.044	6.421	3.382	3.694

(bedragen x €1.000)	Begroting 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Milieu				
4.1 Bodembescherming	832	694	694	347
4.2 Luchtverontreiniging	6.770	450	300	180
4.3 Geluidhinder	0	0	0	0
4.4 Vergunningverlening en handhaving	3.400	3.400	3.400	3.400
4.5 Ontgronding	0	0	0	0
4.6 Duurzaamheid	80	80	80	80
Subtotaal	11.082	4.624	4.474	4.007
Natuur				
5.1 Natuurontwikkeling	30.811	30.752	31.350	29.152
5.2 Beheer natuurgebieden	0	0	0	0
5.9 Natuur, overige baten en lasten	3.853	2.953	1.059	809
Subtotaal	34.664	33.704	32.409	29.962
Regionale economie				
6.1 Agrarische aangelegenheden	2.704	3.238	2.267	1.987
6.3 Kennis en innovatie	0	0	0	0
6.4 Recreatie en toerisme	11.382	26.861	24.935	26.860
6.9 Reg.economie, overige baten & lasten	0	0	0	0
Subtotaal	14.086	30.099	27.202	28.847
Cultuur en maatschappij				
7.1 Cultuur	504	504	498	0
7.2 Maatschappij	57	57	57	57
7.9 Cult&Maatsch., overige baten & lasten	0	0	0	0
Subtotaal	561	561	554	57
Ruimte				
8.1 Ruimtelijke ordening	455	455	455	455
8.2 Volkshuisvesting	0	0	0	0
8.3 Stedelijke vernieuwing	0	0	0	0
8.9 Ruimte, overige baten en lasten	0	0	0	0
Subtotaal	455	455	455	455
Totaal Baten	644.477	652.023	633.869	631.549
Resultaat	-46.365	-27.572	-6.588	6.011

Bijlage 7 Kerngegevens provincie Zuid-Holland

	2013	2014	2015	2016
Aantal inwoners	3.563.935	3.570.484	3.588.522	3 622 303
Mannen	1.758.081	1 761 504	1.770.670	1 788 203
Vrouwen	1.805.854	1.808.980	1.817.852	1 834 100
0 tot 5 jaar (%)	5,8	5,2	5,1	5,6
5 tot 15 jaar (%)	11,5	11,5	11,4	11,3
15 tot 25 jaar (%)	12,5	12,4	12,4	12,5
25 tot 45 jaar (%)	27,0	26,8	26,4	26,2
45 tot 65 jaar (%)	27,1	27,2	27,3	27,2
65 jaar en ouder (%)	16,1	17,0	17,4	17,3
Aantal huishoudens	1.638.400	1 639 725	1. 658.260	1.671. 417
Aantal personen per huishouden	2,15	2,15	2,15	2,15
Gemiddeld aantal verstrekte WW-uitkeringen:				
1 ^e Kwartaal	72.127	87.750	84.850	Nog niet bekend
2 ^e Kwartaal	74.367	84.750	81.020	Nog niet bekend
3 ^e Kwartaal	78.303	82.790	82.170	Nog niet bekend
4 ^e Kwartaal	82.906	86.030	87.900	Nog niet bekend

Fysieke infrastructuur	2013	2014	2015	2016
Oppervlakte provincie in km ² (geen nieuwe cijfers sinds 2010)	3.418,5	3.418,5	3.418,5	3.418,5
Land	2.810,2	2.810,2	2.810,2	2.810,2
Water	608,3	608,3	608,3	608,3
Aantal gemeenten	67	65	60	60
Aantal woningen	1.636.072	1.647.422	1.657.250	1.657.233
Gemiddelde WOZ-waarde woningen (exclusief recreatiewoningen)	210.000	199.000	194.000	197.000
Lengte wegen, totaal in km	16.286	16.402	16.461	16.485
Waarvan: provinciale wegen in km	702	692	669	674
Aantal personenauto's	1.495.056	1.498.608	1.500.508	1.518.339
Aantal personenauto's per 1.000 inwoners	420	419	418	419
Verkeersdoden	84	78	96	Nog niet bekend

Bron CBS.

Interne organisatie	
Aantal PS-leden	55
Waarvan:	
VVD	10
PVV	8
D66	7
CDA	7
PVDA	5
SP	5
SGP/CU	6
GL	3
PVDD	2
50PLUS	2
Aantal GS-leden	5

Bijlage 8 Afkortingenlijst

Arhi	(Wet) algemene regels herindeling
Asv	Algemene Subsidieverordening Zuid-Holland
BBL	Bureau Beheer Landbouwgronden
bbp	Bruto binnenlands product
BBV	Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten
BDU	Brede Doeluitkering
BNG	Bank Nederlandse Gemeenten
BRIKS	Bouwen, Reclame, Inrit, Kappen en Slopen
BRZO	Besluit risico's zware ongevallen
BSD	Bestaand stad- en dorpsgebied
BZK	(Ministerie van) Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CAO	Collectieve arbeidsovereenkomst
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
DAV	Drechtsteden-Alblasserwaard-Vijfheerenlanden
DBI	Dienst Beheer Infrastructuur
DLG	Dienst Landelijk Gebied
DP	Doorgeschoven prestatie
EAZ	Economische Agenda Zuidvleugel
ECB	Europese Centrale Bank
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EMU	Economische en Monetaire Unie
Fido	(wet) Financiering decentrale overheden
FmA	Focus met Ambitie
G.Z-H	Groenservice Zuid-Holland
GR	Gemeenschappelijke Regeling
GS	(College van) Gedeputeerde Staten
HIC	Haven Industrie Complex
HOF	(Wet) houdbare overheidsfinanciën
HOV	Hoogwaardig openbaar vervoer
IBT	Interbestuurlijk toezicht
IKB	Individueel Keuzebudget
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied
Interreg	Interregionale samenwerking
IODS	Integrale ontwikkeling Delft-Schiedam
IOPW	Integraal Ontwikkelingsplan Westland
IPO	Interprovinciaal Overleg
IPPC	Integrated Pollution Prevention and Control
IQ	InnovationQuarter
IRP	Integraal Ruimtelijk Project
ISV	Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
IWA	Investerings, waarderings en afschrijvingen
JSO	(Expertisecentrum voor) Jeugd, Samenleving en Opvoeding
KRW	Kaderrichtlijn Water

LBI	Landelijke Bijdrage Index
MIRT	Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport
MJOP	Meerjarenonderhoudsplan
MKB	Midden- en kleinbedrijf
MRB	Motorrijtuigenbelasting
NNN	Nationaal Natuurnetwerk Nederland
NSL	Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit
NWB	Nederlandse Waterschapsbank
O&O	Onderzoek en ontwikkeling
ONW	Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland
OP West	Operationeel programma West
OV	Openbaar vervoer
OVP	Overlopende passiva
PAL	Provinciaal Actieprogramma Luchtkwaliteit
PAS	Programmatische Aanpak Stikstof
PKB	Planologische Kernbeslissing
PMP-B	Provinciaal monitoringsprogramma Biodiversiteit
PMR	Project Mainportontwikkeling Rotterdam
PNB-regeling	Regeling subsidies particuliere terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties
POP	Platteland Ontwikkelings Programma
POW	Personenvervoer over water
PRG	Provinciale Recreatiegebieden
PS	(College van) Provinciale Staten
PZH	Provincie Zuid-Holland
PZI	Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur
RodS	Recreatie om de Stad
ROM-D	Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden
ROZ	Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplas
RUD	Regionale Uitvoeringsdienst
RZG	Rotterdam Zoetermeer Gouda
SEOP	Stichting Educatieve Orkestprojecten
SGBP	Stroomgebiedbeheerplan
SHV	Strategische Huisvestingsvisie
SNL	Subsidieregeling Natuur- en Landschapsbeheer
TBO	Terreinbeherende organisaties
UPG	Uitvoeringsprogramma Groen
URG	Uitvoeringsregeling Groen
USK	Uniform Subsidiekader
UwW	Unie van Waterschappen
UWO	Uitwerkingsovereenkomst
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VRM	Visie Ruimte en Mobiliteit
VTH	Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving
Wabo	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
WAO	Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering
Wbb	Wet bodembescherming
WIA	Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen